

Harald Din perspectiva Papalitatea în Evul Mediu

O istorie a pontifilor
romani din
perspectiva
istoriografiei

Colecția *Historia* este coordonată de Mihai-Răzvan Ungureanu.

Harald Zimmermann, născut în 1926, este doctor în teologie protestantă și istorie, absolvent al „Institut für österreichische Geschichtsforschung” din Viena, profesor la universitățile din Viena, Saarbrücken și Tübingen (1962-1995), membru al Academiei pentru Științe și Literatură din Mainz, membru corespondent al Academiei de Științe din Viena, *Doctor Honoris Causa* al universităților din Cluj-Napoca și București.
Domenii de interes științific: istoria Evului Mediu, istoria papalității medievale, istoria istoriografiei.

Lector: Pr. Ioan-Florin Florescu **w[^].polirom.ro**

Harald Zimmermann, *Das Papsttum im Mittelalter. Eine Papstgeschichte 'im Spiegel der Historiographie. Mit einem Verzeichnis der Päpste vom 4. bis zum 15. Jahrhundert*, Verlag Eugen Ulmer Stuttgart, 1981

© 2004 by Editura POLIROM, pentru prezenta traducere

Editura POLIROM

lași, B-dul Carol I nr. 4, P.O. BOX 266, 700506

București, B-dul I.C. Brătianu nr. 6, et. 7, ap. 33, O.P. 37, P.O. BOX I-728, 030174

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României:

ZIMMERMANN, HARALD

Papalitatea în Evul Mediu: o Istorie a pontifilor romani din perspectiva Istoriografiei / Harald Zimmermann; trad. de Adinel-Ciprian Dincă - lași: Polirom, 2004

ISBN: 973-681-776-8

I. Dincă, Adinel-Ciprian (trad.)

262.13"04/15"

Printed în ROMANIA

Harald Zimmermann

Papalitatea în Evul Mediu

**o istorie a
pontifilor romani din
perspectiva istoriografiei**

**Cu o listă a papilor din secolul al IV-lea până în secolul
al XV-lea**

Traducere de Adinel-Ciprian Dincă

**POLIROM
2004**

Cuprins

<i>Considerații preliminare</i> (Adinel-Ciprian Dincă)	7
Cuvânt înainte.....	11
Începuturile papalității medievale și ale istoriografiei pontificale	15
În vârtoarea migrațiilor barbare	26
Bătălia pentru Roma.....	34
Grigore cel Mare și epoca sa.....	39
Sub tirania bizantină	45
Disputa iconoclastă și pericolul longobard	55
Alianța cu dinastia carolingiană	61
Un nou Imperiu Roman	68
Roma în imperiul carolingian.....	76
Papalitatea și istoriografia pontificală în vremea lui Anastasius Bibliothecarius	84
O epocă întunecată	92
Roma în sistemul ecleziastic imperial	101
Epoca reformei gregoriene	109
Noi lupte și crize.....	119
Barbarossa și papii.....	130
Continuări ale cronicii <i>Liber pontificalis</i>	143
Confruntarea finală cu imperiul	153
Papalitatea în epoca franceză.....	168
Marea Schismă	185
Platina și papii din Roma Renașterii	196

Încheiere	211
<i>Catalogul papilor</i>	<i>213</i>
<i>Lista abrevierilor</i>	<i>221</i>
<i>Bibliografie</i>	222
<i>Index</i>	241

Considerații preliminare

După *Veacul întunecat*^{*}, un alt „portret istoric” conturat de prof. Harald Zimmermann are parte de o versiune în limba română. De această dată medievistul german nu se mai oprește asupra unei perioade distincte, cea a ottonienilor, din istoria spațiului european, așa cum o făcuse în precedenta lucrare tradusă în românește, ci se străduiește să surprindă evoluția istorică a uneia dintre cele mai venerabile instituții europene, papalitatea, din zorii constituirii acesteia, de-a lungul a mai multor momente de cumpănă din devenirea sa, până în pragul modernității, spre finalul veacului al XV-lea. Autorul o afirmă chiar din introducere, cartea de față nu se dorește o analiză tradițională a unui traseu istoric bine cunoscut pe direcțiile sale esențiale. Prin urmare, la baza „istoriei papalității” pe care H. Zimmermann o propune nu se regăsește intenția de reconstituire cronologică sau tematică, evenimentială sau fenomenologică, proprie atâtor realizări ale scrisului istoric de dinainte sau de după anul **1980**, momentul apariției în limba germană, în original, a textului ce a stat la baza traducerii de față. Fidel propriului concept, deja menționat în treacăt, de „portret istoric”, istoricul german cu obârșii transilvănene se străduiește să ofere de această dată imaginea unui „autoportret” al papalității, analizând tocmai producția istoriografică emanată de mediile oficiale ale curiei pontificale medievale, fie ea romană sau avigoneză.

Termenul „autoportret” este pe deplin justificat, deoarece substanța lucrării de față este dată de interogarea operelor istoriografice realizate în diverse perioade ale Evului Mediu din însărcinarea pontifilor romani. Avem de a face, prin urmare, cu producție cvasioficială, element esențial pentru determinarea intenției, pe de o parte, și a publicu- lui-receptor, pe de altă parte[†], nu însă și cu o lucrare omogenă. Seria de manuscrise medievale reunite începând cu anul **1724**, anul primelor încercări de editare științifică, sub numele de *Liber pontificalis* reprezintă în fapt un

* H. Zimmermann, *Das dunkle Jahrhundert. Ein historisches Porträt*, Graz-Wien-Köln, 1971. Versiune românească, *Veacul întunecat*, București, 1983.

† F.J. Semnale, *Funktionen und Formen mittelalterlicher Geschichtsschreibung. Eine Einführung*, Darmstadt, 1993, p. 143 și urm.

mixtum compositum de scrieri de factură implicit sau explicit istoriografică : cataloage, cronografe, cronici etc. Liantul acestora l-a constituit, pe lângă tema comună, și mediul curial în care au fost, aproape fără excepție, redactate, și titlul sub care amintitul convolut a circulat în Evul Mediu, acela de *Gesta pontificum Romanorum*. Alegerea unei asemenea titulaturi nu este întâmplătoare, categoria istoriografică gesta având o semnificație precisă pentru o epocă

din care nu au lipsit considerațiile de teorie a istoriografiei, precum cele ale lui Hugo de Saint-Victor (secolul al XII-lea) sau Vincent de Beauvais (secolul al XIII-lea), în bună măsură valabile încă[‡]. Gesta reprezenta prin urmare încă din Evul Mediu acea categorie istoriografică destinată în primul rând rememorării faptelor unui personaj anume sau a unui grup de persoane, legate între ele de un țel comun. Evenimentul, în dimensiunea sa moralizatoare, ocupă locul central în cadrul acestui gen istoriografic, motiv pentru care a și devenit, alături de o altă categorie istoriografică, cea a „vieților” (*vitae*), modul predilect de expunere a acelor evenimente văzute ca fiind ilustrative. Au luat astfel naștere gesta ale lăcașurilor religioase (*Gesta Hammaburgensis ecclesiae pontificum*, redactată de Adam de Bremen pentru glorificarea faptelor episcopilor din orașul său), ale orașelor (*Gesta Treverorum*, cu referire la orașul Trier) sau, începând cu veacul al XII-lea, chiar gesta „politice”, cum este *Gesta Dei per Francos* a lui Guibert de Nogent[§].

Prima formă de manifestare a acestui gen istoriografic medieval, ce avea însă rădăcini în Antichitatea târzie, este tocmai *Liber pontificalis*. Această lucrare eterogenă își are începutul sub forma unor liste de pontifi romani, cum este, de exemplu, așa-numitul *Catalogus Liberianus*, adăpostit de cronograful roman din anul 354, „istoria pontificală” fiind apoi dusă mai departe în etape (*Catalogus Felicianus*, după 530, *Catalogus Cononianus*, după **687**), între secolul al VIII-lea și finalul celui următor înregistrându-se chiar o etapă compactă de redactare. Urmează o întrerupere ce durează până în vremea lui Grigore al VII-lea, când, în condiții politice particulare, istoriografia pontificală cunoaște un reviriment, atenția diverșilor istorici concentrându-se apoi, în secolele finale ale Evului Mediu, mai degrabă într-o manieră selectivă asupra personalităților pontificale. Prestigiul imens de care se bucura papalitatea, ca urmare a operei de reformare a creștinătății apusene, a condus în plan istoriografic la o amplificare a interesului pentru istoria Scaunului Apostolic. Răspunsul la această nevoie de cunoaștere istorică nu a mai venit, paradoxal poate, dinspre mediile curiale, ci a fost formulat în diverse feluri în diferite regiuni ale Europei de obediență papală. Cea din urmă prelucrare medievală de care s-a bucurat convolutul istoriografic pontifical l-a avut ca autor pe Platina, bibliotecarul de la Vatican, care în anul 1479 definitiva textul unui *Liber omnium pontificum*.

‡ Anna-Dorothee von den Brincken, „Mittelalterliche Geschichtsschreibung”, p. 214 și urm., în *Aufriss der historischen Wissenschaften*, 5, Mündliche Überlieferung und Geschichtsschreibung, Stuttgart, 2003.

§ *Ibidem*, p. 244.

Mai multe elemente îl recomandă pe Harald Zimmermann drept istoric al papalității medievale. Formația de istoric, definitivată la Viena în cadrul prestigiosului „Institut für österreichische Geschichtsforschung”, i-a determinat preocuparea specială pentru preluarea izvoarelor, aplecarea convertită în planul istoriei papale printr-o serie de editări de documente pontificale** sau de izvoare narative†. De fapt, după cum însuși autorul o afirmă în rândurile de încheiere, cartea de față este rezultatul muncii de editare concretizată, parțial, doar după apariția *Istoriei papalității*. Câteva studii monografice fundamentale vin să completeze activitatea de editor de surse. Este vorba în primul rând de cercetările privitoare la depunerea pontifilor în Evul Mediu sau de analizarea împrejurărilor evenimentelor ce au condus la episodul de la Canossa din anul **1077**, ambele lucrări fiind de altfel menționate în bibliografia‡ finală atașată volumului de față, bibliografie în care se regăsesc și cele mai importante articole de specialitate dedicate de autor istoriografiei ecleziastice.

Avem în față, prin urmare, un volum produs într-un „atelier” complex, care oferă, pe lângă informația istorică, un reper metodologic în meseria de istoric. Principii de critică a surselor, de comparare a acestora și de analizare în contextul realităților ce le-au produs sunt împletite cu dezbateri pe marginea istoriografiei moderne. Lucrarea profesorului

** H. Zimmermann, *Papstregeste 911-1024 (Regesta Imperii II-5)*, Wien, 1969; sub același titlu, însă pentru perioada 896-1046, 3 vol., Viena, 1984-1989.

† Thomas Ebendorfer, *Chronica pontificum Romanorum*, ed. H. Zimmermann, MGH, *Scriptores rerum Germanicarum, nova series* 16, München, 1994.

‡ Deoarece o actualizare a bibliografiei lucrării originale apărute în anul 1981 nu este posibilă din mai multe motive de ordin practic și în primul rând pentru că un asemenea demers ar fi necesitat o reformulare a întregului text al operei, dar, totodată, din dorința de a oferi posibilitatea cunoașterii într-un mod cât mai eficient a literaturii de specialitate publicate până la data apariției traducerii de față, s-a optat pentru menționarea câtorva dintre cele mai importante și recente lucrări de referință, ordonate în funcție de anul de apariție: *Lexikon des Mittelalters*, 9 voi., München-Zürich, 1980-1998; *The Oxford Dictionary of the Popes*, ed. J.N.D. Kelly, Oxford - New-Ybrk, 1986; *Lexikon für Theologie und Kirche*, 11 voi., Freiburg în Breisgau, 1993-2001 ; *Dictionnaire Historique de la Papauté*, coord. Philippe Levillain, Paris, 1994; *Die Religion in Geschichte und Gegenwart*, 6 voi., Tübingen, 1998 și urm. (în special articolul „Papalitatea în Evul Mediu”, semnat H. Zimmermann, coli. 870-882); *Enciclopedia dei Papi*, ed. de Istituto della Enciclopedia Italiana, 3 voi., Roma, 200 ; *Lexikon der Papste und des Papsttums*, ed. Bruno Steinmeier, Freiburg, 2001.

Zimmermann, alături de alte traduceri sau opere originale apărute în ultimul deceniu în România, vine însă și în întâmpinarea unui interes sporit manifestat de mediile culturale de la noi pentru cunoașterea dimensiunii istorice a Sfântului Scaun, factor deloc lipsit de importanță în societatea contemporană.

Adinel-Ciprian Dincă

Cuvânt înainte

S-ar putea spune că nu ducem lipsă de lucrări privind istoria papilor, îndeosebi cu privire la Evul Mediu. În ultimii ani au apărut diverse lucrări de specialitate, iar opere mai vechi sunt încă accesibile în librării. Acest fapt indică un interes amplificat al publicului cititor și atrage după sine, totodată, justificarea existenței acestei publicații. În cazul de față, nu este vorba de o repovestire a evenimentelor pe baza tuturor izvoarelor, ci, precum o afirmă chiar titlul, de oglindirea istoriei pontificale în istoriografia papală, prin urmare de conturarea unui autoportret. În mod surprinzător, o asemenea perspectivă încă nu a fost abordată, deși ea promite să fie deosebit de interesantă, cu precădere dacă se acordă uneori atenție și celor ce sunt trecute sub tăcere, evenimentelor ce au fost percepute ca fiind reprezentative sau dimpotrivă, au fost privite drept fapte lipsite de importanță, precum și modulul în care anumite pontificate sunt descrise în istoria oarecum oficială a pontifilor medievali, în biografiile așa-numitului *Liber pontificalis*, a cărții sau cronicii papale. Acest text se adresează contemporanilor și posterității, dar în primul rând publicului căraia episcopii Romei îi erau cea mai înaltă autoritate religioasă.

Nu va rezulta doar o imagine a papalității medievale, ci totodată va fi aruncată o privire asupra istoriografiei pontificale, asupra valorii acesteia și asupra modulului în care aceasta a fost evaluată.

O istorie a istoriografiei pontificale de la începuturi până la momentul prezent nu a fost încă elaborată, un deziderat care nici cu prilejul de față nu va putea fi îndeplinit. Privind în urmă, se creează convingerea că istoria papalității ca gen tematic istoriografic este în fapt o descoperire a protestantismului. Desigur, istoria papilor și preocupările istoriografice au existat mai de timpuriu, cel puțin sub forma unei istoriografii cvasioficiale, altfel această carte nu ar fi putut fi scrisă. Firește, *Liber pontificalis* și continuările sale medievale reprezintă de departe mai degrabă o istorie a episcopilor Romei, marcată decisiv de particularism și de un încântător colorit local. Însă în momentul în care pretențiile universaliste ale papalității au început să se profileze și în istorie, tot

atunci și vechea carte papală și-a aflat, nu întâmplător, sfârșitul ; au eșuat toate încercările de prelucrare, istoria papilor metamorfozându-se în istorie a Bisericii, cele două noțiuni devenind aproape identice.

Protestantismul nu putea însă permite o asemenea contagiune de planuri. Pentru doctrina protestantă, papalitatea semnifica cu totul altceva decât adevărata Biserică, era opusul acesteia. Fără doar și poate, nu este o pură întâmplare că prima istorie tipărită a papalității din epoca modernă îi aparținea unui adept al lui Luther și vedea lumina tiparului la Wittemberg în 1536, cuprinzând și un cuvânt înainte al reformatorului. Este vorba de o lucrare de mici dimensiuni, *Vitae Romanorum pontificum, quos papas vocamus, diligenter et fideliter collectae*, opera lui Robert Barnes (1495-1540), fost membru al ordinului eremit al Sf. Augustin. Într-adevăr, o cărticică, dar care nu avea nimic de-a face cu Platina (1421-1481), istoricul papalității foarte la modă în acea vreme, lucrare pe care autorul o dedicase regelui englez Henric al VIII-lea (1509-1547) văzut ca un *defensor fidei*^{§§}, pentru a-i prezenta pe papi ca *vastatores fidei*^{***}. De altfel, Luther, în cuvântul său înainte, își exprima bucuria în fața unei asemenea inițiative, pe care el însuși nu ar fi putut-o duce la capăt, oricât de mare ar fi fost imboldul de a scrie despre „tirania papală în Biserică”. Pentru reformator reiese din lectură că istoriile corespund într-o asemenea manieră cu Sfânta Scriptură, încât ele ascund în persoana papei pe anticristul care a apărut în templul lui Dumnezeu imediat după epoca martirilor.

Astfel a fost conturată tematic istoria pontificală, îndeosebi cea a Evului Mediu, epocă ce tocmai fusese definită de umaniști și de istoricii protestanți ai Bisericii drept regretabil interval de timp între prezent și bunele vremuri ale începuturilor. În timp ce colegii lor catolici continuau să scrie istoria pontificală cu predilecție ca pe o istorie a întregii Biserici, precum, pentru a numi doar un singur exemplu, alsacianul Michael Buchinger (1520-1571), specializat în controverse de ordin teologic, cu a sa lucrare *Historia ecclesiastica nova*, apărută la Mainz în 1560, pentru protestanți istoria papalității era o parte, din păcate, imposibil de eliminat a istoriei Bisericii, dar abordată doar în scopul de a aduce la lumină acel *mysterium iniquitatis*^{††} despre care profetic scria Sf. Pavel în epistola către locuitorii Tesalonicului (2 Tes. 2,7). (Pe aceeași linie se înscrie și un important titlul al istoriei papale ce-l are ca autor pe

§§ Apărător al credinței (lat.) (n.t.).

*** Distrugătorii credinței (lat.) (n.t.).

†† Taina fărădelegii (lat.) (n.t.).

hughenotul Philipp Duplessis Momay, 1549-1623 : *Le Mystère de l'Iniquité, c'est a dire Histoire de la papauté*, Saumur, 1611.) Dacă se face o inventariere a lucrărilor din domeniul în discuție apărute în cuprinsul spațiului german la începuturile epocii modeme, iese la iveală o preponderență din partea producției protestante și pare astfel a fi probată teza conform căreia abordarea evoluției istorice a papalității ca gen istoriografic distinct a fost recepționată mai degrabă în afara, decât în cuprinsul Bisericii catolice. Din nefericire, acest gen a rămas încă mult timp o scriitură istorică cu puternice valențe polemice, până când, o dată cu iluminismul și romantismul, fenomenul istoric al papalității a început să fie tratat cu mai multă luciditate, chiar dacă nu întru totul degajat de pasiuni, ajungându-se astfel la prezentarea istoriei pontificale potrivit unor ciudate proiecte de tot felul. „Fascinația protestanților față de istoria papilor” se păstrează totuși până în ziua de astăzi. Chiar și autorul acestei cărți își mărturisește apartenența la acest mediu.

Dar, precum am afirmat-o deja, acest cuvânt introductiv al unei istorii a papalității medievale nu poate oferi și o istorie a istoriografiei pontificale în epoca modernă, nici măcar într-o formă sumară. Vor fi prezentate doar caracteristicile lucrărilor de dată mai recentă, deoarece expunerea ce urmează a profitat cu recunoștință din plin de pe urma lor.

Lucrări ce cuprind mai multe volume au fost redactate în cele din urmă în limba germană în anii treizeci ai secolului XX. Două asemenea lucrări aparțin unor autori laici proveniți din mediul protestant, cărora le-a răspuns un istoric catolic al Bisericii. Astfel, atât în cazul lui Johann Haller (1865-1947) de la Universitatea din Tübingen, cât și în cel al colegului său berlinez Erich Caspar (1879-1935) este vorba de ideea de papalitate. „O istorie a papalității trebuie să fie și este de dorit să fie mai mult decât o istorie a pontifilor luați fiecare în parte, mai precis o istorie a unei idei.” Aceste afirmații se pot citi în „Cuvântul introductiv” al primului volum, apărut în anul 1930, al lucrării *Geschichte des Papsttums* scrise de Caspar. Lucrarea continuă cu alte două volume redactate de autor cu maximă acribie, dar care însă nu au putut atinge decât epoca celor dintâi carolingieni. Haller își numea în schimb în mod caracteristic lucrarea *Das Papsttum. Idee und Wirklichkeit*. El nu vroia o simplă verificare a felului în care un concept luase sau nu forme exacte, ci pornea în primul rând de la transformarea ideii de-a lungul istoriei. A fost o expunere angajată, ce tocmai prin acest fapt s-a dovedit a fi captivantă ; cu toate acestea, din păcate, prin cele cinci volume ale sale care se întind doar până la epoca avignoneză a papalității, lucrarea

rămâne doar un proiect nedefinitivat. Nu a fost probabil o întâmplare faptul că Franz Xaver Seppelt (1883-1956) scria, de pe poziții catolice, mai degrabă o *Istorie a papilor (Geschichte der Päpste)* și, de asemenea, nu se întâmpla în mod fortuit că această lucrare a fost continuată și, cel puțin în versiunea sa prescurtată, cuprinsă într-un singur volum, a fost adusă până în prezent. O altă situație față de continuitatea papalității în ciuda, într-adevăr, a personalităților diferite ale pontifilor, evidențiază cercetarea din perspectivă catolică.

Dincolo de orice îndoială, contradicția receptată nu doar de Haller dintre „idee și realitate” rămâne o problemă de la a cărei încercare de soluționare nu i se poate sustrage nici un istoric al papalității. În acest sens este suficient să se facă o scurtă trecere în revistă a câtorva dintre lucrările de dată mai recentă : expunerea din perspectivă catolică a lui August Franzen (1912-1972) și Remigius Bäumer intitulată *Das Petrusamt in seiner Idee und in seiner geschichtlichen Verwirklichung in der Kirche* (1974), precum și cea a protestantului Horst Fuhrmann ce poartă subtitlul *Gestalt und Gestalten* (1980), ambele cărți fiind dedicate istoriei papalității în ansamblul său. Se cere totodată a se arunca o privire fugară asupra paginilor unor lucrări ce tratează papalitatea medievală, semnate de trei autori britanici: Geoffrey Barraclough, în 1968, se interesează de papalitate *as an historical phenomenon*, supus evoluției și transformării, pe care, în ciuda unui *background* protestant din perspectiva căruia scrie, speră să îl înfățișeze într-o manieră demnă de încredere ; catolicul Walter Ullmann se pronunță vehement în 1971 într-o lucrare absolut meritorie, tradusă de altfel și în limba germană, că papalitatea nu ar fi doar „istoria unei idei”, ci este o instituție în cadrul căreia trebuie făcută distincția dintre oficiu și cei ce oferă substanță acestuia și că în principiu este „absolut nesemnificativ” dacă „personalitatea pur subiectivă a unui pontif a avut o natură bună sau nu”. Jeffrey Richards, prin lucrarea din 1979, dorea să realizeze o confluență între prevalența istoriei papalității ca istorie a unei idei cu rezultatele privitoare la realitățile sociale, economice și politice a papalității primelor secole medievale. Un cuvânt de spus are din Franța Marcel Pacaut prin intermediul unei istorii a papalității „de la începuturi până la conciliul de la Trento” (1976), în care este mai puțin vorba de papalitate ca instituție ierarhică, nici de o analiză prosopografică a fiecărui pontif luat în parte, ci de interacțiunea dintre Roma și creștinătate, dintre papalitate și societatea creștină ; iar drept adevăratul secret al istoriei apare credința, ceea ce odinioară era datorat episcopilor Romei aproape pretutindeni, ceea ce le conferea

autoritate. În cele din urmă, în 1981 apare sub semnătura lui Karl August Fink de la Universitatea din Tübingen, istoric catolic al Bisericii, o expunere critică înfățișând „papalitatea în Evul Mediu apusean” (*Das Papsttum im abendländischen Mittelalter*) fără echivoc doar ca una dintre fațetele unei mult mai bogate istorii a Bisericii medievale. Dar istoria Bisericii sau chiar istoria papalității ca istorie politică, istorie a puterii, nu ar trebui să fie ultimul orizont al interogației istorice.

Astfel, precum s-a arătat, nu se duce lipsă de istorii ale papalității medievale, care să poată fi luate în considerare sub diverse aspecte. Dar și ceea ce oamenii medievali au gândit la vremea respectivă despre papii contemporani lor promite a fi o lectură interesantă, iar astfel *Liber pontificalis* are dreptul de a trece drept cea mai demnă de citit dintre istoriile pontificale. Fie că acestea se ocupă mai mult cu papalitatea ca idee, fie că o atenție sporită este acordată personalității episcopilor Romei, ambele aspecte vor fi tratate ca fiind deopotrivă îndreptățite. Cel care adună medalii și monede, fie că este vorba de un colecționar, un amator cu interes pentru istorie sau de un istoric cu pasiunea colecționarului, va acorda aceeași atenție ambelor fețe ale monedei, știind că informații exclusive despre adevărata semnificație a piesei nu pot fi date independent nici de execuția mai mult sau mai puțin artistică a emitentului sau de simbolistica plină de sens a monedei, dar nici de valoarea nominală exprimată în cifre și formule. Cartea de față nu are menirea de a judeca cărui aspect i se cuvine o atenție mai mare, conținutului și ideii sau fenomenului cu toate particularitățile sale, ci se dorește să se rețină doar bucuria de a urmări un proces istoric.

începuturile papalității medievale și ale istoriografiei pontificale

Preocuparea istoriografică în mediul pontifical există încă din Evul Mediu. Cu un caracter cvasioficial aceasta își face apariția la Roma purtând titlul *Chronica Romanorum pontifi cum* sau pur și simplu *Liber pontificalis*. Începuturile acestei istoriografii pot fi urmărite până în primele secole ale Evului Mediu ; cele dintâi manuscrise păstrate până astăzi ale așa-numitului *Liber pontificalis* datează din secolele al VII-lea și al VIII-lea și deschid relatarea prin corespondența dintre papa Damasus I (366-384) și cunoscutul părinte latin al Bisericii, Ieronim din Stridon († 420). Acest bărbat își făcuse un renume ca traducător al Bibliei și ca istoric al Bisericii. Se spune, așadar, că el ar fi solicitat la Roma spre a se lămuri cu privire la papii anteriori, *a beati Petri apostoli principatu usque ad nostra tempora*^{##}, o expunere a vieților acestora, iar în urna rugămintilor și potrivit dorinței papei Damasus, a și obținut-o. Desigur, în ambele scrieri este vorba de o construcție fictivă inserată ulterior, care atribuie cronicii *Liber pontificalis* înalta autoritate a unui papă, iar, pentru întreaga istorie papală, se dorea să documenteze interesul unui preavenerat sfânt, cu atât mai mult cu cât Ieronim însuși era autorul unei cărți ce purta numele *De viris illustribus*, în rândul cărora fuseseră incluși și episcopii Romei. Până spre sfârșitul Evului Mediu cronica papală romană oficială stă sub semnul numelui papei Damasus, până când, în vremea Renașterii, au fost articulate alte ipoteze cu privire la apariția părților sale mai timpurii.

Nu este însă în întregime eronată datarea pentru ultimele decenii ale secolului al IV-lea, atât a începuturilor Evului Mediu, cât și a istoriei papale. Oricum, există argumente în acest sens.

Siricius (384-399), urmașul lui Damasus, este cu predilecție desemnat drept „primul papă”. În acest sens, determinant este faptul că în textul unui sinod ținut la Milano în anul 390 și adresat episcopului Romei de nimeni altul decât de episcopul milanez Ambrozie (374-397), pe atunci fără îndoială cea mai de seamă personalitate ecleziastică a Italiei, lui Siricius îi este asociată titulatura „papa”^{\$\$\$}. Această formulă apăruse

^{##} De la stăpânirea Sfântului Apostol Petru până în vremurile noastre (lat.) (n.t.).

^{\$\$\$} Tată, părinte (lat.) (n.t.).

anterior între titlurile episcopilor Romei, însă nu într-o manieră atât de clară, nefiindu-le acestora în nici un caz exclusiv rezervată. Anterior, utilizarea amintitului apelativ reprezenta o manieră de adresare plină de reverență la adresa fețelor bisericești. Faptul că Siricius răspundea în anul 385 unei întrebări adresate din ținuturile iberice nu printr-un simplu rescript, ci, potrivit modelului imperial, își făcea cunoscută decizia întregii Biserici sub forma unei decretale, dezvăluie firește conștiința de sine a papalității, cu atât mai mult cu cât, cu același prilej, a fost ridicată pretenția ca *statuta sedis apostolicae***** să beneficieze de o egală autoritate cu cea a canoanelor stabilite în urma conciliilor ecumenice, hotărâri ce trebuiau a fi aduse la cunoștința întregului corp clerical de pe tot cuprinsul Bisericii. În acest fel debutează „pretențioasa operă legislativă” a episcopilor Romei, după cum concluziona un specialist al istoriei conciliilor. Acest moment nu apare însă din neant. Încă din 378, în contextul unui sinod roman condus de papa Damasus se vorbea în mod special despre Roma ca fiind *sedes apostolica* și asta chiar într-o scrisoare adresată împăratului, iar apoi, doi ani mai târziu, când a fost emis la Tesalonic renumitul edict imperial prin care creștinismul era desemnat drept religie de stat în Imperiul Roman, rectitudinea mărturisirii de credință prescrise a fost definită făcându-se referire și la *pontifex Damasus* : profesiunea de credință care se bucură de recunoaștere este cea „pe care Apostolul lui Dumnezeu, Petra, le-a transmis-o romanilor” și pe care în acel moment Damasus și episcopul de Alexandria (aflat întâmplător în Roma) o mărturisesc. O asemenea manieră de definire a ortodoxiei confesionale era probabil necesară luând în considerare numeroasele dispute dogmatice ale acelor vremuri, dar înainte de toate subliniază reverența deosebită față de vechea capitală imperială și față de apostolul acesteia, Petru.

Într-un mod asemănător, cu o generație mai devreme, în cadrul unui conciliu imperial ținut în anul 343 la Sofia, pe atunci Sardica, se luase hotărârea ca episcopul Romei – pontif în acea vreme era Iulius I (337-352) – să reprezinte instanță de apel, în cazul în care prin decizie sinodală un episcop diecezan era depus, ceea ce, pare-se că din pricina disputelor de ordin dogmatic, nu era o raritate. Papei îi revenea decizia de a stabili dacă un nou proces trebuia să examineze corectitudinea sentinței pronunțate. Hotărârea conciliară a fost argumentată prin apelul la pioasa amintire a Apostolului Petra, iar faptul că Roma și Apusul păreau de departe mai puțin contaminate de conflictele cu substanță

**** Hotărârile scaunului apostolic (lat.) (n.t.).

cristologică și, astfel, deasupra oricărui interes părtinitor, a furnizat probabil argumentul hotărâtor. Oricum, această propunere bine intenționată nu prea s-a dovedit eficientă, cu toate că asupra ei se va reveni ulterior, nu însă fără a-i fi cimentată autoritatea ; poate de aceea a și fost în mod fals inclusă în rândul canoanelor stabilite la Niceea.

Aprecierea deosebită de care se bucura tradiția apostolică nu era la acel moment nici de dată recentă, nici restrânsă exclusiv asupra Romei. Ea izvoră cu certitudine din dorința apropierii de persoana lui Cristos, dorință ce a stăpânit creștinătatea tuturor timpurilor, dar și din preocuparea față de ambientul spiritual al vremurilor tot mai îndepărtate, dar admirate și luate drept model, ale apostolilor, cei care îl cunoscuseră nemijlocit pe Fiul lui Dumnezeu. Succesiunea apostolică a episcopilor Romei părea să garanteze transmiterea nealterată a învățăturii creștine în forma receptată de la Cristos. Din acest motiv „părintele istoriografiei ecleziastice”, Eusebiu de Cezareea (313-339), în lucrarea sa *Historia ecclesiastica* s-a străduit, pe baza surselor, să încropească liste cronologice ale episcopilor diverselor comunități creștine, printre care și a celor din Roma.

S-ar putea spune că începuturile istoriografiei papalității se regăsesc deopotrivă în asemenea cataloage, situație în care ar trebui să se coboare în timp din Evul Mediu până în secolul al II-lea, adică până la momentul la care își fac apariția primele informații privitoare la tradiția apostolică în Roma. Așa-numitul *Catalogus Liberianus* trece drept cea mai veche parte a *Liber pontificalis* și reprezintă o listă a episcopilor Romei, transmisă prin intermediul unui calendar oficial al Imperiului Roman din anul 354, listă care începe cu Petru și se termină cu cel ce ocupa la acea vreme oficiul pontifical, papa Liberius (352-366).

Istoriografia papală oficială nu îi păstrează o amintire prea bună acestui pontif, ba mai mult chiar, el trecea drept eretic, întrucât cedase în urma exilului și a anilor lungi de temniță și acceptase politica religioasă a imperiului, care, pentru a aduce liniște unei Biserici măcinată de dispute dogmatice, arăta în acea vreme simpatie față de doctrina ariană, anterior condamnată. Liberius și-a răscumpărat astfel, prin supunere, dreptul de a se reîntoarce la Roma, unde între timp un alt episcop, Felix al II-lea (355-358; f365), condusesese cu fermitate comunitatea creștină, se pare cu acceptul exilatului Liberius ; întoarcerea celui din urmă l-a determinat pe Felix să se retragă, act demn de admirat, cu toate că cei doi rivali se aflau sub presiune imperială, atât unul, cât și celălalt fiind siliți să-și urmărească propriile interese.

Trebuie apreciat drept plin de semnificație faptul că istoriografia papală redă această „fabulă” despre Liberius și Felix, nu însă și onorurile atribuite Bisericii romane din vremea antecesorului Iulius și a succesorului Damasus și că în *Liber pontificalis* se găsește doar o vagă însemnare cu referire la marile pretenții papale ale lui Siricius, după ce el probabil a dat ordin ca un text al său, din cauza permanentei polemici cu ereticii, să fie păstrat în arhiva fiecărei biserici. Cele mai multe evenimente istorice își dovedesc relevanța retrospectiv, doar după scurgerea unei perioade de timp, în timp ce trăitorii acelor evenimente cu greu se dovedesc capabili de a analiza fundalul întâmplărilor, făcându-i-se astfel o nedreptate unei personalități istorice sau alteia, neoferind contemporaneității cea mai clară dovadă a capacității critice a scrisului istoric, cel mult poate un avertisment constant în acest sens. Și astăzi istoria papalității trebuie tratată și redactată cu deosebită atenție, fiind nevoie ca asemenea „fabule” din mediul papal să fie recunoscute ca atare, și invers, cercetarea nu trebuie să se lase impresionată de episoadele ce exprimă o conștiință de sine nemăsurată. Asemenea norme de evaluare au făcut parte fără întrerupere din instrumentarul istoriografic.

Cei ce au redactat *Liber pontificalis* s-au desprins treptat de paradigma primară a listelor de pontifi, iar din alcătuirea relatărilor lor fac parte, după precizarea numelui papei, eventual cu numărul ce arată ordinea în rândul episcopilor Romei și, mai târziu, și a numelui de botez utilizat mai înainte, apartenența etnică și originea ; în cazul celor originari chiar din Roma apar și date despre partea orașului din care provenea un anume pontif, apoi, în mod obișnuit, numele și rangul tatălui; mai departe este precizată durata pontificatului exprimată în ani, luni și zile, oferindu-se uneori o datare mai exactă, alteori doar aproximativă în funcție de consulii romani sau de regii și împărații ce stăpâneau în acea vreme , iar în cele din urmă erau enumerate actele mai importante emise, numărul de hirotonisiri făcute, precum și, în încheiere, data morții, locul de înmormântare și durata perioadei de sedi-vacanță pontificală. Se poate presupune că, după moartea unui papă, acest moment sau alte informații erau inserate în *Liber pontificalis* de către un funcționar curial pe baza unor însemnări ce se acumulaseră de-a lungul pontificatului, instaurându-se o neîntreruptă tradiție, după cum dă dovadă *Gesta pontificum Romanorum*. Azi ne aflăm în posesia doar a unor manuscrise eterogene mai târzii, pe baza cărora pot fi identificate, retrospectiv cel mult, diversele faze ale redactării, cum ar fi,

în primul rând, cele de la începutul secolului al VI-lea și de la sfârșitul secolului al VII-lea. Mai apoi, descrierile vieților pontifilor cuprinse în *Liber pontificalis*, descrieri ce devin tot mai amănunțite, se diferențiază între ele tot mai mult în ceea ce privește stilul și redactarea, fapt ce permite delimitarea diversilor autori între ei, aceștia desigur rămânând mai departe în anonimat. În vremea carolingienilor se pare că Anastasius (ț 879), eruditul bibliotecar al bisericii romane, el însuși candidat la tronul pontifical și anti-papă (855), a fost cel care și-a asumat descrierea pontificatelor contemporanilor săi. Acest personaj a fost privit în epoca umanismului drept autor al întregului *Liber pontificalis*, de la începuturile lucrării, prin urmare, chiar din vremea papei Damasus. Această ipoteză îi aparține lui Bartolomeo Sacchi, numit și Platina (t 1481), de asemenea bibliotecar papal și autor al ultimei istorii medievale a papalității, cronică însă întocmită deja în manieră umanistă, ce poartă interesantul titlu *Liber de vita Christi ac omnium pontificum*.

Așa-numita *Donație a lui Constantin* a fost considerată în Evul Mediu, până în timpul Renașterii drept textul ce a fundamentat dimensiunea laică a puterii papale. Umanistul Lorenzo Valla (f 1457) a fost cel care a demonstrat falsitatea actului, precum și faptul că acesta provine probabil din vremea celor dintâi carolingieni ; cu toate acestea, Valla devenea mai apoi secretar papal. Potrivit acestui document, papa Silvestru I (314-335), primul episcop al Romei de după încetarea persecuției creștinilor în Imperiul Roman, în urma celebrului edict de toleranță de la Milano din

313, ar fi fost cel care l-ar fi vindecat de lepră pe împăratul Constantin cel Mare (306-337). După acest episod, împăratul a primit botezul creștin la Roma și, ca semn al deosebitei considerații față de papalitate, și-a transferat reședința din venerabila capitală imperială la Constantinopol, deoarece i se părea ca fiind cu totul nepotrivit să își exercite puterea imperială acolo unde fusese așezat de Împăratul Ceresc însuși *caput christianae religionis**. De aceea, Constantin ar fi cedat papalității palatul imperial de la Lateran și orașul Roma, ba chiar întreaga Italie și toate regiunile de apus împreună cu drepturile și însemnele imperiale. Că împăratul într-adevăr a acționat în chip potrivit sau că, la urma urmelor, în această manieră ar fi putut probabil să fi acționat un stăpânitor ce-și revendica puterea de la Dumnezeu sunt idei ce au dat serioase bătaii de cap juriștilor din Evul Mediu și au cauzat unele dispute inutile între avocații drepturilor laice și canoniștii ce reprezentau dreptul ecleziastic. Dar dintre aceștia nu toți vedeau cu ochi buni faptul că papalitatea își însușise exercitarea unei puteri lumești.

Autorul pasajului ce descrie viața papei Silvestru în *Liber pontificalis* se lasă în mod evident condus de bucuria provocată de victoria creștinismului în Imperiul Roman când exemplifică „schimbarea constantiniană” printr-o foarte bogată enumerare a tuturor bisericilor romane devenite cu acel prilej parte a donației din Roma și din împrejurimile orașului, desigur fără a fi la acea dată parte a *Donatio Constantini*, prin urmare a tuturor bisericilor ridicate și măreț împodobite prin generozitate imperială în Cetatea Eternă, în măsura în care era posibil și cu date referitoare la bunurile și obiectele dăruite. S-ar părea că un registru contabil substituise demersul istoriografic, iar acest spirit va umbri adeseori scrisul istoric pontifical. Este o lectură istovitoare și înfiorător de plicticoasă, ce ar putea lăsa loc unor sarcastice reflecții asupra lăcomiei din mediul ecleziastic, dacă nu s-ar depune un oarecare efort în sensul unei mai profunde înțelegeri a situației. I se poate lua în nume de rău locuitorului Romei mândria cu care pune în valoare frumusețile orașului sau clericului felul în care își privește bisericile și comorile acestora, ce acum pot fi expuse, pe când, până nu demult, acestea trebuiau ferite privirilor?

Desigur, istoricul pontifical nu-și continuă firul relatării într-o asemenea manieră hipertrofiată, pentru care de altfel nici nu s-a mai ivit vreun prilej de îndată ce, după începuturile neobișnuite, situația, ca să spunem așa, s-a normalizat. Dar a rămas un obicei ca în *Gesta Pontificum* să se atragă atenția asupra activității edilitare a papilor și, în aceeași

*Capul religiei creștine (lat.)

(n.t.).

măsură, să se amintească sprijinul de care s-au bucurat bisericile romane din partea împăratului.

Fără doar și poate, a stat în natura lucrurilor ca aceste relații să nu poată rămâne nealterate.

Raportul papalității cu imperiul se prezintă astfel în Roma epocii lui Damasus : episcopul Romei era răspunzător doar în fața împăratului însuși, fiindu-i acestuia

supus direct și nemijlocit. În orice caz, astfel se stipula într-un act sinodal din 378 drept prerogativ al *apostolica sedes*^{†††}; în mod corespunzător, era solicitată și o stare privilegiată în fața instanței imperiale de judecată. Asemenea procese au avut loc atunci când împotriva lui Damasus au fost aduse unele acuzații calomnioase, pontiful fiind chiar amenințat de o anchetă juridică. După cât se pare, această propunere de anchetă nu a fost acceptată la curtea imperială, întrucât în răspunsul imperial ea este ignorată printr-o elocventă tăcere. Mai apoi, în Roma, episodul a fost de asemenea grabnic acoperit de uitare ; căci ceea ce odinioară putea apărea drept un privilegiu, curând nu a mai satisfăcut în nici un fel conștiința de sine a papalității, fundamentată pe doctrina unei nemijlocite apropieri de Dumnezeu. Diametral opus a funcționat articularea teocratică imperială, ce privea drept o datorie fundamentală grija față de toți supușii, inclusiv față de Biserică, iar în situații de pericol, implicarea directă și corectarea abaterilor. Această divergență de opinii a oferit Evului Mediu prilejul de a fi martorul unor conflicte.

La început, cu greu se putea identifica ceva în acest sens. *Liber pontificalis* înregistrează astfel cu luciditate și fără semne ale vreunei opoziții imixtiunea curții imperiale în sfera de interes romană cu prilejul schismei papale izbucnite la Roma în ultimele zile ale anului 418. Un anume Eulalius, ce provenea din rândul colegiului diaconilor romani, s-a ridicat împotriva lui Bonifaciu I (418-422), fost preot sfințit în mare grabă drept papă de către adepții săi. Astfel ies pentru prima dată la iveală contradicțiile dintre cele două trepte clericale și confruntările dintre acestea, prin care se urmărea dobândirea influenței în Cetatea Eternă prin poziționarea unui candidat provenit din propriile rânduri pe tronul papal. Astfel de dispute vor reveni adeseori în secolele următoare până la reglementarea procesului alegerii pontifului Romei. Prefectul orașului Roma, neputându-se impune în soluționarea disputei, s-a adresat împăratului părții apusene a stăpânirii romane ; la acel moment, reședința imperială nu mai era Roma, ci de ceva vreme aceasta fusese mutată la Ravenna. Inițial, împăratul se pronunță în favoarea lui Eulalius, după cât se pare deoarece acesta fusese primul ales și, spre deosebire de opozantul său și potrivit instrucțiunilor prefectului Romei, nu grăbise obținerea sfințirii ca papă. Bonifaciu a fost izgonit din oraș, dar a făcut apel cu succes la curtea imperială, care a stabilit un termen pentru convocarea unui sinod de arbitraj și, din cauza tulburărilor

††† *Scaunului Apostolic* (lat.) (n.t.).

crescânde din Roma, ambilor rivali le-a fost interzisă intrarea în perimetrul orașului. Cu administrarea de moment a îndatoririlor oficiului pontifical a fost înputernicit un episcop din afară. Dând dovadă de nerăbdare, în momentul în care în preajma sărbătorii Paștilor din anul 419 s-a întors de la Antium la Roma pentru a pune stăpânire pe Lateran, Eulalius și-a atras evident dizgrația și a provocat o decizie definitivă în favoarea lui Bonifaciu, cel ce rămăsese în afara orașului, dând de acolo binecuvântările pascale.

Eulalius a fost nevoit să plece în exil în Campania, unde a și devenit episcop de Nepi (419-423). Cursul acestor evenimente nu se cunoaște cu atâta exactitate din relatarea parcimonioasă consemnată în *Liber pontificalis*, ci din corespondența dintre Ravenna și Roma, păstrată în mod fericit, aceste scrieri oferind totodată informații și asupra diferitelor împrejurări în care s-au desfășurat evenimentele sau despre grupările de interese politice (din epocă).

Absența din Roma a curții imperiale a oferit pe termen lung anumite avantaje papalității. Nu în ultimul rând, papa și-a asumat în fosta capitală a imperiului rolul împăraților, devenind reprezentant al populației orașului. Cea mai cunoscută expresie a popularității de care se bucura episcopul Romei încă din această epocă timpurie este episodul întâlnirii papei Leon cel Mare (440-461) cu Attila, regele hunilor (434-453), întâlnire în urma căreia orașul etern a scăpat de furia barbarilor ca prin minune. Acest episod a fost glorificat prin mâna măiastră a lui Rafael, cu mai mult de o mie de ani mai târziu, într-o renumită frescă din încăperile Vaticanului. Desigur, potrivit legendei, întregul merit al salvării orașului i-a fost atribuit papei, când de fapt acesta fusese doar unul dintre numeroșii membri ai soliei romane care în anul 452 reușea sa-l redirecționeze pe Attila spre Mantua. *Liber pontificalis* relatează exclusiv despre Leon, cum că papa a luat asupra sa această delicată solie de dragul Romei și cum că el a fost cel care *totam Italiam liberavit*^{###}. De acest fapt erau de altfel convinși toți oamenii de rând, care nu aveau cum să cunoască nici motivația profundă a surprinzătoarei plecări a hunilor din Italia și, deopotrivă, într-o suficientă măsură, nici numele celorlalți componenți ai amintitei solii. Preeminența Romei a trebuit să se afirme desigur și în interiorul Bisericii, împotriva „tradiționalei autonomii ecleziastice” care se opunea în mod sporadic „centralismului papal” (pentru a utiliza un bine cunoscut titlu de carte) și, în primul rând, împotriva concurenței episcopului noii capitale și reședințe imperiale, Bizanțul. Acestuia îi stătea în putere de a acționa în calitate de cel mai de seamă episcop de curte, putând totodată juca un anumit rol și în sfatul imperial ; în același timp însă, puterea coercitivă a împăratului era mai aproape, ceea ce-l făcea pe episcopul de Bizanț incomparabil mai expus în comparație cu omologul său roman. Acest dezavantaj devenea în cele din urmă mai mare decât favoarea proximității imperiale, cea care de altfel determinase ridicarea inițială a episcopului bizantin.

###A izbăvit toată Italia (lat.) (n.t.).

În anul 325, în timpul împăratului Constantin cel Mare, cu prilejul primului conciliu ecumenic de la Niceea, au fost confirmate drepturile jurisdicționale ale episcopului de Alexandria asupra Egiptului, Libiei și Pentapolisului, fiindu-i totodată acordate aceleași prerogative de care dispuneau episcopii de Antiohia și Roma în „eparhiile” lor. Întrucât în acea vreme Bizanțul încă nu era Constantinopol (deci capitală imperială), nu putea fi vorba de o includere a episcopului său în această

înşiruire a celor mai înalţi ierarhi creştini, ce mai târziu vor purta numele de patriarhi. Cu totul altfel se petrec lucrurile deja în anul 381, cu prilejul celui de-al doilea conciliu ecumenic, la scurt timp după proclamarea creştinismului drept religie de stat^{§§§§}, conciliu ținut chiar la Constantinopol. Se vorbea despre reședința imperială ca fiind „Roma cea nouă”, episcopului său fiindu-i concedat rangul secund în ierarhia ecleziastică creștină, după episcopul „vechii Rome”. Ultimul pas în această direcție a fost făcut tocmai în epoca lui Leon cel Mare, când cel de-al patrulea conciliu ecumenic, reunit în anul 451 la Calcedon, de cealaltă parte a Bosforului, fixa în cadrul întrunirii sale concluzive egalitatea de rang dintre Roma și Bizanț prin acel canon 28, împotriva căruia au protestat zadarnic legații papali aflați la fața locului. Aceștia s-au străduit să demonstreze preeminența Romei, recurgând la modelul unei versiuni latine a actelor conciliului de la Niceea, în care canonul 6, la care se făcea referire cu precădere, era conceput special prin propoziția sa introductivă plină de semnificații și printr-o formulare corespunzătoare menite a scoate în evidență, și care foloseau cuvântul „primat” cu referire la Biserica romană. Acest canon era deci privit încă în zilele împăratului Constantin cel Mare ca fiind emis și legitimat de cel dintâi și cel mai prestigios sinod imperial. Nu este exclus ca falsurile actelor conciliare de la Niceea să fi ajuns deja de ceva timp la Roma. Oricum, există un decret al lui Valentinian al III-lea (425-455), împăratul părților apusene ale Imperiului, emis în anul 445, care, făcând referire la autoritatea unui sfânt sinod, vorbește deopotrivă și despre „primatul scaunului apostolic”, interpretând această poziție ca derivând din prestigiul Romei și din personalitatea „principelui” Petru. Acest rescript imperial cooptat până și în codul legislativ al imperiului a fost în mod evident impus de către papa Leon, în corespondența căruia se regăsește, având menirea de a oferi un sprijin autorității papale în confruntările sale din acea vreme, nu cu Bizanțul, ci cu Hilarius, episcopul de Arles (429-449), cel ce afirmase o preeminență ecleziastică a scaunului său în Gallia. Dar primii pași semnificativi în direcția afirmării primatului roman pot fi deja surprinși într-o scrisoare din anul 422 a papei Bonifaciu I, adresată episcopatului tesalian, ce avea drept scop prevenirea unei opoziții grecești împotriva Romei și împotriva episcopului de Tesalonic, care fusese înălțat la rangul de vicar papal. Cu acest prilej se vorbește, într-o formulare interesantă, de un „principat al

§§§§ Autorul face, desigur, referință la edictul imperial din 28 februarie 380, promulgat la Tesalonic, prin care se impunea în tot imperiul conduita ortodoxă adoptată la conciliul de la Niceea și care va duce la proclamarea creștinismului ca religie de stat (n.t.).

* Dincolo de mare (lat.).

(n.t.).

scaunului apostolic”. Noțiunea de „primat”, recunoscută ulterior pe întreg cuprinsul Bisericii, în mod cert nu fusese încă identificată, însă un vechi termen juridic al Imperiului Roman, cunoscut tuturor și marcat de o îndelungată devenire istorică, a fost asociat astfel cu imaginea de sine a unei Biserici încă tinere la acea dată.

De asemenea, titlul de vicar acordat episcopilor de Salonic și Arles pentru Illyria și, respectiv, Gallia de către Inocențiu I (402-417) și Zosimus (417-418) a fost

împrumutat din terminologia juridico-statală romană, dar conferea tezei superiorității Romei o expresie atât de elocventă, încât nu s-ar fi putut găsi nici un alt cuvânt mai potrivit în vocabularul ecleziastic. Că cele două vicariate nu au avut o existență prea îndelungată, deoarece Arles nu s-a putut impune în Gallia, iar Illyria împreună cu Salonicul au fost în cele din urmă supuse de curtea imperială jurisdicției bizantine, ambele vicariate rămânând prin urmare din acest moment simple titulaturi lipsite de substrat material, este o altă istorie," ce nu se regăsește în *Liber pontificalis*. O poziție preeminentă a Romei nu era sub nici o formă dorită în acea vreme în Africa, după cum de altfel arată o prevedere a sinodului ținut în anul 418 la Cartagina, potrivit căreia era interzis apelul în instanță *ad transmarina**. Dacă se are în vedere că Biserica africană a acelei epoci avea în rândurile sale o personalitate de prim rang, precum cea a lui Aurelius Augustinus, episcopul de Hippo Regius (396-430), ce-și are locul printre Părinții Bisericii, voce de mare impact în confruntările dogmatice ale vremii, se poate conchide că în Africa domina mai degrabă o atmosferă propice acordării de sfaturi, și nu de primire a acestora.

În narațiunea istoriografică oficială din *Liber pontificalis* nu se regăsește nimic din ce ar putea aminti de aceste rivalități ierarhice și de formulările alese în asemenea împrejurări, evenimente și expresii ce-i par istoricului papalității, retrospectiv privind lucrurile, drept demne de a fi tratate, dar, în același timp, fiind receptate cu un sentiment neplăcut, tocmai datorită caracterului nepotrivit spiritului creștin al acestor dispute. De asemenea, în afara textului rămân și citate din pretențioase scrieri papale sau excerpte din legile imperiale. Mai degrabă se manifestă interes pentru marile dispute dogmatice ce au frământat Biserica acelor vremuri și în special pentru rolul jucat de papalitate în cadrul acestor dispute. Desigur, chiar și aceste evenimente, ce în epocă au produs nenumărate pagini de profunde dezbateri teologice și au suscitât atenția întregii lumi la cel mai înalt nivel, sunt notate doar într-o formă puternic abreviată. Precum se știe, aceste dispute încep chiar înainte de Arie din Alexandria (**t** 336), ale cărui opinii teologice extravagante au prilejuit în 325 convocarea conciliului de la Niceea. „Cazul” său însă aproape că este trecut cu vederea de relatarea din *Liber pontificalis* în favoarea unor evenimente privite ca fiind mai semnificative, cum ar fi, de exemplu, donația imperială acordată Bisericii romane. Cei ce au redactat *Liber pontificalis* au omis constant tocmai acele elemente indispensabile dintr-o expunere de

*Dincolo de mare (lat.)

(n.t.).

istorie ecleziastică, și anume pași ce au marcat procesul de treptată clarificare dogmatică. Este de înțeles faptul că, privind lucrurile din perspectiva epocii, nu se putea și nici nu se dorea să se discute de o evoluție tocmai în aceste domenii. Dar nu trebuie neglijat că papalitatea nu a jucat un rol deosebit în aceste evenimente, iar poziția pontificală nu atinge profunzimea meditației teologice a altor scrieri din epocă, cu o autoritate mai mare.

A urmat apoi, după cum bine se știe, disputa pelagiană, numită astfel după monahul Pelagius (t după 418), originar din Britannia, împotriva căruia, de fapt a imaginii sale deosebit de optimiste privind aplecarea spre bine a naturii umane, Augustin a articulat „doctrina moștenirii păcatului originar”. Episcopul de Hippo Regius a cunoscut această concepție teologică a lui Pelagius după ce acesta, împreună cu alți romani, a părăsit Italia găsindu-și adăpost din calea goșilor în Africa. Faptul că Pelagius, împreună cu cel mai înfocat adept al său, Celestius (†431), un distins avocat roman, a fost judecat în anul 417 inclusiv de papa Inocențiu I, se regăsește și în *Liber pontificalis*. Fusesse însă trecut sub tăcere faptul că această judecată fusese pronunțată la Roma din inițiativa africană și că era cunoscută doar prin intermediul rescriptelor papale adresate episcopului nord-african, ce conțineau ceea ce cu un an înainte se hotărâse cu privire la pelagieni în cadrul mai multor concilii aflate sub influența lui Augustin ; acesta comunicase încrezător aceste decizii la Roma, unde până atunci nu se adoptase o poziție atât de tranșantă.

Se trecea cu vederea și faptul că, în asemenea ocazii, era cu totul îndreptățit apelul *ad sedem apostolicam* ca la izvorul originar al adevăratei învățături creștine, interpretare a papalității absolut firească în viziunea istoriografului pontifical. Nu se poate afla nimic despre conținutul teologic al disputei sau despre motivația ce a dus la pronunțarea amintitei decizii, precum nici despre perpetuarea disputelor ce destabilizau Roma de ceva vreme.

Pontificatul lui Leon cel Mare (440-461) reprezintă un apogeu atât al disputelor dogmatice, cât și al angajamentului papal în această chestiune. La Calcedon, în 451, în cadrul celui de-al patrulea conciliu ecumenic, reunit prin eforturile papei, s-a încercat să se pună capăt îndelungatei dispute cristologice prin impunerea dogmei dublei naturi, potrivit căreia Cristos era privit în aceeași măsură drept Dumnezeu adevărat, existența sa umană fiind deopotrivă considerată ca reală. Patriarhul bizantin Nestorie (428-431) susținuse anterior caracterul uman mai pronunțat al naturii lui Cristos, doctrină care cu două decenii înainte de Calcedon, în cadrul conciliului de la Efes din anul 431, fusese condamnată, nu fără implicarea pontifului roman de atunci, Celestin I (422-432), și a legaților papali, decizie ce a determinat retragerea lui Nestorie într-un așezământ monastic din Egipt, unde de altfel și-a găsit sfârșitul în jurul anului 451. Ulterior, cu o excesivă subliniere a dimensiunii divine a lui Cristos, egumenul constantinopolitan Eutihie (t după 454) s-a situat pe o poziție diametral opusă lui Nestorie, fapt ce de asemenea i-a atras disgrația. Patriarhul Flavian al Constantinopolului a

*Dincolo de mare (lat.)
(n.t.).

căutat alianța papei Leon împotriva puternicilor prieteni egipteni ai lui Eutihie de la curte, primind de la Roma o bine cunoscută scrisoare de învățătură, ulterior acceptată și de conciliul de la Calcedon. La acest conciliu, convocat de împăratul Marcian, papa a fost reprezentat de doi legați ce au reușit să impună punctul roman de vedere.

O lectură destul de amănunțită poate oferi cu privire la evenimentele mai sus-amin- lite și relatarea din *Liber pontificalis*, desigur, chiar dacă nu într-o manieră total

eliberată de unele deformări. Leon, se spune în cronică, ar fi găsit la debutul pontificatului său doi eretici, adică pe Nestorie și Eutihie. Prin conlucrarea dintre împărat și papă, la rugămințile primului și printr-un *praeceptus* al celui de-al doilea, a fost reunit un conciliu ce s-a bucurat de o participare deosebit de numeroasă, unde, în baza unui „tomus” elaborat de Leon, doctrina dublei naturi a lui Cristos a fost general acceptată de către episcopii reuniți, iar asupra ambilor eretici a fost pronunțată „binemeritata” afurisenie. În cele din urmă, în urma unor rugăminți înaintate în scris, papa ar fi validat atât sentința, cât și întreg conciliul. O deosebită impresie a făcut asupra celui ce a redactat textul din *Liber pontificalis* depunerea din partea împăratului și a împărătesei a unei mărturisiri de credință, episod dezvoltat chiar mai generos decât cel al scrisorii papei. Acest eveniment se vrea a fi valorizat drept o dovadă a legăturii dintre Biserică și stat. Dimpotrivă, învățăturile teologice ale celor doi excomunicați nu beneficiază de nici un fel de lămuriri, nediscutate rămânând de asemenea interesantele substraturi soteriologice ale doctrinelor, precum și motivele judecării autorilor acestora. De altfel, nici un cuvânt „inutil” nu este irosit pentru explicarea dogmei dublei naturi, cu toate că este vorba de fapt de definirea ortodoxiei, de la care s-ar fi abătut acei eretici. Cu privire la contextul frământat al disputei și al „sinodului tâlhăresc” patronat de demagogul patriarh Dioscur al Alexandriei (444-451) - punctul culminant al disputei constituindu-l excomunicarea acestuia, tot la Calcedon - este nevoie să fie căutate referințe în alte lucrări. Desigur, confruntarea ierarhică dintre Roma și Bizanț, dintre papă și patriarh, este cu totul trecută sub tăcere.

O dată cu Leon cel Mare istoria papalității se desparte de prima sa etapă. Chiar dacă nu fără dificultăți sau nu cu totul încununat de o recunoaștere definitivă, a fost impus faptul că Roma reprezintă ceva special în cuprinsul Bisericii. Primatul afirmat de papalitate reprezenta o cerință ce, după toate cele întâmplate, nu mai putea fi retrasă.

În vârtoarea migrațiilor barbare

Denumirea de „epocă a migrațiilor” sub care începuturile Evului Mediu sunt cunoscute în istoriografie trezește imaginea unei înlanțuirii de evenimente frământate, iar ca reper fundamental în viziunea istoriografiei moderne este de cele mai multe ori prezentată, desigur, dispariția Imperiului Roman de Apus în anul 476, când comandantul de atunci al mercenarilor de neam germanic din armata romană s-a înstăpânit în Italia și Roma. Contemporanii au fost prea puțin conștienți de semnificația pe termen lung a acestui eveniment, fapt de altfel demonstrat, printre altele, și de *Liber pontificalis*. S-ar putea medita mult timp și fără garanția identificării unui răspuns acceptabil dacă această manieră istorico-ecclesiastică de a trata evenimentele, din *Liber pontificalis*, a fost determinată de un interes mai scăzut față de istoria politică sau de convingerea puternică în continuitatea statală romană, și aceasta într-o mai mare măsură decât în cazul altor istorici ai vremii, care oricum au consemnat pentru posteritate doar în puține cazuri această dată atât de importantă. În fapt, romanilor le era cunoscută de multă vreme ascensiunea barbarilor până în cele mai importante poziții din stat, precum și stabilirea unor populații de neam germanic în interiorul granițelor vechiului imperiu. Nu se conștientiza faptul că întregi provincii fuseseră *de facto*, dacă nu și *de jure* extrase din corpul imperiului, iar despre o dispariție a instituției imperiale nici nu putea fi vorba, atât timp cât în persoana împăratului din Răsărit era văzut în continuare capul întregului imperiu.

Prima mențiune a amenințării Romei de către barbari este făcută în *Liber pontificalis* pentru perioada pontificatului lui Leon cel Mare, deși Cetatea Eternă fusese cu o generație în urmă, în anul 410, cucerită de regele vizigoților, Alaric (395-410). Este ciudat faptul că a fost consemnată prădarea Romei de către vandalii veniți din Africa sub conducerea lui Geiseric (428-477). Acum, în 455, spre deosebire de episodul cu Attila, regele hunilor, papei nu i-a mai stat în putere să salveze orașul de distrugeri, biografului său nerămânându-i altă soluție decât să consemneze cu admirație eforturile depuse de papă după

retragerea vandalilor prădalnici pentru reîmpodobirea bisericilor romane cu obiecte de cult din argint. Doar în acest fel se poate afla câte ceva despre evenimentele acelor tulburate zile de iunie din anul 455, deși papa, spre deosebire de puterea laică, s-a remarcat în mod deosebit, oferind prin faptele sale suficientă substanță faimei sale ulterioare. Mai apoi, când în anul 476 Romulus Augustulus (475-476), ultimul împărat al Imperiului Roman de Apus, a fost alungat din stăpânire și trimis în exil de către germanicul Odoacru († 493), tronul papal era ocupat de cel de-al doilea succesor al lui Leon, Simplicius (468-483). Zadarnic s-ar căuta în *vita* sa vreo referire la transformările petrecute în viața politică. Abia în paginile referitoare la următorul papă, Felix al III-lea (483-492), sunt amintiți într-un pasaj introductiv, în care, de regulă, pentru a se preciza limitele cronologice ale pontificatului, erau trecuți împărații și consulii vremii, atât Odoacru, cât și învingătorul și succesorul acestuia în stăpânirea Italiei, regele ostrogoților, Teodoric (471-526); O explicație suplimentară îi este refuzată cititorului.

Desigur, evenimentelor de istorie ecleziastică li se acordă o pondere aparte în cursul relatărilor din *Liber pontificalis*. Această relatare este dominată de efectele ulterioare ale hotărârilor dogmatice de la Calcedon, întrucât nu se reușise defel să se impună doctrina dublei naturi împotriva larg răspânditului monofizism. Nedorind să riște și pierderea altor teritorii orientale, împăratul a fost silit să iasă în întâmpinarea doleanțelor celor ce se opuneau deciziilor luate la Calcedon, printr-o interpretare corespunzătoare a mărturisirii de credință definite cu acel prilej. Cel ce l-a sfătuit pe împărat în acest sens nu era altul decât patriarhul de Constantinopol din acea vreme, Acaciu (472-488). Și Simplicius a fost nevoit la rândul său să se preocupe de problemele orientale, ce implicau nu doar o dimensiune dogmatică, ci și una personală, întrucât în acea vreme confruntările partizane din sânul Bisericii puteau adeseori conduce la schisme sau la depunerea înalților ierarhi, realitate ce pune la toate Bisericile regionale, printre care desigur și Roma, în mod serios în fața unei opțiuni partizane. Punctul nodal al confruntărilor din acea vreme era în special Egiptul, patriarhii alexandrini optând pentru un foarte angajat curs anticalcedonian. Pentru papalitate era însă esențială păstrarea la Bizanț într-o formă nealterată a dogmei de credință impuse de Leon cel Mare, iar în momentul în care curtea imperială nu s-a lăsat înduplecată de muștrările de la Roma, Felix al III-lea i-a exclus pe bizantini din comunitatea creștină. Astfel s-a ajuns pentru prima dată la o schismă de lungă durată între Roma și Bizanț,

schismă ce în mod eronat a fost numită după patriarhul bizantin Acaciu. Dacă Italia s-ar fi găsit în acele momente în aria de competență efectivă a împăratului, schisma probabil nu ar fi izbucnit sau cel puțin ar fi fost mai repede înlăturată. Ruptura dintre cele două Biserici, chiar și ulterior, a avut în permanență și o motivație politică alături de cea religioasă.

Stăpânirea germanică era realitatea politică ce domina Italia și Roma începând cu sfârșitul secolului al V-lea. Această stăpânire era receptată cu un gust amar nu în ultimul rând datorită faptului că, deși creștini, noii stăpâni aparțineau confesiunii ariene, astfel încât în ochii romanilor, mândri de propria moștenire culturală și totodată convinși de propria corectitudine confesională, germanicii nu erau doar barbari, ci și niște blestemați de eretici. Cum s-ar fi putut suporta așa ceva? Era de neînțeles cum împăratul, aflat la mare depărtare, la Constantinopol, ar fi putut ceda vechiul centru de greutate al imperiului și fosta sa capitală unei astfel de dominații și că ar fi putut vreodată numi asemenea stăpâni drept reprezentanți ai săi, întrucât atât Odoacru, cât și Teodoric se numeau simpli guvernatori, calitate în care s-au și bucurat de recunoașterea imperială.

Două evenimente vin să ilustreze perfect cât de precară era situația acelor vremuri. Primul dintre acestea are loc în perioada de început, ca să spunem astfel, a stăpânirii romane a lui Teodoric cel Mare, cam în jurul anului 500, an în care regele ostrogot a vizitat pentru prima dată vechiul oraș de reședință al împăraților, vizită întâmpinată festiv de senatul și clerul roman, grupul de reprezentanți ai Bisericii fiind condus chiar de papă, ca și cum nu ar fi existat nici o diferență confesională între romani și goți. Cel de-al doilea eveniment petrecut aruncă o notă de umbră asupra morții marelui rege al ostrogoților, survenită în anul 526, pe care de altfel romanii l-au plâns cu atât mai puțin cu cât, din porunca acestuia, episcopul lor suferise martiriul. Ambele evenimente și-au găsit reflectarea în *Liber pontificalis*, fapt ce subliniază importanța acestora, chiar dacă mai rămân de spus unele lucruri în plus față de cele considerate drept necesare de istoriografii papali contemporani evenimentelor.

La sfârșitul anului 498 contradicțiile politice și eclesiastice ce frământau Roma au produs o nouă dublă alegere pentru tronul papal, situație asupra căreia, întrucât la acel moment nici un împărat nu se găsea la îndemână, trebuia să se pronunțe barbarul și ereticul rege al ostrogoților. În prim-planul confruntării se aflau diaconul Symmachus

(498-514), propus pentru înaltul rang de către o majoritate, dar, posibil datorită locului său de origine, Sardinia, privit de unii la Roma în continuare drept un străin, și Laurentius (498-508), un arhiepiscop^{****} roman de origine aleasă, susținut însă de un grup mai restrâns. Ambele grupări s-au adresat curții ostrogote de la Ravenna, iar Teodoric s-a pronunțat pentru o soluție asemănătoare cu cea adoptată cu decenii în urmă în cazul schismei dintre Bonifaciu I și Eulalius. Astfel, în spiritul observanței față de exemplul imperial anterior, câștig de cauză a avut primul hirotonit, acesta fiind Symmachus. Pe cât se pare, Laurentius a rămas mai întâi la Roma ca preot al unei biserici, iar ulterior a fost nevoit să preia păstoria episcopiei Nocera din Campania. Susținătorii săi însă nu s-au declarat mulțumiți cu această rezolvare a disputei, iar atunci când li s-a arătat prilejul, Symmachus a fost acuzat la Ravenna de diverse încălcări ale legii sau defăimat cu referire la moralitatea sa. Teodoric a trebuit să-l citeze în fața curții, iar în cele din urmă a însărcinat un sinod cu anchetarea penibilei afaceri. În ciuda acestora, Symmachus a știut să se apere cu abilitate, atât în fața instanței de judecată de la Ravenna, cât și în cadrul sinodului reunit în primăvara și toamna anului 501 la Roma. În cele din urmă, acest proces, oricum delicat din punct de vedere politic, a fost sistat, iar pronunțarea judecății asupra papei (precum s-a spus) i-a fost încredințată lui Dumnezeu.

Spre justificarea acestei proceduri au luat atunci naștere așa-numitele „falsuri symmachiene”, ce se vor dovedi de mare importanță pentru istoria ulterioară a papalității. S-a „descoperit” că, se pare, chiar predecesorul lui Leon cel Mare, papa Sixtus al III-lea (432-440), nu a putut fi judecat într-un proces cu doi romani de seamă privind o proprietate, că mai mult chiar, într-un caz cu o pondere mult mai mare, al lui Marcellinus (296-304), mort precum se crede în timpul prigoanei dioclețiene, sinodul constituit la Sinuessa special spre a-l judeca pe papă i-a cedat acuzatului dreptul de a pronunța sentința și că nu mai puțin decât împăratul Constantin cel Mare, împreună cu papa Silvestru, ar fi decretat: *Nemo iudicabit primam sedem*⁺⁺⁺⁺. Prin urmare, papa nu era

**** Arhiepiscop (gr. *archepresbyteros* – primul între preoți) desemnează pe șefii colegiului preoților, care reprezintă pe episcop în exercitarea unor obligații religioase și liturgice ; în Biserica Romei funcția era ocupată de cel mai bătrân dintre preoți, în timp ce în Orient numirea depindea adesea de voința episcopului. O dată cu extinderea creștinismului în spațiul rural, arhiepiscopii devin șefii bisericilor comunităților rurale, fiind subordonați ierarhic arhidiaconilor (n.r.).

++++ Nimeni nu va judeca Scaunul Romei (lat.) (n.t.).

supus nici unei curți de judecată pământești, nici măcar celei imperiale sau conciliare, acesta fiind răspunzător pentru faptele sale doar în fața lui Dumnezeu. O asemenea viziune era mai mult decât s-a îndrăznit vreodată să se solicite în timpul vreunui împărat, fiind evident o urmare a unei îndreptățite jene, prezentă în largi cercuri eclesiastice de când Roma nu avusese nici o reținere de a-și spăla rufele murdare în fața regelui ostrogot barbar și eretic.

Atunci când secole mai târziu a fost din nou nevoie să se facă apel la aceste „istorioare papale”, fiind desigur considerate drept absolut veritabile, ca de altfel orice era păstrat din timpurile vechi în corpurile de legi și în cărțile de istorie, motivația reală ce a fundamentat fabricarea acestor falsuri nu mai era nimănui cunoscută de mult timp. Generațiile ulterioare s-au străduit să se apropie cu îngăduință de împrejurările care au condus la asemenea falsuri. Oricum, în Evul Mediu falsurile au fost percepute într-o manieră diferită, iar atât timp cât a primat convingerea subiectivă în autenticitatea acestora, „fabricarea” în sine nu a avut relevanța pe care ar fi trebuit să o aibă. În acest mod s-a ajuns ca tocmai în Biblie să fie identificat fundamentul acelei teze a imunității pământești a papei, întrucât chiar Apostolul Pavel scrie că omul spiritual, înduhovnicit (categorie din care face parte și papa) are dreptul de a judeca pe toți și toate, dar la rândul său, *a nemine iudicatur*#### (ICor. 2,15). În aceeași măsură se poate medita pe marginea metodei, potrivit căreia basme inventate sunt transformate în stâlpi ai adevărului.

Pe lângă acest episod al falsurilor, adoptarea în anul 499, în același context al schismei laurențiene, de către un sinod roman a celui dintâi decret de alegere a papei, pare să nu fi fost considerată drept suficient de semnificativă, îndeosebi pentru că acesta a fost oricum conceput într-o manieră foarte generală și imprecisă și doar a amendat frământările elective și aspirația vanitoasă la înalta demnitate papală. Desemnarea directă a unui *papabilis* de către antecesor, practică obișnuită a acelor vremuri, în mod cert nu ar fi trecut drept soluția ideală ulterior, într-o epocă ce milita pentru impunerea dreptului alegerii libere.

Ultimul papă din vremea lui Teodoric cel Mare a fost Ioan I (523-526), a cărui soartă tragică a fost unul dintre elementele ce au creat imaginea regelui ostrogot în istoriografia romană, și anume aceea de tiran crud. Desigur, o asemenea judecată este nedreaptă pentru stăpânirea lui Teodoric, care în principiu s-a dorit a fi una fundamentată pe

Să nu fie de nimeni judecat (lat.) (n.t.).

conviețuirea pașnică dintre neamuri și religii. În schimb, conduita diametral opusă, intolerantă a curții imperiale față de arianism l-a infuriat cu siguranță pe regele ostrogot, determinându-l să trimită o solie la Bizanț. Că în fruntea acesteia l-a pus pe nimeni altul decât pe papă, care de altfel se opusese zadarnic, însărcinându-l tocmai pe acesta să protesteze în fața împăratului și să pledeze pentru cauza ariană, era desigur pentru episcopul Romei o neplăcută povară ; totuși, era mai degrabă vorba doar de a pune în valoare autoritatea papalității și de a-l prezenta pe episcopul roman drept dovada vie a bunelor intenții ale stăpânirii ostrogote. Ioan a fost primit în Constantinopol cu un respect aproape exagerat, întâmpinat sărbătorește printr-o procesiune, fiind salutat de împărat chiar prin prosternare. Apoi papei i s-a permis ca în cadrul încoronării festive ce avea loc în timpul sărbătorii pascale să fie cel ce împodobește cu o diademă fruntea imperială, care, potrivit tradiției, fusese anterior în timpul slujbei divine depozată de acest însemn al autorității. Acest episod a intrat în istorie în mod eronat drept prima încoronare imperială săvârșită de către un pontif roman. În cele din urmă, se pare că papei i-au fost îndeplinite toate solicitările în forma în care acesta le definise, precum cu satisfacție este redat în *Liberpontificalis*. Se pare că tocmai asemenea succese au trezit suspiciunea regelui ostrogot, și poate nu în întregime fără de temei, cum că propriul său trimis s-ar fi lăsat implicat într-o conspirație a împăratului îndreptată împotriva sa. În urma celor petrecute, potrivit cronicii papale, la scurt timp după întoarcerea în Italia, Ioan și-a găsit sfârșitul într-o temniță din Ravenna.

Cu puțin timp înainte, în baza unor suspiciuni asemănătoare, fuseseră executați doi locuitori de seamă ai Romei ce mai înainte cooperaseră cu structurile de putere ostrogote. Este vorba de senatorul Symmachus și de ginerele acestuia, Boetius, însuși conducătorul cancelariei lui Teodoric, cel pe care Evul Mediu îl cinstește pentru munca sa de transmitere a erudiției Antichității. Această lipsă de încredere manifestată brusc de germanici în ceea ce-i privește pe romani se poate explica prin faptul că de câțiva ani schisma dintre Roma și Bizanț luase sfârșit în mod fericit, existând astfel teama ca romanii să-l privească din nou pe îndepărtatul împărat din răsărit, revenit la dreapta credință, drept stăpân îndreptățit.

Ceva mai mult de o generație, mai precis 35 de ani a durat schisma acaciană, până în anul 519. Dar unele eforturi în direcția refacerii unității Bisericii au existat desigur încă din primele momente ale

rupturii. La ce au condus acestea subliniază într-o manieră diferită numele ambilor antecesorii ai lui Symmachus.

Papa Gelasius I (492-496) trece drept unul dintre cei mai importanți reprezentanți ai susținerii pretențiilor hierocratice ale papalității, și această afirmație se întemeiază pe scrisoarea celebră adresată împăratului bizantin Anastasius I (491-518), în care papa precizează raportul dintre puterea spirituală și cea lumească într-o formă potrivit căreia autoritatea sacrală a episcopatului are în mod firesc întâietate în fața puterii deținute de stăpânitorul laic, deoarece, în cele din urmă, corpul clerical este cel care trebuie să se prezinte în fața lui Dumnezeu și să dea socoteală chiar și în numele regilor și împăraților. Nu este greu de imaginat ce impresie a produs împăratului o asemenea afirmație, în condițiile care acesta se considera capul societății umane, iar corform tradiției cesaro-papiste a instituției imperiale bizantine își aroga și cel mai înalt rang în cadrul Bisericii. Acum i se atrăgea împăratului atenția că ar depinde de papi pentru mântuirea propriului suflet, într-o mai mare măsură decât ar avea aceștia nevoie de protecția imperială în ceea ce privește treburile lumești. Pe cât de exagerat trebuie să fi sunat asemenea afirmații în urechile împăratului, pe atât trebuie să fi fost de convins papa de soliditatea acestora, dacă s-a încumetat să schimbe de o asemenea manieră ordinea în baza căreia se mișca lumea acelor vremuri, desigur departe de autoritatea efectivă a împăratului, din Cetatea Eternă stăpânită și protejată de germanici. Teoria celor două puteri, formulată de Gelasius, a devenit pe mai departe un element fundamental al concepției generale a papalității despre lume. Acesta și-a găsit expresia în refuzul unei inițiative imperiale ce ar fi putut duce la reconcilierea dintre Răsărit și Apus.

Succesorul deschizătorului de drumuri Gelasius a fost Anastasius **hi** II-lea (496-498), care în timpul scurtului său pontificat a lăsat în memoria Evului Mediu o amintire nu prea bună, trecând chiar drept eretic, deoarece, în negocierile cu emisarii bizantini, a cedat prea mult se pare din poziția dogmatică trasată odinioară de Leon cel Mare și din mărturisirea de credință calcedoniană și pentru că, spre deosebire de înaintașii săi, se zice, s-a arătat prea concesiv față de împărat. Chiar și în dreptul ecleziastic, în forma sa dezvoltată, codificată, prin urmare, în *Decretum Gratiani*, a fost cooptat acest exemplu redat de *Liber pontificalis*, astfel încât pretutindeni și de către oricine să se poată citi cum era judecat papa după moartea sa prematură : „ Voința lui Dumnezeu l-a doborât”. Symmachus, următorul papă, s-a reorientat,

bineînțeles, pe calea trasată de Gelasius, probabil însă nu atât impresionat de soarta lui Anastasius, cât determinat de situația politică de ansamblu.

Refacerea unității între Răsărit și Apus era datorată noii dinastii imperiale, ce prin sorgintea illyrică era orientată spre Apus, dar în special lui Iustinian I (527-565), care, făcând dovada educației alese de care beneficiase, condusese cu inteligență destinele imperiului încă din vremea unchiului său, Iustin I (518-527), fost comandant al gărzii, înălțat la cea mai înaltă demnitate. Dorind acest lucru sau fiind silit de evenimente, Iustinian a venit în întâmpinarea opoziției crescânde față de politica ecleziastică a Imperiului. Nu este exclus ca el să fi avut de la bun început planuri mari cu privire la Occident. Oricum, mai târziu, intenția manifestă a lui Iustinian cel Mare a fost nu mai puțin decât refacerea vechiului Imperiu Roman la maxima sa extindere și prin aceasta, așadar, și recucerirea Italiei și a orașului imperial Roma.

O dată ajunsă relatarea din *Liber pontificalis* la pontificatul lui Hormisdas (514-523), marea schimbare este descrisă într-o manieră de-a dreptul dramatică; astfel, încărunitul împărat Anastasius ar fi răspuns cu rigiditate la energicele idei ce veneau dinspre Roma și la inițiativele papale pline de bune intenții, împăratul dorind doar să poruncească, fără a accepta în schimb să primească porunci, fiind apoi la scurt timp, parcă atins de judecata dumnezeiască, lovit de trăsnet. Noul împărat și-a anunțat apoi la Roma înălțarea în tron, la fel procedând și noul patriarh, fapt ce i-a dat papei prilejul să trimită în Bizanț o solie atent aleasă și bine instruită, în a cărei prezență au fost în cele din urmă semnate, cu prilejul sărbătorilor pascale din anul 519, documentele refacerii unității lumii creștine. În Răsărit, impunerea noii realități a determinat o serie de dificultăți, fapt ce însă iese din sfera de interes a istoriografiei papale, care descrie excesiv de amănunțit cât de onorabil au fost primiți și tratați legații papali la Constantinopol de această dată în raport cu neplăcutule experiențe trăite cu fostul împărat.

În concluzie, *Liher pontificalis* descrie cu destule detalii pontificatele din vremea schismei și din perioada domniei regelui Teodoric cel Mare. Istoriograful pontifical al acelor vremuri nu a recunoscut însă importanța unor evenimente ce stârnesc interesul istoricului de astăzi și, în consecință, nu a găsit de cuviință să le facă loc în paginile operei. În anul 525 papa Ioan I însărcinase cancelaria sa să-i comunice data exactă a sărbătorii Paștelui din anul următor, în baza acesteia urmând a fi stabilit întreg calendarul sărbătorilor. Acest fapt a prilejuit expertului

consultat – este vorba de călugărul Dionisie Exiguul (f 545), un erudit de formație enciclopedistă venit din Răsărit –, depășindu-și însărcinarea inițială, să introducă în tabelele pascale calculate cu anticipație pentru mai multe decenii, ca o noutate absolută, sistemul de datare orientat după nașterea lui Isus Cristos, ceea ce, în opinia lui, ar fi fost mai potrivit Bisericii decât o datare după anii de stăpânire sau chiar decât sistemul de numărare a anilor încă practicat în Imperiul Roman, de la împăratul prigonitor al creștinilor, Dioclețian (284-305). Cu oarecare efort, dar (precum astăzi bine se știe) nu cu cea mai mare acuratețe, Dionisie a încercat să determine anul nașterii lui Cristos. Nu s-a dovedit a fi de mare ajutor faptul că savantul a făcut apel în munca sa la înalta autoritate a conciliului de la Niceea sau la vremuri mai timpurii și mai bine informate,

tăcând trimitere chiar la un papă din secolul al II-lea. Conservatoarea cancelarie pontificală va recepta acest sistem de datare orientat în funcție de nașterea lui Cristos doar secole mai târziu, în limitele acestei vechi practici rămânând și istoriografia papală.

Pentru a fixa în timp debutul pontificatului lui Felix al IV-lea (526-530), succesorul nefericitului Ioan I, catalogul papal recurge la stăpânirea împăratului Iustin și a regelui ostrogot Teodoric, menționând că acest papă, fost membra al delegației trimise de Hormisdas la Constantinopol, a fost ridicat în demnitate *iussu Theoderici regis*^{§§§§§}. O observație plină de conținut, în afara căreia se cunoaște frapant de puțin despre vreun „papă din mila goșilor”.

Abundența de informații a expunerilor anterioare poate fi explicată printr-o cezură în istoriografia papală. O dată cu Felix se pare că ia sfârșit o fază de redactare a cronicii *Liber pontificalis*, informații de primă mână fiind la dispoziție desigur doar cu privire la cele mai recente pontificate. Într-adevăr, sfârșitul marelui rege ostrogot și începutul stăpânirii împăratului Iustinian cel Mare au marcat un punct de turnură și în istoria papalității. Deceniile și pontificatele ce vor urma vor fi marcate de „Bătălia pentru Roma”.

Bătălia pentru Roma

În această „Bătălie pentru Roma” a fost implicată desigur și Biserica romană. Se observă că relatarea din *Liber pontificalis*, care în mod îmbucurător curge și pe mai departe într-o manieră detaliată, este continuată – o dată cu noul început al istoriografiei papale determinat de cea mai recentă fază de redactare – de-a lungul mai multor decenii și pontificate mai mult sau mai puțin neîntrerupt, motiv pentru care cele întâmplare sunt redactate nemediat din perspectiva celor ce au trăit evenimentele. Soarta papilor din acea vreme lasă să se vadă acest fapt în cea mai mare măsură.

La scurt timp după moartea lui Felix al IV-lea în Roma se ajunge la o schismă. Împotriva arhidiaconului Bonifaciu al II-lea (530-532), desemnat de ultimul papă, se ridicase Dioscur, un diacon ce dispunea de foarte multe legături. Dacă se are în vedere că, pe de o parte, acesta din urmă provenea din Orient, din Alexandria egipteană, unde, de altfel, multă vreme trăise cu speranța de a face o carieră strălucitoare, iar apoi, în timpul ultimului pontificat fusese implicat în repetate rânduri în

§§§§§ Din porunca regelui Teodoric (n.t.).

relațiile dintre Roma și Bizanț, iar pe de alta, că rivalul acestuia, care va fi de altfel încununat cu succes, Bonifaciu, era în mod cert un germanic naturalizat la Roma, fiu al unui anume Sigibuld, se poate intui cam ce fronturi scindau Biserica romană din acea vreme. În timp ce gruparea lui Dioscur se baza pe îndepărtatul împărat din Bizanț, pentru cea de-a doua grupare era vorba de continuarea bunelor raporturi cu Ravenna și curtea ostrogotă. După cum stăteau lucrurile, singurul care se putea impune era „primul papă german”, cum în mod greșit a fost numit fiul lui Sigibuld. Dar, deși ca urmare a morții premature a lui Dioscur schisma a durat doar aproximativ o lună, efectele acesteia s-au prelungit mult timp după aceea. Mult timp a creat profunde nemulțumiri faptul că pontiful victorios, pe lângă faptul că l-a afurisit pe opozantul său, acuzându-l – pentru ambițioase intrigi în cadrul alegerilor – că a încălcat normelor electivale ale lui Symmachus, prilej cu care a emis chiar și un senat-consult la fel de percutant, i-a silit și pe susținătorii lui Dioscur să-și mărturisească în scris vinovăția. Abia cel de-al doilea succesor al lui Bonifaciu a casat aceste documente împovărătoare arzându-le și ștergând astfel întreaga afacere. Biograful lui Bonifaciu nu s-a sfîit însă deloc să-i reproșeze pontifului de mult răposat motivații nedemne, incorectitudine și ambiție nepotrivite spiritului creștin, făcându-l vinovat de a fi recurs la proceduri necanonice. Aceste rînduri sunt un semn și al schimbării poziției de pe care se scria istoriografia romană. Încă din timpul propriului său pontificat, Bonifaciu se confrunta din ce în ce mai des cu dificultăți, astfel încât nu a reușit să-i asigure unui protejat al său tronul papal printr-o desemnare directă. Mai mult chiar, a fost silit să-și declare public vinovăția de a fi lezat dreptul electiv roman, întocmai cum plin de ură îi obligase pe adversarii săi să o facă, trebuind să ardă decretul de desemnare emis anterior în favoarea diaconului Vigilius, cel care, de altfel, după câțiva ani, în alte circumstanțe, va ocupa în cele din urmă tronul papal. Împrejurările tulburi în contextul cărora fusese împinsă Biserica romană a anilor treizeci ai secolului al șaselea nu făceau decât să înlesnească insinuarea pozițiilor partizane în narațiunea istoriografică din *Liber pontificalis*.

Primului papă cu rădăcini germane i-a urmat cel dintâi care și-a schimbat numele, pentru că, probabil, numele zeului păgân Mercur nu putea fi în nici un caz purtat de un cleric roman, cu atât mai puțin de un episcop creștin. Se pare că acesta este singurul motiv pentru care Ioan al II-lea (532-535) a fost socotit demn de a fi ținut minte. Altfel, *Liber pontificalis*, în rîndurile ce alcătuiesc viața acestuia, nu relatează mai nimic, consemnând pur și simplu donația imperială de care a

beneficiat Basilica Sfântul Petru, ceea ce poate nu se petrecea întâmplător, tocmai în preziua recuceririi Italiei de către împăratul Iustinian. Pe următorul papă, Agapit I (535-536), ce se trăgea din prestigioasa aristocrație senatorială, îl regăsim apoi în drum spre Bizanț în ambasada trimisă de către regele ostrogot din acel moment, Teodat (534-536), pentru a justifica uzurparea tronului și pentru a preîntâmpina pe cât posibil intervenția armatei imperiale ce se profila amenințător după detronarea și asasinarea fiicei lui Teodoric, Amalaswinta (535). Această misiune diplomatică nu a putut fi dusă la bun capăt, întrucât, la curtea imperială, declanșarea unui război cu ostrogoții fusese deja decisă după victoria împotriva vandalilor și recucerirea Africii de Nord. În afară de asta, situarea papei pe poziții dogmatice potrivnice împăratului i-a lezat propriile interese și pe cele ale celui ce-l învestise cu misiunea diplomatică. În momentul în care Agapit și-a găsit sfârșitul în Bizanț, asupra sa plana deja amenințarea de a fi depus din porunca lui Iustinian ; împăratul se considera deja într-o măsură atât de mare stăpân al Romei, încât a desemnat drept succesor al lui Agapit un membru al suitei romane a defunctului papă, în persoana diaconului Vigilius (537-555), cel ce își făcuse apariția pe scena istoriei cu câțiva ani în urmă.

Înainte ca Vigilius să ajungă cu rămășițele pământești ale lui Agapit la Roma, aici fusese ales drept episcop, nu fără presiunea ostrogotă și a subsidiilor din aceeași direcție, subdiaconul Silverius (536-537), fiul fostului papă Hormisdas. La acea vreme, nimeni nu găsea nimic de obiectat cu privire la faptul că un papă ar avea copii. Ca și în vremea lui Hormisdas, stăpânirea de la Ravenna speră să poată avea raporturi bune cu Roma. Deși a avut și el un foarte scurt pontificat, lui Silverius îi este rezervată în *Liber pontificalis* o *vita* amănunțită, încărcată de evenimente ce stârnesc atenția. Spre sfârșitul anului 536, bizantinii se găseau în fața Romei, papa însuși fiind nevoit să conducă tratativele de capitulare. Dar bizantinii nu aveau încredere în el, iar atunci când Cetatea Eternă s-a găsit din nou sub asediu, de această dată impus de regele ostrogot Vitigis (536-540), acest papă, ridicat prin voința ostrogoților, a fost considerat capabil de o nouă trădare. Silverius este luat din biserica unde zadarnic sperase să găsească adăpost, iar în reședința comandantului bizantin Belisarius († 565) i se retrag însemnele demnității ocupate, aplicându-i-se tunderea monahală. Biograful papei descrie umilitoarea scenă în amănunțime, relatând cum Silverius, separat de suita sa, este purtat prin încăperile palatului până în odaia de dormit a lui Belisarius, unde îl găsește pe marele general la picioarele

frumoasei și seducătoarei sale soții Antonina, dar care, precum se știe din alte izvoare, avea un prost renume; a fost întrebat de către cei doi, întinși mai departe fără rușine în pat și încruntați, ce anume i-au făcut de el vrea să îi dea pe mâna barbarilor; apoi, un diacon pregătit din vreme, i-a luat papei *pallium******-vl, ca semn al depunerii. După care Silverius a fost lipsit în fața tuturor de haine și a fost îmbrăcat cu o - l" aSă monahală, pentru a putea în sfârșit să se aducă la cunoștința clerului ce aștepta- afară depunerea papei, veste la auzul căreia toți au fugit din palat. Se poate imagina ce satisfacție a produs această scenă curtenilor libertini și cum i-a făcut multă vreme pe romani să se înroșească de furie și rușine. Sau să se fi aflat firul narativ al cronicii *Liber pontificalis* sub influența altor sensibilități și judecăți ?

Contextul celor întâmplare este oferit din nou de politica religioasă a împăratului Iustinian, care, din necesități de ordin politic, dar și ca urmare a influenței exercitate de soția sa, împărăteasa Teodora (ț 548), începuse din nou să acorde sprijin unei grupări favorabile monofizismului și avea la dispoziție în imperiu o Biserică servilă, supusă unei forme de cezaro-papism ce atinsese la acea vreme cele mai înalte culmi, pregătită să recunoască ceea ce formulase un sinod bizantin, și anume că în Biserică nimic nu era permis a se petrece fără voința împăratului. Papa Agapit I se văzuse deja confruntat cu această realitate în momentul vizitei sale la Bizanț din anul 536 și a intrat în istorie drept salvator al unui împărat sedus de putere și al unui imperiu amenințat de erezie. În orice caz, *Liber pontificalis* povestește despre impresionanta îndârjire a papalității, care, de altfel, i-a și asigurat triumful ce a culminat cu depunerea unui patriarh eretic și înlocuirea acestuia cu unul animat de convingeri ortodoxe, a cărui sfințire a fost săvârșită chiar de către papă; un eveniment într-ade- văr unic în întreaga istorie a Bisericii. Neînfricatul papă pare-se că ar fi răspuns amenințărilor împăratului prin vorbe inspirate, cum că el considera că vine în fața unui stăpânitor creștin, găsind în _schimb un prigonitor al creștinilor, precum Dioclețian. Că împăratul ar fi putut da înapoi din prudență politică, rămâne un fapt ce depășea puterea - și intenția - de analiză a istoriografului pontifical. În mod evident însă, în Bizanț "s-au tras învățăminte cu referire la felul în care trebuiau tratați papii.

În momentul în care, în anul 543, Iustinian, având intenția de a veni în întâmpinarea monofiziților și de a adopta un curs potrivit deciziilor de

***** Obiect vestimentar care acoperă pieptul și umerii, devenit veșmânt liturgic purtat de papă și arhiepiscopi. Este sfințit de papă în Catedrala Sfântul Petru într-un cadru solemn (n.r.).

la Calcedon, a condamnat prin intermediul așa-numitului „edict al celor Trei Capitoale” trei teologi antimonofiziți din trecut, ce până nu demult ocupau un loc de cinste, dorind totodată să-și impună edictul fără prea multe pertractări conciliare, ci doar prin obținerea iscăliturilor capilor ierarhiei bisericești din Răsărit și din Apus, papa Vigilius (537-555) a fost de asemenea chemat la Roma, fiind purtat mai mult sau mai puțin cu sila, însoțit de - în funcție de opțiunile partizane ale fiecăruia - ocările sau binecuvântările romanilor aflați sub amenințare ostrogotă și bizantină. Papei nu i-a fost de nici un folos că acum nu mai dorea să își amintească de concesiile pe care din ambiție lăsase să-i fie smulse, cu mult timp în urmă, înainte de alegerea sa. Primirea sa a fost deosebit de prietenoasă, ceea ce a măgulit din nou conștiința papei, ba chiar Iustinian a luat decizia organizării unui conciliu a cărui conducere ar fi revenit în parte papei, dar toate acestea nu însemnau defel că împăratul s-ar fi abătut de la intențiile sale inițiale. Nu l-a impresionat nici încercarea lui Vigilius de a căuta adăpost într-o biserică bizantină închinată Sfântului Petru, cu atât mai puțin refugiul simbolic la Calcedon ; în cele din urmă papa a fost silit să își dea acorduKcu cele hotărâte în cadrul conciliului constantinopolitan, cel de-al cincilea conciliu ecumenic, ținut în șah de amintirea celor ce i se întâmplaseră lui Silverius și de zvonurile cu privire la moartea acestuia, speriat de ștergerea sa de către conciliu din cărțile bisericești și obosit de detențiunea onorabilă de mai multe luni, lipsită de orice fast tocmai prin caracterul ei silit, care practic echivala cu o suspendare din funcție. Ezitățile papei au apărut doar după un timp, după ce i-a fost adus la cunoștință din mai multe direcții, dar îndeosebi dinspre Occident, refuzul de a recunoaște edictul imperial, cu care docil se declarase de acord la scurt timp după sosirea sa la Constantinopol. Se crease astfel o atmosferă propice dezicerii de papalitate, și, într-adevăr, ici și colo s-a ajuns până la schismă. Într-o asemenea atmosferă în care se găsea Occidentul, a fost probabil cel mai bine, atât pentru papă, cât și pentru papalitate, că Vigilius, după o absență de aproape un deceniu, a primit din partea împăratului permisiunea plină de bunăvoință de a se întoarce acasă, fiindu-i acordat chiar și un privilegiu⁺⁺⁺⁺ imperial, fără însă a mai apuca să vadă vreodată Cetatea Eternă. A murit în timpul călătoriei, în Sicilia, pe la jumătatea anului 555.

Urmaș al său a devenit, ca urmare a numirii imperiale, Pelagius I

++++în legislația canonică a Bisericii romane, privilegiul (lat. *privilegium* - *priva lex*) este o

excepție făcută de la lege în favoarea clerului sau a unui obiect sau loc sfânt (n.r.).

(556-561), mult timp trimis papal la curtea imperială, apoi însărcinat cu reprezentarea papei la Roma, iar în cele din urmă, consilier al lui Vigilius la Constantinopol. Despre el povestește *Liber pontificalis* doar că, fiind considerat la Roma vinovat pentru moartea predecesorului său, a fost nevoit să se exonereze de această bănuială într-o manieră - a jurat în biserică pe cruce și Evanghelie - ce va deveni exemplară pentru vremurile ce vor urma. El a dat totodată asigurări că a primit înaltul său oficiu fără dorințe ambițioase și fără jocuri de culise simoniacale ; acest fapt nu lăsa să se întrevadă și schimbarea de atitudine a pontifului, reorientare politică ce îl transforma acum pe acesta, fost opozant înverșunat al politicii religioase a imperiului, într-un candidat pe placul basileului. Explicația noului episcop roman a fost acceptată, iar în acest fel se înlătură spectrul unei controverse cu Bizanțul, care în acel moment, o dată cu distrugerea regatului ostrogot, se înstăpânise din nou asupra Italiei și Romei. Fără doar și poate, este din nou demn de remarcat faptul că *Liber pontificalis* nu face cunoscut nimic din fundalul dogmatic al destinului lui Vigilius, și deopotrivă atât al predecesorilor, cât și al succesorilor săi. În mod cert, istoriograful pontifical dispunea de prea puține informații în acest sens sau poate era prea puțin interesat să le obțină. Este de înțeles că cele petrecute în îndepărtatul Bizanț trezeau romanilor mai puține preocupări decât evenimentele de la Roma și din împrejurimi. Dar până și îndelungatul război al împăratului împotriva ostrogoților, în cursul căruia Roma și-a schimbat în mai multe rânduri stăpânii, nu este redat decât într-o formă sever abreviată ; din tabloul rezultat, și fără contribuția altor izvoare, cu greu s-ar putea reconstitui o imagine corectă, cel mult cu privire la pericolul în care se găsea orașul, când erau conturate în culori stridente efectele foametei. Integrarea Italiei în imperiu a fost încheiată prin înfrângerea regilor ostrogoți Totila (541-552) și Teia (552-553), încă înainte ca Vigilius să primească permisiunea de a se întoarce acasă.

Pacea nu a durat desigur prea mult. În pasajele în care este relatată viața papei Ioan al III-lea (561-574) se povestește deja despre noi incursiuni barbare în Italia. Zvonurile de mai târziu, potrivit cărora nimeni altul decât însuși Narses, guvernatorul imperial, i-ar fi chemat pe longobarzii în Italia, ca urmare a faptului că romanii s-ar fi plâns împăratului de asprimea guvernării sale, se pare mai severă decât cea a ostrogoților, s-au bucurat de mare credibilitate. În vremea următorului papă - acesta preluase un nume de botez devenit de curând foarte modern în lumea creștină prin opera de la Monte Cassino a părintelui monahismului apusean -, deci în vremea lui Benedict I (575-579), asupra Romei se abătea din nou pericolul foametei; în aceste condiții au fost

primite cu recunoștință transporturile imperiale de grâne ce soseau din Egipt, deși în fapt acestea au ușurat situația doar pe moment. Pelagius al II-lea (579-590) a fost ales în timpul unui asediu impus Romei de longobarzi, neputându-se astfel primi obișnuitul accept de consacrare din partea curții imperiale. Că o asemenea permisiune era necesară din punct de vedere juridic, că într-adevăr comunitatea romană și episcopul acesteia erau supuși dreptului imperial de control, constituie o serie de realități desprinse, printre altele, din *Liber pontificalis* cu acest prilej.

Edificarea unui regat al longobarzilor în Italia a reprezentat pentru Roma și papalitate debutul unei noi epoci. Cetatea Eternă nu a mai căzut în mâinile barbarilor, ci a rămas parte a Imperiului, aflându-se însă la cele mai îndepărtate frontiere, fiind supusă unei continue amenințări. Acest fapt a avut efecte asupra comportamentului pontifilor, marcând destinul acestora.

Grigore cel Mare și epoca sa

În aceste vremuri tulburi, pline de transformări, își face loc pontificatul unui papă căruia istoriografia Scaunului Apostolic i-a conferit apelativul, foarte rar utilizat, de „cel Mare”. Era a doua oară – și cea din urmă – când un episcop al Romei era astfel păstrat în memorie, însă fără intenția pe care istoricul o asociază în mod obișnuit atunci când recurge la asemenea formule. Epoca papei Grigore cel Mare (590-604) este privită de mulți ca marcând debutul Evului Mediu, și asta nu doar în ceea ce privește istoria papalității. Persoana sa este inclusă în rândurile Părinților latini ai Bisericii; numele său este identificat cu primul papă medieval, fiind cel dintâi ierarh al Romei și totodată cel din urmă reprezentant al vechii aristocrației romane. Asemenea capului lui Iulian, privirea sa a cuprins deopotrivă trecutul și viitorul, în el regăsindu-se atât Roma trecutului, dar și cea pe cale de a deveni.

Astfel de considerații susțin semnificația istorică a acestui papă, aceste judecăți provenind din lectura scrierilor sale sau din observațiile făcute pe marginea biografiei sale. Că *Liber pontificalis* păstrează o descriere absolut insuficientă, de doar câteva rânduri, a vieții acestui pontif, este o realitate ce cu greu poate trece drept credibilă și nu poate fi explicată decât prin faptul că, în acea epocă marcată de griji, istoriografia papală avusese din nou de suferit, limitându-se doar la consemnarea celor absolut necesare, iar abia mai târziu încercase, în baza puținelor fragmente transmise, să reconstituie evenimentele.

Grigore cel Mare a beneficiat de biografii veritabile doar după mai multe secole, lucrări ce într-adevăr se străduiau să contureze valoarea reală a operei și personalității sale. Tocmai proveniența acestor scrieri biografice marchează multele fațete ale semnificației acestei personalități pontificale. Astfel, pe la anul 700, un călugăr din Mănăstirea Whitby din Northumbria scria o scurtă viață a acestui papă căruia anglo-saxonii îi datorau creștinarea, în centrul interesului său aflându-se desigur cu precădere istoria acestei opere de convertire, precum și o serie de minuni petrecute cu acest prilej. Asupra vieții aceluiași papă se apleacă apoi, spre sfârșitul secolului al VIII-lea, longobardul Paulus Diaconus (f. 799), monah la Monte Cassino, așezământul de origine al ordinului benedictin, multă vreme istoric la curtea restauratorului Imperiului Roman în Apusul Europei, Carol cel Mare. Acest învățat benedictin l-a privit pe Grigore ca papă-monah, ca

ascet și sfânt, ca biograf al lui Benedict din Nursia (f 547), părintele monahismului occidental, pe care de altfel Grigore l-a admirat și al cărui model a vrut să îl urmeze. Desigur însă, lui Paulus Diaconus, ca istoric al propriului popor, îi erau totodată cunoscute strădaniile papei pentru instaurarea păcii în cuprinsul Italiei după năvălirea longobarzilor și a câștigării acestora de partea Romei și a Bisericii romane. Această viață papală redactată de autorul longobard a circulat și în Roma, cunoscând chiar o serie de completări. Un secol mai târziu, diaconul roman Ioan Hymmonides redacta din însărcinarea papei Ioan al VIII-lea o descriere a vieții marelui predecesor al acestuia pe tronul petrin, lucrare bazată pe izvoarele disponibile în arhiva papală. Mândria romanului conduce pana istoricului atunci când slăvește educația clasică de care beneficia Grigore, dar din însărcinarea papală ce stă în spatele acestei redactări rezultă că trebuia portretizată o personalitate exemplară a istoriei pontificale. Cu dibăcie stilistică este construită și atitudinea reverențială față de Grigore, atunci când biografia sa se servește drept model de *Regula pastoralis*, în care însuși Grigore schițase portretul unui episcop creștin. Altminteri, Ioan Hymmonides avusese la dispoziție registrele lui Grigore cel Mare, registre ce cuprindeau corespondența acestuia, din care încă din vremea papei Adrian I (772-795) fuseseră întocmite fragmente, deoarece acesta din urmă dorea să ia exemplul marelui papă în propriile activități. Până astăzi, cunoașterea pontificatului lui Grigore se întemeiază în cea mai mare măsură pe registrele acestuia, ce dezvăluie înainte de toate vastele contacte ale papei, neîntreruptele sale imixțiuni în afacerile eclesiastice de pretutindeni, respectul manifestat față de personalitatea sa, autoritatea de care se bucura. Raportat la cele paisprezece volume ale registrelor ce însumează „aproape o mie de scrisori, *Liber pontificalis*, cu informația sa parcimonoasă, stârnește mai degrabă râsul.

Această ultimă operă relatează deloc satisfăcător ridicarea papei, cel ce-și avea originea într-o puternică familie romană ce-i oferise mai înainte Bisericii latine pe pontifi Felix al III-lea și, după cum se pare, pe Agapit I. În cariera de magistrat trasată de către senatorii din familia sa, Grigore a atins ca prefect al Romei cea mai înaltă treaptă. Apoi, se pare că idealul ascetic l-a impresionat într-o asemenea manieră, încât a reunit în jurul său oameni de aceeași convingere, în palatul ce-l avea în oraș, pentru a duce o viață monastică potrivit exemplului oferit de Benedict din Nursia. Părintelui monahismului apusean și fondatorului așezământului de la Monte Cassino i-a fost ridicat un monument în

paginile *Dialogurilor* lui Grigore, lucrare ce se prezenta sub forma unei culegeri de parabole destinate prediciei, încheigate într-o conversație imaginară despre viața și minunile săvârșite de sfinții Italiei, lucrare a cărei a doua carte îi era dedicată în întregime lui Benedict. Ideile sale au avut impact în special la Roma, în momentul în care a primit discipoli ai lui Benedict, după ce longobarzii distruseseră în anul 581 Monte Cassino. Cât de mare era fascinația, și deopotrivă bogăția lui Grigore și a familiei sale, se poate aprecia din faptul că, pe îndepărtatele sale proprietăți risipite în diverse direcții, a reușit să întemeieze nu mai puțin de șapte așezăminte monastice. Acestea au servit în aceeași măsură drept modele de pietate și centre ale erudiției. Pontifi romani nu au scăpat prilejul de a-și asigura serviciul unui asemenea bărbat și astfel Grigore a fost primit în rândurile clerului roman în vremea papei Benedict I, iar Pelagius al II-lea i-a încredințat importanta poziție de trimis la curtea imperială de la Bizanț. Nu a fost deloc surprinzător că în noua sa misiune a fost urmat de prietenii săi monahi ; se înțelege de la sine cam ce impresie a făcut apariția acestui aristocrat ascet în mijlocul societății de la curtea din capitală, dar și că în orașul de reședință al împăraților și-a dobândit prieteni din toate părțile imperiului. Cu atât mai firesc pare faptul că, o dată reîntors la Roma, nobilul și diplomatul, eruditul și ascetul, predicatorul și scriitorul Grigore a fost ales drept papă. Se pare că el s-ar fi ferit să fie înălțat pe tronul petrin din modestie, precum își imaginase propriile îndatoriri expuse deja programatic în a sa *Regula pastoralis*.

Este imaginea unui păstor al sufletelor, iar tocmai de așa ceva duceau lipsă romanii îtrăcele vremuri. Chiar și în predicile sale păstrate în mai multe culegeri se întâlnește acest fapt. În plus, Grigore, chiar și după înălțarea sa pe tronul papal, a lucrat la definitivarea unui vast comentariu inițiat în Bizanț ce viza Cartea lui Iov, și al cărui nume, *Moralia*, îi trădează în mare măsură conținutul, comentariu ce va deveni un exemplu pentru exegeza biblică medievală. Lectura tuturor acestor opere arată transformarea idealului intelectual al acelor vremuri, când o atenție sporită se acorda în mod conștient limbii vulgare cu influențe rustice, în dauna stilului pretențios al straturilor sociale elevate și când în locul considerațiilor raționale apar povestirile legate de fapte miraculoase. Grigore cel Mare a intrat în istorie deopotrivă drept *doctor ecclesiae*, dar și ca *pater superstitionis*. Desigur, din *Liber pontificalis* nu ne sunt cunoscute decât titlurile lucrărilor sale, dar nimic despre conținutul și semnificația acestora. În discuție trebuie introdus și acel

Sacramentarium Gregorianum, precum și „muzica gregoriană”, noțiuni ce au contribuit la răspândirea numelui inițiatorului acestora, depunând totodată mărturie despre strădaniile liturgice ale lui Grigore, culminând prin constituirea unei structuri de formare a clerului roman, așa-numita *schola cantorum*.

Urmând firul istoriografiei pontificale, se poate afla că, în afara Romei, acest papă și-a dobândit un renume cu precădere prin inițierea unei misiuni de creștinare a anglo-saxonilor. Se spune că ar fi ajuns la această idee – potrivit unei legende apărute ulterior în Anglia – încă înainte de alegerea sa ca papă, când în piața de sclavi din Roma a zărit băiețandri cu păr bălai, ce i-au fost prezentați, în urma întrebărilor sale, drept „angli” și pe care viitorul papă ar fi avut intenția ca prin creștinare să-i facă îngeri^{****}. Se pare că Grigore manifestase dorința de a întreprinde personal această călătorie de convertire în Anglia, lucru ce însă nu i-a fost permis de către romani. Pentru adevăratul mers al lucrurilor însă trebuie menționate și alte elemente ale contextului, chiar și de natură politică, în primul rând legătura dintre regatul iuților din Kent, în sud-estul Angliei, și regatul franc de dincolo de Canal, unde creștinismul avea deja o veche tradiție, legătură manifestată mai ales prin căsătoria regelui din Kent, Ethelbert (f cca 616), cu o prințesă francă. Cuceritorii germanici ai Angliei stabiliseră deja contactul cu creștinismul prin intermediul populației celtice autohtone și al misionarilor irlandezi. Totodată, papa Grigore a fost cel care, nu se știe din ce motive, a trimis în Kent în anul 596 câțiva monahi condu și de priorul Augustin (f cca 609), prin această decizie activitatea misionară intrând sub oblăduirea Romei. Papa a menținut controlul acestei activități prin intermediul unei corespondențe neîntrerupte cu trimisul său, sfințit arhiepiscop de Canterbury, oferindu-i acestuia din urmă în permanență sfaturi utile. Dificultățile de mai târziu, ce au făcut necesară reluarea chiar de la bază a creștinării Angliei și a organizării ecleziastice a teritoriului său, nu diminuează cu nimic meritul lui Grigore, întrucât recomandările acestuia s-au păstrat multumită consemnărilor din registrele de cancelarie, putându-se astfel înregistra succese misionare și în alte părți unde se dorea urmarea acestor sfaturi.

Istoriografia papală notează cu satisfacție că Grigore cel Mare a inserat în titulatura pontifilor romani formula de devoțiune *servus*

****Joc de cuvinte bazat pe asemănarea fonetică dintre *angli* (anglii de neam germanic stabiliți pe actualul teritoriu al Angliei) și *angeli* (îngeri) (n. t.).

servorum Dei§§§§§§. Această formulă a fost interpretată drept o dovadă a smereniei sale exemplare, a măreției gândirii sale, exemplul său trebuind fără îndoială să rămână de acum înainte în amintirea fiecărui episcop roman. Totuși, Grigore însuși nu a făcut decât să urmeze un exemplu străin, deoarece, încă înaintea lui, diverși episcopi, nu însă ai Romei, au utilizat formulări asemănătoare, iar nou izbucnita dispută cu Bizantul, ce viza tocmai titulatura, interpretată încă de către vechea istoriografie ca motivație a alegerii amintitei titulaturi pontificale, pare pur și simplu să pună în valoare o demonstrație de politică ecleziastică. Pelagius, predecesor al lui Grigore, atrăsese deja atenția - poate prin intermediul împuternicitului său de la Constantinopol - declanșând astfel un scandal asupra faptului că patriarhul bizantin manifestă intenția de a-și atribui titlul de „ecumenic”, prin care se exprimau astfel pretenții universaliste. Această problemă nu era în acea vreme o noutate, ci, dimpotrivă, avea deja o vechime de aproape un secol. În vremea lui Grigore cel Mare însă s-a luat în mod serios în considerare posibilitatea unei intervenții împotriva acestui curs al lucrurilor, iar papa a făcut acest lucru, deși patriarhul atacat și criticat de către el era Ioan al IV-lea Postitorul (582-595), un adept al acelorași concepții de viață și pietate, numărându-se chiar printre prietenii papei din Bizanț. Accentuarea modestiei pontificale față de patriarh prin titulatura *servus servorum Dei*, pe care Grigore o folosisese încă înainte de alegerea sa ca papă și pe care a păstrat-o și după aceasta, nu era cu totul onestă în raport cu pretențiile universaliste comparabile din partea papalității, iar protestul roman la Bizanț nu a servit desigur la nimic, ci, dimpotrivă, nu a contribuit decât la tensionarea suplimentară a relațiilor dintre Răsărit și Apus.

Papa se înfățișa romanilor drept „slujitor al lui Dumnezeu” și pe motiv că el era cel ce se îngrijea, spre exemplu, și de pacea orașului lor, aflat sub amenințarea longobarzilor, preocupare manifestată adeseori chiar împotriva voinței guvernatorilor și comandanților militari delegați de împărat, pe cât de războinici, pe atât de lipsiți de orice putere. Inițial, se pusese mare speranță tocmai în aceștia, după cum arată și o însemnare din *Liber pontificalis*, în care, povestindu-se vizita unui exarh la Roma, sunt de asemenea înșiruite toate localitățile recuperate prin luptă de către înaltul funcționar din mâinile longobarzilor, localități situate în jurul Romei sau pe drumul ce leagă Roma și Ravenna. Roma însăși ' s-a văzut mai apoi, în anul 593, supusă asediului regelui longobard Agilulf (590-616), fiind lăsată de izbeliște de trupele bizantine. În aceste

condiții, papa își pune în valoare bunele relații pe care le avea îndeosebi cu Teudelinda, regina catolică a longobarzilor (t 628), acțiune ce de altfel a fost încununată de un succes mai mare decât cel al trupelor bizantine. S-a ajuns apoi în repetate rânduri la armistiții, pentru ca, în cele din urmă, în vremea succesorului lui Grigore, Sabinian (604-606), să fie consemnată în *Liber pontificalis* încheierea păcii, moment fericit ce însă nu a mai apucat să fie trăit tocmai de către inițiatorul său.

Pacea nu era desigur definitivă, fapt ce poate fi lecturat în paginile ulterioare ale cronicii papale, dar era o pace de care Roma avea tocmai în acele momente mare nevoie, după cum arată *vita* lui Sabinian, în care este vorba din nou de o foamete îngrozitoare ce lovise orașul, tragedie ce îl determină pe episcopul roman să scoată la vânzare către populație rezervele de grâne ale Bisericii. Acest episod este completat de biografii de mai târziu ai lui Grigore cel Mare spre slava eroului lor, observând critic că, deoarece Sabinian nu dăduse fără plată cele ce aparțineau Bisericii, potrivit exemplului marelui său înaintaș, nu putuse deveni risipitor din pură generozitate. Pe bună dreptate s-au ridicat proteste din rândul poporului, trebuind ca însuși răposatul Grigore să-i apară muștrător în vis nevrednicului său urmaș în demnitatea papală. O dovadă a bunei amintiri pe care Roma o păstrase marelui ei păstor.

Împăratul Mauriciu (582-602) continua să urmărească vechea politică de restaurare promovată odinioară de Iustinian, plan care se dovedea însă din ce în ce mai mult o simplă iluzie. Faptul că Grigore l-a recunoscut drept împărat pe succesorul și ucigașul lui Mauriciu, un subofițer pe nume Phokas care dobândise tronul prin rebeliune și lovitură de stat, dovedindu-se în scurt timp a fi un tiran (papa i-a trimis o scrisoare în care îi ura un bun început de domnie, punând chiar să i se ridice noului împărat un monument la Roma – toate acestea fiindu-i luate în nume de rău papei) nu poate fi interpretat decât ca fiind efectul mai degrabă al realismul politic util Romei, decât al autorității morale a papalității.

Față de succesorii lui Grigore, papii Bonifaciu al III-lea (607) și Bonifaciu al IV-lea (608-615), uzurpatorul a știut să își arate atitudinea binevoitoare în diverse moduri, precum se poate citi și în *Liber pontificalis*. Lui Bonifaciu al III-lea îi oferă în dar Panteonul din Roma, al cărui rol este cu acest prilej modificat, devenind sub numele Sancta Maria Rotunda un loc de comemorare a tuturor martirilor, iar înaintea acestui episod îi era confirmat aceluiași papă primatul roman. Faptul că această confirmare venea tocmai din partea unui tiran ale cărui mâini erau pătate cu sânge, nu a scăpat istoriografiei polemice de mai târziu. Dar nu se întâmpla pentru prima oară ca pretențiile Romei să

dobândească recunoaștere din partea împăraților ; pentru papalitatea Evului Mediu fundamental era mai puțin edictul unui împărat contestat, ci faptele binecuvântate ale unui papă precum Grigore, care romanilor le exprima într-o mai mare măsură imaginea de stăpân decât oricare dintre împărați.

Sub tirania bizantină

Și în perioada următoare de un secol și jumătate aproape toate evenimentele narate de *Liber pontificalis* se petrec în contextul raporturilor dintre Roma și Bizanț, ceea ce face ca istoria papilor din această perioadă să fie cu atât mai interesantă, acest context complex stârnind interesul istoriografilor pontificali încă din acea vreme mai mult decât orice. Văzut în ansamblu, în această perioadă are loc un lent, dar continuu proces de treptată înstrăinare între papalitate și Imperiu, de desprindere a Romei de Bizanț sau invers, proces condiționat de tot mai evidentă pierdere a interesului împăraților bizantini față de Occident (aceștia nu se mai numeau latinește *imperator*, ci grecește *basileus*); procesul de alienare este determinat însă înainte de orice de rațiuni dogmatice. În cele din urmă trebuie constatat că într-o nouă etapă a amenințării Romei de către longobarzi, papii nu își mai îndreaptă așteptările în direcția împăratului, ci se orientează în sensul identificării unor noi protectori.

Mai întâi *Liber pontificalis* înșiruie o serie de grave ingerințe ale puterii de stat în Biserică. Răsturnarea ucigașului Phokas în Răsărit de către Heraclius (610-641), celui căruia de altfel imperiul îi datorează reînnoirea sa, a stârnit tulburări și în Italia. Exarhul Ioan I (611-616) este ucis la Ravenna; noul exarh, Eleutherius (616-620), restabilește ordinea, dar sfârșește prin a se răzvrăti el însuși; deși este proclamat împărat, „marșul spre Roma” pe care îl inițiasse se încheie înainte de a fi ajuns în Cetatea Eternă printr-o revoltă a trupelor șovăielnice, care-lucid și-i trimit împăratului de la Bizanț capul său.

Cartea papală descrie evenimentele din timpul pontificatelor lui Deusdedit (615-618) și Bonifaciu al V-lea (618-625), despre care altfel nu ar fi prea multe lucruri de consemnat. Deusdedit este cel dintâi papă de la care se păstrează o bulă de plumb, cu care erau sigilate înscrisurile papale. Aceasta îl reprezintă pe Bunul Păstor ca simbol al papalității, fiind diferită atât de bulele inscripționate apărute la scurt timp după aceea, cât și de bulele intrate în uz din vremea disputei pentru

încetare, acestea din urmă prezentând drept semn distinctiv înfățișări ale apostolilor. Episcopii romani au continuat să fie activi în toată această epocă tulbură, sau cel puțin se poate presupune acest lucru, având în vedere că izvoarele nu dezvăluie nimic în acest sens. Istoricul pontifical își va continua consemnările apoi cam două decenii mai târziu, în timpul unei lungi – dar deloc neobișnuite pentru acel moment – vacanțe a tronului papal, cauzată de confirmarea imperială ce s-a lăsat mult așteptată a alesului Severin (638-640); episodul narat cu acest prilej îl are în prim-plan pe Mauritius, comandant al orașului din înfruntare imperială ; pentru a fi în stare să plătească solda trupelor sale, acesta a ordonat prădarea palatului Lateran, ce încă nu intrase în posesia noului papă. Exarhul Isachius sosește grabnic de la Ravenna, dar găsește de cuviință să treacă de partea jefuitoarelor, ba chiar trimițându-i și împăratului la Bizanț o parte din pradă, încercând astfel cu șiretenie să-și asigure bunăvoința acestuia. Înțelegerea dintre cei doi, Mauritius și Isachius, nu era însă menită să reziste. Mauritius s-a întors împotriva superiorului său, învinuindu-l pe exarh, pe drept sau pe nedrept, de uzurpare a demnității imperiale. Milițiile romane au fost însă înfrânte de către contingentele din Ravenna, ceea ce pentru Mauritius a însemnat chiar pierderea capului, deși încercase să găsească adăpost într-o biserică. Puțin mai târziu, pedeapsa divină pentru nelegiuirea la care se făcuse părtaș l-a ajuns în cele din urmă și pe exarh, potrivit relatării din *Liber pontificalis*, sub forma unui fulger. Toate acestea se petreceau în contextul tulbură ce a urmat morții împăratului Heraclius, ce corespunde cu debutul pontificatului lui Teodor I (642-649), în a cărui *vita* pot fi citite toate cele prezentate mai sus. În vremea următorului papă, Martin I (649-653), se petrece un nou act de nesupunere față de împărat din partea unui exarh pe nume Olympios (649-652), care este proclamat chiar împărat la Roma. Soarta nemiloasă a nefericitului papă de care este vorba acum a fost pecetluită tocmai de către această uzurpare, întrucât i-a fost adusă acuza participării la conspirație, trebuind să ispășească o vină pentru care principalul responsabil nu mai putea fi pedepsit, deoarece murise în Sicilia la scurt timp după ce generase tulburările.

Punctul culminant al implicării Romei în destinul imperiului a fost atins o dată cu vizita făcută de împăratul Constans al II-lea (641-668), nepot al lui Heraclius, în fosta capitală. Acesta a fost de altfel și cel din urmă basileu ce s-a străduit să transforme puterea imperială mai degrabă nominală în Italia într-o autoritate efectivă, intenționând în

acest sens chiar mutarea de durată a propriei reședințe în Occident. În acest context trebuie privită prezența împăratului la Roma în vara anului 663. *Liber pontificalis* prezintă cu mândrie în paginile dedicate vieții papei de atunci, Vitalian (657-672), primirea festivă a înaltului oaspete la porțile orașului și în bisericile vizitate cu bunăvoință de împărat sau masa festivă de la Lateran. Nimeni nu își mai aducea aminte de când la Roma nu mai putuse fi văzut un împărat și, preț de două secole, nici un altul nu va mai veni în Cetatea Eternă, iar până la viitoarea venire a unui împărat bizantin se vor mai scurge șapte sute de ani. Șederea lui Constans al II-lea timp de 12 zile la Roma a rămas însă o amintire urâtă, lucru ce se leagă de porunca basileului ca multe obiecte de preț să fie transportate din Roma la Bizanț, nici chiar lăcașurile de cult nefiind cruțate de acest jaf. În cele din urmă, în acest fel poate fi apreciat cât de puțin valora Roma în ochii monarhului bizantin, mai degrabă o amintire istorică împrăștiată cu fugare impresii de călătorie, o simplă curiozitate decât un atribut al titulaturii imperiale. Astfel, dominația imperială exercitată din nou în mod direct a fost receptată în Italia mai degrabă ca o apăsare, cel puțin de către populația căreia îi fuseseră impuse o serie de impozite extraordinare, în urma cărora se pare că familii întregii au ajuns la sapă de lemn. Nu este deci de mirare că toate speranțele puse în instituția imperială s-au dizolvat. Cu amară satisfacție notează în cele din urmă istoriograful papal din vremea papei Adeodat (672-676) că, la scurt timp după asasinarea împăratului la Siracuza, în Sicilia, comorile adunate în acest loc de la Roma și din întreaga Italie deveneau pradă pentru piraiți, petrecându-se în acest fel un „jaf al jefuitorilor”.

Incidente politice de acest fel constituiau o parte componentă a istoriei orașului Roma pe care istoriografia ecleziastică nu dorea să le lase neconsemnate. Evident, ceea ce se petrecea în Roma atingea în permanență Biserica romană și papalitatea ; în spatele acestei bogății de evenimente spectaculoase și deopotrivă dramatice stau însă rațiuni de o altă factură decât politică. Erau din nou aduse în discuție dispute dogmatice în care și papii au fost implicați.

Reformatorul Imperiului bizantin, împăratul Heraclius, s-a văzut la rândul său confruntat cu problema convingerilor monofizite ale unei mari părți a supușilor săi și cu pericolul rezultat dintr-o asemenea opțiune confesională, îndeosebi după succesul său repurtat în provinciile răsăritene ale imperiului, eliberate astfel de sub ocupația persană. Basileul a urmat sfatul patriarhului bizantin Sergiu (610-638),

promulgând în anul 638, după o serie de negocieri unioniste, un edict privind religia în imperiu, așa-numitul *Ekthesis pisteos*. Doctrina dublei naturi era recunoscută, putându-se însă vorbi de o singură voință ce acționa în Cristos, deci de monotelism, făcându-se astfel o concesie teologiei monofizite. Mai înainte fusese discutat mono-energismul, învățătura despre unica „energie” ce determină ambele naturi ale lui Cristos ; aceasta a fost însă criticată, iar acum noua formulă de compromis a monotelismului întrunea și acceptul papei din vremea aceea, Honorius I (625-638). Patriarhul, dovedind o inteligentă viziune asupra situației, se adresează papei, care, încântat și măgulit de faptul că astfel i se recunoaște autoritatea, răspunde potrivit așteptărilor capului Bisericii Orientale. Această scrisoare este păstrată sub forma unei copii încă din secolul al IX-lea. Desigur, *Liber pontificalis* nu pomeneste nimic despre această epistolă, lucru perfect inteligibil având în vedere desfășurarea ulterioară a evenimentelor. Această istorie a papilor nu face decât să prezinte o apologie a lui Honorius, descris drept constructor cu simț artistic și măreț promotor al bisericilor din Roma. În ceea ce privește subtilitățile teologice însă, este foarte probabil că acest pontif ce provenea din Campania nu era suficient de iscusit pentru a recunoaște capcana ce i se întinsese.

Dimpotrivă, teologii versați au descoperit de îndată gravele dificultăți pe care acest compromis izvorât din rațiuni politice le putea provoca, precum și tentativa de a modifica, cât mai discret posibil, mărturisirea de credință consfințită. Opoziția a căpătat contur în diverse părți ale imperiului, drept spirit dirigent al acesteia afirmându-se un fost secretar imperial, un oarecare călugăr Maxim, numit mai târziu și „Mărturisorul”, bun cunoscător al practicilor obișnuite la curtea bizantină. Fiind nevoit să se refugieze din Răsărit, Maxim găsește ascultare în Occident, inițial în Cartagina, unde a reușit să determine convocarea mai multor sinoade ale Bisericii africane ce s-au pronunțat împotriva edictului imperial, în aceste împrejurări fiind implicat chiar guvernatorul Grigore care a fost proclamat împărat (646-647). Vocea sa s-a făcut auzită și la Roma, unde, de altfel, în aceste vremuri își găsiseră adăpost mai mulți refugiați din Orient, care au reușit să acceadă chiar și la cele mai prestigioase demnități ecleziastice, în cursul deceniilor ce vor urma nu rare fiind cazurile în care reprezentanți ai acestei „disidențe orientale” au ocupat chiar tronul petrin. De exemplu, papa Ioan al IV-lea (640-642) era originar din Dalmația și, potrivit mărturiei mai multor izvoare, printre care și *Liber pontificalis*, s-a străduit să facă ceva pentru

patria sa, cum ar fi răscumpărarea dalmaților căzuți în robia slavilor barbari, ce invadaseră în acele vremuri arealul balcanic. Alte surse istorice demne de crezare relatează cum monotelismul a fost respins de către un sinod roman și cum papa a afirmat, poate cu conștiința nu întrutotul curată, într-o scrisoare adresată Bizanțului, că ar fi înțeles eronat sensul teologic al noii învățături. Succesorul său, Teodor I (642-649), avea de asemenea o descendență orientală, fiind fiu al unui episcop palestinian. Acestuia i-a fost dat să trăiască triumful de a-l vedea destituit pe Pyrrhos, succesorul lui Sergiu în demnitatea de patriarh al Bizanțului (638-641); în împrejurările tulburi ce s-au succedat după moartea lui Heraclius, convins la Cartagina de către Maxim Mărturisitorul de eroarea afirmațiilor monoteliste, Pyrrhos s-a declarat la Roma, într-o memorabilă transformare de opinie, împotriva decretului *Ekthesis*, ce fusese publicat sub egida sa. Consecința acestui fapt a fost imediata sa recunoaștere la Roma drept patriarh legiuit, bucurându-se astfel de onorurile cuvenite. S-a dovedit în curând însă că abjurarea sa nu fusese pe de-a întregul sinceră, fiind chiar retractată atunci când repatrierea sa a putut fi în acest 'mod răscumpărată. Această a doua retractare a atras după sine afurisenia pontifului dezamăgit că fusese atât de credul, la fel procedând și cu următorul patriarh, Pavel (641-653). Drept urmare a unei mișcări de opoziție tot mai răspândite în Bizanț, dar și a pierderii teritoriilor orientale în favoarea cuceritorilor mahomedani, regiuni puternic impregnate de confesiunea monofizită, a fost abandonată și doctrina promulgată de *Ekthesis*, devenită inutilă în noile împrejurări, tânărul împărat Constans al II-lea interzicând în anul 648 printr-un nou edict, *Typos*, ce viza religia în imperiu, orice discuție suplimentară ce ar avea drept temă noțiuni ca monoenergismul sau monotelismul. La Roma însă nu s-a dat crezare acestor transformări.

Astfel, următorul papă, este vorba de Martin I (649-653), cu prilejul unui conciliu reunit în toamna anului 649, prin urmare la scurt timp după întronizarea sa petrecută fără accept imperial, a luat o serie de decizii deosebit de severe împotriva măsluirii eretice a credinței creștine, hotărâri - a căror putere fusese amplificată și prin pronunțarea anatemei - care au fost făcute pretutindeni cunoscute. Reacția promptă a curții imperiale a fost de a-l însărcina urgent pe exarhul Olympios cu restabilirea ordinii de drept la Roma, determinând deopotrivă adunarea conciliară să recunoască sub semnătură edictul *Typos* emis cu un an în urmă. Se pare că se avea în vedere și o înlăturare a papei care, cum s-a precizat, nu se bucura de recunoașterea împăratului, doar că Olympios a

fost făcut conștient de intențiile rele din spatele acestei acțiuni de o întâmplare miraculoasă, în momentul în care soldatul căruia i se poruncise uciderea lui Martin a fost lovit de orbire, nemaifiind în stare să își găsească victima în biserică. Aceasta este istoria puțin verosimilă a așa-numitei „crime din catedrală”, pusă la cale, dar neînfăptuită. Dar pe exarh într-adevăr „orbirea” l-a condus la uzurparea demnității imperiale. Va muri la scurt timp după aceea, în lupta împotriva sarazinilor – cum erau numiți în Apus musulmanii – ce începuseră pe atunci să lanseze incursiuni de pradă asupra Italiei, acesta fiind și prilejul celei dintâi mențiuni a Islamului în istoriografia pontificală, fără să fie desigur vorba de o justă înțelegere a acestui fenomen istoric. Moartea violentă a lui Olympios a fost valorizată în *Liber pontificalis* drept o simplă pedeapsă pentru păcatele săvârșite.

„Execuția” papei era însă doar amânată. Următorul exarh, pe nume Teodor Calliopa (652-666), nu a întâmpinat nici o dificultate în transpunerea în faptă a unei decizii stabilite de mult. Martin a fost atras cu promisiuni de la Lateran, unde în ambientul ecleziastic avea garantată o anume siguranță, în reședința romană a demnitarului bizantin, fiind arestat și trimis la Constantinopol, unde i s-a intentat un proces. Sentința pronunțată, corespunzătoare acuzației de înaltă trădare, prevedea pedeapsa cu moartea, transformată însă în exil la intervenția patriarhului bizantin Pavel, cel pe care nu demult papa îl anatimizase la Roma. Fostul episcop al Romei se stingea din viață în jurul anului 655 la Cherson, în Crimeea, iar în 662 murea și cel cu care împărtășise aceleași idei, Maxim Mărturisitorul, ambii fiind considerați martiri de către Biserică.

Cele descrise mai sus nu au reprezentat însă deloc un final al disputelor. Efectele acestora, în special cele pe termen lung, vor avea o semnificație deosebită.

Mai întâi, trebuie avut în vedere că locuitorii Romei au primit cu mare nemulțumire maniera brutală în care le fusese tratat episcopul, putându-se astfel citi în *Liber pontificalis* că aceștia l-au oprit pe papa Eugen I (654-657) să accepte anunțul fratern la intrarea în funcție trimis de patriarhul bizantin Petru (655-666), deoarece textul nu trata fără echivoc, ci doar sub forma „unor formulări obscure”, chestiunile voinței și energiei din perspectivă cristologică. Desigur, nu au fost în stare oamenii de rând să facă asemenea aprecieri și să acționeze în consecință, ci elementele educate, inițiații în problematica teologică. Opoziția acestora nu se îndrepta pur și simplu împotriva Bizantului, ci,

de fapt, îl viza pe pontiful promovat încă înainte de moartea lui Martin, în urma recomandărilor bizantine, cel care de multă vreme își exprimase acordul, prin scrierile sale, la curtea imperială față de o formulă dogmatică de compromis caracterizată de imprecizie, acord pe care însă acum, sub presiunea romanilor, fusese silit să-l retragă.

Și mai pline de semnificație au fost cele petrecute în cadrul conciliului constantinopolitan reunit în anii 680 și 681 din inițiativa împăratului Constantin al IV-lea (668-685) în vederea ștergerii definitive a regretabilei dispute confesionale, conciliu' ce poartă de fapt numele de primul conciliu trulan, potrivit locului de întrunire a ședințelor conciliare, *Trullos*, sala cupolei din palatul imperial. Invitația la această adunare ecleziastică îi fusese adresată papei Donus (676-678), însă abia succesorul acestuia, Agatho (678-681), a putut să își trimită delegații solicitați în modul cel mai supus cu putință în orașul imperial, în concordanță cu importanța programului conciliar, fiind vorba de o delegație statală, bine instruită de către un sinod roman rapid convocat cu puțin timp înainte.

Relatarea oferită de cartea pontificală redevine foarte bogată în amănunte, mergând până la precizarea cu exactitate a datelor calendaristice, ba chiar până la redarea cu fidelitate a discuțiilor. În mod cert, scribului i-au stat la dispoziție informații de primă mână din Constantinopol, acolo unde, bineînțeles, s-au petrecut mai multe decât acesta dorește să povestească. Astfel, pot fi retrăite într-o anumită măsură cele întâmplate: primirea festivă a legaților papali la Constantinopol, prima audiență acordată acestora de către împărat, căruia i-a fost înmănată o scrisoare de avertisment din partea papei, întreaga atenție manifestată de basileu față de oaspeții romani, la reședința acestora din locuința apocrisiarului***** papal, onorurile acordate acestora la procesiuni, la slujbele divine, în ședințele conciliare.

Ședințele conciliului au durat din noiembrie 680 până în septembrie

***** Apocrisiar (gr. *apochrasis* - răspuns ; lat. *responsum*) era un însărcinat (*responsabilii*) al patriarhilor la curtea imperială sau al mitropoliilor la curtea patriarhilor. Papii trimiteau clerici pentru a rezolva probleme legate de Biserica Romei, pentru a rezolva probleme de disciplină în diecezele locale sau pentru a se implica în dispute religioase. După căderea Imperiului Roman de Apus (476) și mai ales în timpul controverselor dogmatice care au afectat Biserica Răsăriteană apocrisiarii au deveniți reprezentanți permanenți ai Scaunului Apostolic la curtea imperială din Constantinopol, fiind cei mai importanți trimiși ai papei (n.r.).

681. Legații papali 'au ocupat un loc de cinste, alături de tronul imperial, fiindu-le acordată și permisiunea de a deschide dezbaterile sinodale. Reprezentanții papei au solicitat, potrivit afirmațiilor din *Liber pontificalis*, ca susținătorii monotelismului să fie nevoiți să prezinte o justificare a propriei interpretări a mărturisirii de credință fundamentată pe texte cu autoritate incontestabilă, lor revenindu-le, prin urmare, sarcina argumentării propriilor afirmații dogmatice. Așa ceva era, desigur, greu de realizat, ieșind la iveală tocmai contrariul, și anume că documentele și cărțile prezentate erau de fapt falsuri eretice.

Astfel, pertractările conciliare au condus în martie 681 la depunerea - descrisă și în *Liber pontificalis* - a conducătorului monotelitilor, este vorba de patriarhul Macarie al Antiohiei, care nu s-a lăsat convins de eroarea propriei cauze ; în plus, acesta urma să fie exilat la Roma, în timp ce susținătorii săi, în măsura în care nu se supuseseră deja, au fost siliți să ia calea exilului spre alte locuri. La încheierea conciliului s-a pronunțat anatema și asupra unor susținători ai teologiei monoenergismului și monotelismului, morți de mult, încă din vremea patriarhului Sergiu și a papei Honorius. În mod cert, legații papali nu au putut împiedica anatemizarea numelui răposatului papă. Dezbaterile de mai târziu referitoare la infailibilitatea papei au cunoscut contraargumentul sintetizat în renumita formulă *causa Honorii*, furnizat tocmai de deciziile din primăvara anului 681.

Nici *Liber pontificalis* nu a putut ocoli cu totul acest episod penibil. Astfel, celui ce a redactat paginile dedicate vieții papei Agatho, mort în timpul conciliului, pare . să nu îi fi fost cunoscută apariția chestiunii lui Honorius în dezbaterile conciliare (este adevărat însă că asemenea discuții apar abia într-o fază mai târzie a desfășurării conciliului), în schimb în *vita* următorului papă, Leon al II-lea (682-683), se găsește și numele lui Honorius printre ereticii condamnați de conciliu. Ce e drept, numelui nu îi este asociată și titulatura papală. Într-o manieră similară se procedează și cu scrisoarea lui Leon adresată împăratului, prin care era confirmată primirea actelor sinodale și sancționarea deciziilor conciliare. Cel ce parcurge această scrisoare poate recunoaște fără nici o dificultate cine este de fapt în acest context cel numit Honorius. Dimpotrivă, acest personaj ar fi greu de identificat pentru cititorul neavizat al cărții pontificale, fapt pentru care cu greu este satisfăcută necesitatea de informație istoriografică. În mod clar a fost depus un efort pentru a se masca faptul că Honorius ar fi fost pontif roman. Și în lucrarea ce poartă numele *Liber diurnus*, o culegere ce reunește modele

de întocmire a celor mai diverse acte și documente ale cancelariei pontificale, se găsește un asemenea exemplu al mărturisirii de credință din epoca aflată în discuție ce constituia actul de prezentare al unui papă nou ales către împărat și creștinătate, cuprinzând și dezicerea de toți ereticii, printre care și Honorius, bineînțeles nici în acest caz nefiindu-i menționat titlul papal.

Oricum, vechea formulă de anunțare a alegerii papale nu a rămas prea mult timp în uz. Din șirul diverselor dovezi de bunăvoință ale curții imperiale față de o papalitate atât de supusă, face parte și o modificare a prevederilor specifice procesului de desemnare a papei. Potrivit celor afirmate în *Liber pontificalis*, se pare că Agatho ar fi obținut o diminuare a taxelor ce în mod normal trebuiau achitate cu prilejul confirmării alegerii. Unui succesor al său, papei Benedict al II-lea (684-685), după o nouă sedi-vacanță interminabilă, i s-a acordat dreptul, concedat și anterior cu un singur prilej, ca în viitor papa să poată lua confirmarea de la exarhul din Ravenna, care, de altfel, era substitutul împăratului în Italia. Nu este deci vorba despre o consacrare a candidatului la tronul papal imediat după alegere, așa cum se poate citi în cartea pontificală. În cazul aceluiași papă se poate constata că episcopul de Ostia, asistat de alți doi cardinali-episcopi, avea datoria de a îndeplini hirotonisirea.

Papalitatea primește în această perioadă, mai exact în vremea papei Ioan al V-lea (685-686), din îngăduința imperială, chiar scutirea de taxe pentru posesiunile din sudul Italiei și e greu de crezut că cele petrecute mai apoi și consemnate chiar de istoriografia papală contemporană evenimentelor cu vădită satisfacție, ba chiar în repetate rânduri în biografiile lui Donus, Agatho și Leon al II-lea, să fi fost doar rodul unei coincidențe. Tocmai în acei ani fusese anulată poziția de favoare de care se bucurau structurile ecleziastice din Ravenna, reședința administrației imperiale din Italia, arhiepiscopul ravennat fiind silit din acest moment să se supună Romei, unde și primea consacrarea, recunoscându-se în acest chip apartenența diecezei sale la provincia ecleziastică romană.

Se pare că în aceste vremuri decisive ia sfârșit o etapă rezumativă de redactare a cronicii *Liber pontificalis*, precum demonstrează și cataloagele papale ce continuă până la pontificatul lui Konon (686-687). Nici o adăugire nu a fost operată ulterior în conținutul biografiilor papale. S-ar putea însă observa că biografii papali s-au străduit să surprindă mai bine caracteristicile personalităților papale ; aceștia doreau evident mai mult decât să consemneze pur și simplu date precum originea, cariera și perioada pontificală, adică vechile structuri

stereotipe ale redactării.

Grupările partizane din Roma pot fi surprinse în interesante instantanee, atunci când, după moartea lui Ioan al V-lea, se povestește despre unele tulburări schismatice. Candidatul clerului pentru tronul papal era arhiprezbiterul Petru, în timp ce preotul Teodor se bucura de susținerea vulgului. Vârstnicul Konon era fără doar și poate un candidat de compromis prin care ambele grupări s-au anulat reciproc și pe care îl recomanda pare-se tocmai totala sa lipsă de interes pentru afacerile lumești. Acest bătrân pios și simplu cu greu era în stare, din cauza sănătății precare, să-și exercite funcția, pe care, oricum, potrivit așteptărilor, nu a ocupat-o prea multă vreme. **În** momentul morții sale, drept candidați se ' prezentau Teodor, promovat între timp arhiprezbiter, și arhidiaconul⁺⁺⁺⁺⁺ Pascal, de partea fiecăruia situându-se colegiile din care proveneau, cel al prezbiterilor, respectiv cel al diaconilor. **În** plus, Pascal stabilise un contact cu Ravenna, făcându-i exarhului promisiuni de natură financiară în schimbul susținerii candidaturii sale. Pentru a preîntâmpina o confruntare amenințătoare, nobilii și milițiile din Roma au decis în mod înțelept în favoarea candidatului neroman. Pascal și-a ispășit uneltirile simoniacice închis într-o mănăstire, iar exarhul, sosit prea târziu, și-a înaintat zadarnic solicitările următorului papă, deja întronizat, Sergiu I (687-701). Acesta provenea, ca și Konon, din Sicilia, fiind de fapt un sirian educat la Roma, unde, ca urmare a erudiției sale, a putut face o remarcabilă carieră ecleziastică.

Tema centrală a pontificatului său, prelungită și în vremea succesorilor săi, a fost din nou relația conflictuală dintre Roma și Bizanț. În cadrul unui al doilea conciliu trulan, convocat în anul 692, fuseseră luate unele hotărâri influențate desigur de către împăratul Iustinian al II-lea (685-711), hotărâri ce se remarcă prin caracterul pronunțat antiroman și situarea pe poziții de totală contradicție cu practicile occidentale. Cu toate că papa nu fusese invitat, inițiatorii conciliului declarându-se mulțumiți cu prezența apocrisiarului pontifical, sau poate

⁺⁺⁺⁺⁺ Arhidiaconii erau diaconi aleși pentru a sluji în mod direct papei. începând din sec. al IV-lea slujirea lor ia un caracter juridico-eclizial. fu sec. al VIII-lea, erau, după episcop, autoritatea în materie de disciplină dintr-o dieceză. fu această perioadă în Răsărit rolul lor dispăre, în schimb în Apus, acesta crește tot mai mult, amenințând chiar autoritatea episcopului. După sec. al XIII-lea sinoade locale încep să limiteze autoritatea arhi- diaconilor. fu 1553, Conciliul de la Trident, prin prevederile sale pune capăt statutului de cvasiindependență a arhidiaconului (n.r.).

tocmai din acest motiv, Romei i-a fost solicitată recunoașterea în scris a documentelor ultimului conciliu, ceea ce însă Sergiu a refuzat. Porunca arestării neascultătorului pontif a eșuat însă de această dată încă de la bun început, întrucât locuitorii Romei și-au protejat episcopul de ofițerul imperial însărcinat cu îndeplinirea misiunii imperiale, pe care papa l-a luat sub protecția sa, salvându-l de mulțimea furioasă. *Liber pontificalis* povestește cu satisfacție acest episod, cum bizantinul s-a ascuns sub patul papei uitând de orice demnitate, implorând îndurare cu lacrimi în ochi. Răsturnarea lui Iustinian a stopat pentru moment orice altă încercare de acest gen. Cât de revoltați erau însă romanii împotriva imperiului, reiese și din faptul că exarhul trimis de noul basileu la Roma a găsit recunoaștere doar după intervenția împăciuitoare a papei Ioan al VI-lea (701-705). Apoi, lui Iustinian i-a reușit în anul 705 redobândirea tronului cu ajutor din partea bulgarilor, și, așa cum în Bizanț s-a răzbunat crâncen pe opozanții lui, tot așa a vrut ca și Roma să cunoască în sfârșit supunerea față de voința imperială. După ce papa Ioan al VII-lea (705-707) a lăsat decretelor conciliare ce-i fuseseră din nou trimise spre a fi acceptate și semnate să se întoarcă la Bizanț așa cum veniseră, Constantin I (708-715) a fost chemat în mod energic la curtea basileului. Ce-i drept, *Liber pontificalis* relatează despre unele acte de violență la care se dedase împuternicitul imperial în Italia și în Roma; menite să inspire teamă, dar se poate da însă crezare aceleiași surse, potrivit căreia călătoria întreprinsă de Constantin în Bizanț, ultima prezență a unui episcop roman în noua Romă pentru mai bine de un mileniu, a fost un adevărat succes. Papa a fost întâmpinat pretutindeni cu cel mai mare respect, așa cum și fusese poruncit; astfel, la intrarea în Constantinopol, în întâmpinarea oaspetelui ieșea însuși patriarhul în fruntea unei procesiuni fastuoase, iar în Nicomedia avea loc memorabila întâlnire cu basileul, care i-a sărutat papei picioarele în cadrul ritualului oriental al prosternării. Constantin obținea în curând permisiunea de a se întoarce acasă, având și confirmarea privilegiilor Bisericii sale, pentru a afla spre sfârșitul anului 711, la scurt timp după plecarea de la Constantinopol, despre o nouă răsturnare, de data aceasta fatală, a împăratului, fapt pe care biograful pontifical îl nota nu fără o anumită tristețe, deoarece *Liber pontificalis* îl prezintă elogios pe basileul asasinat drept creștin și ortodox, când de fapt acesta era pretutindeni urât pentru tirania sa. Nu se pomeniște nimic în cartea pontificală despre vreo rezolvare prin vizita papală la împărat a problemelor curente. Și nici nu se poate presupune că lupul s-ar fi transformat dintr-o dată într-un miel blând. În

Bizanț se știa cel mai bine prin ce mijloace se putea obține docilitate din partea Bisericii. Oricum, nu are prea mare importanță ce preț i-a fost cerut atunci papei, în raport cu exemplul acelei scene de salut pe care biograful papal o transmite posterității.

Disputa iconoclastă și pericolul longobard

Ultimul act al acestui deosebit de dramatic proces de separare dintre Roma și Bizanț, dintre papalitate și imperiu, s-a jucat din nou pe un fundal dogmatic. Este limpede că îndelungata dispută iconoclastă a însemnat înstrăinarea definitivă și reciprocă dintre Apusul și Răsăritul creștin. După răsturnarea lui Iustinian, cu care de altfel se și încheie dinastia imperială a heraclizilor, în imperiu s-a ajuns, în vremea basileului Filipikos (711-713), la o reintroducere a monotelismului, ceea ce desigur a provocat la Roma proteste și diverse acte de exprimare a ortodoxiei. Chiar și biograful papal consemnează cu satisfacție nedisimulată grabnica înlăturare a împăratului eretic și recunoașterea de către noul basileu, printr-o solie trimisă la Roma, a celor hotărâte în cadrul primului conciliu trulan. Scurta domnie a acestui basileu se încheie în mănăstire, nici succesorului său nefiindu-i dat să ocupe prea mult tronul, fapt pe care însă cartea pontificală nu îl relatează decât în biografia papei Grigore al II-lea (715-731). Slăbiciunea internă din imperiu a fost un bun prilej pentru musulmani de a ataca teritoriul bizantin, astfel încât însăși capitala Constantinopol a fost supusă timp de un an (717-718) unui asediu concertat al flotei califului și al unei armate de uscat ce traversase Asia Mică. S-au evidențiat în acest fel nu doar lacunele defensive din provinciile răsăritene, ci și lipsa de fidelitate față de imperiu de care dădea dovadă populația ce trăia în acele regiuni. Un impact aparte dinspre propaganda religioasă islamică pare să fi fost resimțit de către grupurile de adepți ai monofizismului. Mahomedanii, monoteiști foarte stricți, luau în derâdere cu precădere mulțimea de sfinți ai Bisericii creștine și naivele reprezentări ale acestora și ale Ființei Divine sub forma de icoane, în a căror venerație se regăsea o mare încărcătură superstițioasă, toate acestea în locul unei adorări a lui Dumnezeu în spirit și adevăr.

Astfel s-a ajuns în Bizanț la iconoclastism, în vremea lui Leon al III-lea Isaurul (717-741), împărat ce provenea din provinciile orientale periclitate, cu a căror probleme politice și religioase era familiarizat.

Basileul a urmat exemplul califului atunci când a interzis venerarea imaginilor religioase în cuprinsul stăpânirii sale. Ceea ce s-a petrecut în Răsărit a trezit de asemenea și atenția istoriografiei pontificale : edictul imperial ce a culminat cu arderea publică a icoanelor aduse de plebea mituită, cu pedepse aspre ce au lovit pe iconoduli, depunerea patriarhului Germanus (715-729) pentru nesocotirea măsurilor imperiale și refuzul papei de a saluta ridicarea în demnitatea patriarhală a lui Anastasius al III-lea (729-753), un supus fidel al **bas** ileului.

Viața de care beneficiază Grigore al II-lea în *Liber pontificalis* este una dintre cele mai amănunțite dintre cele ce au fost redactate, păstrându-se chiar două versiuni de redactare, una fiind alcătuită în timpul vieții papei pe baza celor trăite în mod direct, iar cea de-a doua prezentând o cizelare stilistică ceva mai târzie. Chestiunea iconoclastă pare să nu fi preocupat defel pe autorii istoriei papale, nici în aspectele teologice, nici în cele pastorale ale problemei. Opoziția manifestată de papă în raport cu împăratul este mai degrabă descrisă ca fiind motivată politic, fiind propriu-zis declanșată de impozitele solicitate de împărat, ce vizau deopotrivă și posesiunile Bisericii. În altă ordine de idei, revin în atenție aceleași povestiri despre atentatele nereușite asupra papei, cel ce trecea drept liderul spiritual indiscutabil al întregii Peninsule Italice ce se revoltase împotriva împăratului, ceea ce poate și era adevărat. În orice caz – și probabil nu întâmplător –, Grigore este primul roman ce revine după mult timp în rândul episcopilor Cetății Eterne. Modul în care se dorea înlăturarea sa este, în ciuda scenelor palpitante, în fapt doar o rememorare a altor situații similare, motiv pentru care lectura este mai degrabă plictisitoare, stârnind mirarea mai mult incompetența organelor statale, decât aceeași salvare miraculoasă a papei.

Mai întâi a fost trimis la Roma cu porunci precise un ofițer bizantin, ce a primit sprijin pentru executarea acestora nu doar din partea înalților funcționari imperiali din fosta capitală, cum de la sine se înțelege, deci din partea ducelui și a cancelarului acestuia, ci a avut un complice chiar din rândurile clerului roman. Ucigașul a fost însă împiedicat de la îndeplinirea planului de o subită îmbolnăvire. Clericul complotist și cancelarul au fost ajunși de dreptatea vulgului, iar ducele s-a refugiat într-o mănăstire, îmbrăcând rasa monahală. Atunci a intervenit exarhul din Ravenna, dar atacul său a putut fi respins cu ajutorul longobarzilor. Pretutindeni în Italia a fost refuzată din acest moment supunerea față de ducii numiți de împărat, în unele cazuri ajungându-se chiar la desemnarea unor duci ai locului, Veneția servind

drept exemplu în acest sens. Ducele Romei Eutychius a fost asasinat, romanii au cucerit provincia Campania, ce rămăsese fidelă împăratului, exarhul din Ravenna împărtășind de asemenea soarta ducelui roman. Succesorul său, Eutihie (727-751) - acesta va fi de altfel și ultimul guvernator bizantin al Italiei - a sosit la Ravenna dinspre Napoli. Nici acestuia nu i-a reușit înlăturarea papei, fie prin arestare, fie prin asasinat, încercări în cursul cărora se pare că se străduise să ațâțe și nobilimea din Roma printr-un mesager pe care mai apoi însuși Grigore a fost nevoit să-l salveze de furia populară. Ceea ce însă i-a reușit exarhului a fost o alianță cu Liutprand, regele longobarzilor (712-744). Această alianță a condus la cucerirea Romei. Chiar în acele momente însă, în Tuscia romană se ridica un pretendent la tronul imperial, papa fiind cel care îi va oferi exarhului sprijin militar pentru înfrângerea rebeliunii, spre marea nedumerire, pare-se, a acestuia.

Trebuie presupus că această unire amiabilă a forțelor dintre exarh și papă fusese realizată sub imboldul unui pericol care amenința ambele părți în mod diferit, pe de o parte prin ocuparea Romei, pe de altă parte prin uzurparea tronului. Dacă autorul cărții pontificale regretă că în noile condiții Roma nu a fost iertată de împărat, aceasta ne duce cu gândul că încă se mai năzuia la bunăvoința împăratului. De asemenea, trebuie dată atenție și afirmației din *Liber pontificalis* potrivit căreia papa ar fi reacționat prin mustrări la depunerea lui Germanus și la alegerea noului patriarh, deoarece continua să spere la o reconsiderare a poziției basileului. Fără a lua măsuri mai severe ori fără a avea puterea de a întreprinde ceva de acest gen, Grigore nu și-a abandonat poziția. Astfel ia sfârșit pontificatul său. Chiar după moartea lui Grigore al II-lea a fost ales ca papă, după toate aparențele *per inspirationem*####, un preot ce provenea din Siria, sub numele de Grigore al III-lea (731-741). Asemănarea de nume dintre ultimii doi pontifi a adus cu sine și încetățenirea treptată a numeralelor ordinale atașate numelor papilor. Se pare că aceasta a fost și ultima dată când o alegere pontificală romană a fost prezentată exarhului, deoarece consacrarea nou-alesului papă survine doar cinci săptămâni mai târziu. *Liber pontificalis* nu oferă nici o explicație în acest sens, în schimb tratează la începutul descrierii vieții pontifului, în mod îmbucurător din nou bogată în amănunte, calitățile eruditului personaj, evidențiată fiind cu precădere cunoașterea

Prin inspirație divină (lat.) - expresie a principiului unanimității. Este vorba de alegerea în mod spontan, fără consultări preliminare, a unui candidat unic (n.r.).

mai multor limbi străine, pentru a dezvolta în continuare formula obișnuită de datare a pontificatului printr-o constatare că acele vremuri erau dominate de persecuție.

Prin aceasta se aveau desigur în vedere disputa iconoclastă ce continua și fricțiunile cu Bizanțul pe această temă. Se zice că Grigore ar fi trimis împăratului la scurt timp după alegerea sa o scrisoare de mustrare, dar preotul trimis în acest sens la Constantinopol nu s-a încumetat să-și ducă la îndeplinire sarcina și s-a întors acasă. Cât de mare trebuie să-i fi fost teama sau fascinația față de basileu ! Cât de mare a fost însă supărarea papei se poate citi în *Liber pontificalis*. Pe bietul laș l-a salvat de la depunerea cu care îl pedepsise sinodul reunit în acest scop doar intervenția poporului, dându-i-se totodată prilejul să mai facă o încercare de a-și îndeplini misiunea inițială. De data aceasta, trimisul papal a fost capturat în Sicilia de către funcționarii imperiali, oprit de a se înapoia acasă și trimis în exil. Nu i-a mers mai bine nici unei a doua, nici chiar unei a treia delegații ce ar fi trebuit să comunice împăratului și patriarhului bizantin decizia luată în cadrul unui conciliu la care participaseră trimiși din toată Italia, decizie ce condamna iconoclasmul și excomunica pe cei ce distrugneau icoanele. Împăratul a răspuns măsurilor luate la Roma prin confiscarea patrimoniului pontifical din Italia meridională și din Sicilia, fapt care este însă cunoscut doar din petiții ulterioare, putându-se astfel intui cât de afectată a fost papalitatea, deși cartea pontificală nu lasă să se înțeleagă nimic în acest sens. Interesul istoriografiei papale față de evenimentele din Răsărit era în creștere, ceea ce arată cât de importante erau efectele iconoclasmului în Bizanț, deși punctul culminant al disputelor generate din aceste motive nu fusese încă atins.

Un nou pericol atrage în aceste momente atenția papilor și a biografilor pontificali. Este vorba de pericolul reprezentat de longobarzi, ai căror principii se aflau nu departe de Roma, însă, în primul rând, de pericolul constituit de năzuința regilor longobarzi, de a-și extinde stăpânirea asupra întregii Peninsule Italice. Merită remarcat cât de puțină importanță a acordat până la acest moment istoriografia pontificală longobarzilor, orientându-se în schimb aproape cu exclusivitate asupra relațiile dintre Roma și Bizanț, ca și cum peisajul politic din Italia nu ar fi fost întru totul modificat, ca și cum marele Imperiu Roman ar fi fost încă intact. Iluzia aceasta s-a risipit abia târziu. Prima mențiune a unui nume longobard în paginile dedicate descrierii vieții papei Ioan al VI-lea (701-705) este prilejuită de atacul întreprins asupra Romei de către Gisulf I (686-703), principele longobard al

Beneventului. De această dată papa reușea prin daruri să răscumpere pe cei căzuți în captivitate și să-l oprească pe conducătorul germanic. Mai apoi, biograful papei Ioan al VII-lea (705-707) ținea să transmită vestea cea bună a restituirii de către regele longobard Aribert al II-lea (701-712) a unor teritorii ale papalității situate în părțile septentrionale ale peninsulei, eveniment care însă, în contextul luptelor ce se dădeau în acea vreme pentru tron, nu poate fi altfel interpretat decât drept un calcul politic. Regele Liutprand (712-744), prin care se și impune o nouă dinastie, a confirmat în repetate rânduri această donație, ba chiar în cadrul unei întâlniri din afara Romei cu Grigore al II-lea s-a prosternat în fața papei și i-a sărutat acestuia picioarele, moment ce corespunde cu includerea papalității în marea alianță dintre rege și exarh. Dacă până la un punct situațiile conflictuale au putut fi înlăturate pe cale amiabilă, lui Liutprand i s-a ivit un prilej de declanșare a războiului atunci când mult prea independentul duce Trasamund al II-lea de Spoleto (724-739), atacat fiind de către rege, a găsit azil și sprijin tocmai în Roma, la papa Grigore al III-lea. Ce consecințe a avut această conduită omenoasă, dar din punct de vedere politic lipsită de înțelepciune, se va vedea abia în timpul următorului pontificat.

Într-o însemnare deosebit de interesantă, redactată într-o epocă mai târzie, inserată însă în viața lui Grigore, este notată prima solicitare de ajutor venită din partea papalității periclitată și adresată regatului franc. Grigore al III-lea i-ar fi trimis cheia mormântului Sfântului Petru puternicului majordom Carol Martel (715-741), gest simbolic menit a-l mișca pe cel ce *defacto* era stăpânitor al francilor și a-l determina să elibereze Biserica romană de presiunea longobarzilor. Este un eveniment de o importanță epocală, dar conștientizarea acestui fapt va deveni limpede doar după câțiva ani, într-un moment în care a și fost inclusă însemnarea amintită, pe fondul unor relații consolidate dintre Roma și Bizanț, în timp ce istoriograful contemporan solicitării papale considera un asemenea pasaj drept periculos din punct de vedere politic, ba chiar inutil, dezamăgit fiind de atitudinea lui Carol Martel, care nu ținuse seama de dorințele papei în ceea ce-l privește pe regele Liutprand, a cărui valoare ca aliat i se părea majordomului franc a fi mai mare decât cea a unei legături cu Roma.

Papa putea într-adevăr să nutrească speranța unui ajutor din partea francilor, având în vedere excelentele relații ale Bisericii france cu Roma. Cu siguranță, primul contact dintre papalitate și regatul franc fusese stabilit înaintea anului 739. Contactele tradiționale ce existau deja la acel moment sunt legate de numele monahului anglo-saxon

Winfred, cel care după o rodnică activitate misionară la nord de Alpi era hirotonisit în anul 722 la Roma de către papa Grigore al II-lea drept episcop misionar sub numele de Bonifaciu (f 754). Până și istoriografia papală a considerat, poate din simplă curiozitate, că trimiterea anglo-saxonului în regatul franc merită măcar o succintă însemnare, pentru a pierde, desigur, apoi din vedere succesele acestuia, deși „apostolul germanilor” a trimis la Roma numeroase scrisori pe această temă. Cărții pontificale nu îi sunt cunoscute scrisorile de recomandare trimise de papă lui Carol Martel, prin care au și debutat în anul 722 relațiile dintre papalitate și carolingieni, fiindu-i de asemenea necunoscută ridicarea lui Bonifaciu la rangul de arhiepiscop, precum și faptul că acesta, tocmai în 739, cu prilejul celei de-a treia vizite pe care a făcut-o la Roma, fusese numit legat papal. Fără îndoială, activitatea lui Bonifaciu va atinge apogeul abia în deceniul următor, atunci când în vremea fiilor lui Carol Martel, Carloman (741-747) și Pepin (741-768), în urma unor sinoade generale ale regatului, Biserica francă a fost reorganizată și reformată.

În acest deceniu, al cincilea al celui de-al șaptelea secol creștin, Roma abandonase orice speranțe într-un ajutor venit din partea francilor, astfel încât eforturile papei Zaharia (741-752) se concentrează în direcția încheierii unei păci cu longobarzii. Aceste strădanii s-au concretizat în forma a numeroase călătorii la curtea regală longobardă, asupra cărora *Liber pontificalis* oferă relatări amănunțite, deoarece Zaharia își găsisese, se pare chiar printre apropiații săi, un biograf foarte harnic, care a primit permisiunea de a-l însoți pe papă în călătoriile sale, trăind în acest fel în mod direct evenimente în care papa fusese implicat; astfel, pontiful se întâlnea la Terni în anul 742 cu Liutprand, călătorea în 743 la Pavia, capitala longobardă, în cursul căreia s-a trecut și pe lângă reședința amenințată a exarhului, Ravenna, sau salva în 749 Perugia de amenințarea acelui rege Ratchis (744-749), care apoi a renunțat nu doar la cuceriri, ci chiar la întreaga sa stăpânire pentru a deveni monah la Monte Cassino, convins se pare tocmai de muștrările papei. Evenimentele cu adevărat relevante pentru mersul istoriei nu se găsesc însă în paginile pe care biograful papal le umple cu descrieri de festivități și chiar cu redarea unor discuții, pagini ce pot fi parcurse în grabă. Asemenea evenimente se petrec abia în ultimul an al pontificatului lui Zaharia, fiind făcute cunoscute de către alte izvoare, deoarece din motive necunoscute, biografia din *Liberpontificalis* își întrerupe cursul în anul 749.

În anul 750, Pepin, majordomul ce guverna în acel moment regatul franc, a trimis la Roma, potrivit analelor regale, o solie fastuoasă cu

misiunea de a întreba dacă este sau nu drept să fie numit rege cel ce nu are nici o putere regală ; dacă nu ar fi mai bine ca acest titlu să îi fie dat celui ce i se cuvine. Din partea papei a sosit răspunsul dorit, ceea ce a condus la detronarea ultimului rege merovingian, Childeric al III-lea (743-751), și la alegerea drept rege a lui Pepin în noiembrie 751, care astfel datora demnitatea sa regală autorității papale. În contextul dat, această realitate nu putea rămâne fără urmări.

Papa Zaharia a fost ultimul grec ce a ocupat tronul petrin sau cel puțin a fost cel din urmă numit ca atare în mod expres de către vechea istoriografie pontificală. *Liber pontificalis* relatează încă o dată, și acest fapt nu trebuie să producă mirare, că alegerea pontifului și preluarea oficiului au fost anunțate la Constantinopol după, și nu înainte de celebrarea consacrării. Trimisul papal, se spune, ar fi găsit pe tronul basileului un uzurpator, dar în cele din urmă a putut să își ducă la bun sfârșit misiunea de îndată ce împăratul legiuit a recucerit capitala. Este vorba de Constantin al V-lea (741-775), cel în timpul căruia iconoclasmul a atins apogeul și pe care din acest motiv bizantinii îl vor apostrofa, spunându-i „Copronimul”, ceea ce s-ar traduce cu aproximație prin „murdarul”^{§§§§§§§§}. Bineînțeles că din îndepărtata Romă biografului lui Zaharia nu aveau cum să îi fie cunoscute asemenea amănunte ; el consemnează însă cu mare satisfacție restituirea din bunăvoința imperială a unor părți ale patrimoniului Bisericii romane. Există însă totodată toate motivele să se presupună că relatarea din cartea pontificală, în ceea ce privește evenimentele mai sus narate, nu corespunde adevărului, că au fost adică operate unele retușuri, deoarece nu mai era de mult o practică obișnuită înștiințarea alegerii papale la Bizanț, iar acel uzurpator pe care trimisul papal l-a întâlnit la Constantinopol își întemeiasc scurta domnie pe unele cercuri de interes cu orientare iconodulă, astfel încât se anunța o schimbare de direcție promițătoare în politica religioasă a imperiului, ceea ce la Roma nu putea fi decât salutată. Se pare că se mizase pe acest uzurpator, dar după răsturnarea sa s-a făcut la timp o rapidă reorientare în direcția învingătorului. Este evident că în acea perioadă s-au făcut eforturi mutuale în direcția detensionării raporturilor. În cadrul acestor strădanii se înscriu și dovezile de bunăvoință manifestate de Constantinopol față de Roma, dar și cele în sens opus, vizibile în faptul că pontiful roman de origine greacă s-a implicat în problemele periclitatului exarhat al

§§§§§§§§ în conformitate cu tradiția creștină, numele de *Copronimul* se referă la un fapt real din viața împăratului: în timp ce era botezat, și-a tăcut nevoile în cristelniță (n.r.).

Ravennei și că același papă, lucru amintit cu vorbe de laudă și de *Liber pontificalis*, a căutat, prin traducerea *Dialogurilor* lui Grigore cel Mare să le readucă aproape grecilor instituția papală prin intermediul unei personalități a istoriei.

Alianța cu dinastia carolingiană

Marea schimbare s-a produs abia în vremea următorului pontificat, schimbare în urma căreia nu peste multă vreme romanii și episcopii lor se vor regăsi într-un alt imperiu ce-și trăgea deopotrivă numele de la orașul Roma, desigur cu mai mare îndreptățire decât acel *Imperium Romanum* al bizantinilor, deoarece acum actul încoronării, dus la îndeplinire chiar de către papă, trebuia să aibă loc chiar la Roma. Istoria ulterioară a papalității, în Evul Mediu și mai apoi, a fost marcată de faptul că, din acest moment, papalitatea va aparține în totalitate Occidentului, integrată ca vârf ierarhic în destinul politic al teritoriilor și popoarelor din această parte a Europei. Mult mai importantă decât permanenta rememorare a pretențiilor universaliste pontificale, care oricum nu puteau fi în vreun fel limitate, apare implicarea de durată a episcopilor Romei, mai mult sau mai puțin puși în umbră de către Bizanț, în marile evenimente istorice și rolul excepțional pe care aceștia deseori au fost capabili să-l joace, astfel încât Roma a căpătat o importanță cu adevărat centrală. Nici un fapt istoric nu are o relevanță mai mare în devenirea papalității decât cel petrecut la mijlocul secolului al VIII-lea. Desigur, asemenea judecăți de valoare aparțin unei generații ulterioare de istorici, nu istoriografilor pontificali contemporani evenimentelor.

Cu privire la aceste evenimente, *Liber pontificalis* pune din nou la dispoziție, în mod ideal, descrierea deosebit de bogată în amănunte a vieții unui papă. Prezentarea pontificatului lui Ștefan al II-lea (752-757) este transmisă chiar în două versiuni, una dintre acestea făcând uz de o serie de invective la adresa longobarzilor, pe când în a doua redactare asemenea considerații fiind eliminate și evitate cu multă scrupulozitate, fapt ce pune în lumină situația politică incertă în care se găsea Roma la acel moment. Pericolul longobard a fost cu adevărat motivul care în acele momente a silit papalitatea să adreseze o nouă solicitare de ajutor regatului franc devenit între timp carolingian, prilejuind apoi atât de importanta alianță dintre papi și monarhii carolingieni. Această nouă amenințare longobardă este generată de către regele acestei seminții germanice, Aistulf (749-756), care, spre deosebire de fratele și predecesorul său, avea înclinații mult mai puțin pioase, după alungarea exarhului bizantin din Ravenna în anul 751, regele longobard demarând chiar preparativele necesare cuceririi Romei. Fosta capitală imperială nu putea aștepta nici un ajutor dinspre Bizanț, ba dimpotrivă, autoritatea

pontificală era solicitată pentru redobândirea teritoriilor pierdute de către împărat în favoarea longobarzilor.

Cea mai mare parte a acestei *vita* de care beneficiază Ștefan este consacrată călătoriei pe care pontiful o întreprinde între 753-754 inițial la curtea longobardă de la Pavia, iar de acolo, în ciuda amenințărilor lui Aistulf, dar și sub escorta sigură a solilor regelui Pepin, în regatul franc. Se zice că o spadă de foc ar fi apărut pe cer pentru a arăta drumul înspre singurul loc din care ar fi putut veni ajutorul împotriva tiraniei longobarzilor. Acest episod a fost precedat de apelurile zadarnice ale legaților papali din Bizanț, iar apoi, aproape ca un act disperat, a survenit înștiințarea tainică a regelui francilor înfăptuită din porunca papei de către un pelerin aflat din întâmplare la Roma, la care regele răspunde printr-o invitație oficială la curtea carolingiană adresată lui Ștefan. Desigur că relatarea oficioasă din *Liber pontificalis* omite, din nou, să dezvăluie pe deplin cele petrecute, neputându-se astfel aprecia la o valoare justă cât de îndrăzneță a fost decizia ce a determinat schimbarea politicii papale.

Ștefan al II-lea fusese – precum ni se povestește în primele pagini ale biografiei sale – crescut și educat la Lateran, după ce papa Grigore al II-lea se îndurase de copilul rămas orfan atât de devreme. Astfel, a fost bine informat cu privire la direcțiile politice ale papalității încă din acele zile tulburi ale binefăcătorului său, despre dificultățile din relația cu Bizantul și despre amenințarea Romei de către longobarzi, precum și în ceea ce privește șansele unei alianțe cu francii. Îl întâlnim mai apoi pe Ștefan la începutul pontificatului său acționând la curtea longobardă din însărcinare imperială, iar în continuare rămâne o chestiune deschisă discuției dacă spectaculoasa sa călătorie în regatul franc nu survine în urma unei înțelegeri cu trimisul bizantin, venit de puțin timp în Italia pentru a transmite unele porunci ale împăratului, inclusiv papei. Nici biograful papal nu a fost dispus să redea toate amănuntele celor petrecute.

Curiozitatea istoricului nu se lasă satisfăcută nici de relatarea incompletă furnizată de către biograful papal în ceea ce privește cele șase luni de ședere ale lui Ștefan în regatul franc, cu atât mai mult cu cât această relatare poate fi completată de alte surse doar în foarte puține puncte, fapt pentru care am **fi** datori să ne arătăm recunoscători pentru povestirea plină de culoare, cum ar **fi** dramatica traversare a Alpilor în plină iarnă prin teritoriul longobard ostil, călătorie atât de solicitantă, încât la finalul acesteia papa cade la pat, lovit de o boală

grea. O reală plăcere produce lecturarea pasajelor ce descriu istorica întâlnire dintre papă și rege, întâlnire petrecută în ziua Bobotezei din anul 754, în palatul din Ponthion. Pepin a ieșit în întâmpinarea înaltului său oaspete preț de trei mile, i s-a prosternat și i-a sărutat picioarele, preluând și datoria mareșalului, adică a purtat o vreme calul pontifului de frâu. Istoria oficială a papilor – preocupată aici, ca de altfel de fiecare dată, să păstreze neștirbită demnitatea papalității, efort inutil, dar poate nu lipsit de semnificație – ține desigur sub tăcere faptul că în ziua următoare, în atmosfera sărbătorească din capela palatului, rolurile au fost complet schimbate, adică papa era cel ce se arunca plin de umilință în fața tronului, pentru a implora printre lacrimi ajutorul puternicului rege al francilor.

La fel de greu de înțeles este motivul pentru care *Liber pontificalis* nu pomeniște nimic în legătură cu două întâmplări de mare semnificație, nu doar pentru evoluția ulterioară a evenimentelor, petrecute de asemenea în timpul prezenței papei în regatul franc. Este vorba în primul rând de renumita „donație a lui Pepin”, prin care se fondează *de facto* statul papal, mai exact spus de acea promisiune făcută de rege papei chiar la Ponthion și reînnoită cu prilejul dietei reunite de Paști la Quierzy, promisiune ce prevedea ca cea mai mare parte a teritoriilor bizantine din Italia centrală aflate sub ocupație longobardă – în primul rând fostul exarhat al Ravennei, precum și, desigur, ducatul Romei – să fie cedate papei. Acest episod este cunoscut pe de o parte prin intermediul reînnoirilor documentare ale acestei *donatio*, acte oferite de împărații apuseni în momentul încoronării, iar pe de altă parte dintr-o notiță a cărții pontificale atașată unei *vita* pontificale de mai târziu, potrivit căreia Carol cel Mare a confirmat prevederile donației în dorința de a urma exemplul tatălui său. În fapt, a fost o „donație ieftină”, un preț mic plătit de viitorul împărat, deoarece avea drept obiect un teritoriu străin, ce urma a fi cucerit. La acea dată situația nu putea fi însă descrisă într-o asemenea manieră, deoarece se prea poate ca anumite calcule politice să fi sugerat o soluționare a problemelor într-un mod ce ar fi condus la instaurarea păcii în Italia și la detensionarea relațiilor dintre factorii de putere. Papa Ștefan era probabil în stare să argumenteze justetea acestei donații. Se prea poate ca acea „pragmatică sancțiune” a împăratului Iustinian cel Mare din anul 554, deci la acel moment veche deja de două veacuri, prin care papalității îi erau concesate prerogative supreme în Italia, să fi servit drept punct de referință, în orice caz mai degrabă decât „donația lui Constantin”, deoarece pretențiile deosebite

cuprinse în aceasta din urmă erau în dezacord cu mult mai moderatele concesiuni ale lui Pepin. Nimeni nu poate ști dacă ideea acestui fals, este vorba de pretinsa donație constantiniană, exista deja în momentul călătoriei lui Ștefan înspre regatul franc sau textul este întocmit abia ulterior, imediat după încheierea șederii la curtea lui Pepin sau chiar mai târziu, de îndată ce perspectiva asupra derulării evenimentelor a permis acest lucru. În acest sens, tăcerea din biografia papei Ștefan este deplină. Rareori însă tăcerea unui istoric a aruncat în dezbateri atâtea generații ulterioare de colegi de breaslă.

Să i se fi părut biografului pontifical, ne putem întreba în mod îndreptățit, atât de lipsit de semnificație faptul că papa Ștefan l-a consacrat cu pompă la Saint-Denis pe regele francilor drept *Patricius Romanorum*, făcând astfel din el protectorul Cetății Eterne în locul împăratului sau al împuterniciților acestuia, îndeosebi al celui *dux* al Romei ce beneficia de asemenea de titlul de patriciu ?

Acest episod este povestit de un izvor istoric de proveniență francă, dar și de corespondența papală, epistolele papilor desemnându-l pe regele franc al momentului cu această titulatură. Ce motive l-au determinat pe biografului lui Ștefan să treacă sub tăcere acest eveniment ? Să fi acționat episcopul Romei din însărcinare imperială în momentul în care a acordat monarhului carolingian respectivul titlu sau, din contra, din proprie inițiativă, ori cel puțin să fi depășit limitele ce-i fuseseră dictate inițial dinspre Constantinopol prin inserarea atributului *Romanorum* – desigur neobișnuit în Bizanț – cuvânt ce era expresia unei ancorări a lui Pepin nu față de Bizanț și de curtea imperială, ci față de Roma și papalitate, în acest fel regele devenind *defensor ecclesie*, protector – căci acesta ar fi rolul unui *patricius* – al Bisericii romane, dar deopotrivă al întregii Biserici, ceea ce l-ar pune într-o postură identică cu a împăratului ? Probleme peste probleme !

Fără doar și poate, numai simplă nu a fost câștigarea unei implicări politice și militare în Italia din partea francilor și nu doar a regelui acestora. Regele Pepin era dator să se revanșeze față de episcopul Romei pentru contribuția papalității la înălțarea sa pe tronul regal. Însă în rândul potențailor franci exista o puternică grupare atașată de principiul amicitiei tradiționale cu longobarzii, în sprijinul căreia sosește din Italia chiar fratele regelui, Carloman, cel a cărui abdicare, determinată de o pioasă aplecare înspre viața monastică, fusese anterior reținută cu satisfacție în cartea pontificală, mai cu seamă că intrarea în mănăstire a acestuia se petrecuse la Roma. În biografia lui Ștefan se presupune că regele Aistulf ar fi fost cel care l-ar fi instigat în mod

diabolic pe Carloman în ideea de a tulbura rezultatele politicii papale, pentru a nota mai departe că fostul rege ce abdicase cândva nu s-a putut impune din nou, slavă Domnului, sfârșindu-și la scurt timp zilele în claustrul unei mănăstiri france, acolo unde fratele său în înțelegere cu papa poruncise să fie izolat, pentru ca, în acest fel, să își respecte voturile monastice.

După zadarnice tratative cu regele Aistulf au fost deschise ostilitățile armate, ambele confruntări succesive din anii 755 și 756 încheindu-se cu victoria francilor. În acest context, un trimis bizantin se înfățișează cu solicitarea retrocedării cuceririlor în favoarea basileului, însă Pepin transmite că el nu poate lua ceea ce aparține Sfântului Petru, ceea ce cu pioșenie îi fusese dat acestuia. Alături de privilegiul regal ce consfințează donația au fost depuse de către un însărcinat al lui Pepin la mormântul Sfântului Petru la Roma și cheile orașelor cucerite, a căror completă enumerare pare să fie deosebit de importantă pentru biograful papal. În ciuda acestor realizări, promisiunile de la Quierzy nu au putut fi pe de-a-ntregul îndeplinite, în primul rând datorită faptului că regatul longobard continua să existe, ceea ce va prilejui pe viitor unele conflicte. Oricum, nefericitul rege Aistulf nu mai era în viață, lovit în timpul unei vânători – potrivit cărții pontificale – de mâna lui Dumnezeu. Fratele său, Ratchis, în dorința de a salva regatul, a părăsit viața de mănăstire, dar papa s-a bazat mai mult decât pe aplecarea pioasă a regelui-monah, pe asigurările unui nou candidat la tron în persoana ducelui Desiderius (756-774), vecinul Romei în Toscana, care, de altfel, s-a și impus mulțumită implicării papale. A fost însă o nouă dezamăgire pentru Roma, astfel încât la nici două decenii, cărții pontificale îi va fi dat din nou să aducă în atenție războaiele cu longobarzii. Însă biografei lui Ștefan a găsit potrivit să își încheie lucrarea cu observația că papa ar fi murit după ce Dumnezeu i-a permis împlinirea fericită a tuturor planurilor, cu precădere a extinderii statului, a *res publica*.

Acestui pontificat i s-a păstrat la Roma o bună amintire, motiv pentru care succesorul lui Ștefan a fost chiar fratele și consilierul acestuia, Paul I (757-767); desigur, această succesiune nu a decurs fără dificultăți, întrucât a existat un contracandidat în persoana arhidiaconului roman, grec după nume, Teofilact. Posibila sa orientare grecofilă pare să nu fi fost suficient de puternică spre deosebire de facțiunea electivă romană. Crescut la Lateran asemenea fratelui său, Paul a dus mai departe politica de amicitie față de franci, trimițându-i regelui, care era deopotrivă și *Patricius Romanorum* o înștiințare a alegerii sale. Aceste fapte nu sunt surprinse în *Liber pontificalis*, unde de altfel debutul

pontificatului este pentru ultima dată localizat cronologic potrivit vechiului obicei al menționării basileului aflat atunci pe tron, ca și cum nici tensiunile politice, nici disputele dogmatice nu ar fi determinat raporturile dintre Roma și Bizanț. Întrebarea este dacă într-o asemenea formulare se reflectă pur și simplu conservatorismul unui istoriograf de școală veche, sau este vorba de o măsură de prevedere în niște vremuri tulburi, sau de divergențe de opinie între pontif și biograful său. Cronica papală furnizează descrierea unei perioade lipsite de tulburări, faima papei datorându-se menționării activității sale constructive și a operei sale caritative. Faptul că deja existau probleme din partea regelui Desiderius este desprins din corespondența pontifului trimisă curții monarhilor franci.

În cele din urmă, la Roma situația va deveni tensionată, iar împrejurările de atunci pun în lumină în mod ideal instabilitatea situației. Papa Paul fusese bolnav o lungă perioadă înainte de a-și da sfârșitul, iar în acele momente, sau poate chiar mai devreme, din rândul plebei romane se tăcuseră auzite o serie de nemulțumiri. Și nobilii își exprimau opoziția față de papă, ba, mai mult, chiar se spune că ar fi fost plănuțit un atentat ce-l avea pe pontif drept țintă. După moartea papei, la Lateran s-a înstăpânit ducele Toto de Nepi (t 768) și, cu toate că a primit asigurări privind participarea la alegerile papale sau măcar respectarea sfatului său, nu a îngăduit desfășurarea unor alegeri normale, ci a orchestrat întronizarea fratelui său Constantin, care nici măcar nu tăcea parte din corpul clerical, fapt pentru care a și fost hirotonisit în mare grabă. Constantin al II-lea (767-768) s-a putut menține pe tronul petrin timp de treisprezece luni în ciuda acestor iregularități. Asemenea predecesorului său, el a trimis protectorului carolingian un anunț oficial al alegerii sale, în care de altfel dobândirea demnității papale era înfățișată ca fiind expresia unei alegeri populare, căreia el i-a dat curs fără tragere de inimă și cu toată modestia, motiv pentru care la curtea carolingiană s-a considerat că o eventuală intervenție ar fi lipsită de temei. Le rămânea oare opozanților papei o altă opțiune decât să se adreseze dușmanului tradițional, longobarzilor?

Primicerul^{*****} Cristof (f 772), conducătorul cancelariei și chiar al politicii papale în vremea ultimelor două pontificate, înlăturat de Constantin și aflat se pare în pericol de a-și pierde viața, reușea să se refugieze din Roma sub pretextul retragerii de pe scena politică într-o mănăstire, obținând fără prea mari dificultăți, dar prin negarea conduitei

***** Conducător al unor congregații sau fraternități religioase (n.r.).

sale politice de până atunci, alianța regelui longobard Desiderius în vederea unei intervenții în Cetatea Eternă. Roma a fost astfel cucerită de către armele germanicilor, iar după ce ducele Toto a căzut în luptă, Constantin s-a făcut nevăzut, refugiindu-se din biserică în biserică. În acest timp, longobarzii l-au făcut papă pe un monah roman pe nume Filip (768). Acest protejat al regelui pare să fi fost depășit de situație; astfel, după numai o săptămână, Filip era silit să cedeze în fața unei noi revolte romane și să facă loc lui Ștefan al III-lea (768-772), ales datorită sprijinului lui Cristof, cel ce revenise la Roma.

Nici Constantin, nici Filip nu au avut parte de biografii în *Liber pontificalis*. Informațiile privitoare la soarta lor sunt oferite doar de biografia lui Ștefan al III-lea și se referă cu precădere și deosebit de amănunțit la procesul în care a fost judecat nefericitul Constantin. Acesta era deja de mult timp inofensiv, ba chiar fusese atins de justiția populară într-un mod îngrozitor, orbit, apoi închis într-o mănăstire, dar, din motive temeinice, se dorea un proces oficial în fața unui sinod. În acest sens a fost chemată și o delegație care să reprezinte regatul franc ; impunătoarea delegație și-a făcut într-adevăr apariția la Roma sub conducerea celor mai înalți demnitari ecleziastici. Faptul că aproape întreg protocolul sinodal a fost inclus în istoria papilor este un martor evident al importanței atribuite conciliului. Adunarea întrunită la mijlocul lunii aprilie a anului 769 nu a întărit doar condamnarea lui Constantin, depunerea acestuia ca urmare a uzurpării tronului papal și - ceea ce era mai problematic - invalidarea întregului său pontificat ; în scopul evitării pe viitor a unor tulburări asemănătoare, a fost redactat un regulament privitor la alegerea papală, prin care dreptul electiv, pasiv sau activ, era limitat la clerul roman. Laicilor le rămânea doar un drept de aprobare ce putea fi exprimat înaintea întronizării alesului. Se făcea astfel un nou pas în sensul clericalizării în Biserică ; astfel poate fi înțeleasă această reglementare pe baza evenimentelor precedente. ^r

Probabil nu întâmplător apare pentru prima dată în *Liber pontificalis*, mai exact în biografia papei Ștefan al III-lea, titulatura de cardinal, pentru așa-numiții episcopi suburbicari⁺⁺⁺⁺⁺ din imediata vecinătate a Romei, după ce același prestigios titlu fusese ocazional în uzul limbajului corespondenței papale adresate clerului roman de mai bine de două

⁺⁺⁺⁺⁺ Episcopiile suburbicane erau dieceze din imediata apropiere a Romei. În secolul al XII-lea, numărul lor a fost stabilit la șapte : Albano, Frascati, Palestrina, Sabina, Ostia, Porto și Santa Rufina. Episcopii acestor dieceze alcătuiau ordinul episcopilor-cardinali (se numeau așa fiindcă duminica oficiau Mesa în *cardo* - „axul” ecleziastic, biserica episcopală din Roma) (n.r.).

secole și jumătate. Reglementarea electivă din 769 constituie un moment premergător al mult mai renumitului decret privind alegerea papei din 1059 prin care alegerea era concedată exclusiv colegiului cardinalilor și îndeosebi cardinalilor-episcopi.

Potrivit mărturiei cărții pontificale, în cadrul conciliului a fost dezbătută și spinoasa chestiune a interzicerii cinstirii icoanelor. A fost adoptată o poziție antibizantină intransigentă, context ce a influențat modul în care au fost datate actele conciliare. În locul menționării basileului aflat pe tron, s-a folosit formula *Christo regnante*#####, o „dată politică” de mare semnificație. Dar invitația adresată protectorilor carolingieni ai Romei era menită a fi o contrapondere a influenței regelui longobard, care nu a putut fi totuși împiedicat să trimită la Roma propria delegație episcopală. Urmașii lui Pepin, este vorba de cei doi **fi** ai acestuia ce-și împărțeau stăpânirea, Carol cel Mare (768-814) și Carloman (768-771), au înțeles desigur foarte bine apelul conținut de invitația conciliară.

La fel de bine pare să fi apreciat situația la scurt timp și regele Desiderius. Dacă se poate pune temei pe relatarea conținută de cartea pontificală, deși anumite lucruri sunt din nou trecute sub tăcere, ceea ce l-a speriat pe Desiderius, determinându-l să-și apere propriile interese la Roma, ar fi fost o nouă solicitare de ajutor adresată regilor franci de către Cetatea Eternă. Desiderius s-a deplasat cu mare viteză în direcția Romei, suita sa înarmată abandonând intenția declarată anterior, de a face pur și simplu un pelerinaj la basilica Sfântului Petru. Cu ajutorul lui Paul Afiarta († 772), administrator financiar papal, ce lucra pentru regele longobard de mai multă vreme, orașul a putut fi ocupat. Primicerul Cristof s-a văzut nevoit ca după o scurtă rezistență să se predea regelui, în ochii căruia trecea desigur drept trădător. A fost însă răpit de către rivalii săi locali și orbit, astfel încât, în urma groaznicelor mutilări, a murit. Însuși papa Ștefan pare să fi fost înțeles cu Desiderius, contribuind la prăbușirea puternicului Cristof, jucând oricum un rol trist în această poveste, cu toate că *Liber pontificalis* evidențiază poziția ingrată a papei, mai întâi în palatul de la Lateran, la discreția lui Cristof, iar apoi, după o evadare reușită, într-o situație nu mai puțin precară în tabăra longobardă de la basilica Sfântului Petru. Biograful său se trădează însă prin menționarea unor promisiuni pe care Desiderius le-ar fi tăcut papei, ceea ce-l face pe pontif complice al regelui longobard. Aceste evenimente aveau loc în primăvara anului 771. Ștefan va aștepta

Cristos domnind (lat.) (n. t.).

atât împlinirea promisiunilor regale, în scurtul răstimp de până la sfârșitul pontificatului său, cât și o schimbare a situației ce înlocuise tutela primicerului cu cea a trezorierului său, prin urmare facțiunea favorabilă francilor cu gruparea romană ce-i susținea pe longobarzi.

Un nou Imperiu Roman

Aceasta era adevărata poziție în care se găsea papalitatea la mijlocul secolului al VIII-lea, între împărații bizantini și carolingieni, între regele longobarzilor și nobilii Romei, între pretenții vechi și noi speranțe, între diverși protectori. Până și istoriografia papală pare să fi receptat anul 774, ce a marcat intrarea Romei în regatul franc, drept un eveniment epocal, fapt pentru care, o dată cu acest an, se încheie și o etapă de redactare. Biografia următorului papă, Adrian I (772-795), se sfârșește, în partea sa istorică, în mod semnificativ, tocmai în 774.

Dar până la acest moment, cel ce a consemnat evenimentele și-a dat în mod evident silința de a prezenta în modul cel mai fidel posibil fundalul și întâmplările ce au pregătit acest ev al transformărilor.

Aflăm astfel că noul pontif provenea dintr-o familie prestigioasă, poate de origine greacă, dacă ar fi să ne luăm după numele purtat de tatăl, mort ■ de timpuriu, și de fratele acestuia, cel care a ocupat și demnitățile de consul și duce al Romei, pentru ca, în cele din urmă, să posede cea mai prestigioasă poziție laică din Curia pontificală, aceea de conducător al cancelariei și de șef al notarilor. *Liber pontificalis* ne spune că în urma unei educații bune, dar în primul rând pioase, primite de asemenea în casa unchiului, viitorul papă a activat inițial ca notar, înainte de a intra în rândul corpului clerical.

Adrian și-a început pontificatul prin rechemarea din exil a celor alungați de către tulburările politice din ultima vreme, un act de reconciliere pare-se, așa cum laudativ subliniază și biograful papei. Dar se va vedea în curând că în spatele acestei măsuri se aflau alte intenții. Când au devenit cunoscute infracțiunile săvârșite încă din vremea lui Ștefan al III-lea de către cel mai puternic om al momentului la Roma, *superista* §§§§§§§§ Paul Afiarta, i-a fost intentat un proces imediat ce s-a ivit un moment prielnic, adică atunci când Paul se găsea la curtea longobardă. Procesul de la Roma s-a încheiat prin condamnarea acestuia și a tuturor colaboratorilor săi, sentința vizând exilarea lor la Constantinopol. Arhiepiscopul de Ravenna a primit poruncă de la Roma de a-l aresta pe principalul vinovat în momentul în care acesta se îndrepta spre Cetatea Eternă și de a executa sentința amintită, adică de a-l expedia la curtea basileului.

§§§§§§§§ Comandantul militar al gărzii Palatului Lateran (n.r.).

S-a dat curs acestei sentințe. Ea arată că prietenul longobarzilor și adepții săi treceau drept trădători la curtea imperială, acolo unde Adrian avea încă legături sau căuta să reînnoade relațiile cu Bizanțul.

Arhiepiscopul de Ravenna, cunoscut pentru opțiunile sale politice francofile, nu a respectat însă poruncile primite de la Roma și a ordonat ca Afiarta să fie executat, după toate aparențele pentru că la Veneția, aflată încă sub stăpânirea nominală a basileului și de unde fostul comandant trebuia să fie trimis în Răsărit, se plănuia ca el să-i fie cedat regelui Desiderius în schimbul fiului dogelui venețian, ținut prizonier de către longobarzi. Acest episod nu a contribuit în nici un caz la ameliorarea raporturilor Romei cu regatul longobard. De altfel, papa încă de la începutul pontificatului său solicitase lui Desiderius restituirea unor teritorii, servindu-se în acest scop și de *superista*, care însă acționase la curtea longobardă mai degrabă în interesul regelui, decât ca reprezentant al papei, astfel încât cererile Romei au rămas zadarnice, pentru ca în cele din urmă efectul să fie chiar opus, noi teritorii fiind ocupate în apropiere de Roma și în cuprinsul exarhatului de Ravenna.

Contradicțiile s-au amplificat, atingând un punct culminant în momentul în care Desiderius s-a amestecat într-o dispută privind tronul regatului franc, prilej cu care a încercat să-l atragă pe papă de partea sa. El i-a solicitat acestuia să acorde consacrarea regală fiilor răposatului rege al francilor Carloman, după ce văduva acestuia, care-i era soră, se refugiasse în cuprinsul stăpânirii longobarde și după ce Carol cel Mare își alungase soția, de asemenea soră a regelui longobard. Prin aceste acte, Desiderius se simțea în mod firesc profund lezat. Având în vedere circumstanțele în care Carol a dobândit demnitatea regală, el devenea aliatul firesc al unui papă aflat sub amenințarea directă a regelui longobard. În urma solicitării de ajutor din partea lui Adrian, în vara lui 773, s-a ajuns, după obișnuitele preliminarii, inutile solii de pace expediate în toate direcțiile, la deschiderea ostilităților, finalizate abia un an mai târziu prin cucerirea capitalei longobarde Pavia și depunerea învinsului Desiderius. Titlul de rege al longobarzilor a fost preluat de către Carol. Regatul francilor și cel al longobarzilor se găseau acum sub același sceptru, sub forma unei uniuni personale, Italia era integrată stăpânirii carolingiene, puterea acestui *Patricius Romanorum* întinzându-se până la porțile Romei și chiar în cuprinsul Cetății Eterne.

În timpul asediului capitalei Pavia, prin urmare încă înainte de sfârșitul războiului, Carol fusese pentru scurt timp, în perioada Paștilor anului 774, la Roma, din dorința de a vizita lăcașurile apostolice, așa cum subliniază *Liber pontificalis*, care de altfel și relatează în amănunt

evenimentul : despre primirea sărbătorească și despre toate festivitățile, dar cu o atenție aparte asupra confirmării „donației lui Pepin”, înfăptuită de Carol după ce purtase o discuție lămuritoare cu papa, confirmare depusă cu pompă în luna Paștilor la mormântul Sfântului Petru. Din păcate, acest act ne este din nou cunoscut doar prin intermediul unui excerpt întocmit de către biograful papal.

Regele a rămas în atenția relatării istoriografului pontifical și după ce s-a întors pe câmpul de luptă, la Pavia. O dată cu căderea orașului, în luna iunie a anului 774, urmată de exilarea lui Desiderius în nord, în regatul franc, se întrerupe brusc și relatarea evenimentelor politice din biografia lui Adrian I. Urmează chiar mai multe pagini dedicate activității papei la Roma: fondarea de biserici și mănăstiri, referiri la donațiile altor oameni în beneficiul Bisericii romane, povestiri legate de opera caritativă și culturală a papei, știri locale ce au fost adunate, dar care nu au mai fost prelucrate ca o continuare a biografiei papale. Cine știe ce motive au determinat această realitate, poate moartea sau îndepărtarea autorului, căruia nu i s-a mai putut găsi un succesor vrednic, dotat cu aceleași aptitudini istoriografice, sau poate avem de a face cu o motivație de ordin politic. Oricum, este surprinzător că nu s-a mai acordat atenție, ori aceasta a fost exprimată foarte anemic, marilor evenimente de pe scena politică.

Au existat desigur fapte relevante din punct de vedere istoric și după evenimentele anului 774, iar istoricul de astăzi, nu doar cel al papalității, este conștient de semnificația pe care acestea o poartă. Nu este însă nevoie să se mai insiste asupra acestei chestiuni, ci să se ajungă o dată cu istoriograful papal la concluzia cu care se încheia evoluția politică.

Există însă încă un episod ascuns printre multe povestiri neinteresante în paginile cronicii *Liber pontificalis*, mai exact în biografia lui Adrian, episod ce sub nici o formă nu poate fi trecut cu vederea. Astfel, se poate citi cum papa, asemenea unui propovăduitor al credinței, a trimis doi legați la Bizanț pentru ca prin ei și prin epistolele ce le fuseseră încredințate să se atragă curții atenția asupra reintroducerii cultului icoanelor. Cu acest prilej ar fi fost convocat degrabă un conciliu la Niceea, unde dorința papei a și fost acceptată și ridicată la rang de decret. Legații papali ar mai fi primit și o scrisoare imperială plină de bunăvoință, pe care Adrian, ca și în cazul decretelor conciliare, a pus să fie tradusă în latinește, urmând ca ambele texte astfel tălmăcite să-și găsească locul în biblioteca pontificală. Dar lucrurile nu au decurs în mod cert atât de simplu și lipsit de probleme în cadrul celui de-al șaptelea conciliu ecumenic reunit la Niceea în anul

787, în vremea împărătesei Irina (780-802) : influența papei nefiind atât de mare precum lasă să se creadă *Liber pontificalis*, Adrian nu a fost în nici un caz elementul determinant al noii orientări în politica religioasă bizantină, ce a condus la Niceea, după depășirea anumitor dificultăți, la ridicarea interdicției de a venera icoanele. Mai degrabă evenimentele s-au petrecut exact invers, în sensul că împărăteasa a fost cea care a câștigat de partea măsurilor sale sprijinul autorității papale, fapt demn de reținut, având în vedere evoluția istorică anterioară. Nu trebuie trecut cu vederea nici faptul că papa Adrian, prin originea sa și prin măsurile luate în perioada de debut a pontificatului, putea fi privit drept un prieten al Bizanțului. Nici biograful său nu voia să lase deoparte noile contacte dintre Răsărit și Apus, ba și-a permis chiar o serie de retușuri ale relatării sale, poate tocmai pentru că nu era foarte bine informat asupra contextului în care se desfășurau evenimentele. Rușinos a fost însă pentru papalitate cursul ulterior al evenimentelor, întrucât traducerea de care au beneficiat la Roma actele conciliare era, din cauza slabelor cunoștințe lingvistice, atât de slabă, că nu s-a putut da expresie diferenței de nuanță dintre *adorarea* lui Dumnezeu și *venerarea* icoanelor, consecința fiind o greșită înțelegere a decretelor sinodale. Carol cel Mare, prea puțin impresionat de conduita papei, contrară propriilor opinii, a poruncit ca în regatul franc să se ia atitudine în scris împotriva conciliului, profitând de faptul că pozițiile romane erau definite neinspirat, fără o suficientă informare prealabilă. Demersul imperial izvora desigur din dorința de a nu se ceda nimic în fața autorității papale. Scrierile au fost făcute publice sub propriul nume al lui Carol, fiind intitulate *Libri Carolini*, iar ulterior, în 794, în cadrul unui conciliu al regatului franc reunit la Frankfurt, a fost respins caracterul ecumenic al sinodului grec. Regele francilor se simțea deopotrivă nu numai protector al Romei, ci și apărător al dreptei credințe. Acesta a fost un important pas în sensul edificării imperiului lui Carol.

Liber pontificalis trece sub tăcere atât penibila corespondență purtată de curtea carolingiană cu Roma, acele *Libri Carolini* și conciliul de la Frankfurt, cât și următoarele vizite ale lui Carol la Roma, ambele petrecute cu prilejul Paștilor din anii 781 și 787, cu toate că ambele au avut importanța lor, chiar dacă nu pentru papalitate în mod direct. În sensul transpunerii în faptă a acelei *promissio* făcute de Pepin, are loc donarea unor noi patrimonii în beneficiul papalității, ceea ce fără îndoială s-ar fi integrat de minune în relatarea biografului papal, de obicei atât de interesat de problematica posesiunilor Bisericii romane.

Acest episod este însă învăluit într-o tăcere deplină. Concomitent, dispare definitiv și practica datării diplomelor pontificale și a epistolelor particulare din arealul aflat sub stăpânirea directă a Romei prin numirea împăratului bizantin, ceea ce aruncă o lumină edificatoare asupra situației din acele vremuri, făcând loc printre altele supoziției că deja în vremea lui Adrian se purtau discuții pe marginea refacerii Imperiului Roman de Apus.

În nici un caz cronica papală nu își conduce direct cititorul către biografia succesorului lui Adrian, Leon al III-lea (795-816). Paginile ce o alcătuiesc constituie cea mai extinsă *vita* din partea veche a cronicii pontificale, însă doar aproximativ o zecime din text rememorează evenimente relevante din perspectivă istorică, în timp ce restul lucrării, în mod asemănător biografiei lui Adrian, este compusă dintr-o enumerare a măsurilor papale luate pentru împodobirea și renovarea construcțiilor din Roma și desigur cu precădere a bisericilor și mănăstirilor, înșiruire alcătuită cu o exactitate proprie unui contabil. S-ar putea recunoaște pana aceluiași istoric căruia i se face probabil o nedreptate reproșându-i-se lipsa unui talent istoriografic, putându-se mai degrabă bănuși că el a vrut cu orice preț să nu lase impresia că Leon al III-lea și-a dobândit locul în istorie doar prin încoronarea unui nou împărat în Apusul continentului, deci doar datorită acelor evenimente ale anilor 799 și 800, despre care oricum se povestește într-o amplă intercalare în mijlocul înșiruirii laudabilelor fapte romane ale papei. Dacă într-adevăr Leon a rămas în amintire doar din aceste motive, cel ce-i citește biografia din cartea pontificală va sesiza intenția expresă a istoriografului de a prezenta încoronarea imperială a lui Carol cel Mare, atât de importantă pentru evoluția istorică ulterioară, drept un efect al hazardului.

Interesanta succesiune de evenimente ce a premers încoronarea imperială capătă o formă coerentă începând cu primăvara anului 799. La 25 aprilie, în timpul unei procesiuni religioase desfășurate în apropiere de San Lorenzo în Lucina, episcopul Romei fusese ținta unui atentat urzit de cei mai de seamă reprezentanți ai aristocrației prezente în rândurile aparatului funcționăresc al curiei. Este vorba de primicerul Pascal, un nepot al fostului papă Adrian, și de Campulus, cel ce ocupa demnitatea de *saccellarius*, dirigitorul finanțelor pontificale. Nu se știe nimic cu privire la rațiunile ce au declanșat revolta, putându-se presupune cel mult o mișcare de opoziție față de o proastă gestiune a funcțiilor sau față de politica papei. *Liberpontificalis* descrie cu

acuratețe perfidia atentatorilor care s-au apropiat de papă în cursul procesiunii ce abia începuse, pe care au și împrăștiat-o cu vorbe fățurnice și cu armele pe care le purtaseră sub veșmintele sărbătorești, neadecvate unui eveniment pios. În timp ce oamenii înspăimântați încercau să se pună la adăpost, Leon a fost trântit la pământ și bătut cu brutalitate; intenția inițială de a-l lăsa să moară în stradă a fost abandonată, papa fiind închis la început în mănăstirea grecească San Silvestro în Capite, iar apoi în mănăstirea Sfântului Erasm de pe Monte Celio. Veșmântul pontifical i-a fost sfâșiat înaintea altarului din capela convenitului, ceea ce simboliza depunerea sa, papa urmând a fi pedepsit și pentru cine știe ce fapte ale sale prin scoaterea ochilor și tăierea limbii, mutilare ce avea însă ca scop principal, potrivit practicii din acea vreme, și anularea idoneității sale pe viitor. Faptul că papa s-a însănătoșit în urma mutilărilor suferite a fost interpretat în cartea pontificală drept o minune dumnezeiască. Inițiatorii revoltei nu au fost capabili să tragă toate foloasele de pe urma acțiunii lor și nu au improvisat un alt papă, fapt ce se explică prin fuga lui Leon din mănăstirea în care era închis, evadare facilitată de trezorierul său. Refugiul inițial a fost dincolo de zidurile Romei în biserica de la Vatican, mai apoi sub protecția liniștitoare a ducelui longobard de Spoleto în teritoriile acestuia, ceea ce stârnește mirarea istoricului modern.

În noile condiții, papa se putea adresa lui Carol în calitatea acestuia de *Patricius Romanorum*, solicitându-i regelui franc protecție. Ca urmare a acestei cereri de ajutor, trimiși ai lui Carol l-au dus în grabă pe nefericitul pontif la curtea francă. Întâlnirea cu regele survenea în iulie 799 la Paderborn, în plină campanie împotriva păgânilor saxoni, papei fiindu-i acordate toate onorurile datorate. Cu toate că și dușmanii episcopului alungat al Romei au trimis soli regelui, cu grave acuze la adresa lui Leon, decizia întrunită în consiliul regal prevedea că afacerea trebuia cercetată la locul faptei, nu înainte ca papa să se fi întors la Roma. În mijlocul unei impozante suite din care făceau parte și cei mai înalți demnitari ai regatului, papa se întorcea acasă, fiind întâmpinat de poporul de rând, venit în număr mare, cu multă bucurie încă din afara zidurilor orașului, la Pons Milvius. La 29 noiembrie, pontiful roman celebra liturghia în catedrala Sf. Petru, iar o zi mai târziu intra din nou în stăpânirea palatului de la Lateran. Comisia regală însărcinată cu cercetarea plângerilor împotriva lui Leon a pronunțat o sentință favorabilă episcopului Romei, respingând justificările atentatului și ale depunerii papei, astfel încât atentatorii și complicii acestora au fost

arestați și expediați în regatul franc. Hotărârea definitivă îi era rezervată lui Carol, în calitate de protector al Bisericii romane.

Această decizie, remarcabilă prin caracterul ei absolut original, survenea un an mai târziu în cadrul unui conciliu desfășurat în basilica Sfântul Petru, adunare prezidată de Carol. Cei reuniți în cadrul sinodului au stabilit în urma dezbaterilor, făcându-se în mod cert referință la așa-numitele „falsuri ale lui Symmachus”, că *sedes apostolica* nu poate fi judecat de nimeni în afara lui Dumnezeu, după care papei i-a fost solicitată prestarea unui jurământ solemn pe mormântul Sfântului Petru, pe cele patru evanghelii, care a și fost rostit în public la 23 decembrie, în baza căruia Leon declara că are conștiința curată, că nu știuse nimic de acuzele rostite împotriva sa.

Două zile mai târziu, la 25 decembrie 800, avea loc în timpul slujbei Nașterii Domnului, din nou în basilica Sfântul Petru, în dreptul mormântului apostolului, încoronarea lui Carol, oficiată de Leon al III-lea în uralele poporului roman: „Augustului Carol, cel de Dumnezeu încoronat drept mare și iubitor de pace împărat al romanilor, viață și victorie ! ”.

Contextul derulării evenimentelor este limpede, cel puțin din perspectiva celor narate de cartea pontificală. Doar că istoriograful nu vroia să creeze impresia că lucrurile ar fi stat ca și când un episcop roman plin de recunoștință, în dorința de a se revanșa față de un *Patricius Romanorum*, l-ar fi făcut pe acesta *Imperator Romanorum*. Dar imediat după Nașterea Domnului, Carol a putut pronunța, de data aceasta în baza autorității imperiale, sentința împotriva celor ce urziseră atentatul și care acum se acuzau reciproc. Sentința îi găsea vinovați de lezmaiestate și prevedea pedeapsa cu moartea, comutată la intervenția papală în exilare în regatul franc.

S-a scris mult, ba chiar foarte mult despre cele petrecute la Roma în cursul acelei memorabile zile de Nașterea Domnului, tocmai pentru că izvoarele istorice contemporane evenimentelor nu spun prea multe, lăsând multe enigme neelucidate. Se poate presupune că ar fi existat un plan imperial dezbătut în cele din urmă la Roma, mai ales dacă se ia aminte că în regatul franc și în anturajul lui Carol se vorbea dej a de ceva timp fără nici o rezervă de un *imperium christianum* condus de acesta. Aflăm de la Einhard († 840), biografei lui Carol, că regele s-ar fi arătat nemulțumit, afirmând că nu ar fi intrat în biserică dacă ar fi știut ce urma să se întâmple. Să fie vorba de un simplu act de modestie sau a fost o critică la adresa încoronării imperiale, mai exact la momentul și

felul în care aceasta a fost înfăptuită, rezerve critice impuse de precauțiunile datorate Bizanțului și poporului franc, care se putea simți marginalizat în dauna romanilor, ori poate avem de a face cu o respingere, din partea unui stăpânitor ce se simțea împuternicit direct al lui Dumnezeu, a unei concepții imperiale în care papei îi revine rolul deosebit de important de a îndeplini actul încoronării ?

Pe biograful papal nu îl preocupă asemenea probleme. Acestuia nu îi este cunoscut nici faptul că papa Leon datase documentul său din 798, cel dintâi care ni s-a păstrat de la Leon, după anii domniei lui Carol, nici faptul că după evenimentele din anul 800 împăratul nu a mai venit niciodată la Roma, ci dimpotrivă, papa, atunci când situația i-o cerea, așa cum se întâmpla în 804 când au fost necesare unele discuții pe marginea unor chestiuni eclesiastice, era nevoit să călătorească la reședința carolingiană. Atenția biografului lui Leon este atrasă - lucru perfect normal pentru mentalitatea sa - mai degrabă de bogatele daruri sub formă de aur, argint și pietre prețioase pe care Carol cel Mare le oferise principalelor biserici ale Romei cu prilejul încoronării sale, printre care, pentru catedrala Sfântul Petru, o coroană din aur masiv și o paftă de aur ce avea numele său inscripționat, pentru Lateran, o cruce de aur bătută cu pietre prețioase, purtată din acest moment din ordinul papei la procesiuni ; ulterior a fost furată, fiind totuși substituită din dărnicia papală de o alta. Astfel ajunge istoriograful nostru din nou la tema sa favorită, relatarea ultimei părți a pontificatului devenind un adevărat inventar al darurilor primite de papă.

Aceste pagini nu merită o atenție deosebită, poate totuși cu o excepție. Se consemnează în două locuri cum că papa a amenajat la Lateran, pentru scopuri pe care azi le-am numi „de imagine”, o mare sală festivă împodobită cu mozaicuri. Construcția debuta în 799, pentru că până la finalul anului sala să poată fi pusă la dispoziția acelei comisii pe care Carol o trimisese la Roma pentru a ancheta cauzele ce au dus la atentatul asupra lui Leon și la depunerea acestuia. Ce impresie trebuie să fi făcut asupra trimișilor regali, iar mai apoi asupra lui Carol însuși la sosirea acestuia la Roma ! Nu se știe exact data la care au fost finalizate acele atât de relevante imagini de pe pereții sălii, cunoscute doar sub forma unor desene târzii și care încă dau de gândit istoricului de astăzi. Cert este că aceste fresce aveau funcțiunea unei predici pilduitoare. În stânga absidei puteau fi văzuți Sfântul Petru, cel dintâi între apostoli, și Sfântul împărat Constantin, îngenuncheați în fața lui Cristos, unul primind un pallium, celălalt un *labarum*. De-a dreapta absidei însă Leon

primea pallfum-ul, și Carol un simbol al înfeudării, steagul, din mâinile Sfântului Petru. În acest fel dorea Leon să fie înțeleasă reînnoirea imperiului! Această imagine a rămas pentru multe generații un tablou cu adevărat istoric ! Cu totul alte impresii transmite știrea, de asemenea păstrată de două surse, că Leon ar fi poruncit împodobirea acelei *confessio* ***** din catedrala Sf. Petra cu două plăci din cel mai bun argint și de o apreciabilă greutate pe care se putea citi *Credo* în latină și greacă. Asta se petrecea în momentul în care niște călugări franci de la Ölberg îi înfățișau papei spre judecată disputa lor confesională cu grecii din Ierusalim, dispută generată de întrebarea dacă ar fi corect sau dimpotrivă, după cum li se aduseseră deja acuze, ar fi chiar eretic, ca în al treilea articol al simbolului de credință constantinopolitan⁺⁺⁺⁺⁺⁺ să se mărturisească faptul că Sfântul Duh purcede nu doar de la Dumnezeu-Tatăl, ci *ex Patre Filioque* („de la Tatăl și de la Fiul”). Călugării, urmând practicile locului, ar fi utilizat cuvântul *Filioque* în practica liturgică, tulburându-se liturghia și generându-se confuzie. Chiar și împăratul a fost pus la curent și, după lungi discuții contradictorii, în cadrul unui conciliu reunit la Aachen în anul 809 sub conducerea lui Carol s-a pronunțat o decizie în favoarea congregației monahale din Ölberg. Leon știa foarte bine că disputatul cuvânt nu exista în textul original al simbolului credinței, că acesta fusese introdus în practica liturgică a Bisericii apusene în timp, în urma unor meditații de ordin teologic apărute izolat, dar intrate în uz pretutindeni, această practică fiind preluată inclusiv de către capela palatină imperială, nu însă și de către Roma. Acest fapt are valoarea unui protest, ceea ce probabil a și fost, dacă papa, care nu avea puterea de a-și impune voința împotriva puternicului împărat, a făcut public conținutul original al mărturisirii de credință chiar în *Confessio Petri*. Potrivit cărții pontificale, acest fapt se întâmpla din dragoste față de ortodoxie și pentru protejarea dreptei credințe. Dar acestea erau desigur și intențiile lui Carol, atunci când sprijinea victoria concepției opuse în Occident. Împotriva Romei s-au ridicat la scurt timp și apoi în tot Evul Mediu reproșuri din partea Bisericii grecești, cum că ar fi lepădat dreapta credință. Foarte discretă

***** Inițial *confessio* desemna mormântul unui martir (lat. *confessor*), apoi, altarul ridicat pe acest mormânt, biserica în care se afla un altar ridicat pe mormântul unui martir sau biserica în care s-au adus moaștele unui martir. Cea mai importantă *confessio* este *Confessio Petri*, ridicată de Constantin cel Mare deasupra mormântului Sfântului Petru (n.r.).

+++++++ Partea a doua a *Crezului* a fost adoptată la sinodul al II-lea ecumenic de la Constantinopol, din 381 (n.r.).

este și relatarea protestului papal față de împărat, relatare din care sunt omise absolut toate aspectele neplăcute. Felul în care aceasta decurge este un indicator al situației existente în acel moment între împărat și papă, pentru realitățile din imperiu și din Roma.

Roma în imperiul carolingian

Refacerea imperiului în Apus, survenită în urma încoronării la Roma a regelui franc Carol cel Mare (768-814), nu a fost percepută de către istoriografia papală în mod evident ca un eveniment de o importanță covârșitoare. Modul în care sunt abordate biografiile pontifilor romani nu cunoaște nici o modificare. Acolo unde se manifestă izolat interesul față de evenimentele fiecărui pontificat în parte nu trebuie să ne așteptăm să se facă referire la o întâmplare care se pierde tot mai mult în trecut, față de care crește nu doar îndepărtarea în timp. Normal ar fi fost ca relațiile noului Imperiu Roman cu Roma, ca oraș ce dădea imperiului propriul nume, fiind și reședința celor ce îndeplineau actul încoronării, papii, să constituie o nouă temă a istoriografiei pontificale din acea vreme, așa cum de altfel se și întâmplă în paginile lucrărilor modeme. Dimpotrivă, *Liber pontificalis* adoptă o atitudine deosebit de rezervată tocmai în acest sens. În spatele unei asemenea poziții s-ar putea ascunde o anume mândrie, propria importanță locală ce devansa însemnătatea unui imperiu totuși străin și îndepărtat, preferând să se vorbească despre politica de mare anvergură în cadre universale, față de modul cum se vorbea despre frumusețea și bogăția bisericilor romane. Nu este deloc exclus ca la baza acestei atitudini să stea și o anumită dezamăgire, deoarece imperiul era roman doar prin nume, în nici un caz în concordanță cu titulatura oficială de când Carol cel Mare se pusese de acord cu Bizanțul să renunțe la Roma ca parte a titulaturii sale pentru a nu leza pretențiile împăratului răsăritean, care se dorea a fi singurul reprezentant al tradiției vechiului imperiu. Nu a fost de la început clar nici că încoronarea imperială i-ar fi revenit în mod natural' papei pentru că, în evidentă negare a pretențiilor romane și papale, Carol își încoronase propriul fiu, pe Ludovic, la Aachen, desemnându-l drept coregent și succesor. Legătura reciprocă dintre imperiu și papalitate, ce din perspectivă istorică pare foarte naturală, trebuie să fi fost însă mai degrabă produsul unui îndelungat exercițiu. Să fie oare nevoie ca istoricul contemporan să se apropie cu mare atenție de promițătoarele evenimente ce marcau legătura dintre papă și împărat sau, din contra, să scrie despre lipsa de putere a papalității și atotputernicia imperială, despre respectul sau lipsa de considerație arătată față de Roma de către noii stăpânitori, care de altfel rareori se făceau văzuți în orașul încoronării lor? Toate aceste fapte trebuie avute în vedere,

nepermițându-se ca ideea ce fundamentează istoria pontificală să fie alterată de atitudinea reținută a cronicii papale.

În orice caz, *Liber pontificalis* ne propune pentru veacul al nouălea câteva biografii demne de toată atenția. Se poate imediat observa o anumită plăcere a portretizării personalităților papale luate în parte, chiar dacă fiecare relatare debutează printr-o amplă descriere a carierei papei aflat în atenție. Se pare că primele însemnări în baza cărora era încropită ulterior biografia unui episcop roman erau făcute imediat după momentul alegerii papale, neputându-se altfel explica cum Valentin, care a ocupat demnitatea pontificală în vara anului 827 pentru mai puțin de o lună, a beneficiat de o prezentare atât de amplă, evident gândită în momentul întocmirii ei ca o parte' a unei biografii mai cuprinzătoare, care însă a trebuit să fie întreruptă de moartea surprinzătoare a papei, eveniment cauzat de viața mult prea opulentă a acestuia, amănunt pe care de altfel, ulterior, biograful dezamăgit nu a mai dorit să-l țină secret. Și în ce privește alte biografii se poate desprinde următoarea constatare : s-a recurs la rezumarea evenimentelor petrecute de-a lungul unui pontificat, nefiind posibilă povestirea în totalitate a acestora. Însă cei ce au redactat cartea pontificală nu au putut rămâne fideli acestui principiu rezumativ, spre exemplu în ceea ce privește înșiruirea donațiilor de care beneficiaseră așezămintele ecleziastice romane. Cu atât mai deranjant devine în aceste ample biografii renunțarea masivă la inserarea evenimentelor politice, fapt prin care se distorsionează imaginea istoriei papilor.

Acest tip de abordare se face deja simțit în biografia lui Leon al III-lea. Este de la sine înțeles refuzul biografului pontifical de a relata noile revolte din Roma ce au izbucnit în anul 815 și care au aruncat o umbră asupra ultimelor momente ale pontificatului unui papă care probabil nu pe nedrept își făcuse atâția dușmani – și nu doar în plan politic –, în ciuda mai multor lucruri bune făcute de acesta pentru Roma, puse în valoare de *Liber pontificalis*. Biograful lui Leon al III-lea a preferat să treacă sub tăcere nu doar duritatea personajului său, absolut nepotrivită cu demnitatea papală, duritate neostoită nici de amenințarea pedepsei capitale, dar și deloc plăcuta intervenție romană pe care regele Italiei și ducele de Spoleto au înfăptuit-o din însărcinarea împăratului Ludovic cel Pios și în urma căreia papa s-a văzut silit să solicite iertarea curții imperiale prin intermediul unei solii, care a avut misiunea și de a justifica faptele papei. Se pare că abia în vremea succesorului lui Leon, Ștefan al IV-lea (816-817), situația a reintrat pe un făgaș normal, cel puțin asta reiese din reîntoarcerea la Roma a celor exilați în regatul

franc, după cum povestește cronica pontificală.

Pontificatul următorului papă, Pascal I (817-824), este din nou martorul unor tulburări ce ne sunt cunoscute din alte informații decât cele puse la dispoziție de către istoriografia pontificală oficială. Doi înalți demnitari romani erau asasinați în anul 823 în palatul de la Lateran, însuși papa fiind învinuit măcar de complicitate. Încă o dată legații papali au dat fuga la curtea împăratului, neputând însă să oprească trimiterea unei comisii de anchetă la Roma, care însă nu a reușit să clarifice împrejurările în care se petrecuse respectiva crimă, fără îndoială, politică, întrucât Pascal a refuzat să-i dea pe făptași pe mâna justiției laice, deoarece aceștia făceau parte *din familia sancti Petri*, fiind prin urmare supuși doar jurisdicției ecleziastice. Reprezentanții imperiali au fost nevoiți pe de o parte să se declare mulțumiți cu jurământul public prestat de către papă după modelul lui Leon al III-lea, prin care pontiful elimina orice bănuială ce plana asupra sa, pe de altă parte neavând totodată altă soluție decât să accepte explicația lui Pascal, și anume că cei uciși se făcuseră vinovați de lezmaiestate, fiind prin urmare pedepsiți în mod just. În paginile biografiei pontificale acest episod compromițător este cu totul trecut sub tăcere, nepomenindu-se de altfel nimic nici cu privire la faptul că, imediat după moartea papei, petrecută la scurt timp după evenimentele amintite mai sus, s-au reaprins luptele dintre diferitele grupări romane, ceea ce a condus chiar la o schismă căreia nu i s-a putut pune capăt decât în urma intervenției unor *missi* imperiali. Un indiciu sigur al transformărilor politice de la Roma este permisiunea acordată unor exilați, ținuți captivi din rațiuni de stat în regatul franc, de a se întoarce în Cetatea Eternă, ba, mai mult, aceștia fiind cu generozitate despăgubiți pentru pierderile suferite chiar din patrimoniul ecleziastic. Biografului îi pare mai important să scrie despre eforturile edilitare ale lui Pascal de a împodobi bisericile sau să descrie miraculoasa descoperire a unor relicve, relatare ce conține și prezentarea ceremoniei de depunere a acestora. O satisfacție plină de recunoștință transpare din fiecare pagină.

Cititorul trebuie însă la rândul lui să își exprime recunoștința pentru inserarea în cadrul unei lecturi atât de monotone a unei istorioare care arată o foarte plăcută dimensiune umană a lui Pascal. După cum singur afirmă, cel ce a redactat *vita* papei nu a dorit să treacă sub tăcere felul în care Pascal ar fi condus în mod direct de-a lungul unei întregi nopți operațiunile de stingere a unui incendiu declanșat la *schola anglorum*, nu departe de Vatican, venind în grabă la locul căzut pradă focului cu

picioarele goale, trezit fiind din somn, implicându-se mai apoi exemplar și în reconstruirea acestui așezământ de găzduire și îngrijire a pelerinilor englezi.

Ar fi trebuit totuși ca întâmplări mult mai încărcate de semnificație să fie aduse în discuție, cu precădere în ceea ce privește raporturile nu prea îndepărtate dintre papalitate și imperiu.

Din sfera acestor relații face parte și călătoria întreprinsă de Ștefan al IV-lea în toamna anului 816 în regatul franc, la Ludovic cel Pios, care cu acest prilej a și fost încoronat de către papă cu o coroană a împăratului Constantin, adusă de la Roma. Se prea poate ca acesta să fi fost adevăratul motiv al vizitei pontificale, mai exact de a impune împăratului dreptul papal de a efectua încoronarea.

Într-adevăr, este foarte posibil ca piosul Ludovic să fi fost fascinat de presupusa diademă a sfântului împărat, Constantin trecând drept fondatorul aceluia *imperium christianum* al cărui exemplu trebuia urmat, primul creștin ce ocupase tronul imperial, întrecându-l pe restauratorul imperiului, Carol, cel ce era adeseori celebrat ca un „al doilea Constantin”. Încoronarea săvârșită de papă nu reprezenta însă un act cu valoarea fundamentală, ci doar o obișnuită festivitate de încoronare generată de un prilej deosebit. Astfel, se păstrau cadrele unei mai vechi cutume, deoarece Ludovic, doar un an mai târziu, potrivit exemplului oferit odinioară de tatăl său, își încorona la Aachen propriul fiu, pe Lothar (817-855), ridicându-l la rangul de coregent. Nu era însă suficient și din punctul de vedere al papalității, care de altfel nu a scăpat prilejul apărat la momentul în care împăratul Lothar a preluat stăpânirea asupra Italiei. La invitația papei, Lothar sosea la Roma în anul 823, de Paști, prilej cu care era săvârșită de către papa Pascal, în catedrala Sfântul Petru, o a doua încoronare. Abia în acest moment s-a instituit acea practică respectată de-a lungul întregului Ev Mediu, în baza căruia cel ce aspira la demnitatea imperială trebuia să primească simbolul autorității, coroana, la Roma, din mâinile papei. Cu greu s-ar putea imagina cum asemenea perspective de viitor erau încă destul de neclare pentru istoriograful acelor vremuri, cum încoronarea ceremonială a unui împărat, petrecută la Reims sau la Roma, cu diadema primului împărat creștin sau înaintea mormântului celui dintâi între apostoli, nu era considerată de *Liber pontificalis* ca fiind suficient de semnificativă pentru a fi consemnată ; totuși, așa au stat lucrurile.

Referințele parcimonioase existente în cartea papală asupra călătoriei lui Ștefan al IV-lea la curtea carolingiană transmit starea de mulțumire

produsă de primirea plină de considerație de care s-a bucurat episcopul Romei la Reims, dar, după cum precizează biograful, și datorită satisfacerii tuturor cererilor pontificale. Aceste doleanțe îndeplinite nu reprezintă în primul rând altceva, se poate presupune, decât confirmarea acelor donații acordate Bisericii romane de către suveranii carolingieni încă înainte ca stirpea să-și fi însușit coroana imperială. Actul imperial emis cu această ocazie nu se mai păstrează, conținutul său fiind redat sub forma unei reînnoiri din anul 817 de care a beneficiat succesorul lui Ștefan, Pascal, transmisă la rândul ei prin intermediul unei transcrieri conținute de paginile unei culegeri de drept canonic întocmită spre finalul secolului al XI-lea, acest text fiind totodată și cel mai vechi privilegiu imperial emis în beneficiul papalității care ne este astăzi cunoscut. Stârnește din nou mirare modul în care vechea istoriografie pontificală percepea lucrurile, neconsiderând acest document ca fiind demn de a fi măcar menționat în biografia lui Pascal. Cu câtă plăcere se îngrijea însă să înșiraie bogățiile Romei și ale bisericilor sale, așa cum, de exemplu, era înregistrată mai înainte dărnicia lui Constantin cel Mare ! Se creează în acest fel impresia că Roma nu era într-un totul mulțumită cu cele obținute, evident mai puțin decât se dorea, fapt pentru care se preferă să nu se spună nimic despre relația de dependență față de imperiu, menținându-se o oarecare distanță.

Această diplomă privilegială emisă de împărat nu oferea nici o reglementare referitoare la drepturile imperiale, lăsând deschise îndeosebi chestiunile ce priveau alegerea papei. Împăratul Ludovic cel Pios le cedase romanilor acest din urmă drept, atrăgând atenția cu smerenie că demersul electiv trebuia să se desfășoare în concordanță cu normele juridice ale Bisericii. Abia schisma ce a urmat morții lui Pascal a produs o schimbare, în sensul că, la momentul celei de-a doua prezențe a împăratului Lothar la Roma, prilej cu care acesta a poruncit unele cercetări ale evenimentelor ce au tulburat Roma și au încălcat legile, romanii au trebuit să-i jure că se vor îngrijii ca pe pe viitor papa să fie consacrat doar în prezența unor *missi* ai împăratului, după depunerea unui jurământ de fidelitate. Papa Eugen al II-lea (824-827) a prestat un asemenea jurământ, iar înainte de aceasta înștiințase cu supunere curtea imperială despre alegerea sa, așa cum odinioară se obișnuia să se trimită solii asemănătoare la Bizanț sau la Ravenna.

Astfel, raportul dintre imperiu și papalitate evoluase în anii 823 și 824 în sensul unei reciproce dependențe : împăratul avea nevoie de încoronarea romană oficiată de papă, papa avea nevoie de confirmare din partea împăratului. Desigur, lucrurile ar putea fi schițate în acest fel,

dar starea acestora nu trebuie percepută ca fiind una stagnantă, dimpotrivă. Un sfert de veac mai târziu, împăratul Lothar își trimitea fiul, pe Ludovic al II-lea (850-875), la Roma pentru a fi încoronat ca împărat de papa Leon al IV-lea (847-855), în timp ce, pe de altă parte, papa omisese să aducă la cunoștința curții carolingiene alegerea sa, beneficiind de consacrarea papală în lipsa acceptului imperial, fapt pus de *Liber pontificalis* pe seama situației generate de amenințarea Romei de către sarazini, context în care o prea îndelungată vacanță a tronului pontifical era inadmisibilă.

Pericolul sarazin este cu adevărat o temă centrală a istoriei romane din acea vreme. Amenințarea arabă își are începuturile în zilele papei Grigore al IV-lea (827-844), despre care *Liber pontificalis* reține că ar fi poruncit fortificarea portului Romei de la Ostia, dând apoi noului oraș numele, ce însă nu va rămâne prea mult în uz, de „Gregoriopolis”. Dar și această *vita* rămâne dezmăgitoare în ceea ce privește nararea evenimentelor politice. Ne-ar fi plăcut să știm punctul de vedere roman asupra zadarnicei încercări a lui Grigore de a media între împăratul Ludovic cel Pios și fiii săi rebeli. În 833, papa trecea Alpii alături de Lothar, pentru ca în Alsacia, în momentul iminentei declanșări a bătăliei, papa să intre în tabăra adversă unde însă a fost primit cu ostilitate, privit ca mesager al lui Lothar. Papa a fost serios amenințat, fiind nevoie de intervenția adversarilor bătrânului împărat, care au atras atenția că *prima sedes* nu poate fi supusă vreunei jurisdicții. După ce Ludovic a fost capturat, papa s-a văzut silit să se întoarcă acasă cu mare tristețe, dacă este să dăm crezare biografiei împăratului, pentru că *Liber pontificalis* nu dezvăluie nimic legat de acest episod, preferând să se refere la grija purtată de Grigore Romei și bisericilor acesteia.

Cu mult mai interesantă este, din mai multe motive, biografia următorului papă, Sergiu al II-lea (844-847). Aceasta începe cu istoria vieții papei încă din copilărie. Nu sunt ignorate nici frământările ce au caracterizat perioada de debut a pontificatului, atunci când, în cursul alegerii pontifului, un diacon pe nume Ioan, aflat în fruntea unei mulțimi rebele înarmate, a pus stăpânire pe Lateran, de unde a fost în cele din urmă izgonit. Noul papă a arătat clemență față de acest uzurpator care fusese între timp condamnat la moarte de către un conciliu, dar reverberațiile acestor întâmplări au fost mai profunde. Împăratul s-a simțit îndreptățit să poruncească anchetarea celor petrecute, deoarece la Roma fusese înfăptuită consacrarea lui Sergiu fără a se aștepta acordul și trimișii împăratului. Lothar l-a însărcinat în acest sens în mod expres pe fiul său mai mic Ludovic, cel ce conducea de altfel afacerile

imperiale în Italia. Acesta era însoțit tot din porunca tatălui, în calitate de consilier, de unchiul împăratului, episcopul Drogo de Metz (823-855), cu certitudine unul dintre cei mai importanți principii ai Bisericii din vremea sa.

Liber pontificalis descrie cum armata imperială s-a apropiat de Roma prădând și săvârșind tot felul de silnicii, stârnind groază, însoțită fiind și de furtuni puternice, ca într-un tablou apocaliptic. Totuși, Sergiu și-a întâmpinat înaltul oaspete cu onoruri imperiale, permițându-i însă să intre în catedrala Sfântul Petru doar după ce acesta a dat asigurări asupra bunelor sale intenții. Concluziile comisiei de anchetă au fost anticipate de faptul că Ludovic a dovedit înțelegere pentru cele impuse de papă, fiind apoi chiar încoronat de către acesta ca rege al Italiei. Totodată a fost convocat un sinod, iar *Liber pontificalis* îi înșiruie pe episcopii participanți care sosiseră la Roma o dată cu Ludovic, începând cu Drogo, ca și cum toate spiritele malefice trebuiau adânc întipărite în memorie cu numele, împotriva acestora preasfântul papă trebuind să-și apere drepturile în dispute dure ce au durat mai multe zile. Rezultatul acestora se pare că a fost un compromis, însă Ludovic s-a ferit să solicite romanilor depunerea unui jurământ de fidelitate, deoarece încă nu era împărat, pentru ca în cele din urmă să își îndrepte trupele spre Pavia ; senatul și poporul Romei l-au considerat pe Sergiu salvatorul ce-i scăpase de o asemenea plagă și de tiranie. Accente mai dușmănoase față de puterea laică protectoare a Romei nu-și mai găsiseră de multă vreme locul în vechea istoriografie pontificală.

Biografia lui Sergiu suferă apoi o elegantă schimbare de planuri, deoarece totul trebuia rezumat, neputându-se povesti întregul curs al celor petrecute. Astfel, atenția se îndreaptă spre faptele papei la Roma în beneficiul bisericilor romane, fără a se omite însă să se amintească în fugă o inundație distrugătoare, revărsarea Tibrului petrecându-se la scurt timp după retragerea trupelor regelui.

Partea finală a biografiei se păstrează în două versiuni, dintre care cea mai scurtă, mai comprimată, este cu certitudine și cea mai recentă. Dar și partea mai veche și mai extinsă pare să fi fost redactată după moartea lui Sergiu, întrucât cel puțin într-un manuscris firul relatării se transformă brusc, critica înlocuind lauda. Sergiu este prezentat drept un bătrân măcinat de podagră, motiv pentru care cu greu își mai putea mișca brațele și picioarele, dar a cărui limbă era cu atât mai ascuțită la mânie. Fiind ținut la pat, s-a văzut silit să lase lucrurile să evolueze de la sine, pierzând astfel controlul asupra guvernării -Bisericii romane și a situației acesteia, ba mai mult, devenind la scurt timp dependent pe de-

a-ntregul de fratele său, care nu numai că ocupase scaunul episcopal de Albano în urma unor practici simoniac, ci preluase în mod asemănător și guvernarea Romei de la împărat. Nepotismul și simonia au înflorit curând pretutindeni. Sarazinii au apărut astfel ca o pedeapsă divină. Nu au fost luate în serios avertismentele marchizului de Toscana, care guvernase insula Corsica aflată de mult sub amenințarea dușmanilor și care cunoștea aceste amenințări ce veneau dinspre mare, și astfel în vara anului 846 sarazinii au cucerit Ostia și Porto, au luat cu asalt nordul Romei, au jefuit Vaticanul, iar biserica Sfântul Petru a fost profanată, devenind grajd pentru cai. Relatarea ia sfârșit amintind adunarea în pripă, dar mult prea tardivă a milițiilor romane pe Câmpul lui Nero, moment în care se și încheie biografia lui Sergiu, care se stinge din viață la începutul anului următor. În asemenea vremuri nu exista nici tihna, nici plăcerea de a acorda atenție muzei istoriei.

Pericolul sarazin umbrește și următorul pontificat, cel al lui Leon al IV-lea (847-855), și *vita* acestuia din *Liber pontificalis*, care debutează încă o dată cu tinerețea atât de promițătoare a viitorului papă. Numele papei a fost imortalizat de măsurile de apărare întreprinse de acesta, în urma cărora părțile Romei aflate în dreapta Tibrului au fost înconjurate de ziduri – fiind astfel întemeiat „orașul lui Leon” sau „cetatea leoniană” – biograful papal trecând sub tăcere sprijinul financiar venit din partea împăratului și a întregului regat franc. Același biograf însă glorifica activitățile edilitare ale papei, din Roma și din afara acesteia, de grija papală bucurându-se în acea vreme și alte orașe aflate în cuprinsul puterii papale. În momentul în care în anul 849 sarazinii stabiliți în Sardinia s-au îndreptat asupra Italiei centrale din nou cu gând de pradă, au fost respinși la Ostia, la vărsarea Tibrului, de către un contingent al romanilor condus de papă, sprijinit de trupe din Campania aflate sub comanda principilor napolitani. Deoarece raporturile dintre Roma și imperiu erau în continuare încordate, nu se pomeneste nimic de faptul că și împăratul luase o serie de măsuri de combatere a inamicului necreștin.

Datorită pericolului ce plana asupra Romei în acele momente, consacrarea lui Leon nu s-a săvârșit în baza acceptului imperial, ceea ce pare să nu fi produs fricțiuni, pentru că avem știri, chiar dacă nu din *Liber pontificalis*, potrivit cărora, cu prilejul încoronării imperiale a lui Ludovic al II-lea din anul 850, vechiul pact a fost reînnoit iar papa a trebuit din nou să presteze jurământul solicitat. Se pare că papa a învățat să aprecieze într-o mai mare măsură ajutorul împăratului, atunci când a depus la curtea imperială o plângere îndreptată împotriva unui

comandant militar roman, acuza fiind de conspirație cu grecii în vederea refacerii stăpânirii bizantine în Cetatea Eternă. Această acuză s-a demonstrat a nu fi foarte sigură, aducându-l totuși pe ofițer în pragul condamnării la moarte și prilejuind imediat un nou marș al trupelor imperiale spre Roma. Nu trebuie să ne îndoim de existența unei anumite opoziții față de papă la Roma, din rândul căreia făcea parte și cardinalul Anastasius, devenit apoi atât de renumit. Să punem deci punct biografiei lui Leon, fără alte excursuri suplimentare, și să ne amintim de începutul acestei cărți și de cercetările cu privire la istoriografia medievală a papalității.

Papalitatea și istoriografia pontificală în vremea lui Anastasius Bibliothecarius

Într-o lucrare de factură istoriografică este pe de-a-ntregul justificată alegerea lui Anastasius drept punct de plecare al unui nou capitol din istoria papalității, cu toate că se știe astăzi prea bine că teza potrivit căreia acestui învățat cardinal i-ar fi revenit meritul de a fi redactat întregul *Liber pontificalis* nu mai este de mult timp valabilă. Dar biografiile papilor contemporani lui sunt fie produse ale activității sale, fie cel puțin scrise sub influența sa. În primul rând însă personalitatea sa este cea care a produs o figură luminoasă pentru Roma acelor vremuri.

Cele mai multe amănunte legate de viața sa ne sunt cunoscute din *Viața* lui *Benedict al III-lea* (855-858), din cauza adversității dintre acesta din urmă și Anastasius, cel ce refugiat din Roma și chiar excomunicat în lipsă de mai multe ori de către papa Leon al IV-lea, fusese ales mai apoi antipapă. Legații aflați sub conducerea episcopului-cardinal Rodoald de Albano (853-864), care se îndreptau spre curtea imperială pentru a duce știrea alegerii lui Benedict ca episcop al Romei, au fost câștigați de partea sa de către episcopul Arsenius de Orte (848-868), personaj ce se bucura de mare trecere la curte, fiind totodată în strânsă legătură de rudenie cu Anastasius, unchi pare-se sau chiar tată al acestuia. Solii imperiali l-au însoțit pe Anastasius apoi la Roma ca pe candidatul la tronul petrin dorit de către cea mai înaltă autoritate lumească. La Roma, Benedict a fost arestat, fără a se reuși timp de trei zile să se înfrângă opoziția cardinalilor care se opuneau consacrării colegului lor excomunicat, acestei atitudini adăugându-i-se și o procesiune favorabilă lui Benedict, organizată de romanii coalizați. În cele din urmă, partida imperială a trebuit să cedeze, iar Anastasius, abandonat, a fost scos din rândul clerului, fiind găsit vinovat de uzurpare și condamnat să fie închis într-o mănăstire. În schimb, Benedict, acum liber, a fost purtat în triumf la catedrala Sfântul Petru unde, potrivit celor prescrise, a fost consacrat în prezența trimișilor imperiali.

Această „afacere” a lui Anastasius lipsește din câteva dintre manuscrisele ce au transmis *Liberpontificalis*, fapt de mai mare interes

decât cele povestite de biografia lui Benedict, în ciuda implicațiilor politice ale acestor evenimente : despre o solie a împăratului bizantin la Roma ori despre pelerinajul unui rege englez la mormântul Sfântului Petru, precum și despre darurile neprețuite schimbate între Răsărit și Apus. Episodul lui Anastasius a fost aparent șters în momentul în care acesta nu a mai fost nevoit să-și sfârșească ambițioasa viață între zidurile unei mănăstiri. În timpul succesorilor lui Benedict el va ocupa din nou prestigioase poziții în administrația curială, pentru ca, în cele din urmă, să fie numit bibliotecar^{*****} al Bisericii romane. Cu acest titlu atașat propriului nume a intrat Anastasius Bibliothecarius în istorie drept un bărbat de o excepțională erudiție. De pe urma învățaturii sale a beneficiat nu doar papalitatea, ci și împărații carolingieni. În acea vreme biblioteca adăpostea și arhiva, eruditului bibliotecar fiindu-i astfel în mod firesc încredințată sarcina de a redacta corespondența politică a Curiei, misiune pretențioasă care alături de aptitudini stilistice solicita și o profundă cunoaștere a evenimentelor și a contextelor în care acestea se derulau, chestiuni în care desigur notarii curiali sau ai orașului nu erau inițiați. Nu a fost prin urmare eronat faptul că în Anastasius a fost văzut autorul lui *Liberpontificalis*, calitățile sale potrivindu-se perfect unui asemenea demers istoriografic. Cel puțin în privința biografiilor papilor contemporani lui, Nicolae I și Adrian al II-lea, diferite de cele obișnuite ale altor pontifi, se păstrează convingerea că ar fi fost scrise de pana lui Anastasius. Fostului antipapă i-ar putea fi poate iertată, datorită valorii operei sale istorice, încercarea, din fericire pentru adevărul istoric nu cu totul reușită, de a retușa propria viață. Asemenea măsuri nu priveau doar ambițioasa perioadă din tinerețe, ci și unele momente de mai târziu, deoarece Anastasius s-a aflat pentru o lungă perioadă în dizgrația lui Adrian al II-lea, pentru că fratele sau vărul său o răpise în martie 868 pe fiica papei. Amenințat fiind cu întemnițarea și judecarea de către împărat, acesta a preferat să-și ia singur viața, nu înainte de a ucide pe tânăra răpită și pe mama acesteia. Această înspăimântătoare tragedie, atât de plină de învățăminte pentru istoria papalității și pentru situația din Roma acelor vremuri, nu a fost redată de către *Liber pontificalis*. În timp ce *Viața* lui Adrian îl amintește pe Anastasius în calitate de bibliotecar, laudându-i erudiția, îndeosebi cunoștințele de limbă greacă prin intermediul cărora a participat la tratativele desfășurate în acest timp cu Bizanțul, biografia pontifului premurgător trece complet sub tăcere rolul jucat de Anastasius în cursul

***** Funcție în administrația Bisericii, care îi conferea o putere de influență pe lângă papă (n.r.).

pontificatului. După o serie de formule introductive, această biografie a lui Nicolae dobândește dintr-o dată un alt aspect, atât ca stil, cât și în ceea ce privește calitatea relatării, influențată evident de corespondența pontificală. Cu certitudine acesta a fost momentul în care Anastasius a redevenit activ în cadrul Curiei, oferindu-i-se șansa de a activa ca istoriograf pontifical.

Bunul renume al pontificatului lui Nicolae I (858-867) nu se regăsește doar în cronica pontificală, ci este datorat evenimentelor și personalității pontifului, cel pe care, la scurt timp după stingerea din viață, romanii au început să-l venereze ca pe un nou Ilie și căruia istoriografia de mai târziu i-a asociat atributul, atât de rar întâlnit în istoria papilor, de „cel Mare”. Provenind din părinți deopotrivă pioși și educați, a activat în cadrul Curiei în calitate de cleric încă din zilele lui Sergiu al II-lea. Se pare că în vremea celui din urmă pontificat a ghidat politica pontificală în direcția detensionării relațiilor cu membrii dinastiei carolingiene. Adrian al II-lea (867-872), succesorul lui Nicolae, era, dimpotrivă, mai degrabă „un moștenitor fără voie” : născut într-o familie de seamă ce dăduse deja Bisericii doi papi, pe Ștefan al IV-lea și pe Sergiu al II-lea, fiu al unui cleric ajuns ulterior chiar episcop, căsătorit înainte de a-și fi început cariera clericală și apoi ridicat pe tronul papal prin voința tumultuoasă a vulgului, după cum afirmă *Liber pontificalis*. El nu a mai continuat ceea ce inițiasse înaintașul său, dar ambele pontificate sunt străbătute de un fir tematic unitar, fapt pentru care ambele trebuie să fie tratate unitar.

Nicolae I era, după cum afirmă analele france, candidatul dorit de împărat care de data aceasta a putut să-și impună voința, poate pentru că revenise în grabă în Cetatea Eternă la scurt timp după ce i-a fost anunțată moartea lui Benedict al III-lea, deși tocmai părăsise orașul după ce își petrecuse acolo sărbătorile de Paști. *Liber pontificalis* face cunoscută prezența lui Ludovic al II-lea la desemnarea și consacrarea noului papă, însă interpretează alegerea pontificală unanimă, realizabilă sub influența de netăgăduit a împăratului, drept expresie a inspirației divine. Dar faptul că, plin de modestie, Nicolae s-a opus preluării înaltei demnități, nu trebuie să fie interpretat obligatoriu drept un *topos* biografic. Festivitățile ce au urmat întronizării sunt amplu descrise, în cadrul acestora fiind organizat și un bal în onoarea împăratului, acesta prestându-i papei serviciul de mareșal, ajutându-l adică să încalece și purtându-i un timp calul de frâu, atunci când Nicolae a venit în tabăra imperială din afara Romei pentru a-și lua rămas-bun înaintea plecării lui Ludovic.

O atenție specială se acordă drepturilor împăratului și cu prilejul tumultuoasei alegeri a lui Adrian al II-lea, petrecută în toamna anului 867, consacrarea papei survenind abia după confirmarea decretului de alegere. Reprezentanții imperiali la Roma au vegheat asupra respectării procedurii, ceea ce nu era absolut deloc pe placul plebei entuziaste, deoarece acest lucru nu însemna altceva decât o lungă amânare a festivităților.

Această armonie existentă între episcopii romani și membrii dinastiei carolingiene nu a rămas însă netulburată.

La vremea aceea încă exista vechea dispută între Roma și Ravenna, în care a fost atras și împăratul prin cererea de ajutor adresată lui la Pavia de către arhiepiscopul ravenat, cel ce fusese excomunicat de Roma pentru nesupunere. Nicolae I a evitat însă să-l irite pe Ludovic al II-lea, fie printr-o solie explicativă, fie prin represalii la adresa petentului, alegând în schimb calea intervenției directe și mergând în persoană la Ravenna pentru restabilirea ordinii, măsură prin care a și obținut supunerea arhiepiscopului. Aceste evenimente se derulau la sfârșitul anului 861. *Liber pontificalis* oferă o descriere amănunțită a episodului, un semn al ponderii pe care problema o căpătase. Rezumativ sunt prezentate în schimb neînțelegerile ivite între papă și arhiepiscopul Hincmar de Reims (845-882), primatul Bisericii franceze medievale, dar care, retrospectiv privind lucrurile, posedă o semnificație considerabilă, deoarece cu acest prilej papalitatea și-a arogat pentru întâia oară prerogativul ca în calitate de înaltă instanță ecleziastică să judece procesele privitoare la episcopi. Hincmar îl depusese pe sufragantul său Rothad de Soisson (833-869), însă acesta a înaintat un apel Romei. Drept urmare a acestui protest, Rothad a fost invitat de către papă să se prezinte la Curie pentru a-și susține personal cauza. La Roma, el a obținut nu doar recunoașterea papală, ci și casarea sentinței pronunțate anterior împotriva sa, fapt petrecut în vremea sărbătoririi Nașterii Domnului din anul 864. În paginile dedicate vieții papei se remarcă faptul că judecata pronunțată în Franța contravenea decretelor vechiului conciliu de la Sardica, prilej cu care trebuie remarcate cunoștințele uimitoare de drept canonic ale biografului, dar, după toate probabilitățile, Rothad însuși a fost cel care adusese cu sine la Roma așa-numitele „Decretale pseudoisidoriene”, acel compendiu juridic, la acea dată întocmit nu demult, ce reunea numeroase falsuri în baza căruia papalitatea era îndreptățită să ia decizii în *causae maiores*, din rândul acestora făcând desigur parte și cele privitoare la episcopi. Procesul lui Rothad este prima mărturie certă a receptării „Decretalelor” la Roma,

unde aceste teze falsificate din cu totul alte motive au fost folosite cu bună-credință și timp îndelungat pentru sprijinirea pretențiilor papalității. Același registru juridic a fost adus în discuție, de data aceasta fără succes, cu prilejul următoarelor dispute cu Hincmar de Reims, dispute generate de apelul înaintat de un alt episcop francez, chiar nepotul primatului. Probabil tocmai pentru că în acest caz voința papală nu s-a mai putut impune, episodul nu a mai fost inclus în biografia papei Adrian.

Au existat însă probleme și mai incitante în ambele pontificate. În vremea aceea s-a petrecut răsunătorul scandal al regelui Lothar al II-lea (865-869) al Lotharingiei (Lorenei), fratele împăratului Ludovic al II-lea. Lothar își repudiasse în 857 soția, pe Teutberga, femeie nobilă, dar care nu se bucura de afecțiunea sofului ei și din pricină că nu-i zămislise acestuia vreun urmaș; Lothar s-a căsătorit cu Valdrada, concubina sa de mulți ani. Papa a fost rugat să desfacă mariajul încheiat doar din rațiuni politice, cu toate că un accept în acest sens fusese dat de un sinod loren prezidat de îngăduitorii arhiepiscopi Teutgaud de Trier (847-869) și Gunther de Köln (850-870), ba chiar și Teutberga fiind de acord. După ce însă s-a pus la adăpost în partea apuseană a imperiului, ea a adresat un protest papalității. În aceste condiții, Nicolae și-a trimis legații la Metz, aceștia procedând spre sfârșitul lui 863 la anularea decretului sinodal favorabil lui Lothar și la depunerea celor doi arhiepiscopi responsabili cu emiterea actului amintit. Totul era, desigur, în fapt o afacere politică la cel mai înalt nivel, întrucât în Franța se spera la preluarea moștenirii carolingienilor lipsiți de succesori, în timp ce Lothar avea sprijinul fratelui său, împăratul. Acestuia din urma i s-au adresat și cei doi arhiepiscopi privați de propriile demnități și se știe că din această pricină, la începutul anului 864, Ludovic a plecat în fruntea trupelor spre Roma. Demonstrației de forță papa i-a răspuns doar prin procesiuni, obținând în cele din urmă deturnarea obiectivului campaniei imperiale. Se înțelege de la sine că la Roma nu exista nici un interes ca un asemenea conflict să fie făcut public, fapt pentru care periculoasa turnură a evenimentelor este trecută sub tăcere, aceeași soartă împărtășind-o și derularea ulterioară a chestiunii în vremea lui Adrian al II-lea. Abia în timpul pontificatului acestui blând papă vor obține atât cei doi arhiepiscopi, cât și regele Lothar ridicarea sancțiunilor. Faptul că toți trei au murit la scurt timp după aceasta a fost interpretat de unii autori într-o notă dramatică, drept urmare a nesincerității penitenței lor.

Însă relația dintre Roma și Bizanț a fost fără dubiu tema centrală a ambelor pontificate, care a și determinat firul narativ al biografiilor

papilor Nicolae I și Adrian al II-lea. În acest context un rol semnificativ a fost jucat și de Anastasius Bibliothecarius, imediat după ce Nicolae I l-a adus în anturajul său. Relatarea primilor ani ai pontificatului acestui papă se consumă prin rememorarea diverselor evenimente de importanță locală, cum ar fi donațiile de care beneficiaseră bisericile sau cele două revărsări ale Tibrului din toamna lui 860. Apoi, dintr-o dată, sunt aduse în atenție întâmplări de mare relevanță din punct de vedere politic și istoric.

La Roma sosise în acea vreme o fastuoasă solie bizantină încărcată cu daruri bogate din partea basileului Mihail al III-lea (842-867). Solia aducea și o epistolă a lui Fotie, noul patriarh bizantin (858-867), care nu era altceva decât o invitație la un conciliu ce urma să fie găzduit la Constantinopol, în cadrul căruia urma să fie discutată din nou chestiunea cinstirii icoanelor. De fapt, era vorba de o recunoaștere de către papalitate a lui Fotie, care ocupase demnitatea patriarhală (fără să fi fost înainte membru al corpului clerical) în urma unei revolte ce-l depusese pe fostul patriarh, Ignațiu (847-858), membru al familiei imperiale. Gestul noului cap al Bisericii constantinopolitane de a se adresa plin de speranță papalității se leagă de faptul că Ignațiu fusese mult timp în permanent conflict cu Leon al IV-lea și cu Benedict al III-lea, lucru cunoscut la Bizanț, nu însă și de către cel ce redactase biografiile celor doi pontifi amintiți. Spre deosebire de mândria exagerată a lui Ignațiu, eruditul Fotie ar fi meritat categoric bunăvoința Romei, însă papa Nicolae a crezut de cuviință să speculeze ocazia astfel ivită, căutând să impună primatul papal la Bizanț, unde acesta era tot mai contestat în ultima vreme. Date legate de cursul acestor evenimente se pot afla nu din *Liber pontificalis*, ci din corespondența papilor, dezvoltată cu ajutorul lui Anastasius până la dimensiunile specifice unui tratat.

Dimpotrivă, istoria papală nu face decât să prezinte cum au fost trimiși cu naivitate la curtea basileului episcopii Rodoald de Porto și Zaharia de Anagni pentru a cerceta din însărcinare papală disputa, ei urmând apoi să prezinte un raport despre cele aflate. De la bun început, *Liber pontificalis* vede în Fotie doar un *pervasor*^{§§§§§§§§} nelegitim al patriarhatului, și asta din cauza evenimentelor ulterioare și în baza scrisorilor papale încredințate legaților. Relatarea istoriografică, de altfel structurată cronologic, face trimitere la momente ulterioare ale biografiei papale, dar imediat se poate citi că ambii episcopi trimiși la Bizanț și-au depășit competențele, lăsându-se ademeniți prin mită. După

cum se va afla mai târziu, Fotie a fost recunoscut de către aceștia, în această decizie un rol important jucând și convingerile potrivnice Romei ale fostului patriarh Ignațiu, dar și respectul arătat de adversarii acestuia față de papă. Și totuși, o dată întorși acasă, legații au fost dezavuați de către Nicolae. *Liber pontificalis* afirmă că papa nu și-a putut crede ochilor și urechilor aflând cele relatate de trimișii săi și văzând textele conciliare bizantine. În aceste condiții, noi scrisori papale ce reclamau o decizie definitivă cu privire la schismă au luat calea Răsăritului. În ceea ce-i privește pe cei doi episcopi-legați, ambii au fost pedepsiți cu pierderea demnităților lor.

Aceasta este versiunea mult abreviată a relatării celor petrecute, întrucât sentința de mai sus fusese pronunțată abia în vara lui 863, după ce se întrerupseseră toate negocierile cu Bizanțul. Biografia lui Nicolae nu reține că acest *pervasor* Fotie fusese depus și excomunicat prin decizie pontificală, nici că în vara anului 867 acesta a dat un răspuns în cadrul unui sinod bizantin în forma depunerii papei, disputa privind tronul patriarhal degenerând prin urmare într-o schismă între Răsărit și Apus.

Adrian al II-lea a moștenit această situație, preocuparea de a „petici” cât de cât ruptura devenind tema aproape exclusivă a pontificatului său. Nu a fost meritul papei, ci întâmplarea a făcut ca o nouă rebeliune în Bizanț să pună capăt vieții basileului Mihail, patriarhul Fotie pierzându-și în același context scaunul patriarhal. Noul împărat, Vasile I (867-886), fost asociat la tron, asasinul predecesorului său, beneficiind de sprijinul ecleziastic al patriarhului Ignațiu, care a fost niinstalat, nu își putea permite din rațiuni de politică externă și internă să riște un conflict cu Roma și cu Apusul. Astfel, o delegație mixtă ce cuprindea reprezentanți ai ambilor patriarhi s-a adresat Romei pentru identificarea unei ieșiri din criză. Faptul că în urma unei furtuni pe mare s-au putut salva doar partizanii lui Ignațiu, a fost privit de către biograful papei drept o judecată divină. Din acest motiv istoricul povestește pe larg, redând cu fidelitate chiar discuțiile prin care bizantinii s-au dezis de Fotie în cadrul unui sinod roman din 869, prilej cu care a survenit și teatrala condamnare a conciliului acestuia: actele conciliare au fost aruncate la pământ, călcate în picioare și împunse cu spadele, înainte de a fi încredințate flăcărilor. Legații papali au luat apoi din nou calea Bizanțului, pentru a asista la un nou conciliu. Paginile din *Liber pontificalis* reconstituie atmosfera festivă a preluării încă de la Salonic a primirii solilor romani în orașul imperial, precum și audiențele acordate acestora de către basileu și patriarh. Mult mai puțin

amănunțite sunt informațiile despre conciliul constantinopolitan ce a ținut până în martie 870, încheiat prin recunoașterea, în urma a nu mai puțin de zece ședințe sinodale, a sentinței papale privitoare la Fotie, recunoaștere bazată pe actele, mai noi, dar și mai vechi, unele chiar din vremea lui Nicolae, aduse de la Roma. Atenția biografului papal a fost atrasă de un episod simptomatic : basileul a făcut în așa fel încât să dispară decretul conciliar ce purtau semnăturile participanților când i-a fost explicat că prin acestea Biserica răsăriteană ar intra în puterea celei apusene. Doar intervenția hotărâtă a trimișilor apuseni a determinat publicarea acestora.

În cadrul delegației romane îl regăsim și pe Anastasius Bibliothecarius, nu însă în calitate de împuternicit al papei, ci al împăratului Ludovic al II-lea. Anastasius a servit drept translator, îngrijindu-se încă de la Constantinopol de traducerea decretelor conciliare în latinește; precum se va arăta la scurt timp, acesta a fost un demers fericit, deoarece legații papali, care primiseră o escortă prea puțin puternică din partea basileului furios, au căzut în mâinile unor tâlhari, pierzând o dată cu bagajele și actele autentice ale conciliului ; probabil acest jaf nu a fost un simplu rod al întâmplării.

Papalitatea a privit această adunare eclesiastică, atât de favorabilă Romei, drept cel de-al optulea conciliu ecumenic, acordându-i prin urmare cea mai mare atenție. Faptul că în Răsărit evenimentul nu s-a putut bucura de aceleași onoruri se explică întru totul prin redobândirea, la nici un deceniu mai târziu, după moartea patriarhului Ignațiu, de către rivalul său a demnităților, putând astfel să convoace în 879 un nou conciliu constantinopolitan, ale cărui acte finale, ce apărau mai eficient punctul de vedere al spațiului greco-ortodox, au dat de gândit Romei.

Un nou motiv de adversitate s-a ivit între Roma și Bizanț o dată cu convertirea bulgarilor. Ambii biografi ai pontifilor Nicolae I și Adrian al II-lea au dedicat acestei probleme un spațiu relativ extins. Se poate citi astfel despre o solie a țarului bulgar Boris (852-889), care, deși preluase numele de Mihail – cel al nașului său de botez, basileul –, solicita în anul 866 misionari de la Roma. Această decizie avea și un considerabil substrat politic : mai exact, țarul avea intenția de a obține în acest mod independența față de Bizanț, manevră ce nu a trecut neobservată la curtea constantinopolitană. Aceasta nu a fost în stare să-l împiedice pe Nicolae I să trimită misionari în Bulgaria, deci în vechiul areal misionar al Bizanțului, însă atunci când acești emisari romani, potrivit instrucțiunilor primite, au dorit să călătorească mai departe, spre capitala imperiului răsăritean, au fost primiți la fruntarii cu multă

dușmănie, transmițându-li-se mesajul că împăratului nu-i este de nici un folos prezența lor, iar dacă ei într-adevăr ar îndrăzni să călătorească spre capitală dinspre Bulgaria, nu le va fi dat nici să-l întâlnească pe basileu, nici să mai revadă vreodată Roma. De altfel, nici papa nu a procedat tocmai înțelept în ceea ce privește doleanțele bulgarilor, prin faptul că, din anumite scrupule dictate de rațiuni canonice, a refuzat să-l delege pentru o perioadă mai îndelungată în Bulgaria pe conducătorul delegației misionare, episcopul-cardinal Formosus de Porto, viitorul papă Formosus (891-896), prin urmare un om al Bisericii deosebit de bine pregătit, să-i acorde titlul de arhiepiscop și să-l facă astfel cap al Bisericii bulgare supuse Romei, după cum și solicitase, desigur din rațiuni de prestigiu, ambițiosul țar al bulgarilor. Țarul s-a simțit chiar ofensat că nu i-a fost oferit nici măcar un alt cardinal, ci doar un subdiacon roman; acest lucru l-a și determinat să accepte din nou supunerea față de bizantini. Boris-Mihail a folosit prilejul oferit de conciliul constantinopolitan pentru a-și trimite proprii reprezentanți ; astfel, în biografia lui Adrian este relatată cuvânt cu cuvânt discuția aprinsă pe care legații papali au trebuit să o poarte în fața împăratului cu solii bulgari care au ridicat problema ariei de jurisdicție ecleziastică din care tăcea parte Bulgaria. Se pare că spiritele au fost destul de încinse în această dispută. Legații nu au reușit să obțină nici propria liniște, nici salvagardarea drepturilor Romei sau măcar amânarea luării unei hotărâri într-o situație ce depășea misiunea lor inițială. Vicarii patriarhilor răsăriteni prezenți la conciliu au decis din rațiuni politice într-un mod potrivit papei.

Biografia lui Adrian al II-lea din cartea pontificală sfârșește cu relatarea întoarcerii misionarilor romani din Bulgaria. Concomitent însă, la Roma revenea și ultimul legat papal trimis lui Boris, încărcat de darurile deosebit de bogate ale țarului, ceea ce a stârnit suspiciunea că în întreruperea misiunii un oarecare rol ar fi jucat și mituirea reprezentantului pontifical. Întregul adevăr asupra acestei chestiuni va fi dezvăluit doar de Cristos în zilele de apoi, era de părere biograful papal. Acestea sunt și cuvintele ce marchează finalul abrupt al biografiei lui Adrian al II-lea.

o epocă întunecată

Prin cuvintele inspirate cu care se încheie biografia lui Adrian al II-lea se pune capăt totodată celei mai vechi părți din *Liber pontificalis*. În manuscrisele acestei lucrări istoriografice urmează doar fragmentul unei *vita* pontificale inserate la treisprezece ani mai târziu, după derularea a trei pontificate deloc lipsite de importanță, ' ce însă nu beneficiaseră de o prelucrare istoriografică. Dar chiar și pana următorului biograf rămâne fără vigoare după descrierea unui singur an de pontificat. Istoricii papali și-au pierdut apoi plăcerea de a scrie pentru mai bine de două secole.

Când în cele din urmă, la mijlocul secolului al XII-lea, începea o nouă fază de redactare a cronicii *Liberpontificalis*, totul se petrecea în condiții vitrege, pe fondul unei schisme papale ce-l determina pe istoriograf să caute în trecut justificări în folosul propriei grupări. Pe aceste baze, de mai mare interes erau cele întâmplare în vremurile mai recente ori chiar foarte apropiate, pentru care și starea izvoarelor era destul de bună. Pentru vremurile demult apuse nu stăteau la dispoziție decât fragmente ale unor cataloage pontificale primitiv concepute, ce conțineau doar numele, originea, anii pontificatului, cel mult o scurtă caracterizare sau câteva însemnări în maniera analelor, din care se putea obține doar o imagine foarte fragmentară asupra trecutului. Istoriografii au trebuit să se declare mulțumiți cu aceste realități, și astfel noul *Liber pontificalis* marchează de la bun început o perioadă întunecată a istoriei papalității. Tocmai din cauza acestei sărăcii de surse istorice, mai târziu, un cardinal care era și istoric al Bisericii, numea veacul al X-lea drept un *saeculum obscurum*, ba chiar drept o epocă malefică, de plumb și fier, generalizare ce nu își găsește cu siguranță un corespondent decât poate în istoria Romei. În istoria papilor, aceste vremuri grele depășesc limitele veacului al X-lea, începând mai devreme și întinzându-se timp mai îndelungat.

În ultimele decenii ale secolului al IX-lea, în Roma se dădeau lupte pustiitoare între diverse grupări : un papă a căzut victimă unui asasinat în propriul său palat, legitimitatea succesorului său a fost contestată, un al treilea și-a găsit sfârșitul în încercarea de a fugi din Roma, un altul a

fost deshumat, resturile pământești trebuind să compare în fața unui tribunal, iar pontiful care prilejuise un asemenea proces macabru a fost răsturnat de furia plebei și aruncat în cele din urmă în temniță. Trecerea în veacul următor, al X-lea, a fost umbrită de o schismă papală, la sfârșitul căreia doi pontifi și-au dat sufletul în temniță în intervalul unui singur an. A urmat apoi epoca pornocrației, a „guvernării târfelor romane”, numită astfel deoarece în acele vremuri două femei de neam nobil, mamă și fiică, au condus prin bărbații lor orașul, Biserica și papalitatea, încă un papă fiind ucis în temniță – sufocat cu o pernă – pentru a face loc fiului celei mai tinere dintre femeile amintite, fiu deopotrivă al unui fost papă, după cum se zvonea. Fratele său a guvernat apoi Roma și statul papal, moștenit în continuare de propriul fiu ridicat pe tronul petrin, care, se înțelege de la sine, a dus o viață mai degrabă lumească, atras în mai mare măsură de femei, vin și plăceri lumești, decât de demnitățile conferite lui prin consacrare. Zvonurile care circulau cu privire la Roma au fost la fel de nocive pentru prestigiul papalității ca și scandalurile în sine.

Au apărut însă speranțe de transformare în bine a situației de îndată ce în anul 962 tronul imperial, vacant de mai bine de o generație, cunoaște o reconsolidare, împăratul luând astfel decizia de a se implica în frământările romane. O dată înlăturat nevrednicul papă, romanii i-au garantat împăratului dreptul de a-și exprima voința în momentul desemnării episcopului Romei. Și în istoriografia pontificală se pot remarca schimbări dătătoare de speranțe. Un singur lucru nu i-a reușit împăratului, decât temporar, și anume să stingă rivalitățile dintre familiile romane, generate de competiția pentru tronul petrin; astfel, la începutul celui de-al unsprezecelea veac creștin, demnitatea papală a fost apanajul unei dinastii ce a instituit trei papi în mod succesiv.

Până la acest moment însă împărații s-au străduit să dea curs sarcinii de protectori ai Romei, procedând după cum erau obișnuiți cu episcopiile germane, adică numin- du-și candidații doriți în demnitatea pontificală. În rândul acestor papi din bunăvoința imperială se găsea la acel *fin de siècle* și un tânăr văr al împăratului, pe care doar această calitate îl recomandă pentru tronul papal, devenind în acest fel primul papă de origine germană. Însă în acest șir de pontifi vom regăsi la trecerea dintre secolele al X-lea și al XI-lea și pe eruditul sfătuitor al împăratului, geniul desăvârșit al acelor vremuri, cu siguranță cel mai potrivit pentru a ocupa cea mai înaltă demnitate a creștinătății, cel a cărui fenomenală învățătură era pretutindeni admirată, fiind mai târziu interpretată, împreună cu ascensiunea sa din nimic, dintr-un necunoscut sătuc

francez, drept rezultat al unui pact cu diavolul.

În cele din urmă, un împărat a numit succesiv patru episcopi germani ca papi, începând cu anul 1046, după spectaculoasa depunere a trei pontifi ce-și disputau între ei tiara. Această conduită imperială a fost înțeleasă la Roma drept cea mai cruntă tiranie, oricât de mult ar fi servit respectivele măsuri Bisericii romane, deoarece reforma acesteia luase ființă în momentul în care *Patricius Romanorum* a făcut uz de drepturile sale sau chiar și le-a depășit. Libertatea Bisericii era ceea ce mișcarea reformistă a acelor vremuri a dorit să redobândească, și nu doar la Roma, unde în curând vor veni și papi ale căror fapte vor fi demne de a fi consemnate. Astfel s-a primenit și interesul față de istoria pontifilor Romei, dar și istoriografia papală.

Poporul roman a găsit însă propria cale de a exprima amintirea acelor timpuri neprielnice, printr-o legendă atestată încă din secolul al XIII-lea: în acele vremuri, fie în secolul al XI-lea, fie în cel de-al IX-lea, s-ar fi întâmplat ca tronul papal să fie ocupat chiar de o femeie, de fapt o tânără din Mainz sau din Anglia, pe nume Agnes sau Ioana - există diferite relatări -, educată la reputata școală filozofică a Atenei, de unde a venit la Roma în straie bărbătești în compania magistrului și iubitului ei. Aici a făcut carieră ocupând funcții în cancelarie, a urmat apoi demnitatea de cardinal, iar în cele din urmă a fost aleasă papă, pentru ca în sfârșit, în plină stradă, în timpul unei procesiuni, din cauza unei pierderi de sarcină, să fie desconspirată și să moară. Ce imagine a papalității trebuie să fi existat la un moment dat, dacă o asemenea istorie, probabil fictivă, și-a putut face apariția !

O dată făcută această fugară trecere în revistă, trebuie să revenim și să adăugăm nume și date exacte, pentru ca panorama celor petrecute între secolele IX-XI să obțină o formă concretă. Nu trebuie însă trecut cu vederea cât de incompletă era istoriografia pontificală a acelor vremuri.

>

Cel care pe la mijlocul secolului al XII-lea își asuma reluarea redactării cării papale se numea Petrus Guillermus și era bibliotecar la mănăstirea Saint-Gilles, /nu departe de gurile de vărsare ale Rhonului. Motivația ce l-a împins pe Guillermus să-și înceapă activitatea de istoric va fi mai târziu dezvăluită, însă se știe că inițial, la începutul muncii sale, autorul își propunea să continue vechea carte papală după pontificatul lui Adrian al II-lea, și anume prin *Viața* succesorului acestuia, papa Ioan al VIII-lea (872-882). Bibliotecarul mănăstirii franceze notează un fapt conștient și de alte surse, și anume că în vremea ultimul pontif amintit, Anastasius Bibliothecarius era încă în viață și activ ; această mențiune

este, din partea lui Petrus Guillermus, un act de respect față de colegul său roman. Acest călugăr istoric al papalității a mai consemnat prestigioasa călătorie întreprinsă în Franța de Ioan al VIII-lea, moment semnificativ din perspectiva autorului relatării, deoarece, cu acel prilej, papa adoptase o poziție favorabilă mănăstirii în disputa acesteia cu episcopul de Nîmes, în a cărui arie de competență se găsea. De la Genova la Arles papa călătorise cu o corabie, iar la destinație a fost întâmpinat de abatele unui așezământ monastic situat în apropiere, care i-a și prezentat o serie de rugăminți ale sale. Privilegiul papal emis în aceste circumstanțe a fost bine păstrat în mănăstire, fapt pentru care a și fost reprodus cu fidelitate în *Liber pontificalis* ; în schimb, asupra celorlalte evenimente petrecute de-a lungul prezenței papale în Franța se păstrează o tăcere deplină, fapt relevant pentru limitele posibilității de informare ce stăteau la dispoziția istoricului papilor, călugăr într-o mănăstire din sudul Franței.

Să nu fi existat și alte abații mai importante, care timp de mai bine de două secole de istorie ecleziastică să se fi făcut demne de cel puțin o mențiune ? Este vorba mai întâi de toate de abazia de la Cluny, așezământ burgund întemeiat în anul 910, care la scurt timp intra într-un strâns contact cu papalitatea ca mănăstire aflată în aria de jurisdicție directă a Romei, și de al cărei nume se leagă, într-un mod asemănător și cu cel al altor mănăstiri din Lotharingia, un curent reformator căruia nu-i poate fi minimalizată semnificația istorică.

Turneul francez al papei, din anul 878, fusese prilejuit de faptul că după moartea fură urmași a împăratului Ludovic al II-lea și stingerea ramurii italiene a dinastiei carolingiene, unchiului lui Ludovic, Carol cel Pleșuv, sosit în Italia din Franța în urma unei decizii luate în pripă, îi fusese dat să poarte coroana imperială, însă doar pentru foarte scurt timp (875-877). Astfel, papalitatea se vedea din nou confruntată cu necesitatea de a căuta un protector imperial pentru Biserica romană. Inițial, acesta a fost identificat în persoana fiului lui Carol, Ludovic Bâlbâitul (877-879). Scopul, rămas neatins, al călătoriei lui Ioan al VIII-lea era de a-l câștiga de partea sa pe acest Ludovic, deoarece regele francez se pare că nu voia sau nu se simțea în stare să se aventureze în Italia; de altfel, el avea să moară un an mai târziu. Tocmai atunci ar fi avut papalitatea mai mare nevoie de ajutorul său. În cadrul conciliului francez de la Troyes, prezidat de papă, în august 878, prioritate nu aveau problemele bisericesti ale Franței, cum ar fi nesemnificativa dispută locală din regiunile meridionale, dintre Nîmes și Saint-Gilles; mult mai importantă pentru papă era situația precară în care se găsea

Roma.

Se pare că nu puține erau plângerile papei, deoarece plecarea sa din Roma aducea aproape a fugă. În primăvara anului 876, o serie de înalți demnitari curiali de viță nobilă au fost acuzați de conspirație în vederea răsturnării pontifului roman, dar învinuiții s-au putut sustrage la timp prin fugă procesului și condamnării care-i amenințau. Din Spoleto și Toscana și-au pregătit întoarcerea acasă și, într-adevăr, la începutul anului 878, ducele de Spoleto și marchizul Toscanei ocupau Roma. Împotriva unei asemenea amenințări venite din vecinătate, dar și împotriva pericolului la care era din nou supus statul papal din partea sarazinilor, ajutorul unui împărat de dincolo de Alpi ar fi fost cu adevărat salvator. În momentul în care a devenit evident că regele francez nu era pregătit să își asume o asemenea sarcină, papa Ioan al VIII-lea a trebuit să se declare mulțumit cu ajutorul contelui provensal Boso de Vienne, cel care îl întâmpinase pe papă la Arles și care îl însoțise în tot cuprinsul Franței, până la întoarcerea în Italia. Contele a fost numit chiar fiu adoptiv al papei. Dar când Boso a preferat să devine rege al Burgundiei (879-887), în loc să se angajeze într-o campanie italiană, au fost deschise tratative cu ramura răsăriteană a carolingienilor, moștenitorii lui Ludovic al II-lea, și, astfel, în cele din urmă, Carol cel Gras de Suabia (876-887) primea în 881, la Roma, coroana imperială. Noul împărat nu i-a mai putut fi papei de mare ajutor, deoarece acesta din urmă a fost ucis în palatul său la sfârșitul lui 882 de propriile rude, inițial otrăvit, iar pentru că otrava nu-și făcea suficient de repede efectul scontat, lovitura de grație a fost administrată cu un ciocan.

Acesta era înfricoșătorul început al unor timpuri malefice. Se poate lesne înțelege de ce un asemenea episod s-a dorit a fi grabnic dat uitării. Istoricului medieval îi era poate și mai puțin limpede decât urmașului său modern cât de multă nevoie de protecție era necesară papalității din acea perioadă sau, dintr-o altă perspectivă, cum putea dispunea papa în asemenea momente de coroana imperială. Un biograf roman contemporan evenimentelor ar fi întocmit probabil altfel decât călugărul francez *vita* lui Ioan al VIII-lea, pe baza registrelor papale de cancelarie ce se păstrează până astăzi, pentru ca, prin documente și epistole, să fie pus în lumină vastul orizont diplomatic al papei, ce ajungea până departe în Bizanț. Simptomatice sunt numeroasele turnee politice întreprinse de papă în Italia meridională, pentru a încheia o alianță defensivă împotriva inamicului păgân, iar în nord, în căutarea unui protector, pentru ca, în cele din urmă, să sfârșească neajutorat la Roma.

Cel care i-a urmat, deși a condus puțin, a fost Adrian al III-lea (884-

885); acesta a murit în nordul Italiei, unde se refugiase de la Roma pentru a-i cere din nou împăratului ajutorul. În această vreme a fost pusă la cale și dusă la îndeplinire și înlăturarea în mod violent a acelei cliici nobiliare ce stăpânise Roma atâta timp. Conspirația împotriva lui Ioan al VIII-lea nu a făcut decât să-i grăbească sfârșitul. Grigore, marele maestru al curții pontificale, a fost ucis în pronaosul bisericii Sfântul Petru de către alți membri ai Curiei, ginerele său, George de Avenitin, trezorier al papei, a fost orbit. Istoriografia papală nu omite de această dată ca măcar printr-o scurtă însemnare să rețină cum soția lui George a fost alungată goală din oraș, cu lovituri de bici. Despre soarta acestor nobili se poate consulta un scurt catalog al papilor contemporani cu evenimentele, iar destinul trist al lui Adrian al III-lea este prezentat chiar în vechea carte pontificală, în cadrul biografiei 'succesorului său Ștefan al V-lea (885-891). Biografia acestuia din urmă era inserată în *Liber pontificalis* după o pauză de aproape un deceniu și jumătate.

Este, desigur, vorba doar de un fragment ce își concentrează atenția asupra carierei papei sau asupra deosebitei griji pe care el o purta bisericilor romane, interesându-se însă și de activitatea sa caritabilă și pastorală în beneficiul unei populații lovite cumplit de ciumă ; autorul paginilor biografice merge până acolo încât redă unele dintre predicile papei. Din ce motiv acest istoric își întrerupe lucrarea din chiar primul an pontifical, rămâne un fapt necunoscut. Ar fi avut suficiente subiecte de tratat, atât din împrejurimile Romei, cât și din ținuturile mai îndepărtate. Istoricul de azi al papilor este uimit cum un eveniment atât de important ca misiunea lui Chirii și Metodiu în ținuturile slave din Pannonia și Moravia Mare nu este amintit nicăieri în istoriografia pontificală, deși cei doi frați fuseseră la Roma în anul 869 pentru a primi și din partea papalității, nu doar dinspre Bizanț, un accept pentru opera lor misionară, pe care, de altfel, o și începuseră, deși renumitul inventator al alfabetului chirilic a murit chiar în Cetatea Eternă, iar mai apoi papa Ioan al VIII-lea îl lua sub protecția sa pe Metodiu, sfințit între timp arhiepiscop tocmai la Roma, papa fiind nevoit chiar să-l scoată pe acest „apostol al slavilor” din închisoarea în care fusese aruncat de Biserica germană, concurentă în creștinarea teritoriilor locuite de slavi. După stingerea din viață a lui Metodiu, survenită în anul 885, Ștefan al V-lea a trebuit ca în cele din urmă să adopte o poziție în problema aprig disputată a utilizării limbii slave în liturghie, fapt de la sine înțeles în practica misionară a lui Metodiu, în timp ce la Roma și în întreg arealul occidental se impusese limba latină. Dezbaterile pe marginea acestei teme nu și-au găsit desigur o finalizare

la momentul respectiv.

În vremea pontificatului lui Ștefan al V-lea s-a petrecut și un alt eveniment care sub nici o formă nu poate fi trecut sub tăcere, deoarece a avut consecințe pe termen lung ; mai exact, după depunerea în 887 a împăratului Carol cel Gras, prea bolnav pentru a mai fi capabil să guverneze, imperiul s-a atomizat definitiv, context în care, la începutul anului 891, ducele Wido de Spoleto a fost încoronat împărat la Roma. Pentru câțiva ani, coroana lui Carol cel Mare a fost purtată de un personaj ce nu făcea parte din dinastia carolingiană, Roma intrând sub protecția unui mai vechi dușman al papalității. Lucrurile nu aveau în aceste condiții cum să se termine bine, iar următorul pontificat a fost un exemplu în acest sens.

Numele papei Formosus (891-896) este îndeaproape asociat cu întreaga epocă, nu pentru că acest pontif ar fi lăsat o amprentă de neșters în istoria papalității, ci pentru că numele său a devenit un simbol al situației în care se găsea papalitatea la acel moment. Despre originea pontifului nu se știe nimic exact, deoarece acesta își face apariția în istoriografia papală în calitate de cardinal de Porto, poziție ce-i fusese conferită de către Nicolae I în 864 în locul lui Rodoald de Porto, cel care astfel fusese pedepsit pentru că își depășise competențele ca legat papal la Bizanț. La scurt timp, Formosus a fost însărcinat cu o misiune în Orient, prilej cu care, după cum știm, a avut cele mai bune auspicii pentru a ajunge arhiepiscop al bulgarilor. În calitate de candidat pentru tronul papal, a făcut parte din gruparea potrivnică lui Ioan al VIII-lea, motiv pentru care până la moartea acestuia a fost alungat din Roma, nerecunoscându-i-se nici statutul de cardinal. Pare-se că în ochii unora Formosus trecea drept o personalitate remarcabilă. Mai târziu i s-a reproșat că ar fi avut ambiții nemăsurate, iar inamicii săi au atras atenția că dreptul ecleziastic interzice fundamental ca o episcopie să fie cedată de dragul alteia, pentru că, în acest fel, ar fi raptă acea uniune mistică ce leagă pe episcop de dieceza sa. Din aceste motive, cardinalul de Porto nu ar fi putut deveni nici arhiepiscop în Bulgaria, nici papă la Roma. Desigur că în acea perioadă principiul interdicției strămutării nu mai funcționa atât de limitativ, deoarece chiar papa Marinus I (882-884) a anulat judecata pronunțată de antecesoral său Ioan al VIII-lea împotriva lui Formosus, cu care fusese coleg în misiunea din Bulgaria ; Formosus a și fost de față la alegerea papei în calitate de episcop de Cerveteri, în Latium. Amintitul principiu canonic a fost probabil doar un pretext pe care dușmanii lui Formosus l-au utilizat din rațiuni politice, cu scopul de a justifica anularea măsurilor adoptate de Formosus în cursul

pontificatului. Se avea în vedere, după cum se pare, în primul rând politica acestuia față de coroana imperială. La scurt timp după ce a urcat pe tronul papal, în anul 892, Formosus l-a încoronat din nou pe Wido ca împărat, prilej cu care și fiul acestuia, Lambert, a fost numit coregent (892-898), apoi însă, în momentul în care apăsarea foștilor duci de Spoleto a devenit insuportabilă, a fost chemat în Italia și încoronat ca împărat Arnulf, rege al teritoriilor france de răsărit (887-899), descendent al dinastiei carolingiene. Această încoronare imperială avea loc la Roma în anul 896. În preajma morții lui Formosus, la Roma, unde împăratul Arnulf stătuse atât de puțin, s-au făcut simțite unele conflicte ce au anunțat vremurile tulburi ce urmau să vină.

În opt ani au urmat opt papi și despre majoritatea lor *Liber pontificalis* nu reține nimic ; doar puține însemnări stau la dispoziție pentru a putea caracteriza situația.

Un tumult popular l-a propulsat pe tronul papal ca succesor al lui Formosus pentru doar două săptămâni pe Bonifaciu al VI-lea (896), un preot ce fusese exclus din rândul clerului. Acestuia i-a urmat dușmanul învederat al lui Formosus, Ștefan al VI-lea (896-897), până la acea dată episcop de Anagni, consacrat, se pare, în această demnitate cu de-a sila de către Formosus, pentru a-i potoli astfel ambiția și pentru a i se bloca alte planuri de mărire. El a purtat acel macabru proces al resturilor trupești ale fostului pontif, care cu greu te face să te decizi ce a fost mai îngrozitor, profunda ură a celui ce a organizat farsa juridică sau lipsa de reacție 'a celor ce au luat parte la reuniunea conciliară, de altfel impunătoare, în cadrul căreia au fost condamnate osemintele lui Formosus. Trebuie însă avut în vedere și faptul că răposatul papă a fost mai degrabă un stăpânitor neîndrăgit, ba chiar rău, care merita să plătească pentru anumite păcate. Contradicțiile politice nu constituie o explicație suficientă pentru asemenea antipatii, active și dincolo de moarte, îndeosebi dacă este vorba de chestiuni relativ minore cum ar fi simpatia față de un împărat sau altul și nici măcar cu privire la o schimbare de grupare sau curs politic, în care de altfel Formosus a și fost implicat. Defunctul papă a fost scos din sicriu și reșezat pe tronul său, pentru ca apoi să se procedeze la depunerea oficială marcată de depozedarea de veșmintele și atributele pontificale, după pronunțarea unei sentințe rezultate din „disputa” juridică dintre acuzatori și apărătorul instituit formal. O mare încărcătură simbolică o are faptul că, în continuare, cadavrului sperjurului pseudo-papă, cum era considerat Formosus după pronunțarea sentinței, i s-a retezat mâna cu care depusese jurământul, a fost apoi târât de picioare din biserica în care se

reunise conciliul și îngropat în locul unde erau de regulă înhumați străinii necunoscuți ce muriseră la Roma ca pelerini, nu pentru mult timp însă, pentru că un nou val de ură a făcut ca trupul lui Formosus să fie din nou dezgropat și azvârlit în Tibru. Nu este greu de înțeles de ce, pe de o parte, istoriografia papală preferă să păstreze tăcerea asupra acestor întâmplări, iar pe de altă parte, locuitorii romani au perceput surparea venerabilei basilici de la Lateran în timpul pontificatului lui Ștefan al VI-lea drept o pedeapsă divină pentru profanarea cadavrului. Maleficul pontif Ștefan a fost la rândul său depus și apoi sugrumat în temniță. Partizanii lui Formosus au revenit astfel la putere.

Însă și papa Ștefan avea prieteni puternici, iar unul dintre ei, care mai târziu va ocupa și tronul papal, i-a dedicat un epitaf fastuos, cu o inscripție funebră apologetică.

Este vorba de Sergiu al III-lea, propulsat în cea mai înaltă demnitate ecleziastică apuseană de către adepții săi în anul 898, fără însă a reuși să se impună, motiv pentru care a fost nevoit să-și găsească salvarea în exil, de unde nu va primi permisiunea să se întoarcă decât în anul 904. Între timp, la Roma un alt sinod anulasă sentințele din „procesul cadavrului”, iar actele scrise ale acestuia au fost arse, lucru desigur regretabil pentru curiozitatea istoricului de mai târziu. Niște călugări pioși pescuiseră din Tibru resturile pământești ale lui Formosus și le păstrasera cu sfințenie până când au fost reînhumate cu fast în biserica Sfântul Petru. Papa Ioan al IX-lea, învingătorul lui Sergiu, a ținut împreună cu împăratul Lambert un mare conciliu la Ravenna, în cadrul căruia au fost subliniate drepturile imperiale la alegerea papei și participarea necesară a trimișilor acestuia la consacrarea pontificală, toate acestea având drept scop declarat eliminarea unor eventuale tulburări în procesul de desemnare a papei. După moartea împăraților Lambert și Arnulf, papa Benedict al IV-lea (900-903) l-a încoronat la Roma, în februarie 901, ca împărat pe fiul lui Boso, regele Burgundiei, sub numele de Ludovic al III-lea (890-928), pe care însă inamicii săi italieni l-au capturat la scurt timp, l-au orbit și l-au trimis acasă, unde și-a petrecut restul vieții fără a mai fi implicat în evenimente deosebite, rămânând cunoscut ca Ludovic cel Orb. La următoarele alegeri papale au ieșit din nou la iveală contradicții dure. Nu s-a putut ajunge la un acord, fiind ales până la urmă Leon al V-lea (903), *unforensis**, cum îl numește cartea pontificală, un pelerin străin care atrăsese atenția prin pioșenia sa, dar care totuși a fost aruncat în temniță din porunca unui cardinal cu numele, în acest context total nepotrivit, de Cristofor (903-

904). Acesta intenționa să-l recheme din exil pe Sergiu al III-lea, crezând că astfel se va așterne liniștea la Roma.

Sergiu al III-lea a reconstruit biserica de la Lateran, dând mărturie posterității asupra faptei sale printr-o inscripție, motiv pentru care nici noua carte pontificală nu putea trece peste acest eveniment, alte întâmplări din vremea acestui pontificat fiind însă date uitării. Disputa formosiană a continuat să rețină atenția până târziu, în vremea lui Ioan al X-lea (914-928), pontif ce venea de la Ravenna, unde fusese arhiepiscop, iar mai înainte, episcop de Bologna, ceea ce într-un catalog papal era privit drept ilegal ; ba mai mult, un istoric contemporan evenimentelor a răspândit un zvon urât, cum că Ioan și-ar fi datorat numirea unei mai vechi relații amoroase cu Teodora, soția lui Teofilact, consul al Romei la acea dată. Astfel începea la Roma epoca guvernării femeilor, iar Marozia, fiica Teodorei, senatoare a Romei, a stat în spatele morții violente a destoinicului papă. Nici vorbă ca asasinatul să fi fost determinat de

„Cel din afară” (lat.) (n.r.). brusca reamintire a faptului că alegerea papei se făcuse nu tocmai în concordanță cu principiile canonice, așa cum este de părere catalogul papal, ci pentru că politica purtată de papă nu mai era în acord cu cea a nobilei doamne. Papa realizase o coalțiție împotriva sarazinilor din Italia meridională, pe care i-a și înfrânt în 915 pe râul Garigliano, lângă Gaeta, dar ceea ce a produs nemulțumiri la Roma a fost conduita față de coroana imperială. În același an în care s-a raportat victoria împotriva sarazinilor, la Roma a fost încoronat regele Italiei Berengar de Friuli (888-924), iar după asasinarea acestuia, Ioan al X-lea avea intenția de a-i oferi coroana contelui provensal Hugo, pe care îl și chemase în Italia. Clica ce stăpânea Roma nu dorea un împărat, fie în Burgundia, fie în Friuli, și cu atât mai puțin la Roma, nelăsându-se înlăturată de pe pozițiile pe care le deținea nici de către Petru, fratele papei, care preluase controlul în Cetatea Eternă în numele papei și pe care regele îl făcuse marchiz de Spoleto-Camerino. După răsturnarea lui Petru și a papei, regele Hugo a încercat să câștige Roma și coroana imperială printr-o căsătorie cu Marozia, care astfel în 932 ajungea să își sărbătorească ce-l de-al treilea sau al patrulea mariaj. Din mâinile fiului acesteia ar fi urmat Hugo să primească coroana. Acest fiu nu era altul decât papa Ioan al XI-lea (931-936), pe care noul *Liber pontificalis* îl numește fără vreo opreliște, dar probabil în mod eronat, drept fiul lui Sergiu al III-lea. Toate planurile lui Hugo s-au dus de râpă prin revolta romană condusă de un alt fiu al Maroziei, Alberic, astfel încât provensalul a trebuit să se declare mulțumit cu titlul regal (926-948), în timp ce Roma și statul papal deveneau pentru mai mult de două decenii un fel de principat laic condus de prințul Alberic (932-954), realitate deloc dăunătoare Bisericii datorită orientării reformiste în plan

ecleziastic de care noul stăpân al Romei a dat dovadă. Nimeni altul decât abatele Odo (927-942) din așezământul reformist de la Cluny a fost chemat la Roma pentru reorganizarea vieții monastice din statul papal, acesta servind și drept mediator al păcii între Hugo și Alberic.

Însărcinări papale a primit de asemenea și Flodoard (t 966), arhivar la Reims și istoric al Bisericii, care s-a folosit de prezența sa la Roma și pentru a face o serie de cercetări științifice. Lucrarea sa istorică organizată în trei părți și intitulată *De Christi triumphis* este, de fapt, prin ultimele sale trei cărți sau capitole, în bună măsură o istorie a papilor, bazată pentru părțile mai recente pe epitafe, pe care Flodoard le transcrisese de pe mormintele pontifilor. Lucrarea este o remarcabilă soluție istoriografică și în ceea ce privește concepția : istoria papilor ca martor al triumfului lui Cristos în această lume. Există desigur unele rezerve, deoarece elogiile la adresa morților nu pot oferi o imagine obiectivă asupra personalităților. Desigur, opera lui Flodoard nu contribuie la amplificarea cunoștințelor despre papii din acea vreme, cel mult în ceea ce privește raporturile dintre Reims și Roma, pe care istoricul francez le cunoștea bine. Îl înțelegem însă pe pelerinul venit la Roma, atunci când, în încheierea lucrării sale, povestește cu emfază despre audiența pe care i-o acordase papa, desigur fără să devină conștient de faptul că adevăratul stăpân al Romei era Alberic.

Roma în sistemul ecleziastic imperial

Papii acelei „epoci princiare” erau desigur dependenți de Alberic, fiind în fapt „creații” ale acestuia. Tot ce a mai fost în stare *Liber pontificalis* să rețină cu privire la aceștia este faptul că toți proveneau din Roma. Abia după ce Alberic, aflat pe patul de moarte așezat cu pioșenie în catedrala Sfântul Petru, i-a pus pe romani să jure că la prima sedivacanță îl vor înălța pe tronul petrin pe tânărul său fiu Octavian și după ce acesta din urmă, sub numele de Ioan al XII-lea (955-964), nume mult mai potrivit pentru un prelat, a început să guverneze mai degrabă în manieră laică decât într-un mod potrivit unui papă, au început să apară primele rezistențe serioase la Roma. Consecința acestor fapte a fost chemarea regelui german Otto cel Mare (936-973) și încoronarea imperială a acestuia la 2 februarie 962, eveniment ce va imprima un nou curs istoriei papale. Roma redevenea o parte a stăpânirii imperiale, iar Biserica romană și papii s-au văzut cuprinși la scurt timp în structurile ecleziastice din imperiu.

Liber pontificalis nu surprinde cu exactitate semnificația momentului, în ciuda relatării amănunțite pe care o face acestuia. Ceea ce se poate citi despre Ioan al XII-lea nu este de fapt decât o apologie a intervenției lui Otto la Roma, scrisă împotriva unui papă depus în cele din urmă de către împărat, o „antibiografie”, parcă răstăcită din cadrele publicisticii politice în istoriografia pontificală. Expunerea faptelor nu este nici obiectivă, nici completă. De exemplu, nu se suflă nici un cuvânt despre campania italiană a lui Otto, petrecută cu mai mult de un deceniu înainte, în cadrul căreia regele de atunci dorise să ajungă și la Roma. Fusesse chemat în ajutor de către Adelheid (f 999), tânăra văduvă a lui Lothar (948-950), fiul și succesorul regelui Hugo, împotriva șicanelor noului rege al Italiei, Berengar al II-lea de Ivrea (950-963). Adelheid devenea mai apoi cea de-a doua soție a viitorului împărat. Dacă atunci lui Otto i se refuzase politicos, dar ferm vizita la Roma, prezența lui a fost puternic dorită o dată ce Berengar amenința să devină periculos pentru papalitate, cu atât mai mult cu cât se nimerise ca și campania pontificală ce viza sudul peninsulei să se încheie prost. Nu doar romanii s-au plâns de episcopul lor, ci și vocile supușilor lui Berengar s-au făcut auzite dincolo de Alpi. Dezbaterea provocată de afirmațiile divergente redată de izvoarele istorice, referitor la cine l-a chemat de fapt pe Otto în Italia, opoziția antipapală sau pontiful ce căuta sprijin, este o

chestiune ce nu apare în istoriografia acelor vremuri, cu toate că opoziția manifestă față de papă poate fi foarte bine percepută drept un răspuns. De la bun început, Ioan al XII-lea apare drept un stăpân nevrednic, datat la deșertăciunile vieții, pe care Otto zadarnic îl muștrase și-l somase să-și îndrepte viața atunci când s-a stabilit la Roma. Nu se scapă însă nici un cuvânt despre faptul că prin încoronarea festivă a lui Otto, îndeplinită chiar de rău famatul papă, se împlinea chiar o înnoire a demnității imperiale.

Îl regăsim apoi pe Otto ca *imperator* în a doua sa campanie italiană și pe papă refugiindu-se din calea lui tocmai în Campania pentru a se ascunde, după cum se pare, în munți, ca fiarele, în timp ce la Roma clerul și vulgul îi cereau împăratului un nou papă, pentru ca apoi, după ce Otto le cedase plin de încredere alegerea, să-l desemneze pe protonotarul Leon. Ne stau la dispoziție și izvoare istorice mai bune cu privire la conciliul roman întrunit la sfârșitul lui 963, în cadrul căruia s-a decis pe de o parte depunerea în absență a lui Ioan al XII-lea, care fusese invitat zadarnic să ia parte la adunarea sinodală, iar pe de altă parte alegerea lui Leon al VIII-lea (963-965), care nici măcar nu făcea parte din rândul clerului. Istoriograful papal este în mai mare măsură interesat de succesiunea rapidă a evenimentelor, în dimensiunea superficială a acestora. Cu ajutorul adepților săi din Roma, care, iată, se pare că încă aveau putere, Ioan a reușit să recucerească Cetatea Eternă de îndată ce împăratul a părăsit-o, fiind acum rândul lui Leon să fugă. Ioan murea însă cu puțin înaintea declanșării reacției imperiale. Factorii de putere din Roma s-au străduit în noile condiții să-l determine pe Otto să-l accepte pe noul lor ales, diaconul Benedict (964), în locul lui Leon, a cărui înlăturare se pare că nu fusese tocmai nejustificată. Zadarnic însă, pentru că împăratul nu-l putea lăsa de izbeliște, fie și numai din rațiuni de prestigiu personal, pe pontiful ales sub protecția sa, și astfel, printr-un asediu, i-a silit pe romanii să capituleze, să i-l predea pe Benedict și să-l impună din nou pe Leon; în acest timp, fostul diacon a trebuit să ia calea exilului, în ținuturile reci din nord, la Hamburg.

De altminteri și Leon a murit la scurt timp. Succesorul acestuia, ales cu acordul împăratului, Ioan al XIII-lea (965-972), fost episcop de Narni și chiar fiu al unui episcop^{*****}, după cum afirmă *Liber pontificalis*, a trebuit să înfrunte o nouă rebeliune a Romei, nou prilej de campanie

***** Ioan al XIII-lea era nepotul nobilei romane Teodora. Fiica acesteia, Teodora, se căsătorise cu consulul Ioan, care ulterior a intrat în cler și a devenit episcop. Din această căsătorie Ioan a avut cinci copii, printre care și viitorul papă (n.r.).

pentru Otto. Cartea pontificală povestește despre o curte de judecată draconică, în fața căreia împăratul și papa i-au târât pe insurgenți. Conducătorii au fost spânzurați, iar consulii romani au fost exilați, trupul lui Rotfred, răposatul conte de Campagna, fost comandant al închisorii papale și asasinat cu puțin timp înainte, fiind deshumat; dar Petru, prefectul orașului, a avut parte de cel mai groaznic tratament: a fost atârnat de părul capului de statuia ecvestră a lui Marc Aureliu, care la acea vreme era considerată drept un monument al lui Constantin cel Mare, dar care era totuși fără sfilă folosit ca „stâlp” al infamiei, a fost pus să încalce de-a-ndoaselea un măgăruș, fiind apoi purtat spre deliciul vulgului de-a lungul orașului până la temniță.

Este frapant că în *Liber pontificalis* nu se spune nimic despre alte evenimente din cursul acestui pontificat și de asemenea nimic despre încoronarea ca împărat a lui Otto al II-lea (961-983), înfăptuită în ziua de Nașterea Domnului în anul 967 de către pontiful repus în drepturi. Istoria silniciilor continuă însă. Următorul papă a fost înlăturat și strangulat în castelul Sant'Angelo. Acestea se întâmplau la îndemnul unui diacon cunoscut sub numele de papă ca Bonifaciu al VII-lea (974-985) și pe care un catalog papal prefera să-l numească ironic Malifatius. Acesta nu s-a putut însă impune și a fost nevoit să se salveze fugind în cuprinsul puterii bizantine, scăpând astfel de intervenția rapidă a împuterniciților imperiali, dar și de papa Benedict al VII-lea (974-983), cel ce fusese ales de către o grupare potrivnică lui. Bonifaciu a revenit la Roma după ani de zile, din porunca lui găsindu-și sfârșitul tot la Sant'Angelo încă un papă, Ioan al XIV-lea (983-984), înainte ca el însuși să fie ajuns de moarte, iar cadavrul tiranului să fie profanat de furia populară.

Chiar și astfel de însemnări parcimonioase lasă să se întrevadă puternicele grupări și facțiuni ce-i separau pe romani la începutul existenței Imperiului Romano-German. Alături de diverse facțiuni nobiliare, pe lângă adepții casei princiare și ai opozanților acesteia, alături de cercuri ecleziastice a existat și o partidă imperială ce își îndrepta speranțele spre Bizanț, și nu în direcția regelui german încoronat la Roma, cel ce se simțea și acționa ca urmașul de drept al protectorilor carolingieni ai Romei. Dacă, pe de o parte, unele grupări îl chemau în ajutor, altele nu vedeau deloc cu ochi buni amestecul său în afacerile romane.

Nicăieri în istoriografia papală nu se spune că în momentul încoronării din februarie 962 a fost reînnoit și vechiul pact carolingian dintre papă și împărat și, o dată cu acesta, desigur, nu doar confirmarea

existenței statului papal, ci și a drepturilor imperiale legate de alegerea și consacrarea papei. Înaintea procesului intentat lui Ioan al XII-lea și înainte de desemnarea lui Leon al VIII-lea se spune, conform unei mărturii contemporane, că romanii ar fi trebuit să-i garanteze sub jurământ lui Otto că pe viitor se vor feri să porceadă la alegerea și consacrarea unui papă fără consensul și consultarea prealabilă a sa și a fiului său. Nu există nici un motiv să ne îndoim de validitatea acestei afirmații documentare, în urma căreia procesul de desemnare a papei era asemuit celui practicat la alegerea episcopilor din spațiul german. Din punctul de vedere al împăratului, instituirea unei asemenea conduite era importantă mai înainte de orice pentru următorul motiv : în acea vreme, demnitarii ecleziastici îndeplineau și sarcini administrative, fiind deci esențial ca de la Roma aceștia să nu primească alte ordine sau sugestii decât cele care erau pe placul curții imperiale. Astfel, influența imperială la Roma și asupra papalității înregistrează un curs permanent ascendent, un prim punct culminant fiind atins fără îndoială prin alegerea lui Ioan al XIV-lea. Cu excepția unui singur catalog pontifical roman, nici un izvor istoric nu vorbește despre o alegere, ci despre o numire directă din partea împăratului, care se pare că pur și simplu l-a „delegat” la Roma pe președintele său arhicancelar italian, episcopul Petru de Pavia. La acel moment, interdicția canonică a strămutării, în ciuda căreia un episcop străin de Roma a putut totuși să devină papă, deoarece oficiul roman reprezenta altceva decât orice altă demnitate ecleziastică, nu mai constituia o problemă. Este adevărat că la începutul secolului Ioan al X-lea, fostul arhiepiscop de Ravenna, fusese acuzat de apărătorii lui Formosus că a încălcat prescripțiile canonice; între timp însă, Ioan al XIII-lea și Benedict al VII-lea schimbaseră episcopiile de Narni și de Sutri cu Roma. Era rândul unui episcop de Pavia să treacă acum în Cetatea Eternă. Ioan al XIV-lea este de altminteri și primul caz cert, după mult timp, de schimbare a numelui în condițiile înălțării pe tronul lui Petru. Se prea poate, fură însă a se cunoaște cu siguranță, ca Octavian să fi avut încă de la naștere și un al doilea nume, biblic, acela de Ioan, pe care l-a folosit apoi ca papă în dauna celui imperial antic pe care i-l dăduse ambițiosul său tată, Alberic. Așa cum, cu secole în urmă, un nume de divinitate păgână era cu totul nepotrivit pentru un pontif roman, se arată în cazul lui Ioan al XIV-lea că un papă nu putea purta, desigur, din cu totul alte motive, nici numele de Petru.

De la primenirea ottoniană a instituției imperiale, Roma fu cea parte din nou din imperiu, fiind supusă puterii împărătești. Reversul era evidenta fascinație a Romei față de împărați. Otto al II-lea murea la

Roma după ani îndelungați în care luptase pentru Italia și era înmormântat în catedrala Sfântul Petru, singurul împărat căruia i s-a acordat această onoare. Fascinația exercitată de Roma este deosebit de pregnantă îndeosebi în cazul lui Otto al III-lea (983-1002), cel care și-a dedicat scurta lui viață ideii de *Renovatio imperii Romani*, voind să-l depășească pe Carol cel Mare și să își transfere reședința în orașul împăraților romani din Antichitate. Se plănuia o guvernare a imperiului în consens cu papa, care nu avea menirea să ofere doar un sprijin sistemului ecleziastic imperial prin autoritatea sa, ci trebuia să fie pătruns de aceleași idealuri. Oportunitatea de a impune un asemenea pontif în acord cu împăratul s-a ivit la scurt timp după ce Otto al III-lea s-a eliberat de îndelungata tutelă și și-a asumat de sine stătător stăpânirea.

Chiar în acea vreme romanii l-au alungat pe papa Ioan al XV-lea (985-996), pontif urât de cler și de oamenii de rând pentru nepotismul și dezinteresul de care dădea dovadă. Din exil, papa a cerut ajutor tânărului rege, murind însă înainte de a-și întâlni protectorul. În aceste condiții, Otto îl desemna ca papă pe vărul său Bruno de Carintia, sub numele pontifical de Grigore al V-lea (996-999), de care a și fost încoronat cu diadema imperială la Roma. Buna înțelegere dintre cei doi veri germani nu a fost chiar exemplară, în primul rând pentru că Grigore era prea preocupat se pare să-și câștige simpatia romanilor, ceea ce l-a aruncat în tabăra adversă împăratului. Oricum, nu și-a atins obiectivul, dimpotrivă, a fost izgonit, iar stăpânirea Cetății Eterne a fost preluată de consulul roman Crescentius, sub protecția căruia a fost ales papă un grec din sudul Italiei, Ioan al XVI-lea (997-998). Acest pontif, considerat antipapă nu a fost defel inclus în noul *Liber pontificalis*. Doar câteva cataloage papale îl amintesc pe el și rebeliunea romană, a cărei cumplită reprimare înfăptuită de către împărat este mult mai plastic descrisă de alte mărturii istorice. Ioan a fost orbit, mutilat și batjocorit prin oraș, iar Crescentius a fost azvârlit de pe zidurile castelului Sant'Angelo, unde se baricadase. După moartea timpurie a lui Grigore, tânărul papă german, Otto l-a urcat pe tronul papal pe sfătuitorul și magistral său Gerbert d'Aurillac, al cărui nume ca episcop al Romei, Silvestru al II-lea (999-1003), amintea de legenda vremurilor idealizate ale împăratului Constantin cel Mare, un adevărat model pentru Otto. Înțelegerea dintre cei doi nu a decurs chiar fără probleme și nu a fost de durată, fiind întreruptă de moartea, neașteptată de timpurie, a împăratului.

Istoriografia papală a acelor vremuri furnizează, fapt cu totul regretabil, doar informații nesatisfăcătoare și lipsite de conținut despre

acest papă venit din Aquitania. Gerbert dobândise prestigiu încă din vremea lui Otto cel Mare atât la curtea papală, cât și la cea imperială, după ce sosise la Roma ca membru al unei solii spaniole. A stârnit admirație cu știința lui fenomenală, pe care o datora erudiției de formație maură. Ar fi putut obține ușor atunci un loc la curte, dar tânărul francez s-a îndreptat spre Reims, unde, în vremea aceea, ființa pe lângă catedrală o renumită școală, unde Gerbert nu numai că putea acumula cunoștințe, dar avea șansa de a face carieră ca profesor. În vremea lui Otto al II-lea a activat pentru scurtă vreme ca abate al mănăstirii benedictine de la Bobbio, din Italia de Nord, a fost apoi *scholasticus* la Reims, ajungând chiar să fie ales arhiepiscop al locului, dar nu s-a putut impune din rațiuni politice, deoarece contracandidatul său provenea din dinastia regală carolingiană. A fost nevoit să se refugieze, dar a fost primit cu bucurie de Otto al III-lea, care la prima ocazie l-a și propulsat în poziția de arhiepiscop de Ravenna, pe care apoi a schimbat-o cu tronul petrin. S-a spus mai devreme că Gerbert a fost geniul universal al acelei epoci, ultimul căruia i s-a atribuit stăpânirea la perfecție a disciplinelor clasice, așa-numitele *artes liberales*, ba, mai mult, uimea prin cunoștințele de matematică, precum și prin cele din domeniul medicinei și al muzicii, fiind și un strălucit stilist și un elocvent orator, calități dovedite chiar și când era vorba de chestiuni științifice. Există o legendă ce pune toate aceste cunoștințe pe seama unui pact cu diavolul, căruia Gerbert se pare că îi datora ascensiunea „de la R, prin R, la R”, adică de la Reims, prin Ravenna, la Roma. Legenda spune că aici urma bietul călugăr să devină nespus de bogat, nu ca papă, ci pentru că, prin magie, ar fi reușit să aducă la suprafață din lumea subpământeană comorile ascunse ale lui Augustus. Potrivit pactului cu diavolul, el nu ar fi avut voie niciodată să celebreze liturgia în Ierusalim, ceea ce Gerbert credea că îi va fi ușor de evitat, deoarece Palestina, aflată în mâinile mahomedanilor, era un țel aproape de neatins pentru creștini. Subtila viclenie drăcească a ieșit la iveală atunci când Silvestra a intrat, în timpul unei procesiuni, în biserica romană cu hramul „Sfânta Cruce din Ierusalim”. Astfel, sufletul papei i-a revenit necuratului, iar trapul cu membrele mutilate se spune că, potrivit ultimei dorințe a papei, trebuia să fie târât prin tot orașul de către animale, iar acolo unde acestea s-ar opri, acolo să fie îngropat. Acest loc de înmormântare s-a dovedit a fi chiar biserica de la Lateran, dar osemintele tot nu și-au găsit liniștea. Din acel moment, mai spune legenda, zgomotul produs de ciocnirea oaselor și umezirea sarcofagului anunță moartea fiecărui papă aflat în oficiu. Aceasta este legenda lui Silvestra, în vreme ce catalogul papal și

Liber pontificalis vorbesc cu zgârcenie despre acest *doctor* din Aquitania, despre papa cel învățat.

Fără a avea de departe aceeași faimă, la fel de abruptă este cariera ucenicului de cizmar roman Petra Rât-de-Porc, de la funcția de episcop-cardinal de Albano la tronul pontifical, numele său schimbându-se în Sergiu al IV-lea (1009-1012).

După moartea timpurie a împăratului Otto al III-lea, familia Crescenti își redobândise puterea la Roma, controlând până și papalitatea. Apoi, conții de Tusculum, descendenți ai principelui Alberic, și-au asumat o preeminență în cadrul nobilimii romane pentru circa o jumătate de secol. După conflicte de scurtă durată și după o schismă papală ce nici măcar nu a fost consemnată de *Liber pontificalis*, s-a instaurat pentru mai bine de trei decenii ceea ce s-a numit „papalitatea tusculană”. În timp ce capul familiei, contele Alberic al III-lea (f 1044), acționa în Roma după bunul său plac în calitate de consul, doge și comite-palatin al Lateranului, tronul papal a fost ocupat pe rând de frații mai tineri ai acestuia, întâi Teofilact, adică Benedict al VIII-lea (1012-1024), apoi Romanus, fost consul și duce al Romei, care a devenit Ioan al XIX-lea (1024-1032). În cea mai înaltă demnitate a Bisericii catolice a fost apoi propulsat propriul nepot al lui Alberic, adică fiul lui Teofilact, sub numele de Benedict al IX-lea (1032-1044). Nimeni nu pare să fi luat atitudine față de aceste practici, dar, oricum, istoriografia papală este considerabil rămasă în urmă, deși ar fi existat suficiente de consemnat, și bune, și rele, cu privire la aceste pontificate. Un exemplu ar fi cele două încoronări imperiale ale regilor germani – care nu s-au preocupat prea mult de soarta Cetății Eterne – înfăptuite cu fast la Roma în anii 1014 și 1027 ; între acestea, spectaculoasa vizită papală la nord de Alpi, din 1020, sau alte subiecte, cum ar fi revoltele antibizantine din Italia meridională, campaniile imperiale și mercenarii normanzi, inițiativele pline de promisiuni pentru o reformă ecleziastică, lansate de diferite sinoade.

Doar papa Benedict al IX-lea, ales la o vârstă foarte tânără, a beneficiat de o atenție aparte, deoarece pontificatul său și-a atras numeroase critici. Trebuie însă extras din alte izvoare istorice ceea ce s-a întâmplat atunci cu adevărat. *Liber pontificalis* spune doar că Benedict al IX-lea a fost alungat din oraș, papă devenind episcopul Ioan de Sabina ca Silvestru al III-lea (1044-1046). Acesta s-a dovedit a fi însă un papă nedrept, motiv pentru care a fost la rândul său gonit, pentru ca, la începutul lui 1045, Benedict al IX-lea să fie reșezat în drepturile sale. Alte izvoare dau mărturie despre luptele grele prin care tusculanilor

(frații papei, pentru că probabil în aceste vremuri de criză murise și tatăl lor Alberic) le-a reușit recucerirea orașului, dinspre Trastevere. Conducătorii acestei revolte romane împotriva conților de Tusculo pot fi identificați în persoanele unor membri ai familiei Crescenti, stăpâni ai unor posesiuni în Sabina. Se spune că tânărul papă ar fi avut intenții de căsătorie, motiv pentru care pare să își fi pierdut de tot cheful de a mai păstori Roma și Biserica apuseană. Astfel, el a cedat tronul papal nașului său, preotului Ioan Grațian, descendent al unei bogate familii romane, contra unei considerabile sume de bani. O asemenea afacere ce avea drept obiect, cum spuneam, tronul pontifical, era desigur în primul rând împotriva legii, *Liber pontificalis* consemnând că Grigore al VI-lea (1045-1046) și-a pierdut însă pe bună dreptate demnitățile cumpărate, prin intervenția împăratului, care l-a și trimis pe fostul papă în exil dincolo de Alpi.

Regele german din acel moment, Henric al III-lea (1039-1056), a fost numit împărat într-un mod cam precipitat, dar lui i s-au adresat și cererile de ajutor ca moștenitor al imperiului și deci ca protector al Romei. El sosea astfel în Italia însoțit de trupele sale, și în cadrul sinoadelor de la Sutri și de la Roma dinaintea Nașterii Domnului din anul 1046 îi depozeda de drepturi pe toți cei trei papi aflați la acel moment în competiție. Lui Grigore al VI-lea nu i-a fost de nici un folos faptul că i-a ieșit regelui în întâmpinare, nu pentru a-i ura bun venit, ci pentru a încerca să-l atragă de partea sa. A fost în cele din urmă silit să renunțe în mod dramatic la demnitățile sale. Cel instituit în locul său, fost episcop de Bamberg, va purta ca pontif numele de Clement al II-lea (1046-1047), fiind cel ce cu prilejul sărbătoririi Nașterii Domnului, în anul 1046, l-a încoronat pe Henric ca împărat. De la romani, dinastul german preluase totodată printr-o diademă și obligațiile unui *Patricius Romanorum*, prin care erau justificate retrospectiv în acest fel imixtiunile sale în istoria Romei și a papalității.

Roma însă nu era încă o stăpânire lipsită de probleme. În timp ce Clement al II-lea murea în afara orașului deja în anul 1047, probabil otrăvit, Benedict al IX-lea, cel ce se sustrăsese prin fugă judecății imperiale, era reintrodus în drepturile papale. Următorul papă, din nou un german, Damasus al II-lea (1047-1048), fost episcop de Brixen, a trebuit, după numirea sa survenită în urma unor rugăminți venite dinspre Roma, să fie pus în stăpânirea reședinței sale prin forța armelor. A supraviețuit doar trei săptămâni acestui eveniment. Istoriografia papală de mai târziu, atașată de ideile reformei ecleziastice, a interpretat sfârșitul brusc al acestui pontif drept o pedeapsă

binemeritată trimisă de Dumnezeu, deoarece cel astfel pedepsit fusese un intrus. Abia succesorului său, Leon al IX-lea (1048-1054), fost episcop de Toul, i-a fost dat să aibă un pontificat de mai lungă durată, după ce s-a reușit izgonirea definitivă a conților de Tusculo, care însă inițial nu s-au dat bătuți, deoarece în 1055 îl întâlnim din nou menționat documentar ca papă pe Benedict al IX-lea, înainte de a se retrage în călugărie la mănăstirea Grottaferrata, patronată de familia sa, unde a și murit.

Cu privire la Leon al IX-lea, *Liber pontificalis* mai consemnează doar că ar fi murit după încheierea cu succes a unei campanii îndreptate împotriva normanzilor prădalnici din sudul Italiei. Alte cronicile mai bine informate dau însă de știre că papa ar fi fost de fapt înfrânt – pentru că a fost înșelat de trapele germane sau pentru că nu a așteptat ajutorul unui contingent german, nu se știe prea bine – și luat prizonier, permițându-i-se să revină la Roma doar pentru că era bolnav de moarte.

Cel mai important eveniment din perspectiva istoriei Bisericii petrecut în timpul acestui pontificat nu a atras cu certitudine atenția romanilor în aceeași măsură în care a stârnit interesul istoricilor moderni, pentru că efectele sale nu puteau fi pe de-a-ntregul întrevăzute. Este vorba de schisma dintre Biserica romano-catolică și cea greco-ortodoxă, pronunțată definitiv în anul 1054, atunci când legatul Humbert de Moyenmoutier (**t** 1061), episcop-cardinal de Silva Candida, trimis la Bizanț pentru tratative privind o alianță îndreptată împotriva normanzilor, după o neplăcută dispută cu patriarhul constantinopolitan Mihail Ceralarie (1043-1058), a depus o bulă de excomunicare pe altarul catedralei Sfânta Sofia, act căraia i s-a răspuns în cadrul unui conciliu bizantin prin aruncarea unui blestem asupra latinilor. Deoarece la acea dată, la 16 iulie 1054, tronul papal era vacant încă din aprilie, după moartea lui Leon al IX-lea, cel ce-l trimisese în misiunea răsăriteană pe Humbert, validitatea măsurii cardinalului este cel puțin problematică. Monahul loren fusese oricum cel mai de seamă consilier al papei, pe care acesta îl adusese cu sine la Roma chiar din Lotharingia. Se pare că a fost unul dintre biografiile lui Leon, deoarece acest pontif a beneficiat de mai multe biografii, semn că activitatea sa ca papă, zelul său reformator manifestat la Roma, dar și numeroasele călătorii produsese o bună impresie, fiind subliniat că el intrase în orașul celui dintâi dintre apostoli nu ca stăpân, ci cu picioarele goale ca un pelerin; nefiind mulțumit doar cu numirea imperială, își dorea să fie primit și de romani printr-un fel de alegere. Ulterior, scrisul istoric din mediile pontificale a preluat și a amplificat aceste afirmații, fără a se preocupa de veridicitatea sau de

gradul de probabilitate al acestora. Nobilul alsacian Leon ar fi fost prin urmare un om simplu, căraia a trebuit să i se explice cum împăratul a dorit să-l ducă pe căi greșite și astfel ar fi putut deveni în loc de apostol, apostat. Toată lumea a admirat apoi modestia acestui papă-pelerin, iar când el le-a cerut romanilor să-și aleagă prin propria decizie un episcop și un păstor al sufletelor, răspunsul unanim ar fi sunat : „Pe tine și pe nimeni altul vrem ! ”. *Liberpontificalis* nu are nici o consemnare despre asemenea întâmplări, doar obișnuitele laude ale feluritelor virtuți ale lui Leon.

Să ne oprim și noi aici.

Epoca reformei gregoriene

O nouă epocă din istoria papalității se anunță. Aceasta stă sub semnul reformei, iar Leon al IX-lea trece pe bună dreptate drept cel ce a inițiat-o, pentru că prin el și prin reformatorii de proveniență lorenă ce l-au urmat ideile transformatoare au fost implantate în reședința papală și prin aceasta în chiar centrul Bisericii. Impunerea acestor principii pe întregul cuprins al Bisericii nu putea, se înțelege, să aibă loc într-un mod absolut lipsit de convulsii. Semnele timpului s-au bucurat de atenție și din partea scrisului istoric papal din acea vreme.

În prim-plan nu mai apare Humbert de Moyenmoutier în calitate de consilier al lui Leon al IX-lea, ci Hildebrand, fără de care, se pare, papa nu ar fi întreprins nimic. Acest Hildebrand nu este însă nimeni altul decât viitorul papă Grigore al VII-lea. Era un tânăr cleric atunci când luase calea exilului german împreună cu Grigore al VI-lea, Leon fiind cel ce l-a readus la Roma. De numele său se leagă apoi o nouă epocă din istoria Bisericii și a papalității, perioada „reformei gregoriene”. Sigur că aceasta mai poartă și numele de „epocă a disputei pentru investitură” și nu va trece mult până când această nouă temă va primi o formă articulată în *Liber pontificalis*. Cu privire la cel de-al patrulea din șirul de papi de proveniență germană, Victor al II-lea (1054-1057), anterior episcop de Eichstätt, cartea pontificală nu reține mai nimic, cu toate că el era cel căruia împăratul Henric al III-lea, aflat pe patul de moarte, îi încredințase imperiul și pe moștenitorul acestuia, propriul său fiu, regele-copil Henric al IV-lea (1056-1106), gest de încredere rămas fără consecințe serioase din pricina morții timpurii a papei. În ceea ce-l privește însă pe succesorul lui Victor, papa Ștefan al IX-lea (1057-1058), de asemenea un loren adus la Roma de Leon al IX-lea, primul papă după multă vreme ce nu-și datora înaltul oficiu unei numiri imperiale, se consemnează că el ar fi fost, ca să zicem așa, cel ce a deschis disputa pentru investitură, prin faptul că l-a numit pe împărat eretic, deoarece acesta acorda investitura.

Această judecată este justă, ,șeși nu întru totul exactă. Tocmai în acele luni ale scurtului pontificat al lui Ștefan al IX-lea, Humbert de Moyenmoutier începuse redactarea ultimei părți a cărții sale, *Adversus simoniacos*⁺⁺⁺⁺⁺⁺, în care investitura laică, adică procesul de instalare în oficiu a unui cleric de către un laic, cum ar fi un rege sau împărat, era

+++++++ *împotriva celor vinovați de simonie* (lat.) (n.t.).

definită drept crimă blestemată și erezie, comparabilă cu fapta celui mag Simon din Samaria, primul eretic cunoscut în istoria timpurie a Bisericii, care zadarnic încercase să cumpere cu bani de la Sfântul Petru slujirea de apostol. Cu adevărat, acesta a fost debutul conflictului pentru investitură, deoarece toată ordinea societății urma să se dezintegreze dacă regelui nu-i mai era permis să încredințeze demnitarilor bisericești competențe administrative din sfera laică, și asta pentru că membrii corpului clerical, spre deosebire de demnitarii laici, aveau știință de carte și respectau celibatul, ceea ce nu transforma funcțiile lor în bunuri ereditare. Din cauza unor asemenea necesități de guvernare, regele nu putea conferi funcțiile în cadrul Bisericii decât celor ce se bucurau de încrederea sa. Până în momentul la care ne referim, această practică nu fusese criticată. Humbert însă nu făcea trimitere la structurile imperiului, ci era vorba de eliberarea Bisericii și a clerului de sub tutela influențelor laice. Pentru Roma și papalitate această libertate a fost atinsă printr-un decret privind alegerea papei, adoptat în cadrul unui conciliu lateran din anul 1059, prin care dreptul de alegere a papei era conferit colegiului cardinalilor fără a se face vreo referire concretă la cele ce reveneau împăratului în calitate de *Patricius Romanorum*. Cu puțin înainte izbucnise o schismă papală, urmată de alegerea unui papă în afara Romei, ceea ce era în dezacord cu toate cutumele de până la acea dată, dar care, o dată înfăptuită, era nevoie să fie și justificată, chiar retrospectiv. Acesta este contextul ce prilejuise decretul electiv amintit mai sus.

Toate acestea sunt însă foarte puțin cunoscute de autorul cronicii pontificale, la fel stând lucrurile și cu lucrarea polemică a lui Humbert sau cu fundalul cultural-politic în care manifestul anti-simoniac este redactat. Ceva mai generoasă este opera istorică așa-numită *Annales Romani*, păstrată doar fragmentar, ale cărei prime părți scrise în vremea pontificatului lui Grigore al VII-lea tratează evenimentele începând din anul 1044. Această lucrare are la bază un catalog al pontifilor romani care reunise tot felul de știri istorice din Roma și care avea drept țel expunerea istoriei papilor din acea vreme așa cum era ea percepută din perspectiva unui antigregorian. Avem deci de a face cu o mostră de scris istoric papal și cu partizanatul pe care acesta îl incumbă într-o epocă plină de incertitudini. În acest context trebuie amintit în primul rând episcopul Bonizo de Sutri (f 1094), care în calitate de exilat aflat în grija contesei Mathilda de Toscana (**t III 5**), deci a puternicei protectoare a lui Grigore, scria pentru acesta din urmă, iar în argumentațiile pe care le construia obișnuia să facă apel și la istorie. Astfel au luat naștere

anumite pasaje din lucrarea sa istorică intitulată *Liber ad amicum* sau din cea cu tentă canonistică, *Liber de vita christiana*, care mai târziu a fost utilizată ca o bine venită sursă de inspirație pentru un *Liber pontificalis* revizuit. Desigur că la Bonizo toată istoria recentă a papalității este scrisă în jurul personalității centrale a acelei epoci, Grigore al VII-lea, perceput drept dirigitorul afacerilor politice ale papalității cu mult înainte de urcarea pe tronul papal.

Disputa pentru investitură reprezintă un nou episod de schisme papale în istoria Bisericii latine, care se succed începând din 1058 aproape fără încetare timp de mai bine de o jumătate de secol ; nici măcar un papă nu a scăpat de opoziția unui antipapă. Se dovedește în acest fel cât de dure erau confruntările, dar și cât de dificil le era credincioșilor siliți să se decidă asupra unei poziții.

Istoria primelor două schisme din epoca decretului electiv - premisa și efectul acesteia s-ar putea spune - poate fi urmărită cu ajutorul relatării antigregoriene din analele romane. Evenimentele sunt prezentate după cum urmează : Hildebrand a fost însărcinat de romani să aducă de la curtea regală germană nominalizarea unui succesor pentru pontiful muribund Ștefan al IX-lea; trecând însă prin Florența i-ar fi propus tronul petrin episcopului de acolo, Gerardo, cu care s-a înapoiat la -Roma, aducând cu sine importante sume de bani. Fideții împăratului de la Roma, înfuriați de cele petrecute, l-ar fi promovat ca papă pe episcopul-cardinal Ioan de Velletri sub numele de Benedict al X-lea (1058-1059), care, *volens-nolens*, a trebuit să primească alegerea și în favoarea căruia romanii au fost câștigați cu bani. Deoarece începutul pontificatului lui Benedict poate fi calculat cu o aproximație de câteva zile după moartea lui Ștefan survenită la Florența, declanșarea schismei s-a petrecut mai degrabă invers decât se aștepta: Benedict a fost cel dintâi ales, fiind sprijinit, după cum o arată și numele său pontifical, de câteva familii nobiliare din împrejurimile Romei, ale căror nume au fost reținute de analele romane, conduse de conții de Tusculo, care tocmai recuceriseră printr-o lovitură fulgerătoare controlul în Cetatea Eternă. Hildebrand ajungea într-adevăr ca legat papal în Germania și, potrivit prevederilor testamentare ale lui Ștefan, amintite și de *Liber pontificalis*, alegerea canonică a papei a avut loc abia după întoarcerea cardinalului, în vara anului 1058, la Siena, unde fugiseră cardinalii luați prin surprindere de evenimentele de la Roma. Cartea pontificală a păstrat în memorie și rolul deosebit jucat de Hildebrand în promovarea episcopului florentin, dar propriu-zis despre acesta din urmă, Nicolae al II-lea (1058-1061), nu avea de știre decât că era burgund de origine. *Annales*

Romani, dimpotrivă, oferă un tablou detaliat al acelei „bătălii pentru Roma”: Hildebrand a scindat poporul din Roma cu ajutorul banilor puși la dispoziție de un evreu convertit și a mărșăluit dinspre Trastevere și insula Tiberina în orașul dominat acum de crime și vărsări de sânge. Susținătorii lui Benedict au fost înfrânți, el însuși trebuind să își caute scăpare la familia nobililor Crescenti, nu departe de Tivoli, în timp ce la Roma Nicolae era instituit în funcție, nu fără un nou apel la mită. Se știe din alte mărturii că acest eveniment avea loc la sfârșitul lui ianuarie 1059, motiv pentru care uneori anii pontificatului lui Nicolae al II-lea se calculează începând cu această dată, deși decretul papal emis la scurt timp după aceea oferea legitimare celor recent petrecute. Mai exact. o alegere efectuată de cardinali era validă chiar dacă aceasta trebuise să se desfășoare în afara Romei, și alesul își putea exercita de îndată toate prerogativele papale, chiar dacă întronizarea sa la Roma trebuia să fie amânată din diverse motive. Analele romane prezintă și starea de spirit existentă în Cetatea Eternă la acel moment, afirmând că mulți romani i-ar fi jurat credință lui Nicolae al II-lea cu mâna stângă, deoarece dreapta aparținea lui Benedict al X-lea.

Soarta lui Benedict a stat încă multă vreme în atenția analistului. Acesta povestește despre cele două asedii asupra orașului Galeria, unde se refugiase pretendentul partidei tusculane. Asediatorii erau mercenari normanzi tocmiți de Hildebrand tocmai în acest scop. Apoi, la vremea strânsului recoltelor, după supunerea protectorilor săi, Benedict s-a văzut silit să abdice, totuși nu înainte de a-i blestema pe romani de la înălțimea zidurilor orașului, pentru că l-ar fi tăcut papă împotriva voinței lui. I s-ar fi acordat permisiunea de a-și duce viața mai departe într-o casă din Roma, proprietatea familiei sale, dar apoi, împotriva asigurărilor date sub jurământ, a fost arestat și dus spre judecată în fața unui sinod reunit la Lateran în primăvara anului 1060, deoarece adversarii săi aveau nevoie de o depunere în cadra legal, însoțită de mărturisirea publică a culpei. Feluritele acte de umilire a lui Benedict, prilejuite de nimeni altul decât de Hildebrand, sunt redată în detaliu, analistului fiindu-i cunoscut și faptul că după șederea silnică într-o mănăstire, a urmat o grațiere produsă treptat, astfel încât nefericitul om a reușit să-i supraviețuiască marelui său dușman Hildebrand. Cel care în această schismă a fost desemnat drept antipapă s-a dovedit până la urmă a fi învingătorul.

Într-un mod asemănător au stat lucrurile și în următoarea „bătălie pentru Roma”, declanșată câțiva ani mai târziu, asupra căreia, de această dată, ne-a parvenit și relatarea din *Liber pontificalis*, ceea ce ne

permite să facem o comparație cu cele scrise de analiștii romani. Trebuie spus, dacă mai era nevoie, că diferențele nu sunt deloc neglijabile..

Grupările nobiliare par să fi tras învățămintele necesare din ultimele evenimente, având de această dată grijă să mențină relații bune cu curtea germană. Nu poate fi altfel perceput gestul nobilimii de a-i trimite tânărului rege Henric al IV-lea o diademă menită a-i aduce aminte de drepturile ce derivau din poziția de *patricius*, solicitându-i deopotrivă nominalizarea unui nou papă în locul muribundului Nicolae al II-lea, prin urmare în totală lipsă de concordanță cu decretul electiv al chiar acestui pontif; aceasta este versiunea din *Annales Romani*, în care Hildebrand apare din nou ca făuritor de papi împotriva celor dorite de romani. Mai exact, el l-ar fi adus la Roma pe Anselm, episcopul de Lucea, ca papă sub numele Alexandru al II-lea (1061-1073). Nu era altceva decât un răspuns la inițiativa romană, în timp ce în opinia exprimată de *Liberpontificalis* totul s-ar fi petrecut exact invers, adică romanii nemulțumiți ar fi solicitat ajutorul germanilor împotriva întru tot lăudabilului Anselm și l-ar fi impus pe Honorius al II-lea (1061-1064), fostul episcop Cadalus de Parma. Bonizo este și mai bine informat, relatând că împărăteasa, mamă și regentă a minorului Henric, ar fi fost convinsă că nimeni nu putea fi papă fără acceptul împăratului, chiar și după decretele lui Nicolae. Nicăieri însă nu se spune nimic despre alegerea lui Honorius în cadrul conciliului reunit la Basel, ceea ce însemna deja un avantaj în raport cu candidatul cardinalilor. Adevărul este însă că Alexandru a fost întronizat la Roma înaintea lui Honorius, eveniment ce se va dovedi determinant în decizia luată mai târziu cu privire la schismă, amănunt reținut doar de Bonizo, nu și de *Liber pontificalis* sau *Annales Romani*. Aceasta din urmă dă la iveală însă o serie de imagini relevante despre cum Roma a fost o perioadă reședința ambilor papi, unul stabilit pe Capitoliu și la Lateran, altul la castelul Sant'Angelo și la Vatican, dând ordine susținătorilor lor înțeleștați în aprige lupte pe străzile și în piețele orașului, explicând prin epuizarea resurselor financiare retragerea lui Honorius la Parma. În schimb, *Liber pontificalis* se mulțumește să rezume că după multe crime și fapte rele ce nu au mai putut fi suportate nici la Roma, nici la curtea imperială, Alexandra și-a păstrat oficiul în toată splendoarea și gloria sa. În opinia lui Bonizo, Hildebrand a fost cel care ar fi reușit să imprime convingerea că drepturile istorice ale împăratului nu se situează deasupra dreptului canonic în vigoare. Astfel, s-a putut pronunța o decizie asupra schismei în conciliul de la Mantua din 1064. Probabil nimeni nu a dat importanță faptului că în episcopia sa, Parma, Cadalus a continuat să păstorească până la stingerea din viață, survenită abia în

1071, și să se intituleze „papa Honorius ”. Atât această schismă, cât și cea a lui Benedict al X-lea au fost afaceri de importanță locală, ce nu au atins ordinea apuseană în ansamblu.

Nu după mult timp lucrurile vor sta cu totul altfel. Se va atinge un punct culminant în momentul în care Henric al IV-lea, major și stăpân pe tronul său, precum și alți suverani ai Europei, se vor vedea confrunțați cu o serie de revendicări formulate în sensul reformei și care puneau sub semnul întrebării toate acele *consuetudines* existente, papi precum Grigore al VII-lea și Urban al II-lea atrăgând atenția întregii lumi.

A înțelege și a descrie aceste personalități a fost o sarcină dificilă în toate epocile, astfel încât în locul unor biografii mulțumitoare există doar un mare număr de studii particulare ce așteaptă să fie prelucrate. Poate că tocmai acei contemporani ce au așternut cele câteva rânduri biografice păstrate au intuit propriile limite în a aborda obiectiv faptele celor doi papi, protagonistul principal al episodului de la Canossa, Grigore al VII-lea și inițiatorul cruciadei, Urban al II-lea. *Vita* de care a avut parte Urban în *Liber pontificalis*, de exemplu, este într-adevăr scurtă, iar o altă descriere a vieții sale nu există.

Marele Grigore al VII-lea (1073-1085) făcea obiectul unei biografii ample, redactată de priorul augustian de origine germană Paul de Bernried, scrisă în 1128 ca urmare a unei vizite întreprinse la Roma. Lucrarea era concepută prin utilizarea cu predilecție a documentelor din cancelaria papală. Și autorii lui *Liberpontificalis* s-au aplecat pentru a închege descrierile pontificatelor lui Grigore al VII-lea și Urban al II-lea asupra aceluiași tip de surse cu caracter oficial, și în special pentru primul, mai puțin pentru cel de-al doilea, expunerea a fost alcătuită din citate extrase din epistolele și actele păstrate în registrele aflate în arhiva pontificală. După cum se poate deduce, rezultatul a fost obținerea unor portrete papale de-a dreptul deosebite. Doar Bonizo mai dă un strop de culoare expunerilor evenimentțiale.

În biografia lui Grigore din *Liber pontificalis* se poate citi – după obișnuita introducere în stilul caracteristic istoriografiei papale – o versiune rezumată a protocolului oficial asupra alegerii lui Hildebrand ca papă, subliniat fiind caracterul absolut lăudabil al pontifului, dar bineînțeles că se trece cu vederea contextul confuz în care alegerea fusese celebrată și faptul că aceasta nu se perfectase conform tuturor prescripțiilor decretului de alegere a papei. Cardinalul Hugo Candidus, mai târziu – din motive personale – unul dintre cei mai înverșunați dușmani ai papei, ar fi agitat plebea din Roma, potrivit afirmațiilor lui Bonizo, instigând-o să îl aclame pur și simplu pe arhidiaconul Hildebrand

ca papă, deoarece un alt candidat mai potrivit nu exista, situându-se în acest fel cu un pas înaintea alegerii cardinalilor. Grigore însuși a atribuit propria promovare inspirației divine, accentuând că ar fi preluat suspinând povara demnității pontificale, așa cum la vremea sa fusese trimis în exil alături de Grigore al VI-lea și cum mai târziu, tot împotriva voinței sale, s-a întors la Roma împreună cu Leon al IX-lea. Biograful papal nu va pierde ocazia ca într-un pasaj ulterior să includă și această confesiune. Este de neimaginat că Grigore ar fi putut să spere sau chiar că ar fi putut să îi solicite lui Henric al IV-lea să nu îi recunoască alegerea, așa cum vrea Bonizo să ne facă să credem, deoarece lui Grigore consensul imperial i se părea absolut lipsit de relevanță la o alegere papală, în special una precum cea care se produsese, motiv pentru care nici nu a trimis la curte vreo solie pentru a anunța promovarea sa. Dar, probabil, felul în care și-a ales numele pontifical, după nefericitul papă Grigore al VI-lea, a fost o demonstrație.

Autorul biografiei din *Liber pontificalis* sare apoi de la debutul biografiei la atentatul nelegiuit din 1075 pe care Cencius, fiul prefectului Romei, l-a încercat asupra papei în basilica Santa Maria Maggiore în timpul slujbei de Nașterea Domnului. Maleficul plan a eșuat deoarece romanii s-au ridicat în apărarea episcopului lor, l-au pus în libertate și au nimicit castelul lui Cencius. Atentatorul a găsit azil la regele Henric, ceea ce, după opinia biografului, a condus la conflictul dintre rege și papă, tema de căpătâi a biografiei lui Grigore. Conflictul a evoluat repede în direcția unei lupte deschise. O serie de consilieri ai lui Henric au fost amenințați cu excomunicarea pe motiv de urzeli simonice încă din primăvara lui 1075, ceea ce a creat repede resentimente, fiind pregătit astfel drumul care a dus la Canossa, dramaticul apogeu al pontificatului. Însuși Henric a fost excomunicat în cadrul unui sinod reunit în timpul Postului Mare, în anul 1076 ; măsura excomunicării, realizată printr-o rugăciune a papei, s-a dovedit a fi foarte eficientă. Textul decretului de excomunicare poate fi citit în biografia papală ; mai trebuie însă adăugat că, în ianuarie 1076, în dieta de la Worms, regele îl declarase depus pe papă și îi solicitase să se retragă. Bonizo ne relatează plastic ce furtună de proteste s-a stârnit la solicitarea solului imperial în sinodul roman amintit, când acesta i-a cerut papei să părăsească tronul petrin și i-a invitat pe cardinali să se prezinte în fața regelui pentru a li se comunica numele viitorului episcop roman. Această obrăznicie era pe punctul de a se termina tragic pentru reprezentantul curții germane, dacă papa nu l-ar fi luat pe ambasador sub protecția sa. Nici una dintre biografiile papei nu dezvăluie posterității motivele, ca urmare a celor

povestite de cardinalul Hugo în dieta de la Worms, pentru care Hildebrand era învinuit și privit în Germania ca „fals călugăr”, și nu ca papă legiuit. Din contra, Bonizo își dă toată silința să justifice, prin apel la precedente istorice, depozitarea de drepturi a unui rege de către un pontif roman. Și *Liber pontificalis* vine, prin pasaje decupate din scrisorile papale, în special în întâmpinarea posibilelor critici aduse măsurilor papale, cum că un rege impus din grație divină nu poate fi excomunicat și că atunci, ca întotdeauna, pentru un papă mai potrivită ar fi o atitudine pașnică.

bar, în continuare, se povestește cum Henric a fost adus în cele din urmă la supunere. Poate fi rețrăită penitența făcută la Canossa pe timp de iarnă, redată de Grigore printr-o descriere autentică înglobată în textul unei scrisori expediate în Germania – și folosită mai apoi de biograful său – în care este redat cu fidelitate și jurământul pe care regele a fost nevoit să îl depună în fața papei. O bogată paletă coloristică a fost angajată de-a lungul timpului în redarea acelei scene a umilinței regale în fața papei la Canossa, astăzi trebuind ca imaginea populară pe alocuri exagerată să fie filtrată cu atenție. Lui Grigore i s-au adus în acele momente reproșuri că ar fi procedat ca un tiran crud, dar papa și-a asumat fără teamă acuzele pentru a-i face pe susținătorii săi din Germania să înțeleagă cu ce situație extremă fusese nevoit să se confrunte la Canossa, nerămânându-i pur și simplu nici o soluție decât să pronunțe ridicarea excomunicării, deși toată afacerea ar fi trebuit să fie limpezită în cadrul unei diete germane. Descrierea pe care o dă Bonizo, cu regele penitent, desculț, stând pentru trei zile în zăpadă și viscol, reprezintă unul dintre izvoarele principale ale episodului de la Canossa, ba chiar fiind depășit ca „dramatism” de alte cronici. Întâlnirea regelui cu papa din ianuarie 1077 în castelul Mathildei a marcat o schimbare în istorie. Nu este deci de mirare că istoricii moderni, asemenea contemporanilor evenimentului, i-au acordat atâta atenție.

Episodului de la Canossa i-a urmat conflictul pentru tronul german, deoarece principii nu s-au arătat mulțumiți de absolvirea regelui și l-au ales drept contra-rege pe ducele Suabiei, Rudolf de Rheinfelden (1077-1080). *Liber pontificalis* îl apără pe papă de acuzele că ar fi declanșat războiul civil din regatul german. Henric a dat la scurt timp dovadă că actul de penitență nu fusese decât un compromis necesar din punct de vedere politic. În cele din urmă este din nou excomunicat, tot în cadrul unui sinod reunit în Postul Mare în anul 1080, interdictul asupra regelui fiind comunicat din nou sub forma unei rugăciuni.

Faptul că în mijlocul acestor dispute politice este amintit și cazul *scholasticului* francez Berengar de Tours († 1088), care a trebuit în anul 1079 să facă o dezmințire a învățăturii sale despre Tuine, pare aproape de necrezut. În acest fel însă se poate cel puțin observa că totuși ceea ce preocupa pe toată lumea pretutindeni erau problemele teologice, și nu doar controversese politice.

În iunie 1080 sinodul imperial de la Brixen îl proclamase ca papă - de fapt antipapă - pe arhiepiscopul Wibert de Ravenna, sub numele de Clement al III-lea (1080-1100). În *vita* lui Grigore doar scrisorile papale amintesc aceste întâmplări, fie avertizând asupra pericolului reprezentat de rivalul său, fie cerând ajutor împotriva acestuia. Propulsarea lui Clement era privită drept o continuare a schismei lui Cadalus. Din izvoarele ce i-au stat la dispoziție, istoricul papal readuce la lumină evenimentele din toamna anului 1083, când Grigore al VII-lea, în toiul asediului la care regele Henric supusese Roma, reunea la Lateran un conciliu în care se spune că ar fi predicat pentru statornicia în credință nu cu voce omenească, ci cu glas angelic. Continuarea celor întâmplări trebuie refăcută fără apelul la registrele papale, care, greu de crezut că în mod pur întâmplător, se încheie chiar în acest an. Autorul nostru se oprește la un moment despre care multe ar mai fi putut și ar mai fi trebuit să fie dezvăluite. El se grăbește însă să își încheie lucrarea biografică cu o referire potrivită temei sale, cum că ar mai fi multe de spus, dar ar lua timp să se rememoreze toate cele făcute Romei de Satan și Anticrist. Cele trei campanii ale lui Henric asupra Romei și îndelungatul asediu la care fusese supus orașul sunt menționate ; la fel și întronizarea lui Wibert, înfăptuită în cele din urmă, sau felul cum Grigore rezistase în castelul Sant'Angelo asediului impus de romanii nestatornici, după cum le era obiceiul. De teama de a nu fi surprins de trupele normande venite în ajutorul papei, Henric a părăsit în cele din urmă Roma. Biograful ne oferă un rezumat al cuvântării de despărțire pe care împăratul a adresat-o romanilor, cărora le-a încredințat patetic coroana și le-a promis că se va întoarce curând. Promisiunea nu s-a adevărit, Dumnezeu însuși îngrijindu-se de asta, opinează cu pioșenie autorul povestirii, deoarece Henric nu a mai ajuns vreodată la Roma. Aceasta este concluzia triumfătoare a unui gregorian convins, care, fără să vrea, ne permite să datăm, ceea ce nu este puțin, momentul la care a fost scrisă lucrarea, adică după moartea împăratului, survenită în 1106. Satisfacția provocată de eliberarea papei se amestecă cu alte sentimente, deoarece nu a putut fi trecut sub tăcere modul cumplit în care normanzii au jefuit Roma, au dezonorat femeile și au incendiat

clădirile. Apoi ruinele s-au prăbușit definitiv în urma unui cutremur de pământ, iar populația a suferit amarnic de foame.

După cum se știe, papa, eliberat din castelul Sant'Angelo, a refuzat să-și însoțească salvatorii la Salerno, acolo unde își va și găsi sfârșitul în decurs de un an de zile, sfârșit preamărit de biograful său. Dar nu s-au păstrat în lucrarea acestuia acele cuvinte rostite pe patul de moarte și care au dat atât de furcă multor generații de istorici : „Am iubit justetea și am urât nedreptatea, de aceea mor în exil”. Aceasta este cea mai cunoscută versiune și reprezintă, de fapt, parafrizarea versetului unui psalm (44,9) cu un final cu totul diferit. Exprimă oare aceste cuvinte resemnarea sau sfințenia papei ? Biografia pontifului nu lasă defel să se întrevadă asemenea gânduri. I se poate certifica autorului lor că a selectat inspirat documentele și afirmațiile lui Grigore, pentru a realiza un portret al „eroului” său. Din registrul istoriografic al lui Grigore nu lipsesc doar ultimele sale cuvinte, ci și tezele celebrului document *Dictatus papae* din 1075, în care papa a formulat concepția sa privind maiestatea oficiului pontifical, egală cu cea a împăratului, ba chiar superioară. Chiar și cine nu cunoaște aceste teze, ci doar istoria pontificatului lui Grigore, înțelege totuși că acea epocă a fost un prim apogeu al papalității hierocratice.

Liber pontificalis îl prezintă pe Urban al II-lea (1088-1099) drept urmaș al lui Grigore al VII-lea, continuatorul politicii ecleziastice a acestuia, deși, între pontificatele celor doi, tronul lui Petru fusese ocupat pentru scurt timp de un fost abate de Monte Cassino, rămas în istorie sub numele de Victor al III-lea (1086-1088); acesta a fost aplecat mai degrabă spre împăcarea cu împăratul, motiv pentru care perioada sa este privită de aceeași lucrare istoriografică drept nesemnificativă și deci aproape trecută sub tăcere. Întorcându-ne la caracterizarea lui Urban al II-lea din *Liber pontificalis*, noul papă nu a fost așa cum este zugrăvit de istoriografia oficială a papilor, ci a fost mai conciliant și a ferit **pe** cât posibil Biserica de conflictele timpului, realități ce apar chiar și în biografia sa aproape în fiecare pasaj. Ca exemplu poate fi adus cazul arhiepiscopului de Milano care a fost depus de un legat papal pentru că primise investitura de la Henric al IV-lea, dar care, după ce a schimbat tabăra, a fost iertat de papă ; în mod asemănător au stat lucrurile și cu un episcop francez investit de regele său, care de asemenea a beneficiat de înțelegere după ce a jurat că va rupe orice contact cu cei ce încălcau normele papale privind investitura ; ba chiar și un cleric decăzut din drepturi de către antipapa Wibert a primit din partea lui Urban al II-lea speranțe că va fi din nou hirotonisit. Aceasta a fost strategia aleasă

pentru a se consolida pretutindeni obediența față de Roma. Că de fapt, în cele șase concilii pe care le prezidase, Urban nu a făcut decât să finalizeze ceea ce începuse Grigore al VII-lea, rămâne doar o afirmație lipsită de substanță din partea biografului papal. Acesta pare atât de fascinat de marele Grigore, încât până și epocala faptă a lui Urban ce l-a făcut demn de a fi reținut de posteritate, proclamarea cruciadei în conciliul de la Clermont din anul 1095, a fost prezentată drept transpunerea în faptă al unui mai vechi proiect al lui Grigore, ceea ce până la un punct este adevărat, doar că la Clermont se depășiseră toate ideile de până atunci. Chiar cu acest eveniment debutează *vita* lui Urban din *Liber pontificalis*, în Franța, locul de baștină al pontifului. El activase o vreme la Reims înainte de a deveni prior la Cluny, de unde a mers apoi la Roma. Nu a avut parte de aceeași soartă ca Grigore al VII-lea, de a muri în exil, însă și-a trăit ultimele clipe într-un pericol asemănător, în castelul lui Pierleoni de pe insula Tiberina, trupul său trebuind să fie purtat peste Trastevere, în afara orașului frământat de dispute politice, până la catedrala Sfântul Petru, în timp ce în Țara Sfântă - scrie biograful său - se obțineau victorii asupra păgânilor spre lauda lui Dumnezeu și a vicarului său. Și în istoriile Bisericii și ale papalității se scria cu bucurie despre fapte de arme și victorii în ținuturile Sfântului Mormânt înainte de a fi fost pronunțată judecata finală, judecata istoriei și a Stăpânului istoriei!

Noi lupte și crize

Faptul că, la scurt timp după dispariția pontifului roman Urban al II-lea, murea la Ravenna și antipapa Clement nu a fost suficient pentru a se pune capăt marii schisme latine, deoarece susținătorii lui Wibert de la Roma și-au făcut simțită din nou prezența în oraș și s-au îngrijit să îi găsească celui ce-l încoronase pe Henric al IV-lea un succesor. Chiar și disputele principiale pe marginea drepturilor de investitură ale suveranilor continuă de-a lungul mai multor pontificate. În vremea lui Pascal al II-lea (1099-1118) apar izolat și unele semne ce lăsausă se întrevadă modalități de rezolvare a conflictelor. Acele vremuri nu erau însă cu certitudine pregătite pentru cele ce se întrezăreau din tratativele, prilejuite de o încoronare imperială, purtate de papă cu regele Henric al V-lea (1106-1125), fiul lui Henric al IV-lea. S-a ajuns la o nouă criză ce a culminat cu dramatica arestare a lui Pascal, iar următorul papă s-a trezit la rândul său pribeag; altă schismă a apărut în vremea lui Grigore (al VIII-lea)***** (1118-1121), înainte de a fi în sfârșit posibilă încheierea păcii în timpul lui Calixt al II-lea (1119-1124). Istoriografii vremii au dat măsura talentului lor și nu este de mirare că biografiile din *Liber pontificalis* redevin ample, existând acum alături de analele urbane romane și alte relatări demne de luat în considerare.

Demn de remarcat este că în aceste cronici, de fapt, tema de căpătâi nu este într-o prea mare măsură nici efortul pentru aplanarea aceluiași conflict de principii, nici căutarea unor soluții de stingere a disputelor într-o formulă acceptabilă de compromis sau apropierea punctelor de vedere și renunțarea la diferențele de păreri, pe scurt, toată paleta de probleme care îi fascinează astăzi pe istorici. Interesul istoriografului din acele vremuri a fost reținut cu precădere de luptele dintre grupările locale romane. Acest curent va contrabalansa pentru o jumătate de veac universalismul papalității.

În acele momente la Roma existau familii nobiliare situate de partea cauzei papale sau imperiale, ale căror obiective politice erau coagulate

***** Numeraledle ordinales din numele antipapilor au fost redade între paranteze rotunde (n.r.).

doar în jurul dorinței de a-și impune supremația în Cetatea Eternă și de dobândire a unei cât mai mari puteri de influență în Biserica romană. Idealuri mărețe erau cultivate doar de puțini, iar aceștia aveau de suferit din acest motiv. Chiar și în cadrul Curiei domina o anumită indecizie ; alături de mai vechi perspective stăteau idei noi, în special cele ce respirau aerul reformei. Principiile vechi se uzaseră. Prin urmare, nu trebuie să ne mire numărul mare de conflicte și schisme. După moartea lui Calixt al II-lea s-a ajuns la o dublă alegere impusă de un tumult popular, astfel că pontificatul lui Honoriu al II-lea (1124-1130) a fost urmat de izbucnirea unei schisme ce l-a opus pe Anaclet al II-lea (1130-1138) lui Inocențiu al II-lea (1130-1143), ruptură cu ecouri în tot Apusul.

Până și istoriografia papală oficială a fost atinsă de aceste evenimente, deoarece în aceste vremuri frământate a apărut ideea unei rescrieri a cronicii pontificale.

Paternitatea biografiei lui Pascal al II-lea i-a fost atribuită cardinalului Petru de Pisa. Lucrarea însă se limitează doar la relatarea evenimentelor locale din Roma, orizont prea îngust pentru eruditul cardinal. Paginile biografice dedicate papilor din această perioadă i se datorează cardinalului Pandulf, un susținător al lui Anaclet. Însă partizanatul său, convertit în plan istoriografie, făcea necesar un efort de prelucrare a cronicii papale, precum cel realizat în Franța, locul de refugiu al inamicului lui Anaclet, Inocențiu al II-lea, de către Petrus Guillelmus, bibliotecar la Saint-Gilles. Câteva decenii mai târziu, era rândul cardinalului Boso să primească însărcinarea de a continua și de a întocmi o nouă versiune a cronicii, moment ce însă a rămas neobservat la Roma. În această nouă fază de redactare se poate citi felul în care s-au derulat evenimentele în istoria papalității și a Romei după 1130. Se poate spune încă din acest moment, anticipând analiza ce va urma, că și pontificatele ulterioare s-au aflat tot sub semnul preeminenței nobiliare. Tocmai aceasta a fost trăsătura definitorie a secolului al XII-lea: alături de imperiu și papalitate, și „poporul”, adică nobilii din Roma, a determinat soarta orașului.

În biografia lui Pascal scrisă de Pandulf se descrie la început, cu acuratețe, alegerea papei, nu fără a se sublinia caracterul demn de laudă al celui ales, care a refuzat, dintr-o modestie proprie mediului monastic în care se formase vreme îndelungată, înalta cinste ce-i fusese de altfel, după cum se spune, prezisă la mare distanță de Roma de către un vizionar. Îi regăsim apoi pe romani uniți și pregătiți prin orice jertfă materială și de sânge, împreună cu normanzii, să stârpească schisma clementină, moment asupra căruia din fericire relatarea din *Liber*

pontificalis este completată de cele narate de *Annales Romani*.

Rolul de antipapă a fost preluat mai departe, consecutiv, de doi episcopi-cardinali, dar care, fiecare la rândul său, aveau să cadă în mâinile propriilor inamici, unul în timp ce căuta să-și salveze viața la curtea imperială germană, altul, vândut literalmente lui Pascal de către unul dintre propriii prieteni. Ambii aveau să își petreacă restul zilelor în mănăstiri din sudul Italiei. Numele acestor antipapi meteorici nu este nevoie să fie readuse în atenție. Cel de-al treilea antipapă de după Wibert a fost preotul Maginulf, care și-a luat numele Silvestru al IV-lea (1105-1111) și care avea să joace un rol mai important, deoarece, de această dată, partida imperială s-a implicat mai mult. Propulsarea sa era datorată în mare măsură marchizului de Ancona, a cărui cavalerie ocupase de altfel Roma, ucigându-i pe susținătorii lui Pascal și silindu-l pe papă să fugă. Silvestru nu s-a putut menține însă prea mult în oraș, fiind la rândul său nevoit să se pună la adăpost, inițial la Tivoli, apoi la Osimo, sub protecția marchizului. A continuat să reprezinte un pericol serios pentru poziția lui Pascal, în acest sens dând mărturie și *Liberpontificalis*, care îl ponegrește, numindu-l mag ce ar fi încercat să obțină tronul lui Petru cu ajutorul diavolului, același diavol ce-l dusesese mai înainte în iad pe „ereziarhul” Clement/Wibert. În baza altor mărturii ne este cunoscut cum Pascal a poruncit ca trupul lui Wibert să fie exhumat și aruncat în Tibru, pe motiv că, se pare, fuseseră înregistrate acte miraculoase la mormântul acestuia. Un asemenea episod nu poate să nu stârnească mirarea, fiind totodată un semn al profundelor sentimente de ură ce dominau disputele ecleziastice din acele timpuri.

Liber pontificalis nu scapă nici un cuvânt în acest sens, amintind doar cucerirea așezării unde își găsisese sfârșitul Clement, Civita Castellana, dar și seria de acțiuni ale papei în împrejurimile Romei, cum acestea au beneficiat de cele mai bune semne prevestitoare, felul cum au fost încununate de succes și, nu în cele din urmă, reîntoarcerea în încă tulburata Romă. Toate acestea sunt, precum am mai spus-o, evenimente de impact local, asupra cărora atenția nu trebuie să zăbovească prea mult, dar din a căror cauză, din nefericire, în acest demers istoriografic organizat în jurul Romei, au de suferit cele mai importante fapte ale papei, care sunt aproape în întregime lăsate la o parte.

Un loc absolut marginal îl ocupă călătoria întreprinsă de Pascal spre nord, spre Franța, și nu – potrivit intenției inițiale – spre Germania, pentru a media o împăcare în disputa privind tronul regatului salian dintre Henric al IV-lea și Henric al V-lea, dintre regele cel bătrân și fiul său nesupus, vizită ce plănuia deopotrivă să abordeze și chestiunea

învăţurii. Într-o singură propoziţie sunt amintite, pe scurt, conciliul pe care papa l-a ţinut la Troyes în 1107 şi, cu ceva mai multă generozitate, conciliul premergător din toamna anului 1106, reunit la Guastalla, în cadrul căruia şi-au făcut apariţia şi solii germani, împotriva cererilor acestora fiind pronunţată o nouă interdicţie privind învestitura. Pentru cronicarul din acea vreme, obişnuit cu asemenea probleme, mult mai interesant pare să i se fi părut faptul că, în timpul celui dintâi sinod al acestui spectaculos turneu pontifical, reunit la Florenţa, în prezenţa unei mari mulţimi de oameni ce dăduseră năvală de pretutindeni, s-a disputat aprig teza emisă de episcopul local, cum că tocmai s-ar fi născut anticristul ce anunţa cea din urmă vârstă a lumii. Istoriograful papei iroseşte două propoziţii cu relatarea acestui moment, pe când următoarelor două concilii nu le-a fost acordată decât una singură. Cronicarul nu pare foarte bine informat nici în ceea ce priveşte dramaticele evenimente ale anului 1111, asupra cărora oricum nu dorea să insiste deoarece, în opinia lui, s-ar ajunge prea departe dacă s-ar povesti tot ce întreprinsese vechiul duşman al Bisericii împotriva acesteia. Se păstrasera în secret atât negocierile pe care le purtasera solii germani la Roma, cât şi tratatul de la Sutri, în baza căruia Henric al V-lea se obliga să renunţe la acordarea învestiturii, dacă şi Biserica, la rândul său, avea să-i înapoieze *regaliile*, adică drepturile concesate acesteia de către coroană spre administrare. În ziua ce fusese stabilită pentru celebrarea încoronării imperiale, în catedrala Sfântul Petru a fost făcut public cu mari onoruri şi acest tratat secret, fiecare locuitor al Romei putând astfel să ia aminte la soluţia radicală care ar fi trebuit să pună capăt tensiunilor privind învestitura, soluţie ce reprezenta nu mai puţin decât o separare între stat şi Biserică. Cronicarul pontifical alege să treacă totul sub tăcere, fapt ce desigur trebuie pus în legătură cu protestele şi criticile pe care papa a trebuit să le suporte, cum că ar fi ratificat o jefuire a Bisericii, că ar fi lezată principiul inalienabilităţii bunurilor bisericeşti, că ar fi luat ceea ce fusese dăruit lui Dumnezeu, că ar fi devenit în acest fel eretic. Din pricina unor astfel de reproşuri s-a ajuns ca părţi adverse să-i fie atribuită absolut toată vina. Jafuri şi silnicii au însoţit drumul prin Italia spre Roma al lui Henric al V-lea pentru a fi încoronat. Cu toate că în oraş a fost primit cu toate onorurile şi aclamat, s-ar fi dezis de jurământul prestat anterior, arestându-l pe papă împreună cu toţi cardinalii şi jefuindu-i literalmente până la piele. Nu se aminteşte nici un cuvânt despre valul de indignare declanşat în tabăra Bisericii la citirea tratatului sau despre refuzul papei de a-l încorona pe rege, ceea ce a condus, după cum spuneam, la arestarea lui

Pascal și a apropiaților săi chiar în mijlocul bisericii. Clericul-biograf reține mai departe faptul că în acea duminică de 12 februarie a anului 1111, în toate bisericile drept temă pentru predică servise anunțarea patimilor lui Isus. O perioadă de patimi se anunța și pentru papă, care, în cele din urmă, după mai bine de două luni de zile, ceda solicitărilor împăratului doar pentru a obține punerea în libertate a celor închiși împreună cu el. Privilegiul pe care papa îl emitea cu această ocazie, prin care era confirmat dreptul laic de investitură și de care beneficia în primul rând Henric, în sfârșit încoronat împărat în mod legiuit, a intrat în istorie sub numele de „Privilegiul smuls”, dar nu a intrat și în atenția istoriografiei papale, care se ferește să amintească reparația lui Silvestru al IV-lea, antipapa susținut de împărat. Excursul istoriografic pontifical încheie acest întreg capitol jalnic prin constatarea că Romei și Bisericii romane i-a fost dat să cunoască o nouă perioadă de pace, cel puțin pentru câțiva ani, doar după plecarea lui Henric. Cât de interesant ar fi să cunoaștem mai îndeaproape acida dispută publicistică ce a urmat tratatului de la Sutri și să reflectăm astfel asupra concepției în baza căreia papa se arăta dispus să renunțe la unele posesiuni bogate, fiind se pare mult înaintea contemporanilor lui în ceea ce privește înțelegerea ființei Bisericii și a adevăratei căi prin care trebuiau urmate învățăturile lui Cristos, concepție marcată de acel ideal de pauperitate aflat la acea dată doar în primele sale momente de exprimare ! Ar fi de dorit să putem aduce dovezi în sprijinul argumentării respectului de care acest papă cu gândire monastică se bucura din toate părțile pentru nedreptățile pe care le suferea !

Cronicarul însă trece mai departe în fugă, ajungând la sfârșitul zbuciumat al acestui pontificat. Cu cât narațiunea ia o mai mare amploare, cu atât devine mai pregnant partizanatul cronicarului. După ce pontificatul lui Pascal al II-lea, în preajma evenimentelor de la Sutri, căpătase o semnificație de principiu, conflictele pentru putere din Roma din ultimele momente ale prezenței lui Pascal pe tronul lui Petru capătă o tentă din ce în ce mai meschină. Prilejul pentru o asemenea măsurare a forțelor a fost oferit de moartea prefectului orașului și numirea în funcția astfel devenită vacantă a fiului acestuia, pe cât de tânăr, pe atât de plin de ambiții, pe care papa însă, probabil pe bună dreptate, s-a ferit să-l recunoască, pentru ca apoi tânărul nobil, prin adevărate presiuni ale întregii familii și ale susținătorilor acesteia, să se vadă impus în funcție. La momentul la care asemenea solicitări nerușinate au ajuns să producă până și tulburări ale procesiunilor religioase, iar papa și-a văzut din nou viața și libertatea amenințate, acestuia nu i-a mai rămas nici o altă

soluție decât să părăsească Roma din nou. Aceste evenimente se desfășurau de Paști, în anul 1116. În oraș s-a ajuns la lupte de stradă, iar la scurt timp bătălia s-a extins și în afara zidurilor. Împăratul era cel căruia ar fi trebuit să-i revină sarcina restabilirii ordinii, el fiind invitat la Roma în acest sens. S-a ivit însă un nou conflict, schițat în *Liber pontificalis* cu fidelitate, chiar cu dialoguri. Motivul era următorul : cine ar fi fost persoana cea mai îndreptățită, în absența papei, și după cum era obiceiul la o asemenea ocazie festivă, să-i așeze împăratului coroana pe cap și totodată să celebreze și încoronarea ca împărăteasă a tinerei soții, de origine engleză, a acestuia? Această onoare a fost în cele din urmă atribuită unui portughez stabilit de ceva vreme la Roma, arhiepiscopul de Braga, Mauritius Burdinus, nimeni altul decât viitorul antipapă Grigore (al VIII-lea). După ce împăratul a părăsit orașul încoronării sale, papa Pascal nu s-a mai reîntors la Roma decât pentru a-și da sfârșitul, în ianuarie 1118.

Gelasius al II-lea (1118-1119), succesorul lui Pascal, a avut un pontificat scurt, dar bogat în evenimente agitate, murind în exil în timp ce Roma se afla în mâinile antipapei pus de împărat, Grigore (al VIII-lea). *Liber pontificalis* nu se înșală când privește și această schismă drept continuarea aceleia izbucnite între Grigore al VII-lea și Clement (al III-lea), deși declanșarea acesteia din urmă era produsul unor factori diferiți. Dar aceeași sursă omite să amintească ceva despre faptul că în acea vreme romanii - în baza unei analize juridice - adoptaseră împreună cu Henric o poziție ostilă papei ales pur și simplu de cardinali, fără voia poporului. Însă biograful lui Gelasius se întoarce în excursul său până în zilele lui Urban al II-lea pentru a-i face celui pe care îl vedea drept adevăratul pontif roman o prezentare potrivită, reținând cum Gelasius fusese adus de la Monte Cassino pentru a ocupa funcția de cancelar al Curiei. Dacă scrisul istoric din ambianța curială s-a evidențiat în acele vremuri printr-o îmbunătățire în ceea ce privește stilul, un rol trebuie să fi avut și activitatea exemplară a cancelarului; știm oricum, pe baza unei însemnări apreciate drept autentice, că viitorul papă Gelasius a fost cel care a reintrodus la Roma eleganța oratoriei și scrierii, ba chiar a reformat arta versificării, de mult uitată în Cetatea Eternă, poate din vremea lui Leon cel Mare. Cui anume îi datora Gelasius al II-lea alegerea sa ca papă nu este foarte clar, și asta în ciuda faptului că Pandulf are grijă să rețină o listă consistentă de electori. În cadrul acestei înșiruii de persoane pot fi însă depistate o serie de nereguli, ceea ce face ca întreaga listă, împreună cu toate însemnările suplimentare ce o însoțesc, să nu fie altceva decât o probă „fabricată”,

cu ajutorul căreia se putea demonstra canonicitatea actului alegerii.

Adunarea electivă reunită într-un așezământ monastic de pe Palatin a fost împrăștiată de către Centius Frangipani, însuși pontiful ales cu această ocazie trebuind mai apoi să fie eliberat din detenție de către membrii familiei Pierleoni. Acestea și erau, de altfel, cele două familii nobiliare care dădeau la acea vreme tonul în politica romană. Un gest de protest, o „filipică” am putea-o numi, se regăsește doar la Pandulf. Întrucât Gelasius avea doar rangul de diacon, consacrarea sa pontificală nu a putut fi imediat dusă la bun sfârșit, iar când împăratul, chemat de susținătorii săi la Roma, a sosit în oraș, Gelasius a părăsit în cea mai mare grabă reședința papală, ceea ce a oferit un prilej foarte nimerit pentru promovarea la scurt timp a antipapei Grigore. După modelul biblic, *Liber pontificalis* afirmă că această din urmă alegere s-a petrecut într-un mod asemănător închinării la idoli păgâni. Pandulf reține episodul părăsirii Romei de către papă, considerând de mare importanță nu doar faptul că încoronarea pontificală a lui Gelasius se va petrece la Gaeta, orașul său de baștină, dar și că acesta a fost prilejul cooptării pontifului în rândul corpului clerical. Demnă de remarcat este însă și descrierea plastică, la persoana întâi plural, a fugii, chiar de sub nasul gărzilor imperiale. Din sudul peninsulei, Gelasius a mai venit la Roma doar pentru o scurtă perioadă, când a fost din nou molestat de Frangipani, orașul devenind în opinia lui asemenea Sodomei și Gomorei sau Babilonului și Egiptului, un oraș pe care oricine ar trebui să-l părăsească. Această a doua „evadare” din Roma a avut drept țintă mai întâi Pisa, unde se spune că papa ar fi predicat despre mesajul psalmilor mai bine decât Origen, de acolo a călătorit în Provence, la Saint-Gilles, eveniment de mare importanță nu doar pentru Petrus Guillermus, bibliotecar al mănăstirii de acolo și cronicar al papilor, și în cele din urmă la Cluny, unde Gelasius, la sfârșitul lui ianuarie 1119, la un an de la alegerea sa, a murit, tot acolo fiind și înmormântat. Gelasius își exprimase speranța în momentul în care părăsise Cetatea Eternă că se va reîntoarce în vremuri mai bune, fapt care s-a dovedit a fi adevărat doar în ceea ce-i privește pe însoțitorii săi și pe noul papă.

Acesta s-a numit Calixt al II-lea (1119-1124), era fostul episcop Guy de Vienne și a fost ales la doar câteva zile de la decesul lui Gelasius, chiar între zidurile respectabilei abații de la Cluny. *Liber pontificalis* subliniază cât de demn de respect era caracterul noului pontif prin accentuarea înrudirii acestuia cu dinastiile regale din Apus. Se știe că noul papă a fost cu adevărat o personalitate foarte puternică ; a procedat cu mare prudență în ceea ce privește acceptarea demnității pontificale conferite lui prin simpla alegere făcută de către însoțitorii

predecesorului său, înainte de a primi acceptul romanilor. Prin urmare, într-adevăr, abia un an mai târziu a plecat spre Roma, din nou prin Saint-Gilles, primirea sa în Cetatea Eternă întrecând în fast și strălucire orice altă primire ce mai fusese cuiva făcută vreodată.

Despre sfârșitul antipapei Grigore (al VIII-lea) *Annales Romani* este mai bogată în amănunte decât *Liber pontificalis*. Acesta fugise la Sutri unde a rămas luni de zile iară a atrage atenția asupra sa. Abia în aprilie 1121 a fost cucerit și micul oraș, după un asediu de doar o săptămână. I-au fost smulse veșmintele pontificale, iar drept straie i-au fost date piei mițoase de oaie; nefericitul a fost apoi purtat prin Roma, călare de-a-ndoaselea pe un jalnic animal ce servea de obicei la transportul căzii de baie a papei, ba mai mult, fiind și batjocorit prin jocuri de cuvinte ce asociau numele său, Burdinus, cu un măgar^{§§§§§§§§§§}. A fost în cele din urmă închis într-o mănăstire din Apulia.

Calixt al II-lea inițiasă unele negocieri privind stingerea conflictului pentru investitură încă de la Reims, deci înainte de plecarea spre Italia și Roma. Dar *Liber pontificalis* nu le consemnează, așa cum omite să amintească și că la sfârșitul anului 1119 încheierea acestei păci atât de mult așteptate a eșuat încă o dată. Doar tangențial este amintită și acea delegație papală din Germania, care în septembrie 1122, a realizat așa-numitul concordat de la Worms. Conținutul acordului dintre papalitate și imperiu putea fi însă citit pe tabla afișată din porunca papei în biserica de la Lateran. Atât de puțin interes mai exista față de ceea ce reprezenta odinioară de fapt tema centrală a istoriei papilor, adică raporturile cu împărații ! La fel de puțin semnificativ părea să fie faptul că suveranul obținuse dreptul de a conferi episcopilor, după alegerea canonică, investirea cu *regalii* prin sceptru. O excepție de la această regulă face cronicarul papal Pandulf, care, într-o singură propoziție, menționează conciliul de la Lateran pe care Calixt l-a dedicat sărbătoririi și confirmării păcii obținute; era primul conciliu papal ce a obținut recunoașterea ecumenicității. Mai important pentru Pandulf era evident să-i treacă în revistă pe cei promovați de Calixt la rangul de cardinal, nelăsând la o parte nici propria consacrare ca subdiacon.

Această panoramă liniștită a unei Biserici apusene a fost înlocuită la Roma după moartea pontifului Calixt al II-lea de noi scene de luptă. Din cronica lui Pandulf reies cu și mai mare claritate aceste realități, deoarece, fiind unul dintre partizanii papei Anaclet al II-lea, membru al familiei Pierleoni, pontificatul premergător, cel al lui Honorius al II-lea (1124-1130), i se păruse cel mai mare rău posibil, în timp ce, evident, în

varianta lui *Liber pontificalis* îngrijită de Petrus Guillermus toate invectivele tind să dispară, narațiunea devenind în cele din urmă atât de redusă, încât aproape că nu ne spune nimic. Bineînțeles că și după părerea lui Pandulf ar fi fost mai bine ca biografia lui Honorius nici să nu fi fost scrisă, să rămână acoperită de tăcere, decât să se încredințeze mărturiei scrierii cele petrecute la Roma în acea vreme ; cronicarul spune mai departe că oricum nu avea intenția de a lăsa posterității mărturia amănunțită a unor fapte ce îi erau cunoscute lui Dumnezeu.

Lambert de Ostia, viitorul papă Honorius al II-lea, fusese în calitate de legat papal membru al soliei ce încheiase concordatul de la Worms. Pandulf îl prezintă drept un parvenit din cele mai de jos straturi ale societății, care, deși școlit, era greu de cap precum un bou, priceput în a folosi cu șiretenie lăcomia și venalitatea oamenilor, necioplit și deopotrivă aspru cu toată lumea. O imagine plină de dușmănie, departe de orice urmă de obiectivitate ! Drept argumentare a caracterizării de mai sus se oferă descrierea deosebit de amplă a felului în care Honorius, printr-un tumult popular, a dobândit tronul papal. Asupra acestui episod cronicarul insistă mai mult decât asupra întregului pontificat. Primele gânduri ale electorilor par să se fi îndreptat spre cardinalul Saxo, foarte îndrăgit de mulțime, un fost coleg al lui Lambert în delegația de la Worms, dar cu care nu împărtășea sub nici o formă aceleași principii. Alesul cardinalilor a fost mai apoi vârstnicul lor coleg Teobald, zis și *Buccapecus*, adică bot de oaie, un candidat pentru situații de urgență, care voia să-și ia numele de Celestin al II-lea, ba chiar și îmbrăcase veșmintele pontificale, când familia Frangipani și adepții acesteia au distrus festivitățile. Încă nu dispăruseră acordurile imnului *Te Deum laudamus*, când în locul acestuia s-a înălțat un cânt de suferință. Teobald a fost grav rănit, iar electorii au fugit, astfel încât Lambert a fost ales papă nu prin harul insuflat cardinalilor, ci prin puterea laicilor. Cu toate că și-a ales numele de Honorius, numai onorabilă nu a fost epoca sa, afirmă Pandulf. Teobald-Celestin a renunțat la orice pretenție la demnitatea pontificală. Cardinalii, după o opoziție cu adevărat vehementă, și familia Pierleoni au cedat *volens-nolens* politicii faptului împlinit promovată de clanul Frangipani. Pandulf descrie apoi cu multă răbdare răsplata de care a beneficiat fiecare. Dar cronicarul nu-i uită nici pe cei ce fuseseră destituiți de papă ; doi abați ai așezămintelor de la Cluny și de la Monte Cassino în același an, mai apoi un cardinal. Dar pe cine nu a iritat politica nebunească a papei, în frunte cu Roger al Siciliei (1113-1154), întemeietorul regatului normand din Italia meridională și din Sicilia ? ! Toți sunt cuprinși în cadrul acestui posomorât tablou. Biograful papal trece însă sub tăcere adevărurile

politice și transformările în plan ecleziastic ce se ascundeau în spatele acestor întâmplări, crizele monahismului de pretutindeni și apariția unor elemente noi în cadrul structurilor normande. Pentru a-și scurta cât mai mult expunerea, cronicarul trece direct la boala ce l-a lovit pe papă și la nedemnul sfârșit al acestuia. Moartea sa survenea nu în palatul de la Lateran, ci, în mod simbolic, în mănăstirea ridicată pe *Clivus scauri****** – locuitorii Romei au prins cu siguranță sensul jocului de cuvinte al lui Pandulf –, prin *scaurus* atrăgându-se atenția că un șchiop nu putea să se cațere pe tronul lui Petru fără efort, în acest caz fără ajutorul familiei Frangipani, alături de al cărei castel protector, amenajat în incinta Colosseumului, se găsea chiar mănăstirea de care aminteam. Pontiful muribund a fost dus prin oraș către mănăstirea în care își va afla la scurt timp sfârșitul într-un mod demn de milă, aproape tocmai de locul unde își începuse ascensiunea, nu însoțit de splendoarea potrivită unui papă, ci în grabă, pe o năsalie, acoperit cu niște simple bucăți de pânză. Se poate lesne închipui cum a descris Pandulf izbucnirea schismei ce a urmat între prietenii familiei Frangipani și partida celor grupați în jurul numelui de Pierleoni. Cei dintâi se înțeleseseră încă din noaptea morții lui Honorius, deasupra năsalei pe care acesta agoniza, asupra lui Inocențiu al II-lea (1130-1143), pe care de altfel l-au și purtat în primele clipe ale dimineții la Lateran pentru oficierea întroni- zării, mai înainte chiar ca răposatul pontif să fi fost măcar îngropat creștinește. Erau încălcate astfel nu doar practicile religioase, ci și o convenție electivă anterioară conform căreia doar o comisie a cardinalilor ar fi putut să se pronunțe asupra idoneității unui candidat. Din aceste rațiuni, capul grupării potrivnice, ambițiosul cardinal Petru Pierleoni, părăsise simbolic colegiul electiv atunci când lucrurile au luat o turnură defavorabilă ; desigur, trebuie să se fi simțit amenințat de familia Frangipani și determinat să inițieze în mod iute unele negocieri. Familia Pierleoni nu a acceptat însă de această dată precipitata alegere a lui Inocențiu al II-lea, împotriva- du-i acestuia încă în aceeași zi un antipapă, ales prin respectarea întregii proceduri, în persoana lui Petru Pierleoni, care și-a luat numele de Anaclet al II-lea (1130-1138). De partea acestuia din urmă se găseau și majoritatea cardinalilor, din rândul lor făcând parte la scurt timp și Pandulf, biograful papilor. Nu s-a păstrat *vita* **pe** care acesta a dedicat-o lui Anaclet, deoarece după victoria lui Inocențiu nu mai era nevoie de o asemenea amintire. Punctul de vedere al lui Pandulf cu privire la începuturile schismei pot fi aflate doar dintr-una dintre scrisorile

***** în latină „Dealul șchiopului” ; aluzie la felul cum mergea Honorius (n.t.).

propagandistice ale cardinalului-istoric.

Dar și partea adversă a făcut uz masiv de propagandă. Deoarece Anaclet își datora formația ecleziastică mediului monahal de la Cluny, Inocențiu a dobândit în mod natural sprijinul ordinului cistercian recent înființat, datorită concurenței dintre Cîteaux și Cluny ++++++, dar și susținerea celui mai important reprezentant din acel moment al noului ordin, abatele de Clairvaux, Bernard (1115-1153), care, în discursurile sale sonore, rostite în favoarea lui Inocențiu, nu a neglijat să atragă atenția că Pierleoni reprezintă o familie de bancheri evrei creștinați abia de un secol, ponegrindu-l pe Anaclet al II-lea cu apelativul „pui de evreu”. Contradicția dintre adepții lui Anaclet și cei ai lui Inocențiu a atins apoi și problema felului în care este realizată mai departe reforma în Biserică, acum, după epoca gregoriană. În jurul lui Anaclet s-au reunit forțele mai degrabă conservatoare ale colegiului cardinalilor marcați de idealuri cluniacense, în timp ce pe Inocențiu au ales să-l urmeze cei mai tineri.

Felul în care în cele din urmă Inocențiu a reușit să se impună poate fi lecturat în *Liber pontificalis* în forma unei noi versiuni ieșită după câteva zeci de ani din pana cardinalului-trezorier Boso. Potrivit biografiei lui Inocențiu, acesta a părăsit relativ repede Roma pentru a dobândi recunoaștere și în afara Cetății Eterne. Era o nouă dovadă a imensei creșteri a prestigiului universal pe care epoca reformei îl adusese papalității : devenise, de fapt, decisiv nu pe cine anume aveau romanii drept episcop în teritoriul cuprins de zidurile orașului, ci pe cine percepea creștinătatea ca pontif roman. De aceea, nu este atât de important dacă la începutul biografiei inocontiene se încearcă prezentarea nominală a cardinalilor susținători ai papei Inocențiu, în care trebuie văzuți cei mai buni dintre electori, acea *melior et sanior pars* ++++++ - ceea ce reprezenta mai mult decât o simplă majoritate, precum se argumenta în acele momente - în timp ce Petru Pierleoni nu se putea **baza** decât pe bani și pe putere armată. Îl vedem pe Inocențiu în Gallia dobândind supunerea regelui francez și a celui englez, iar mai pe urmă, în cadrul unei întrevederi petrecute la Liege, și pe cea a regelui german Lothar (1125-1137), prilej cu care acest din urmă suveran i-a și prestat papei serviciul simbolic de mareșal. Nu este omisă nici vizitarea mănăstirii Saint-Gilles pe dramul de întoarcere, importantă nu din punctul de vedere al papei, ci din perspectiva istoriografiei

+++++++ Cîteaux și Cluny erau centre ale ordinelor cistercian, respectiv benedictin, aflate în acea perioadă într-o strânsă concurență pentru impunerea propriilor modele de organizare monahală (n.r.).

+++++++ Grupul mai bun și mai înțelept (lat.) (n.t.).

pontificale. Într-o manieră expeditivă este tratată campania lui Lothar în Italia, pe care acesta o promisese ca sprijin papei la Liege, și care a culminat cu încoronarea imperială a regelui la data de 4 iunie 1133. Deoarece la această dată nu se reușise încă recucerirea locului obișnuit de încoronare, catedrala Sfântul Petru, Lothar a primit coroana din mâinile papei în biserica de la Lateran. *Liber pontificalis* afirmă că puterea lui Anaclet slăbise considerabil, ceea ce însă nu pare să corespundă adevărului, deoarece o dată ce arșița verii i-a gonit pe germani din Roma, Inocențiu a fost nevoit să se întoarcă la Pisa. În ciuda recunoașterii și a simpatiei de care papa beneficia pretutindeni, la Roma era încă nevoie de împărat ca avocat și protector al Bisericii. De această realitate erau în mod evident conștiente și mediile curiale, deși doctrina pontificală din acel moment nu dorea să vadă în împăratul Lothar decât un vasal aflat cu totul la dispoziția papei. Cel puțin acesta este mesajul transmis de o pictură murală din palatul de la Lateran ce descrie încoronarea ca împărat a lui Lothar, spre necazul generațiilor de mai târziu și oricum fără a corespunde adevărului istoric.

Anaclet îl ridicase pe Roger de Sicilia la rangul de rege al posesiunilor normande din Italia meridională, reușind în acest chip să-l facă pe acesta cel mai fidel susținător al său. Pentru a-l învinge pe proaspătul rege, Lothar a fost nevoit să întreprindă o a doua campanie în Italia, campanie ce într-adevăr a fost încununată de succes, partizanul antipapei fiind alungat în Sicilia, iar domeniile sale continentale, reunite într-un ducat, fiind date spre administrare unui alt nobil. Actul de înfeudare a noului duce a fost îndeplinit deopotrivă de papă și împărat, nu în semn de armonie, ci ca expresie a imposibilității punerii de acord asupra chestiunii cui îi aparțineau feudele din acele ținuturi din vechime și ale cui vor fi pe viitor, ale împăratului sau ale papei. La scurt timp după triumfala intrare în Roma, Lothar murea în Tirol în drum spre casă, ceea ce rămâne un amănunt necunoscut cronicarului papal.

Un alt deces era desigur mult mai semnificativ, și anume cel al „ereticului Petru”, adică al antipapei Anaclet, la începutul anului 1138. Moartea acestuia nu a atras după sine și stingerea schismei, dar succesorul lui Anaclet, Victor al IV-lea (1138-1139), nu a avut o prea mare importanță datorită perioadei scurte în care, teoretic, a ocupat tronul papal. Finalul pontificatului lui Inocențiu al II-lea primește o strălucire aparte prin faptul că, în sfârșit, prin grație divină, Biserica redevenise o singură turmă condusă de un singur păstor. *Liber pontificalis* trece totuși sub tăcere, în ciuda celor mai sus afirmate, o serie de evenimente. Dintre acestea, trebuie amintită

înfrângerea pe care Roger de Sicilia o administrează papei ; ba mai mult, Inocențiu nu a putut să pună capăt rușinoasei captivități în care căzuse decât prin recunoașterea regatului normand sud-italian, ceea ce a însemnat la 1139 și încheierea definitivă a păcii. Abia acum, după cum spunea biografia papei, vocea bucuriei putea fi auzită pretutindeni în lume. Pentru a celebra pacea, papa reunea la Lateran în 1139 un conciliu.

Apoi, chiar la finalul biografiei poate fi citită o frază care, retrospectiv privind lucrurile, s-a dovedit a fi corectă și care pare să anunțe o nouă epocă din istoria Romei.

Barbarossa și papii

Spre sfârșitul pontificatului lui Inocențiu al II-lea biograful său scria că locuitorii Romei – mereu cu gândul la înnoiri – ar fi reedificat senatul pe Capitoliu, sub mantia protectoare a binelui public și împotriva voinței papei. S-a spus că această reconsiderare a republicii romane din Antichitate ar fi inițiat Renașterea la Roma, ceea ce cu certitudine nu este fals. Cronicarul papal se afla fără doar și poate sub impresia unor transformări nemaiauzite. Acestuia ar fi putut să-i fie cunoscută vechea instituție republicană, deoarece nici nu trebuia să caute prea departe în istorie rădăcinile evenimentelor contemporane lui. În principiu, acum era vorba doar de forma concretă a unei năzuințe de a participa la guvernarea orașului, manifestată de-a dreptul violent în deceniile din urmă și care își găsisse justificarea prin apelul la o veche tradiție. Se observă că nimeni altul decât fratele lui Anaclet, Giordano Pierleoni, a fost pus în fruntea noului senat și că apoi, ca expresie a conștiinței proprii puteri, i-a fost înaintată regelui german propunerea de a prelua coroana imperială și Roma ca reședință permanentă a imperiului. Ambele evenimente sunt tratate de *Liber pontificalis* cu indiferență și, drept urmare, trecute sub tăcere, deoarece erau privite ca fiind nepotrivite conceptului de istorie a papalității. Tema „cui aparține de fapt Roma ? ” era un vechi motiv al istoriei romane, doar că acum istoricul nu mai avea dreptul să cuprindă în analiza sa doar rivalitățile ce îi opuneau pe papi împăraților, pentru că poporul roman solicita cu insistență să i se acorde o atenție sporită. Următoarele biografii din *Liber pontificalis* mărturisesc câte puțin din aceste reflecții, deși se creează curând impresia că, după depășirea unor anumite interese inițiale, s-a preferat ca dificultățile să fie trecute sub tăcere.

După scurtul pontificat al lui Celestin al II-lea (1143-1144), Lucius al II-lea (1144-1145) a încercat zadarnic să anuleze puterea senatului. Se pare că inițiativa lui fusese încununată la început de succes, reușind aproape să-i silească pe senatori să renunțe la toate prerogativele pe care le dețineau, când o boală i-a întrerupt cu brutalitate viața. A fost de fapt vorba de un asasinat în plină stradă care a făcut să reizbucnească

flăcările unui foc al indignării ce fusese aproape stins. Eugeniu al III-lea (1145-1153), ales în cel mai mare secret, a reușit să se sustragă solicitării de a recunoaște legalitatea senatului fugind la Farfa, unde, de altfel, împotriva tuturor uzanțelor, a și fost consacrat. *Liber pontificalis* relatează mai apoi episodul întoarcerii sale triumfale și bucuria plebei ce a însoțit evenimentul, dar este imposibil de precizat la care dintre intrările lui Eugenia se face de fapt referință, fiindcă trebuie avut în vedere că acest papă a fost alungat în numeroase rânduri, locuind în afara orașului mai multă vreme decât în interiorul acestuia. Una dintre aceste călătorii l-a purtat chiar în Franța, prilej pentru papă de a-i oferi regelui francez Ludovic al VII-lea (1137-1180) însemnele de cruciat, episod de asemenea tratat doar tangențial, pe când despre cea de-a doua cruciadă, inițiată chiar de Eugeniu, nu se amintește nimic. Acesta este de fapt – în ciuda criticilor de cea mai diversă factură și a succesului limitat – punctul culminant al pontificatului, în primul rând pentru motivul că a fost obținută pentru prima oară participarea la cruciadă a unui rege, căruia de altfel i-a și fost cedată comanda supremă a sfintei expediții. Din păcate, cu privire la faptele de arme din Țara Sfântă, la luptele împotriva maurilor din Peninsula Iberică sau la combaterea păgânilor din regiunile de frontieră cu slavii cronicarul papal nu deține nici o informație și nici nu dă dovada vreunei urme de interes.

Nici chiar situația din Cetatea Eternă, ce tindea să devină îngrijorătoare, nu pare să-l fi preocupat prea tare pe istoriograful pontifilor romani, spre deosebire de alte personalități din Apus, ale căror păreri sunt exprimate pe un ton deosebit de critic. Nimeni altul decât abatele Bernard de Clairvaux, după cum se știe, a crezut de cuviință că trebuie să-i dea unele sfaturi pontifului care odinioară îi fusese învățăcel în mănăstire. Și cine știe ce s-ar fi întâmplat dacă Eugeniu ar fi urmat poruncile misticului cistercian de a duce o viață potrivit modelelor apostolice ! Ce impresie ar fi produs asupra romanilor și ce ar fi avut Boso de povestit dacă papa s-ar fi înfățișat la Roma după o lungă călătorie potrivit exemplului lui Petru și nu înconjurat de luxul cel mai exorbitant !

Între timp, la Roma, canonicul Arnold de Brescia fusese propulsat în ciuda pregătirii sale modeste, dintr-un simplu penitent pios în conducător spiritual al plebei romane. Meritul său este de a fi atras atenția, în acele vremuri ce priveau tot mai des în istorie pentru a identifica modele și răspunsuri, asupra diferențelor dintre Biserica din acel moment și creștinismul timpuriu, în sensul unei din ce în ce mai

moderne reflecții pe marginea sărăciei materiale. *Liber pontificalis* va manifesta un oarecare interes pentru Arnold abia două pontificate mai târziu, când s-a reușit în cele din urmă alungarea sa din Roma, acuzat că ar fi amăgit masele și le-ar fi condus la erezie. Atunci când un adept al acestuia a atacat un cardinal despre care se spunea că ar fi avut șanse de a ajunge papă, fără însă să fi lăsat impresia că ar fi un modest și umil urmaș al apostolilor, virtuți ce lipseau de altfel în întreaga Curie, papa a răspuns prin pronunțarea interdictului asupra întregului oraș chiar în săptămâna Patimilor Mântuitorului ; senatul roman a trebuit să cedeze. Arnold și adepții săi au părăsit Roma. Pentru scurtă vreme au găsit adăpost în Toscana, dar papa a obținut predarea și executarea lui Arnold, de îndată ce regele german Frederic Barbarossa sosea la Roma, în 1155, pentru a primi coroana imperială.

Aceste evenimente aveau loc în vremea lui Adrian al IV-lea (1154-1159), care, după scurtul pontificat al lui Anastasius al IV-lea (1153-1154), va beneficia în *Liber pontificalis* din nou de o biografie amănunțită. S-a considerat necesară prezentarea carierei noului papă, spre o mai bună caracterizare, amănunt ce se află desigur în strânsă legătură cu originea lui Adrian, atât de ciudată în ochii romanilor : un englez pe tronul lui Petra, așa ceva nu se mai pomenise ! Ajuns cu ani în urmă în Provence, studentul englez se îndreptase spre o mănăstire din apropiere de Arles, al cărei abate va deveni mai târziu, înainte ca Eugeniu, aflat pe drumul de întoarcere spre Roma, să îl ia cu sine și să îl desemneze episcop-cardinal, încredințându-i totodată și dificila legăție din regatele nordice.

Tema centrală a biografiei lui Adrian este raportul dintre papalitate și imperiu. *Liber pontificalis* omite să ne spună ceva despre faptul că senatul roman își asumase dreptul de a participa activ la procesul de încoronare, motiv pentru care, așa cum se întâmplase și în trecut cu alți regi, Frederic Barbarossa a fost invitat de senatori la Roma. Necunoscut rămâne pentru cronica pontificală și tratatul încheiat la Konstanz, în 1153, de emisarii lui Eugeniu al III-lea cu monarhul din dinastia Staufer și care punea bazele unui sprijin reciproc. Așa cum papei trebuia să îi fie sfântă *honor imperii*, și împăratul era dator să privească în același fel *honor papatus* - așa spune textul înțelegerii, o formulare cu adevărat deosebită ce izvora din poziția de egalitate a celor două autorități supreme.

Papa i-a trimis pe cardinali la Viterbo pentru a-l întâmpina pe rege, dar și pentru a purta unele discuții suplimentare cu privire la încoronare.

Fără a se aventura în vreun fel, regele a răspuns prin trimiterea a doi arhiepiscopi, exprimându-și dorința de a deschide negocierile doar după reîntoarcerea acestor emisari ai săi din tabăra papală așezată în Civita Castellana, un oraș bine fortificat. La întâlnirea dintre papă și rege, acesta din urmă nu a manifestat vreo intenție de a respecta ceremonialul, adică de a-i presta pontifului serviciul simbolic de mareșal, ceea ce i-a îngrozit teribil pe cardinali, care, de teama unor alte acțiuni mai ostile, au și fugit să se pună la adăpost în spatele zidurilor orașului ce-l găzduia pe papă. Doar Adrian a rămas, curajos, dar a refuzat să îi răspundă, potrivit obiceiului, lui Frederic, după ce acesta i-a săratat picioarele, cu așa-numitul „sărut al păcii”. Muștrarea părintească a papei nu i-a fost suficientă lui Frederic ; el era convins că nu este dator să facă un asemenea gest ce putea fi ușor interpretat ca un act prin care se recunoștea drept vasal. A trebuit să fie instruit de acei principii din suita sa care îl însoțiseră și pe împăratul Lothar și care i-au explicat că este vorba de o formă de respect acordată apostolului Petru în persoana papei. Astfel, scena întâlnirii a fost repetată a doua zi la Nepi, ca și cum cei doi nu s-ar mai fi văzut niciodată. Când Adrian s-a apropiat, Frederic a luat frâiele armăsarului papal și l-a ajutat să descalece. Regele a fost răsplătit cu ceea ce i se refuzase mai devreme, adică „sărutul de pace”. Au putut apoi porni împreună spre Roma, unde s-a desfășurat încoronarea, în catedrala Sfântul Petru, la data de 18 iunie 1155, după ce, în capela Santa Maria în Turri din apropiere, Frederic depusese papei inevitabilul jurământ de siguranță, îngenunchat în fața acestuia și cu mâinile împreunate în mâinile pontifului. Cu mare acuratețe - ca niciodată - cartea pontificală descrie toate etapele încoronării : o primă rugăciune în fața porții de argint a catedralei, o a doua în dreptul plăcii de porfir din spatele ușii, apoi o a treia și mirungerea în fața *Confessio Petri* ; în cele din urmă liturgia de încoronare, în timpul căreia, după citirea Epistolelor, regele primește din mâinile papei spada, sceptrul și coroana așezate pe altar. Asemenea unui tunet a sunat în urechea istoricului papal bucuria germanilor. Ziua s-a sfârșit însă tensionat, din cauza unei păruieli izbucnite între germani și romani, ceea ce nu face decât să arate cât de șubredă era poziția împăratului în orașul care dădea numele imperiului său, dar și voința de independență a romanilor. Papei nu i-a mai rămas altceva de făcut decât să intervină în favoarea celor arestați de trupele imperiale. Cu certitudine chestiunile de ceremonial aveau o importanță aparte pentru oamenii din acea vreme, dar cronicarul curial nu ar fi risipit atât efort în a descrie toate procesiunile, dacă nu ar fi vrut ca în acest fel să arate că, în cele din

urmă, împăratul a fost subordonat de papă. Era vorba de o problemă de principiu, iar nimeni nu dorea să cedeze ceva din propria poziție. Cu ocazia sărbătorii apostolului Petru se stabilise ca atât papa, cât și împăratul, ambii purtându-și coroanele, să participe la liturghie, pentru că, în cele din urmă, ei sunt cei mai mari principii ai lumii, ceea ce arată încă o dată rivalitatea existentă. Un subiect îndelung tratat mai apoi de *Liber pontificalis*.

Voiajul de încoronare al lui Frederic ar fi trebuit continuat printr-o campanie îndreptată împotriva normanzilor. Noul împărat se obligase la Konstanz printr-un tratat să-l pedepsească pentru invaziile în statul papal pe noul rege al Siciliei, Wilhelm I, numit „cel Rău” (1154-1166), fiul de multă vreme excomunicat al regelui Roger. Frederic nu le-a putut impune această expediție militară nobililor germani din suita sa, care doreau mai degrabă să se retragă spre casă din pricina caniculei verii. Deodată, în scenă intră basileul, care a trimis bani și trupe în Italia, astfel încât ceea ce nu a reușit să producă teama de germani a adus cu sine invazia bizantină, adică supunerea lui Wilhelm față de papă. Victoria inițială a regelui normand beneficiază măcar de o scurtă însemnare, pe când pericolului în care se găsea în aceste condiții papalitatea nu i se acordă de către istoriografia curială nici o frază. Pentru cronicarul papal, pacea încheiată între Wilhelm și papă nu era altceva decât expresia remușcării lor și a gândurilor de pocăință pe care Dumnezeu i le trimisese regelui normand, prilejuindu-i astfel mai departe o relatare plină de satisfacție a felului în care suveranul s-a umilit în fața pontifului roman în momentul încheierii păcii din 1156 de la Benevent. Wilhelm a jurat Bisericii, în genunchi, credință vasalică, fiind pentru aceasta răsplătit cu „sărutul de pace”. Papa și membrii Curiei au revenit la Roma încărcăți de bogate daruri în aur, argint și mătase.

Cronicarul dedică o întreagă pagină preocupării lui Adrian pentru bisericile romane și pentru îmbogățirea proprietăților ecleziastice, apoi încheie biografia papei, mort în 1159 la Anagni, scriind câteva rânduri și despre sine. Acest scurt „autoportret” urmărea pe de o parte să oglindească gratitudinea autorului față de mărinimia pontificală, exprimată nu în ultimă instanță prin acordarea funcției de cardinal, dar totodată, pe de altă parte, să se constituie într-un argument al temeiniciei operei sale biografico-istorice, întrucât autorul fusese un permanent însoțitor al papei, prezentând deci toate cele petrecute din perspectiva martorului ocular. Ceea ce însă nu îl împiedică să omită evenimente importante. Orice cunoscător al istoriei papale are informații despre momentul tensionat, **dar** extrem de semnificativ, ce a apărut în

relațiile dintre papalitate și imperiu în cadrul dietei de la Besançon din 1157, declanșat sub forma unei dispute a legatului papal și deopotrivă cancelar al Curiei romane Roland Bandinelli cu Rainald de Dassel, cancelar imperial († 1167), pe marginea traducerii în germană a unei scrisori papale aduse de la Roma, în care imperiul pe care Frederic îl primea simbolic din mâinile papei prin actul încoronării era definit prin cuvântul *beneficium*, termen pe care Rainald nu avea cum să îl traducă altfel decât prin „feudă”, ceea ce evident a declanșat un val de indignare cu reverberații până la Roma. Probabil din acest motiv cu substrat diplomatic a și ales cronicarul Boso să evite menționarea episodului.

Conflictul a fost un preludeu, pe care Boso nici nu putea, nici nu vroia să îl omită, al următoarei perioade din istoria papalității, marcată tocmai de asemenea evenimente când după Adrian devenea papă, datorită serviciilor sale în calitate de cancelar al Curiei și probabil și mulțumită erudiției sale ca fost profesor de drept al universității din Bologna, nimeni altul decât cardinalul Roland. Nu a fost totuși o alegere unanimă. De aceea, întregul pontificat al lui Alexandru al III-lea (1159-1181) a fost o nouă perioadă de schismă. Nu mai puțin decât patru antipapi sunt amintiți de cataloagele papale în această epocă: Victor (al IV-lea) (1159-1164), urmat de Pascal (al III-lea) (1164-1168), apoi Calixt (al III-lea) (1168-1178) și Inocențiu (al III-lea) (1179-1180). Elementul particular al acestei schisme, spre deosebire de alte conflicte papale anterioare, este faptul că nici una dintre părți, nici Alexandru al III-lea, nici oponenții acestuia, nu au reușit să stea prea mult timp în Cetatea Eternă, ci au fost siliți să-și găsească o reședință în afara Romei, unde se impusese voința de autoguvernare. Franța sau Italia de Sud, Campagna sau Toscana, Segni și Anagni, Terracina sau Tusculo, Viterbo, Ferentino și Veroli, Velletri, Monte Albano și Palombara au marcat itinerariile celor ce-și disputau tronul petrin.

Boso prezintă izbucnirea schisme mai degrabă într-o manieră intuitivă, fără o expunere limpede a contextelor, prin scena hilară a păruiei pentru mantia papei : cardinalul Roland, ales de majoritatea membrilor colegiului cardinalilor, tocmai își așezase mantia pe umeri, când un contracandidat dezamăgit de rezultatul alegerii i-a smuls-o cu brutalitate, fiind la rândul său imediat depozat de un senator furios, ceea ce l-a determinat să facă uz în mare grabă de o altă mantie de purpură pregătită din vreme ; precipitarea a fost atât de mare, se pare, încât mantia a fost îmbrăcată pe dos, prilej de ironie din partea tuturor celor prezenți, iar pentru Boso motiv de a sublinia cât de absurd și condamnat era acest opozant al lui Alexandra al III-lea, numit Victor (al

IV-lea) (1159-1164). Victor își datora ascensiunea susținerii din partea facțiunii pro-imperiale din colegiul cardinalilor. Declanșarea schismei însă nu poate fi explicată doar prin contradicțiile de natură politică existente în sânul corpului care îl alegea pe pontiful roman sau în Roma în general ; motivele discordiei trebuie identificate în caracterul incomplet al regulamentului electiv în uz la acel moment. Abia douăzeci de ani mai târziu, după victoria lui Alexandru al III-lea, în cadrul alegerii papale s-a impus într-o formă lipsită de orice echivoc principiul majorității definite ca grăpare ce reunea două treimi din voturile exprimate. Până atunci însă Roma va servi drept teren de luptă, nefiind vreme îndelungată reședința vreunui papă, determinându-și singură destinul.

Nici unul dintre cei doi aleși nu a putut fi consacrat în Roma tulburată de ciocnirile dintre cele două grăări. Cel puțin în cazul lui Alexandra, la Nesta, o mică așezare în părțile de sud ale statului papal, s-au întrănit episcopii-cardinali îndreptățiți să officieze consacrarea, pe când Victor a trebuit să se declare mulțumit la Farfa, o abație imperială, cu un singur cardinal, asistat de câțiva episcopi. Dacă nu i-ar fi stat împăratul în ajutor, este limpede – spune Boso – că Victor, un precursor al anticristului, nu s-ar fi putut menține.

Dar însuși Alexandra a consolidat fără să vrea poziția contracandidatului său. El îi scrisese din reședința sa improvizată împăratului aflat în nordul Italiei, în campanie împotriva orașelor lombarde. Frederic nu i-a primit pe emisarii papali decât după o îndelungată chibzuință și în urma intervenției câtorva principii. Boso ne spune că împăratul ar fi afirmat că de fapt Biserica romană nu posedă dreptul de a-și alege liber pontiful, împăratul fiind într-o mai mare măsură îndreptățit să desemneze pe papă, în special în situații de schismă, când trebuie să acționeze în calitate de protector al Bisericii. În acest sens trebuie percepută bula de aur prin care Barbarossa îl invita pe Alexandra să vină de la Anagni la conciliul convocat de împărat la Pavia, pentru a se lua o decizie asupra legitimității celor doi papi. Boso consemnează răspunsul lui Alexandra, prin care împăratului i se contestă convocarea unilaterală a unui conciliu fără acordul și implicarea papei, atrăgând atenția că urmașul lui Petru nu poate fi supus vreunei judecăți pământești. Având în vedere această poziție neconciliantă, se înțelege de ce conciliul reunit la Pavia, în februarie 1160, a decis în favoarea lui Victor, care luase parte la adunarea bisericească din fosta capitală longobardă. Cum a fost argumentată această hotărâre și cum și-a revendicat Frederic drepturile făcând apel

la iluștrii săi înaintași până la Constantin cel Mare sunt aspecte desigur fără relevanță pentru cronicarul din tabăra alexandriană, în opinia căreia decizia conciliară era oricum de la bun început o simplă farsă. Edictului prin care Victor cerea supunere, Alexandra îi răspundea cu promptitudine prin excomunicarea lui Barbarossa și a pontifului acestuia, ca distrugători ai unității creștine, și prin dezlegarea tuturor supușilor acestora de jurămintele prestate.

Scena de desfășurare a evenimentelor se mută apoi în Franța. În 1161, Alexandru reușise doar pentru o scurtă perioadă să revină la Roma, apoi a trebuit să plece din nou la Terracina, de unde a decis să călătorească mai departe, spre Franța. Regele normand le-a pus la dispoziție corăbii, avariate la scurt timp de o furtună. Au putut fi însă reparate, și apoi, în miez de iarnă, a început călătoria, prin Genova, spre Montpellier. Papa a fost întâmpinat nu doar de poporul entuziasmat, ci și de un emisar mahomedan, care a îngenuncheat în fața sa, un semn pentru Boso al prestigiului de care se bucura Alexandru pretutindeni. Regele francez Ludovic al VII-lea (1137-1180) trebuie să fi fost înștiințat doar cu puțin timp înainte de sosirea papei, deoarece nu a organizat o primire deosebită. Asupra regelui au avut efect sugestiile cumnatului său, situat de partea împăratului, cum că schisma ar putea fi înlăturată printr-o întâlnire a celor doi suverani, german și francez, și a ambilor pontifi. Fuseseră deja stabilite data și locul tratativelor, când totul a căzut din cauza refuzului lui Alexandru de a se înfățișa. Regele francez a fost nevoit să plece însoțit de câțiva cardinali care primiseră însărcinarea de a susține legitimitatea alegerii superiorului lor. Întâlnirea celor doi dinastii din vara anului 1162, care a avut loc la hotarul stăpânirilor celor doi, pe un pod peste râul Saone, a rămas fără rezultat, cu atât mai mult cu cât împăratul l-a lăsat pe rege să înțeleagă lipsa de considerație pe care o avea față de potențialul acestuia. Frederic a reunit cu de la sine putere și în pripă un sinod în apropiere de locul în care se întâlnise cu regele Ludovic, la mănăstirea Saint-Jean de Losne, Franței fiindu-i solicitată pur și simplu recunoașterea sentințelor sinodale. Dacă Victor se temuse inițial că vor fi date la iveală împrejurările în care fusese ales în 1159, se pare că problema principală devenise mobilizarea trupelor imperiale care i-au speriat rău pe francezi și pe trimișii papei. În acest moment își face apariția, după cum scria Boso, asemenea unui mesager al lui Dumnezeu, regele Angliei care aducea cu sine ajutorul atât de necesar.

Se înțelege ce însemna pentru prestigiul papei vizita regelui Angliei Henric al II-lea (1154-1189), în cadrul căreia a fost inclus desigur, în

mănăstirea Deols, și ceremonialul sărutatului picioarelor papei. După ce a dispărut pericolul german, Alexandru a putut să își facă intrarea triumfală în capitala franceză Paris, acolo unde regele Ludovic I-a primit cu toate onorurile, papei fiindu-i din nou sărutate picioarele, după cum subliniază Boso. Papa servise și ca mediator al păcii între Franța și Anglia. Astfel, în primăvara anului 1163, la Tours se reunea un conciliu organizat sub egida ambelor regate și prezidat de papă. Boso consemnează decretul conciliar ; mai importantă este însă știrea sa potrivit căreia, în același context, Alexandru a primit din partea ambilor monarhi invitația de a-și stabili reședința în regatele lor, unde va voi și cât timp va găsi de cuviință. Alegerea papei a căzut asupra așezării Sens. Desigur, Alexandru nu avea în vedere o ședere de durată prea lungă, dovedindu-se că nici nu era nevoie să ia în calcul o asemenea soluție. Între timp murise la Lucea antipapa Victor (al IV-lea), care rătăcise de asemenea mai mult prin împrejurimile Romei, și căruia, deși se pare că pe patul de moarte își exprimase dorința de a renunța la schismă, i se găsise un succesor în persoana lui Pascal (**al** il-lea) (1164-1168); acesta nu numai că beneficia de confirmarea împăratului, dar, mai mult, Frederic a cerut ca întreg imperiul să-i jure supunere. În 1165, tabăra imperială se întărea prin aportul regelui Angliei, schimbare de poziții pe care Boso nu o amintește, dar la Roma, spre sfârșitul anului 1164 se produsese o răsturnare politică favorabilă lui Alexandru grație unui vrednic prefect al orașului. Noul senat i-a cerut papei să revină acasă, acesta, după o abatere prin Sicilia, sosind la Roma în noiembrie 1165, unde a și fost întâmpinat cu mare bucurie.

Există o serie de indicii ce susțin ipoteza că tocmai în aceste zile a început și Boso redactarea biografiei alexandriene. Paginile ce urmează acestui moment cronologic sunt adăugiri târzii, concepute în manieră analitică, ce nu surprind cu aceeași acuratețe dramatismul desfășurării evenimentelor.

Demn de amintit pentru aceeași perioadă este îndelungatul război pe care Barbarossa îl purta împotriva orașelor italiene din regiunea lombardă, orașe ce se revoltaseră împotriva guvernatorului imperial; sub conducerea orașului Milano, ale cărui ziduri inițial dăruite de germani, fuseseră refăcute, au întemeiat o ligă, al cărei aliat era, în modul cel mai firesc, papa. În același tablou trebuie inserată și vestea morții regelui normand Wilhelm I, în anul 1166, căruia i-a urmat pe tron fiul încă minor, care la rândul său se arăta, după spusele lui Boso, pătruns de sentimentul loialității față de papă. Însă despre o altă nesperată oportunitate de alianță, Boso pare să nu fi știut nimic, amănunt ce însă

ar fi trezit fără îndoială atenția cititorului. La Roma își făcuse apariția un trimis al basileului Manuel cel Mare (1143-1180), înaintând oferta unei refaceri a unității între Biserica greacă și cea romană, plus orice sprijin posibil împotriva dinastiei Staufer, dacă în schimb papa ar returna coroana, simbolic, imperiului roman răsăritean.

Se înțelege că în aceste condiții Frederic Barbarossa a trebuit să se îndrepte spre Italia pentru a-și apăra drepturile, însuși cronicarului papal nerămânându-i altă soluție decât să consemneze campania victorioasă a împăratului german. Contingentele imperiale au urmat traseul Brescia, Ferrara, Bologna, până la Ancona, unde se afla instalată o garnizoană bizantină ce a fost însă izgonită ; Toscana a fost' supusă antipapei; Tusculo, aflat în mare rivalitate cu Roma, a cerut ajutorul împăratului, sub zidurile sale romanii suferind o înfrângere nimicitoare, ce nu se mai pomenise din vremea lui Hannibal, așa cum ne spune Boso, care, după cum se vede, avea o serioasă cultură istorică. La scurt timp, împăratul se găsea sub zidurile Romei, punând stăpânire, după lupte grele, pe Vatican și pe „Cetatea leoniană". Nici romanii nu au așteptat prea mult apoi pentru a trece de partea învingătorului care le promisese să elibereze prizonierii luați din rândurile localnicilor și să le cedeze prada de război. Schisma ar fi urmat să fie stinsă prin destituirea celor doi pontifi și prin alegerea unui nou papă, fără amestecul împăratului. Cardinalii din tabăra alexandriană au respins propunerea, motivând se pare prin apel inclusiv la principiul juridic al nesupunerii papalității vreunei autorități judecătorești, alta decât cea divină, timp în care lui Alexandra i s-a părut mai sigur să părăsească Roma, sustrăgându-se presiunilor exercitate de romani și de Frederic. Papa părăsise de mult Lateranul în favoarea reședinței fortificate a familiei Frangipani, de unde apoi a luat drumul Italiei de sud, prin Terracina și Gaeta, până la Benevento, în regatul normand. La Roma însă, în doar câteva zile, lucrurile au cunoscut o transformare radicală, printr-o epidemie de malarie ce a izbucnit în tabăra imperială din afara zidurilor orașului din cauza climei foarte calde a acelui început de august. După moartea multor oameni de vază, principii și cavaleri, dintre care și Boso îi amintește pe cei mai de seamă, una dintre victime fiind chiar consilierul lui Frederic și totodată cancelarul imperial Rainald de Dassel, arhiepiscop de Koln, supraviețuitorii s-au văzut obligați să se retragă repede peste Alpi. Abia în aceste momente se coagulează Liga Lombardă de care Boso amintea mai devreme. Această alianță a ridicat din contribuțiilor tuturor membrilor o cetate fortificată ce a luat numele papei, Alessandria. Magistratii acesteia s-au înfățișat la Benevent pentru

a-i preda papei noul „oraș”.

Portretul pe care Boso se străduiește să-l schițeze unui împărat, Frederic, aflat în momente de cumpănă, este contradictoriu. Pe de o parte, cardinalul-istoric afirmă că Barbarossa era conștient că fusese lovit de pedeapsa lui Dumnezeu, pe de altă parte, continuă cronicarul, suveranul german nu dădea nici un semn că și-ar fi putut schimba convingerile, relatând totuși la scurt timp eforturile de pace ale acestuia. În vara lui 1167 era întronizat la Roma antipapa Pascal (al III-lea), iar după moartea acestuia, un an mai târziu, survenită în' urma unei grele și îndelungate suferințe, drept succesor al său a fost desemnat Calixt (al III-lea) (1168-1178). Nici acestuia nu-i va fi prea bine, după cum reiese din relatarea lui Boso despre negocierile de pace dintre reprezentantul împăratului, episcopul de Bamberg și papă. Tratativile s-au desfășurat la Veroli, în martie 1170, dar nu au condus la încheierea păcii, deoarece, după cum se pare, pe de o parte, Alexandru susținea cu fermitate și cauza aliaților săi lombarzi, iar pe de altă parte, oferta de pace a împăratului avea clauze destul de incerte.

Înainte ca biograful papal să se oprească în sfârșit asupra dezamorsării conflictului dintre papă și împărat, acesta mai face două intercalări în biografia lui Alexandru. Una se referă la sângeroasa dispută dintre romani și orașul Tuscuto, care se predase papei, ceea ce însă nu i-a scăpat pe locuitorii săi de răzbunarea rivalilor lor tradiționali, romanii. Nici Boso nu putea consimți un asemenea comportament și lasă să îi scape vorbe dojenitoare la adresa locuitorilor Romei, care au păstrat porțile închise în fața episcopului lor care venea cu gânduri de pace. Atenția cronicarului a fost apoi atrasă pentru ceva vreme de evenimentele din Anglia, mai exact de asasinarea arhiepiscopului de Canterbury, Thomas Becket (1162-1170), și de consecințele acestui act. Boso se găsește în fața unui fapt împlinit, ale cărui explicații nu le poate găsi. Câte aspecte interesante ar fi meritat să-și găsească locul în cronica papală, cu privire la conflictul dintre regele englez și arhiepiscopul său ori despre comportamentul duplicitar al lui Alexandru față de Becket, atunci când cei doi s-au întâlnit în Franța, în exil! După „crima din catedrală”, aflăm în fața papei un emisar al regelui englez care încerca să-și disculpe stăpânul și aflăm fiecare cuvânt al sarcinilor pe care Henric al Angliei și le asuma ca penitență. Sunt prezentate însă și alte întâmplări, cum este canonizarea lui Becket de către papă, în anul 1173, dar și revolta prinților englezi împotriva tatălui lor. Biograful lui Alexandru nu acordă însă o prea mare atenție acestor mult prea îndepărtate evenimente, ci doar le atinge, le tratează mai degrabă

superficial, în maniera oricărui istoric ancorat în tradiție.

În schimb, pentru pacea de la Veneția din anul 1177 și pentru întreg șirul de evenimente ce au condus la aceasta, biografia alexandriană scrisă de Boso este o sursă de primă mână, cu atât mai mult cu cât autorul a fost martor ocular la aproape toate cele descrise. El își începe povestirea din momentul declanșării celei de-a cincea campanii italiene a împăratului Frederic, în toamna lui 1174, care după cum ne spune cronica a adus în peninsula peste „Mont Cenis” o mulțime de briganzi. Fortăreața Alessandria ridicată de Liga Lombardă a fost supusă unui îndelungat și anevoios asediu, dar, cu ajutorul lui Dumnezeu, nu a putut fi luată. În momentul apariției unei noi forțe armate a ligii, în ziua de Paști a anului 1175, ambele părți au considerat mai potrivit să încheie o pace provizorie și să păstreze *status quo*-ul. Acest armistițiu a oferit posibilitatea unor negocieri cu papa Alexandru, invitat să trimită la Pavia o serie de emisari care fuseseră ceruți de Frederic. Boso trece în grabă peste această întâlnire, nu fără a-l face vinovat pe împărat de eșecul negocierilor. Spre sfârșitul anului au loc noi acțiuni militare, *Liber pontificalis* menționând și faptul că Alexandru a răsplătit v^aliul oraș-cetate Alessandria prin conferirea rangului de episcopie, și asta în titulpue Pavia, situată de partea împăratului, își pierdea privilegiile eclesiastice, deoarece, ne spune Boso, fusese mereu un punct de pornire al atacurilor asupra Bisericii romane, încă din vremea longobarzilor. Pentru anul 1176 se consemna nechibzuitul asalt asupra orașului Milano, care a stârnit contraatacul locuitorilor orașului atacat, culminând cu bătălia, foarte plastic descrisă, de la Legnano. Citind, se poate retrăi felul cum milanezii s-au grupat în jurul carelor lor împodobite cu flamuri, apoi, după ce au rostit o rugăciune, au luat cu asalt armata imperială, cum stegarul lui Fredric a fost doborât de o lance sub copitele cailor, însuși împăratul căzând din șa, moment în care, pentru că strălucitoarea armură a împăratului nu se mai putea zări, armata a crezut că a rămas fără comandant, motiv pentru care s-a pus pe fugă, ceea ce a și declanșat dezastrul : unii au murit de sabie, alții înecați în râul din vecinătate, restul fiind împrăștiati și capturați. Pricina acestei înfrângeri a fost faptul că, în anul precedent, după încheierea armistițiului, Frederic fusese silit să-și trimită cea mai mare parte din trupe acasă, neprimind între timp întăririle necesare ; aceste amănunte ne-au parvenit desigur din alte surse, și nu din *Liber pontificalis*. Dar Frederic nu mai conta nici pe sprijinul marilor magnați ai imperiului, care ținuseră să-i spună la Pavia că nu-l vor urma mai departe și că trebuie să facă pace cu papa.

Și astfel, în locul „reporterului” de front, ia cuvântul din nou istoricul convins de superioritatea negocierilor pașnice. Boso reproduce extrem de amănunțit, până la redarea unor replici întregi, audiența pe care papa a acordat-o delegației imperiale la Anagni, fără însă a rezuma măcar consfătuirea secretă ce a urmat între părți, după epuizarea unui număr mare de chestiuni mai puțin presante. Rezultatul acestei întrevederi a fost încheierea unei păci preliminare, în noiembrie 1176 la Anagni, după care câțiva cardinali s-au îndreptat spre curtea imperială pentru a-i asigura stăpânului lor cale liberă spre viitorul loc de întâlnire convenit de ambele grupări. Alexandru însă a luat calea Italiei de sud. Doar pentru un scurt moment atenția se îndreaptă și asupra antipapei de la Viterbo, care în noile condiții trebuie să se fi simțit lăsat de izbeliște.

Boso este unul dintre cardinalii care l-au însoțit pe Alexandru al III-lea la Veneția, după cum el însuși o mărturisește. Itinerarul începea în martie 1177 de la Vieste spre Monte Gargano, traversându-se apoi Marea Adriatică până la cetatea Zadar, în Dalmația, unde în întâmpinarea înaltului oaspete sosise și regele Ungariei. Papa, în compania notabilităților ecleziastice ale regiunii, a fost însoțit până în catedrală de cântări bisericești slave, după cum se subliniază. Apoi, mica flotă a navigat mai departe de-a lungul coastei dalmate până la Istria, și de acolo la Veneția. Dogele și patriarhul de Aquileea l-au primit cu mare pompă pe pontif, care și-a stabilit reședința într-un palat la Rialto. Noi discuții preliminare au fost inițiate la Ferrara, pentru ca, în cele din urmă, la finele lui iulie, să se joace și scena întâlnirii dintre împărat și papă. Au fost rostite jurăminte, Frederic fiind dezlegat la Lido de către cardinalii speciali însărcinați de interdictul pronunțat asupra sa, însă doar după ce la rândul său declarase că renunță la schismă, sosind apoi în Piața San Marco cu barca dogelui, unde îl aștepta Alexandru așezat pe un tron în fața bisericii. Împăratul, după cum cerea ceremonialul, a sărutat piciorul papei, primind în schimb „sărutul de pace”. Apoi au păși împreună, mână în mână, în biserică, în ovațiile clerului și ale mulțimii adunate în piață, iar după mesă, tot conform tradiției, Frederic l-a ajutat pe papă să încalece, adică i-a servit drept mareșal. Boso a descris toate aceste ceremonii, ca de altfel întreaga scenă, cu vizibil interes, fapt pentru care istoriografia de mai târziu îi va rămâne recunoscătoare, deoarece în acest fel părea că se demonstrase subordonarea celei mai mari autorități laice față de cea mai înaltă demnitate spirituală. Emoțiile stârnite în jurul acestui episod au fost mari, încă din Evul Mediu circulând povestea potrivit căreia papa și-ar fi pus piciorul pe capul împăratului îngenuncheat și prosternat în fața sa, în timp ce Frederic i-

ar fi spus lui Alexandru că nu se pleacă în fața papei, ci reverența sa este adresată Apostolului Petru : *Non tibi, sed Petro !* , răspunsul papei fiind : *Et mihi et Petro !* . Acesta pare să fi fost schimbul de cuvinte ').stît în șoaptă; dar cine putea într-adevăr să-l fi auzit ?

Acordul încheiat la Veneția îl interesează pe Boso cu precădere în acele prevederi ale sale ce aveau drept consecință directă stingerea schismei prin reconcilierea tuturor celor de față. Cronicarul nu mai spune nimic despre supunerea antipapei Calixt, care nu a putut fi obținută fără o presiune serioasă din partea împăratului. Biografia papei Alexandru al III-lea ia sfârșit o dată cu decizia romanilor de a-și reprimi episcopul în oraș, astfel încât pontiful revenea în triumf la Roma, în martie

1178. Se presupune că la scurt timp se stingea din viață și Boso, nimeni nefiind în stare să ducă mai departe munca istoriografică a acestuia.

Cu privire la ultimele momente ale pontificatului lui Alexandru al III-lea ar mai fi de zis că pontiful victorios, după un exemplu deja intrat în tradiție, a voit să celebreze pacea obținută printr-un conciliu reunit la Lateran în primăvara anului

1179, adunare la care au ținut să ia parte cele mai de seamă personalități ale Bisericii din Apus. Schisma a reizbucnit după retragerea lui Calixt al III-lea pentru aproximativ trei luni, atunci când opoziția politică din Roma i l-a opus lui Alexandru pe unul dintre cardinalii ultimului antipapă, sub numele de Inocențiu (al III-lea) (1179-1180). S-a arătat din nou cât de incertă era situația la Roma, cu toate că antipapa, trădat de susținătorii săi, a fost capturat și trimis să-și petreacă restul zilelor într-o mănăstire. În vara lui 1179 Alexandru se găsea din nou în afara Romei, doi ani mai târziu murind fără ca statutul său de „exilat” să se fi schimbat.

Concomitent se poate intui criza de care era străbătută istoriografia pontificală. *Liber pontificalis* ia sfârșit o dată cu paginile redactate de Boso. Pentru anii care urmează ne stă la dispoziție doar un fragment cu totul nesatisfăcător din *Annales Romani*. Din această lucrare se pot extrage cel mult scheme ale evoluțiilor istorice din acele vremuri. În afară de nume, despre Lucius al III-lea (1181-1185) nu știm mare lucru, deși noul pontif se întâlnea în 1184 la Verona cu Frederic pentru negocieri importante ce vizau punerea în aplicare a prevederilor tratatului de la Veneția. La Verona a și murit acest papă, atât de departe de Roma pe care nu o mai văzuse din momentul întronizării sale. Se știe că disputa dintre împărat și papalitatea reprezentată de Urban al III-lea (1185-1187) fusese din nou declanșată, ajungându-se chiar la izolarea lui

Urban la Verona. Când acesta a primit în cele din urmă permisiunea de a părăsi orașul, a murit la Ferrara, în drum spre Roma. Cel mai de seamă eveniment al pontificatului său a fost încoronarea în calitate de coregent al fiului împăratului Frederic, Henric al VI-lea (1169-1197), și celebrarea căsătoriei acestuia cu Constance († 1198), moștenitoarea regatului normand din sudul Italiei. Acest mariaj venea să întărească pacea dintre cele două puteri. O altă chestiune care a constituit un serios temei de meditații a fost cea a coregenței imperiale, îmbrăcată în forma desemnării unui *caesar*; problema era dificil de formulat din punct de vedere juridic, incomodă fiind și din perspectiva dreptului canonic. Decizia a fost, după cum arată și încoronarea lui Henric, pozitivă, la ea ajungându-se prin apel la modelul Antichității târzii. Ambele evenimente, căsătoria și încoronarea, au avut loc la Milano și, deși Urban fusese arhiepiscop al acestei dieceze, a fost silit să stea de-o parte. La scurt timp s-a și produs de altfel ruptura dintre papă și împărat.

Succesorul lui Urban a fost Grigore al VIII-lea (1187), fostul cancelar al Curiei, o fire conciliantă ce considera potrivit să acorde cezarului cele ce-i aparțin de drept. În fața acestei atitudini, cezarul Henric a vrut la rândul său să se revanșeze față de papă, sprijinindu-l în încercarea acestuia de a se întoarce la Roma. Dar Grigore murea la Pisa, după doar opt săptămâni de pontificat.

Consemnarea rezumativă a analelor romane ia sfârșit o dată cu primirea entuziastă de care s-a bucurat următorul papă, Clement al III-lea (1187-1191), la Roma. De fapt, parcimonioasa relatare se încheie, într-un mod simptomatic pentru situația din Cetatea Eternă, cu o scurtă rememorare a rivalității dintre Roma și Tusculo începând din zilele lui Lucius al III-lea, rivalitate ce-și atinge punctul culminant în vremea papei Celestin al III-lea (1191-1198), atunci când Tusculo este definitiv distrus. Un sfârșit nu prea frumos nici pentru cronica romană, care însă nici măcar nu conține relatarea completă a întâmplărilor amintite mai sus.

Evenimentul are totuși valoare de simbol, deoarece se petrecea la scurtă vreme după încoronarea ca împărat a lui Henric al VI-lea la Roma, care lăsa orașul Tusculo, fost aliat **ni** împăraților, la voia întâmplării, pentru că acum avea în vedere noi țeluri politice. Se știe prea bine că atunci, ca și mai târziu, împăratul a fost preocupat să reazeze relațiile dintre imperiu și papalitate pe o bază cu totul nouă. Informațiile păstrate se limitează din nefericire doar la câteva sugestii, tocmai de aceea resimțindu-se lipsa unei relatări ample despre pontificatul lui Celestin, fie în *Liber pontificalis*, fie în *Annales Romani*.

Cu imaginea victorioasă a Romei în fața ochilor pătrundem într-o

nouă epocă din istoria papilor. Cum se va vedea această a două jumătate a veacului al XII-lea din perspectiva unor vremuri ulterioare ? Fusesse depășită epoca unei îndelungate schisme, cel puțin pentru două sute de ani, până aproape de Marea Schismă^{§§§§§§§§§§}. Este meritul celui de-al treilea conciliu de la Lateran din 1179, în cadrul căruia s-a ridicat o stavilă în calea alegerilor duble, deoarece a fost introdus principiul majorității de două treimi, singurul care conferea legitimitate desemnării pontificale. Succesul confirmă că în acest fel se tăcuse un pas mare în sensul păcii și înțelegerii în interiorul Bisericii apusene. Poate tocmai de aceea acesta nu era un moment prielnic pentru instaurarea unei păci de durată între Biserică și împărat.

§§§§§§§§§§ în teologia și istoriografia din Răsărit, prin expresia „Marea Schismă” se înțelege ruptura survenită în anul 1054 între Biserica de Răsărit și cea de Apus. Așa cum se va vedea mai departe în această lucrare, în istoriografia Occidentală, expresia desemnează tulburările produse în cadrul Bisericii romano-catolice, în secolul al XIV-lea, evenimentul din 1054 fiind tratat succint (n.r.).

Continuări ale cronicii *Liber pontificalis*

Momentul de față ar fi indicat pentru a ne opri puțin și a reflecta asupra traseului urmat, dar și asupra căii pe care o va urma scrisul istoric ce a avut drept temă papalitatea. Ne situăm din nou, spre finalul veacului al XII-lea, într-o fază deosebit de importantă, când, deși au existat o serie de strădanii de a duce mai departe lucrarea *Liber pontificalis*, ne vedem siliți să ne despărțim de această operă istoriografică oficială a papalității. Cum anume s-a putut petrece o asemenea întrerupere, este un fapt ce solicită o grabnică explicație.

Cu toate amănuntele mai puțin încărcate de relevanță, în care *Liber pontificalis* se pierdea uneori, în ciuda întregului colorit local roman care încorsetează nu rareori lucrarea, se poate spune cu destulă certitudine că, o dată cu epoca reformei ecleziastice, istoriografia papală pornise pe un nou drum. Una dintre consecințele faptului că papalitatea epocii reformiste a început să se prezinte tot mai limpede drept o instituție universală a Bisericii a fost interesul amplificat față de istoria papilor, manifestat aproape pretutindeni în Occident. Nu doar în Franța, prin Petras Guillernus, s-a găsit de cuviință să se redacteze o continuare a lui *Liber pontificalis*, ci și în Anglia, la o dată anterioară, au existat strădanii în această direcție. Călugărul William de Malmesbury († 1143), cunoscut ca autor al mai multor lucrări privitoare la istoria Angliei, este primul dintre istoricii englezi ai papalității, al doilea englez cu preocupări similare fiind John de Salisbury († 1180), inițial secretar al arhiepiscopului de Canterbury, apoi episcop de Chartres. Acesta din urma a redactat în exilul din Franța o expunere istorică păstrată doar fragmentar ce poartă numele *Historia pontificalis*. Numele final al unei lucrări apare întotdeauna mai târziu decât ideea ce cuprinde subiectul, și astfel nu s-ar putea vorbi despre un început al unei istoriografii papale care exista deja de multă vreme, cu atât mai mult cu cât titlul este folosit în fragmentul păstrat doar *en passant*, ceea ce poate totuși să servească drept certificat de naștere al unei noi specii istoriografice. John de Salisbury nici nu a avut în mână *Liber pontificalis*, ci a continuat cu însemnări ale evenimentelor din vremea sa o cronică universală mai veche cam cu jumătate de veac decât cronică pontificală. În venerabila și prestigioasă mănăstire Malmesbury, William încearcă să rearanjeze materialul din *Liber pontificalis*, de o manieră asemănătoare cu cea *continuatio* ce ajunge până la pontificatul lui Calixt al II-lea, fiind ușor de

surprins interesul său special 'pentra evoluția raporturilor dintre papalitate și Anglia, subiect pe care călugărul englez l-a considerat insuficient de bine tratat în textul ce i-a servit drept fundament. Ambii istorici englezi ating doar în treacăt acele momente în care istoria papilor trebuie tratată dintr-un punct de vedere, să-i spunem, oficial.

Efortul epocii reformiste gregoriene nu recurge prea mult - în dimensiunea sa publicistică - la argumentul de ordin istoric, care ar fi putut oferi o justificare a noilor idei și solicitări, pretențiile papalității având o fundamentare de esență juridică. Este de presupus că papa Grigore al VII-lea a stimulat producerea de compendii canonice ce aveau menirea de a reuni din diverse surse dovezile necesare pentru proiecțiile sale asupra drepturilor papalității. În orice caz, în această epocă a disputei privind dreptul pentru investitură au luat ființă numeroase asemenea colecții de legislație canonică. Chiar și pentru Bonizo de Sutri, episcopul exilat, „istoricul” din grupul de prieteni și colaboratori, ai marelui papă, istoria nu a servit decât ca formă de abstractizare a unor concepții și gânduri concrete. Desigur, lucrarea sa *Liber ad amicum* conține mult material istoric din propria epocă, Boso exprimându-și recunoștința la adresa sa atunci când cronicarul papal din veacul al XII-lea a trebuit să continue *Liber pontificalis* fără a avea habar de existența lui Pandulf sau a celei *continuatio* franțuzești ce îi aparținea lui Petrus Guillelmus. Dar și acolo unde Bonizo vrea să fie un istoric al papilor, adică în a patra carte a lucrării sale *Liber de vita christiana*, tot ceea ce îl interesează este să ofere dovezi pentru *excellencia Romane ecclesie* ^{*****}, și astfel expunerea istorică devine o înșiruire nesfârșită de acte juridice reproduse întocmai. Probabil nu în mod accidental a găsit de cuviință să insereze în *vita* lui Ioan al XII-lea, un papă care cu certitudine nu putea servi drept model, acel jurământ de garanție, atât de important pentru istoria relațiilor dintre papă și împărat, pe care Otto cel Mare a trebuit să-l rostească înainte de a primi permisiunea să intre în Roma pentru a fi încoronat. Ceea ce mai era de relatat sau ar mai fi trebuit să fie avut în vedere cu privire la acest pontificat apare drept prea puțin important în raport cu acest argument juridic. Cât de lacunare se dovedesc a fi cunoștințele istorice ale autorului și cât de mărginit era interesul său față de istoria propriu-zisă a papalității !

În acel ev al reformei era firesc ca epocile mai îndepărtate să nu ocupe un loc privilegiat. Până la Siricius, care nu era privit drept „primul papă”, Bonizo oferă fiecăruia dintre episcopii Romei un scurt

capitol încropit pe baza vechiului *Liber pontificalis*. Se succed apoi în mare viteză unele pasaje în care toată istoria papală netratată încă este rezumată dintr-o simplă trăsătură de condei. Motivul invocat de autor pentru scrierea acestei versiuni telegrafice, după cum el însuși o spune, era faptul că mai rămăseseră câteva coli de pergament și că oricum era vorba de lucruri asupra cărora nu era bine să se aștearnă tăcerea. Cititorul este astfel purtat de la Siricius și din pragul Evului Mediu în vremea lui Grigore cel Mare, la Martin I și la epoca dinastiei carolingiene, moment din care trecerea în revistă omite o serie de papi și pontificate punând punct o dată cu pontificatul lui Urban al II-lea. După toate probabilitățile, ceea ce-i lipsea lui Bonizo în exil era nu doar materialul de scris, ci în primul rând informația istorică. Nu este nevoie să ne punem întrebarea dacă unele fapte au fost trecute cu vederea înadins, dacă într-adevăr i s-a părut că au existat și evenimente în istoria papilor care nu își au locul într-o carte despre viața creștină.

Aceeași întrebare se arată a fi și mai interesantă în cazul continuatorilor de mai târziu ai istoriografiei oficiale a papilor, Pandulf, Petrus Guillermus și Boso. În aceste cazuri, rolul esențial îl joacă personalitățile celor ce și-au asumat amintita sarcină, precum și situațiile particulare în care ei s-au străduit să-și împlinească misiunea asumată. Elementele ce ne sunt cunoscute din biografiile istoricilor se reduc însă din păcate la câteva indicații găsite în propriile lor lucrări.

Pandulf se prea poate să fi intrat în mediul curial, ca nepot al unui cardinal, încă din vremea lui Urban al II-lea și a servit inițial de pe poziția unui laic, înainte ca, probabil sub impresia evenimentelor generate de trecerea de la pontificatul lui Pascal al II-lea la cel al lui Gelasius al II-lea, să intre în rândul corpului clerical. La Gaeta survenea și consacrarea sa ca lector și exorcist, act oficiat de papa Gelasius, aflat într-un delicat moment, în exil. Tot ca urmare a propriilor însemnări în biografiile papilor pe care le-a alcătuit, ne este cunoscut că ascensiunea la demnitatea de subdiacon și-a datorat-o papei Calixt al II-lea, probabil în 1120. În rest, trebuie extrase din propria relatare momentele în care a fost alături de pontifii pe care i-a slujit, la ce evenimente a fost de față și unde nu și-a însoțit stăpânii, aceste deducții fiind posibile pe de o parte prin atenta observare a utilizării în narațiune a persoanei întâi plural sau, pe de altă parte, pur și simplu prin observarea evenimentelor omise. Câmpul principal al activității lui Pandulf trebuie însă să fi fost cancelaria papală. Întâmplarea a tăcut ca el să devine un adversar politic al familiei Frangipani și prieten al celor din casa Pierleoni, amănunt interesant ce ne este relevat în mai multe rânduri în lucrarea sa, dar și

prin numirea sa în funcția de cardinal-diacon de către un membru al familiei Pierleoni, papa Anaclet al II-lea. În această nouă calitate bisericească, Pandulf își punea semnătura pe două documente emise în numele acestui din urmă papă, din nefericire ambele aproape imposibil de datat cu precizie, astfel încât momentul exact în care Pandulf a primit noua demnitate rămâne în continuare o necunoscută. Nu mult timp după ascensiunea sa, sau cel târziu o dată cu stingerea schismei în care fusese implicat protectorul său Anaclet, cardinalul Pandulf dispare de pe scena istoriei.

Cum anume a putut ajunge în Franța acea variantă a lui *Liber pontificalis* care fusese prelucrată de Pandulf, rămâne deocamdată doar un teren al speculațiilor. Este posibil ca ea să fi fost transportată de un participant la conciliul de la Lateran din 1139, cum ar fi abatele de Psalmodi, care la acea dată se afla într-adevăr la Roma.

În exemplara! manuscrisului ce relatează istoria papală prelucrată de Pandulf se găsesc unele însemnări marginale care atestă legăturile dintre mănăstirea din sudul Franței și papalitate, fiind practic imposibil ca asemenea însemnări să fi fost făcute în altă parte decât la Psalmodi. Dar la Acy, lângă Reims, unde ființa un priorat al abației Saint-Gilles, situată nu departe de Psalmodi, a redactat Petras Guillelmus în anul 1142 propria variantă a cronicii papale. Locul unde a lucrat călugărul francez, precum și anul în care acesta a scris sunt amănunte pe care le aflăm chiar din codex, rămânând de altfel și singurele lucruri pe care le cunoaștem cu privire la bibliotecarul de la Saint-Gilles, dacă nu cumva și alte lucrări ce prezintă aceleași semne particulare sunt tot produse ale hărniciei acestuia : o carte ce descrie minunile săvârșite de diverși sfinți și un *matyrologium*, ambele executate pentru Saint-Gilles, un *obituarium* al mănăstirii și o copie a regulii benedictine. Ce anume a prilejuit temporara ședere a lui Petras la Acy este un amănunt asupra căruia izvoarele istorice păstrează tăcerea.

După cum spuneam, cardinalul Boso nu cunoștea nici corecturile călugărului francez, nici acea *continuatio* scrisă de cardinalul schismatic, atunci când, o generație mai târziu, îi era încredințată refacerea cronicii papale. Pentru ducerea la bun sfârșit a acestei sarcini, Boso a făcut apel la cele scrise de gregorianul Bonizo de Sutri. Prima prezență în izvoarele istorice a acestui cronicar papal de origine probabil toscană este datorată mărturiilor despre o legăție papală în Spania, în 1135, Boso fiind însoțitorul unui cardinal al lui Inocențiu al II-lea. Mai târziu, el însuși a slujit tronul petrin ca legat în Spania și Portugalia. Dar principala activitate era legată de cancelaria papală, pe care a și condus-

o între anii 1149-1153. Adevărata ascensiune a lui Boso începea însă o dată cu pontiful de origine engleză Adrian al IV-lea, motiv pentru care și despre el se crezuse într-o vreme că ar fi sosit din fosta provincie romană Britannia. Devenea în 1154 *camerarius* al Curiei, calitate în care coordona administrarea finanțelor papale, pentru serviciile sale fiind răsplătit la scurt timp, în 1157, cu rangul de cardinal și cu veniturile bisericii Cosma și Damian, poziție deținută mai înainte și de Pandulf. Din anul 1165 devenea preot-cardinal, preocupându-se mai departe, desigur pe lângă îndeletnicirea sa istoriografică, de chestiuni financiare. Mulțimea de amănunte cu care este descrisă biografia papei Alexandru ne arată că Boso își însoțise stăpânul în multe călătorii. Iar atunci când papa a putut reveni la Roma după pacea cu Frederic Barbarossa din 1177 de la Veneția, Boso apare pentru cea din urmă oară în calitate de cardinal semnatar al unui privilegiu pontifical. Opera sa se întrerupe, moartea autorului fiind cel mai plauzibil motiv.

Habent sua fata libelli! Acest proverb se potrivește și în contextul de față ! Toate cele trei versiuni ale lui *Liber pontificalis* și-au avut propriul destin deopotrivă de interesant, asupra căruia mai trebuie spuse unele lucruri. Dar mai întâi este de văzut cum anume și-au tratat subiectul Pandulf, Petrus și Boso, cum au modificat tradiția istoriografică și cum au remodelat cronica papilor pe care o moșteniseră.

Se dovedește cu acest prilej că francezul Petrus Guillermus procedase cu mai multă acribie decât italianul Pandulf. În vreme ce lucrarea acestuia din urmă se distinge prin numeroase tăieturi și ștersături, francezul, deși mai puțin inițiat în realitățile romane, a tăcut o selecție mai judicioasă și se pare că s-a ferit să elimine ceva sau să reconstituie din alte surse episoadele pe care modelul său roman le lăsase cu bună știință deoparte. Completările pe care ambii autori le fac vechii istorii pontificale nu sunt totuși prea semnificative și prezintă de obicei anumite clarificări ce-i permiteau cititorului o înțelegere mai facilă a evenimentelor, deși nu se poate nega o anumită tendință de a scoate și mai mult în evidență prestigiul papalității. De acest context se leagă și faptul că Petrus Guillermus a inclus în biografia lui Silvestru I și falsa „donație a lui Constantin”, care evident îi era necunoscută biografului anterior. În partea de mijloc a cronicii pontificale, cea care face referire la perioada dintre jumătatea secolului al VIII-lea până spre mijlocul secolului al IX-lea, intră în acțiune pana nimicitoare a lui Pandulf, în efortul vizibil de a reface *Liber pontificalis* în sens unitar. Astfel, pentru a realiza o uniformizare a dimensiunilor biografilor deosebit de generoase din perioada amintită cu acele *Vieți* ale pontifilor

din vremurile mai de demult, au fost sacrificate multe întâmplări și explicații. Au fost tăiate lungile liste de biserici și mănăstiri ale Romei, ce se bucuraseră de donații sau de refaceri, și care oricum păreau mai degrabă izvorâte din pana unui contabil, decât din cea a unui biograf. Cititorul se poate lipsi fără probleme de aceste pomelnice, putând totodată să observe cu un ușor zâmbet că acest cardinal al bisericii Sfinții Cosma și Damian nu este consecvent și când vine vorba de biserica al cărui titlul îl purta el însuși. Sunt eliminate și carierele unor papi, fapt regretabil, aceeași soartă având-o și pasajele apologetice de care aceștia au .parte, ceea ce însă ne privează de cunoașterea unor istorioare ilustrative din anumite puncte de vedere. Dispare astfel tabloul lui Pascal I prezentat drept „căpitan de pompieri”, iar pontificatul de doar patruzeci de zile al lui Valentin este sintetizat într-o *vita* de doar câteva propoziții. Cele ce ar fi putut leza prestigiul papalității sunt de asemenea șterse de Pandulf, ca de exemplu schisma lui Constantin al II-lea și frământările de la începutul pontificatului lui Adrian I sau, mai târziu, întreaga afacere a lui Anastasius Bibliothecarius, a cărui schismă însă i se păruse interesantă din perspectiva sciziunilor bisericesti din vremea sa, lui Petrus Guillermus, un susținător al lui Inocențiu al II-lea. Greu de explicat este opțiunea lui Pandulf de a lăsa la o parte disputa dintre Roma și Bizanț din vremea patriarhului Fotie, însă se înțelege de la sine de ce dintre cele două biografii ale lui Sergiu al II-lea ce se păstrasera a fost inclusă cea care îl surprindea pe papă în culori mai prielnice. Pentru deceniile întunecate ale istoriei papale de la sfârșitul secolului al IX-lea până în epoca reformei textul, oricum destul de subțiat, al cataloagelor papale nu mai avea nevoie de nici o diminuare. Mai degrabă ar fi fost nevoie de unele completări, dar o astfel de inițiativă nu era posibilă din lipsă de izvoare istorice suplimentare. Asemenea surse există însă pentru continuările ce vizau epoca ulterioară și au și fost cu recunoștință uzitate. Interesul deosebit față de unele aspecte și elementele particulare ale cronicarului pot fi ici și colo recunoscute, fără însă a rezulta modificări esențiale ale istoriei papale existente atunci.

Cardinalul Boso era mânat de cele mai bune intenții atunci când își lega efortul istoriografic de lucrările lui Bonizo de Sutri, mai degrabă decât de vechea tradiție istoriografică papală. Merită să fie adus încă o dată în atenție cât de sumar, cât de puțin potrivit pretențiilor unei cronici pontificale cu caracter oficial este produsul astfel rezultat. Abia începând cu Leon al IX-lea se instituie o prezentare a pontificatelor lipsită de întreruperi, care însă ia sfârșit, o dată cu Bonizo, la moartea lui

Grigore al VII-lea, pentru a fi reluată apoi o dată cu Pascal al II-lea, prin urmare după o mare întrerupere, de două pontificate, imposibil de acoperit cu alte materiale. Istoricul pontifical făcuse o selecție a schițelor alcătuite de croniștii contemporani lui, ceea ce i-a servit scopurilor sale și, deși a înțeles greșit pe alocuri cele scrise de alți colegi de breaslă, în principiu a procedat cu multă inspirație. Dacă se compară biografia lui Grigore al VII-lea din continuarea adusă cronicii *Liber pontificalis*, încropită aproape fără nici o excepție din excerpte și citate din epistole, ceea ce mai degrabă aduce a muncă de documentare, cu expunerea lui Boso, bazată pe prelucrarea materialului extras de la Bonizo, nu rămâne nici o îndoială că portretul pe care Boso îl face acestui pontificat est« mult mai plastic. Chiar și desfășurarea evenimentelor este mai judicios dispusă la cardinal, deoarece la el papa stă mai puțin în centrul expunerii, nefiind vorba doar de faptele și suferințele acestuia; alături apare și Henric al IV-lea ca subiect al istoriei, chiar dacă el și faptele sale sunt criticabile, Boso exprimându-și părerea deschis în această privință. Părea desigur imposibil ca marele Grigore să fie lăsat să moară ca un biet exilat, și astfel Salerno devine din întâmplare, datorită unei călătorii a papei, țelul pelerinajului său terestru. După ce sare peste pontificatele lui Victor al III-lea și Urban al II-lea, pentru alcătuirea biografiei lui Pascal al II-lea cardinalul recurge la alte metode, lăsând documentele oficiale să vorbească pe larg, motiv pentru care *vita* devine anormal de lungă, iar lectura mai degrabă plicticoasă. Pentru Gelasius al II-lea se oferă un tablou creionat în grabă, iar *vita* succesorului acestuia, Calixt al II-lea, este construită în jurul plasticei descrieri a depunerii nefericitului antipapă Grigore (al VIII-lea) și, ceea ce este mai important, în jurul textului concordatului de la Worms, așa cum acesta era păstrat în arhiva pontificală de la Roma. Într-o manieră lipsită de orice patimă este creionată imaginea clară a pontificatului lui Honoriu al II-lea, membru al familiei Frangipani. Apoi începe contribuția propriu-zisă la cronica papală, adevăratul merit al lui Boso. Comparația dintre maniera sa de abordare și cea a lui Bonizo pe care îl luase drept model este justificată în măsura în care ambii accentuează dimensiunea universală a papalității, în raport cu care Boso ignoră aproape complet puterea senatului ce guverna orașul papal de reședință, în vreme ce încheștarea cu imperiul, așa cum de mult era obiceiul în istoriografia pontificală, rămâne tema centrală a istoriei papilor.

Cu asemenea tendințe, Boso avea șanse chiar mai mici decât Pandulf de a da un aspect unitar părților mai recente ale cronicii pontificale-

după modelul celor mai vechi, și astfel, ca să zicem așa, tabloului oficial al istoriei papale. La ce folosesc ștersăturile și tăieturile în niște pasaje ce descriu pe larg, ba chiar cu lux de amănunte, anumite perioade, dacă portretul propriei epoci scapă de sub orice control ? Continuatorii lui *Liber pontificalis* nu au înțeles niciodată care este calea justă între o simplă schiță a unei figuri pontificale și prezentarea amănunțită, chiar analitică a întâmplărilor din cursul unui pontificat. Faptul că, în ciuda atâtor strădanii, la Roma, spre sfârșitul secolului al XII-lea, istoriografia papală se stingea, nu trebuie să ne surprindă. Era probabil mai puțin vorba de identificarea unui istoric capabil, după cum nu lipsea nici motivația necesară de a duce mai departe o lucrare despre *gesta pontificum Romanorum*, fie spre informarea membrilor Curiei, fie spre folosința unui public mai larg, lucrare a cărei lipsă se simțea din ce în ce mai acut, și anume în contextul unei evoluții cu totul favorabile papalității. La scurt timp după stingerea istoriografiei pontificale, papalitatea a urcat în vremea lui Inocențiu al III-lea (1198-1216) pe niște culmi ce erau evidente pentru oricine, chiar și pentru contemporani, un apogeu al impactului universal și al prestigiului general recunoscut al instituției. Ce e drept, marele pontif și-a găsit un biograf, un funcționar curial asemenea lui Boso, se pare, care, urmând un vechi și valoros exemplu, s-a folosit intens de arhiva papală pentru a prezenta pontificatul lui Inocențiu al III-lea, dar nimănui nu i-a trecut prin minte să anexeze la *Liber pontificalis* această lucrare, ce până la urmă a rămas neterminată. Același lucru se petrece și cu biografiile unor pontifi nu mai puțin importanți din cursul veacului al XIII-lea, despre care va fi vorba ceva mai încolo. Va mai fi vorba și despre imaginea pe care biografii papilor au schițat-o cu privire la pontificatele acestor episcopi și în ce măsură această imagine este una corectă.

Cu privire la istoria papilor în acea epocă se puteau obține informații și din lucrările generale de istorie. O dată cu disputa pentru învestitură, scrisul istoric dobândise o certă propensiune spre universal, care se face desigur simțită și în istoriografia ecleziastică. Drept exemplu poate servi călugărul normand Ordericus Vitalis (f cca 1142), cel care din însărcinarea abatelui său începea să redacteze o prezentare istorică a mănăstirii sale, Saint-Evroul, în apropiere de Rouen. Pentru că nu prea erau foarte multe de povestit, istoricul s-a decis să se apropie de istoria regiunii și a provinciei făcând referire la soarta diecezei în care flința mănăstirea și la faptele normanzilor, totul fiind apoi încoronat prin redactarea unui excurs de istorie universală cuprins în două cataloage,

dintre care unul trata istoria împăraților începând cu Antichitatea, iar celălalt avea drept temă papii, de la apostoli înspre prezent. Toată opera a primit numele de *Historia ecclesiastica*. Un secol mai târziu, cronica lui Martinus Polonus - este vorba de dominicanul Martin de Troppau (t 1278) care activa la Roma ca *poenitentiarius****** apostolic și capelan al papei - se prezintă drept o lucrare compusă din două părți, *Catalogus pontificum Romanorum* și *Catalogus imperatorum Romanorum*, care avea drept țel să cuprindă întreaga istorie într-un singur compendiu, în care fiecărui papă sau împărat, în succesiune cronologică, să-i fie dedicat un capitol ce cuprindea esențialul despre faptele personajului și întâmplările din vremea acestuia. Deși Martin nu a fost altceva decât un simplu •compiler fără un simț critic prea dezvoltat, ba chiar cu o oarecare înclinație spre fabule și anecdote, catalogul său despre papi, în lipsa a ceva mai bun, a fost privit drept continuarea vechiului *Liber pontificalis* și din el s-au și completat biografiile care lipseau. Astfel, lucrarea arhiepiscopului de Gnesen devenea atât de importantă, încât nu numai că a fost larg răspândită prin numeroase copii și traduceri din latină, ci a fost dusă mai departe, în ceea ce privește istoria papilor, de către un francez, Bernardus Guidonis (t 1331), membru al aceluiași ordin ca și Martin, prin a sa *Flores cronicorum seu Catalogus pontificum Romanorum* și continuarea acesteia care a ajuns până la mijlocul veacului al XIV-lea. Toate acestea se petreceau într-o epocă în care Curia papală avea cu certitudine cu totul alte griji decât cele de natură istoriografică, când papalitatea își mutase reședința departe de Roma, la Avignon, în așa-numitul „prizonierat avignonez”, după un conflict dur cu regele Franței. Cam în aceeași perioadă, la Avignon, un alt dominican, fost elev al lui Toma de Aquino, Tolomeo Fiadoni din Lucea (t 1327), scria o carte de istorie pe care o numea *Historia ecclesiastica nova*, în amintirea „părintelui istoriografiei ecleziastice”, Eusebiu de Cezareea (t 339), dar fără a se apropia măcar de modelul urmat, lucrare care nu era altceva decât o istorie a papilor. Italianul a avut parte de cineva care să-i continue lucrarea, pe malurile Rhonului și ale Rinului, la Avignon și la Konstanz, în persoana germanului Heinrich von Diessenhofen (f 1376), ba chiar sub același titlu, *Historia ecclesiastica*.

Prin urmare, istoria papilor devenise identică cu istoria Bisericii, fiind pur și simplu privită drept istorie universală. Dar, întrucât majoritatea istoricilor erau pătrunși de această imagine a istoriei pontifilor romani,

***** Cardinal care asculta spovedania și acorda iertarea de păcate în locul papei (n. r.).

transmițând-o mai departe, în Germania, deopotrivă în Franța și Spania sau Italia, unde Bernard și Tolomeo deveniseră episcopi, dar, desigur, și în alte părți, se înțelege de la sine că un asemenea interes general față de istoria papilor făcea ca istoriografia pontificală oficială, o continuare conform vechilor principii a lui *Liber pontificalis*, să fie privită ca o idee perimată și prin urmare inutilă. Fără îndoială, moda vechilor *continuationes* se încheiase.

Din motive lesne de înțeles, asupra destinului prelucrării făcute de schismaticul Pandulf lui *Liber pontificalis* planează și acum o umbră. Se cunoaște de fapt doar că, la 1376, lucrarea sa era trecută în testamentul canonicului catalan Francisco Cristoval (t 1375), intrând împreună cu restul cărților acestuia în biblioteca episcopală de la Tortosa, unde a fost redescoperită abia în secolul XX. Lucrarea lui Boso a zăcut fără a fi băgată în seamă în arhiva papală până la 1254, când, împreună cu o altă carte din cancelaria papală, a fost copiată într-un codex, care, după cum se pare, servea mai degrabă necesităților cancelariei pontificale decât vreunui demers istoriografic. Un veac mai târziu este scoasă la lumină din arhiva organelor fiscale papale, așa-numita „cameră apostolică”, de către un cardinal de Aragon pe nume Nicolaus Roselli (t 1362), care a rămas foarte mirat de datele istorice cuprinse în cronică. A poruncit ca textul acesteia să fie revizuit și transcris, și astfel s-a ajuns ca în locul lui Boso, drept autor al lui *Liber pontificalis* să fie creditat cardinalul de Aragon, atunci când în secolul al XVIII-lea cronica papală a fost pentru întâia oară editată potrivit unor norme științifice.

Nici demersul istoriografic al lui Petrus Guillermus nu a avut o soartă mai bună. O dată încheiată, se pare că lucrarea a ajuns din nou din Franța în Italia, la Roma, iar apoi, fără a stârni cine știe ce interes, s-a perindat din mână în mână, suferind tot felul de intervenții sau fiind copiată pentru alte lucrări. Diferențele morfologice ale diverselor scrisuri pot fi lesne observate, nu însă și asociate exact cu nume și persoane. Mai important era însă că acest codex intra în proprietatea unui abate din sudul Franței, Pierre Bohier (t 1388), la momentul în care, la 1364, era numit de către papă, stabilit pe vremea aceea la Avignon, ca episcop de Orvieto și vicar papal la Roma. Bohier a comentat mai târziu întregul text al cronicii, adăugându-i o mulțime de glose; în cele din urmă i-a dedicat lucrarea astfel revizuită regelui Franței, Carol al V-lea (1364-1380), pentru a-i reaminti, la 1378, îndatoririle speciale pe care acesta le avea față de papalitate. Acestea se petreceau într-un moment delicat, când izbucnea Marea Schismă occidentală, iar Biserica era ruptă între Avignon și Roma. Bohier se declarase de partea

reședinței franceze. Glosele episcopului de Orvieto erau în principal explicații cu substanță juridică, cu numeroase trimiteri la corpusul canonic aflat în uz la acea dată, corpus a cărui redactare fusese inițiată de călugărul camaldulens Grațian (**t** cca 1150) cu mai bine de două veacuri în urmă, fără ca până la acea dată istoricii Bisericii să manifeste vreun interes față de *Decretum Gratiani* și față de glosatorii și succesorii acestuia care au produs în cele din urmă întregul *Corpus iuris canonici*. Lecturând glosele lui Bohier surprinde felul în care acesta atrage atenția asupra întâmplărilor din istoria Bisericii și a papalității care trebuiau să fie explicate „regelui preacreștin” și bine intenționat, gratulat și cu apelativul de „cel Înțelept”, într-o manieră ce amintește de orele de educație religioasă de mai târziu. Manuscrisul original redactat de Petrus Guillermus a rămas la Roma, unde, mai târziu, spre sfârșitul secolului, a fost dezvoltat cu ajutorul lui Martin și Bernard.

Toate aceste încercări nu se ridicau la nivelul pretențiilor existente, ajungându-se astfel în secolul al XV-lea, pe de o parte» la o completă reprelucrare a vechii cronici papale, pe de altă parte, la noi expuneri ale istoriei papilor într-o manieră modernă, umanistă, chiar în ambianța Curiei pontificale. Tratarea acestor aspecte va fi lăsată însă pentru moment la o parte, fiind nevoie mai întâi să se cunoască drumul istoric parcurs de Roma și de papalitate către apusul Evului Mediu.

Confruntarea finală cu imperiul

„Culme”, „împlinire”, „apogeu” etc. sunt cuvintele în jurul cărora autorii istoriilor moderne ale papalității își construiesc titlurile lucrărilor sau ale capitolelor atunci când deschid discuția despre epoca ce începe o dată cu pontificatul lui Inocențiu al III-lea (1198-1216), iar pentru cunoscătorii trecutului medieval al instituției pontificale este suficientă menționarea numelui acestui papă pentru a se marca debutul unui alt ev. Această nouă epocă continuă, după cum în general se acceptă, până la mijlocul veacului al XIII-lea; trebuie însă amintit că numele papilor următori, Honorius al III-lea (1216-1227) și într-o mai mare măsură Grigore al IX-lea (1227-1241) și Inocențiu al IV-lea (1243-1254), se leagă din nou de aprige contradicții cu imperiul. Despre „înfrângerea” acestuia, despre „finalul încheștării” se poate citi într-o lucrare care pe de altă parte privește chiar în această perioadă „încoronarea” istoriei papilor. Este bine surprinsă valoarea de simbol care i-a fost conferită distrugerii de către Roma în anul 1191 a orașului Tusculo, bastion fidel al cauzei imperiale. Chiar dacă pe bună dreptate s-ar formula unele obiecții cum că istoria papilor și a Romei din acea epocă a „încoronării” și a „împlinirii” este redusă doar la simplul triumf asupra rivalilor, cititorului oricum îi este asigurată astfel o povestire fascinantă. Promisiunea însă nu poate fi îndeplinită doar pe baza istoriografiei oficiale a papilor, dacă pot fi numite astfel completările ulterioare ale lui Martin de Troppau sau biografiile celor doi Inocențiu, între care trebuie intercalată cea a lui Grigore al IX-lea, scrise cu aproximație în timpul vieții papilor. Doar acești trei episcopi romani au beneficiat de lucrări de natură biografică, dar tablourile astfel rezultate nu au fost întotdeauna inspirat concepute. Pe de altă parte, Martin oferă chiar mai puțin, doar o schiță nefinisată. Trebuie să ne resemnăm în fața acestei realități.

Potrivit dominicanului de origine poloneză Martin de Troppau, trei au fost în principiu marile teme care au compus pontificatul lui Inocențiu al III-lea, circumscrise noțiunilor de „imperi”, „Constantinopol” și „conciliu”. Puține elemente se mai adaugă acestei scurte schițe a personalității papei, în special în partea de început a textului, adică

obișnuitele amănunte legate de originea personajului, din Campagna romană, formula stereotipă de introducere cu privire la cât de glorios a fost pontificatul și o scurtă referire la activitatea pontifului ca edil și scriitor. Fiul contelui de Segni a avut parte de o educație aleasă la Roma, precum și la renumitele universități din Paris și Bologna, unde a urmat o pregătire axată pe teologie și științe juridice. Martin notează că de la Inocențiu se păstrează decretale și predici, dar în primul rând un tratat pesimist cu tentă parenetică „despre disprețul față de lume”, care fusese scris la o vârstă relativ tânără, încă înainte de a fi fost ales papă, și care atinge o tematică ce pare să anunțe puterea personalității pontifului de mai târziu. Biograful anonim din cadrul Curiei a urmat în alcătuirea acestei *vita* a papei, precum spuneam, registrele pontificale de scrisori și documente existente în arhivele curiale. Dar, spre leosebire de biografiile papilor anteriori, noul cronicar s-a străduit să-și conceapă materialul după principii tematice în locul unei banale expuneri cronologice după modelul analelor din primele secole ale Evului Mediu. Această ordonare a materialului corespunde într-o măsură cu structura expunerii lui Martin, numai că biografia inocențiană se încheie din motive necunoscute încă din anul 1208, prin urmare înainte de încoronarea imperială celebrată de papă la 1209 și cu mult înaintea celui atât de semnificativ conciliu, în cadrul căruia Inocențiu a reunit în anul 1215 la Lateran reprezentanți ai întregii creștinătăți. Să ne lăsăm însă purtați prin viața papei de către biograful curial.

Primele capitole au rolul de a-l prezenta pe Lotario di Segni și de a oferi o schiță a evoluției carierei acestuia, pentru ca apoi să se relateze despre alegerea pontificală propriu-zisă, care căzuse asupra celui mai tânăr dintre cardinali, nu înainte de a fi anunțată de o serie de semne și viziuni pline de semnificație. Îl regăsim apoi pe Inocențiu al III-lea confruntându-se cu situația existentă la acel moment în Biserica romană, pe care cronicarul o apreciază ca fiind dintre cele mai rele. Tocmai de aceea, capitolele ce urmează tratează energica politică a lui Inocențiu, mai exact, despre eforturile depuse de pontiful roman de a recupera proprietățile ecleziastice acaparate de nobili, dar îndeosebi de împărat. Spre deosebire de istoricul din ziua de astăzi, biograful medieval nu pare să fi fost prea impresionat de asemenea fapte, nici chiar de succesul acestora, atribuindu-i papei dictonul: „Cine lucrează cu smolă, se murdărește”. Să ne fi înșelat, să nu fi fost Inocențiu un papă preocupat de politică ?

Cu certitudine cea mai mare problemă era regatul normand din Sicilia și sudul Italiei, vasal papalității. În acest context, biograful lui Inocențiu

a găsit de cuviință să facă un excurs retrospectiv pentru a arăta cum a ajuns împăratul din dinastia Hohenstaufen moștenitor al normanzilor, puterea imperială desăvârșind blocada asupra Romei dinspre nord și sud, acest lucru fiind un coșmar pentru Curie. Situația pe care a moștenit-o Inocențiu al III-lea era încă una ameliorată, deoarece după moartea preaputernicului Henric al VI-lea, văduva acestuia, o descendentă a monarhilor normanzi, a cerut în numele fiului ei Frederic al II-lea (1197-1250) înfeudarea alături de Sicilia și Italia meridională, pentru ca, doar un an mai târziu, pe patul de moarte, să-i încredințeze papei tutela copilului, desemnându-l totodată drept protector și apărător al imperiului. Cât de important este acest episod se arată și prin faptul că acestuia îi este dedicat nu mai puțin de un sfert din întreaga biografie a lui Inocențiu. Chestiunea moștenirii normande a fost prilejul multor probleme pentru papă, create în special de vasalii împăratului în sudul Italiei, în fruntea cărora se găsea regentul, numit în această demnitate de către Henric al VI-lea, Markward de Annweiler (t 1202). În comparație cu aceste tulburări, cele care concomitent aveau loc în Germania par să fie cu totul uitate. Alte izvoare ne relatează dubla alegere regală care scindase regatul Stauferilor. O parte a principilor germani l-au ales drept rege pe fratele mai tânăr al răposatului Henric, Filip de Suabia (1198-1208), căruia i-a fost opus de către o altă grupare aristocratică saxonul Otto al IV-lea (1198-1218), membru al casei Welf, dușmani ai dinastiei Staufer. Problema raportului de forțe este probabil limpezită de faptul că Filip nu a reușit să își celebreze încoronarea decât la Mainz, pe când rivalul său, Otto, a primit coroana după cum cerea legea și tradiția, din mâinile arhiepiscopului de Köln, în capela imperială de la Aachen. Astfel, a luat naștere o ruptură de lungă durată în imperiu, menționată și în biografia lui Inocențiu. Nu se scapă însă nici un cuvânt despre faptul că papa fusese solicitat să arbitreze disputa pentru tronul german, prilej pentru a se expune, în câteva memorabile decretale, principiul care stătea la baza dreptului papal de confirmare a viitorului împărat. Biograful lui Inocențiu nu a mai ajuns să trăiască pentru a consemna asasinarea lui Filip, survenită în anul 1208, după care Inocențiu a putut în 1209 să îl încoroneze ca împărat la Roma pe Otto, din casa Welf, pe care oricum îl favorizase și până atunci. La scurtă vreme însă, papa îl deposea pe Otto de demnitatea sa imperială, „deoarece acestea se făcuse vinovat de încălcarea angajamentului de fidelitate” față de Curie, formulă prin care de fapt se avea în vedere imixtiunea rebelă a împăratului în afacerile regatului sud-italian vasal papalității, act prin care se prefigura o refacere a cleștelui ce amenințase

Roma dinspre sud și nord. Cursul evenimentelor poate fi citit la Martin de Troppau, care, însă, prin atenția superficială pe care o acordă subiectului, scriind doar o scurtă propoziție, rămâne dator în ceea ce privește clarificarea problemelor.

Dominicanul de origine poloneză s-a arătat interesat mai degrabă de cruciada îndreptată împotriva Constantinopolului, a cărui cucerire părea cu totul de nerealizat, nu atât din cauza trăinicieii zidurilor orașului, cât prin faptul că, potrivit unei vechi profeții, acestea doar îngerilor nu ar fi putut să le țină piept; și totuși, dușmanii au străpuns apărarea orașului tocmai acolo unde o figură de înger împodobeia zidul. Totul se petrecea în vara anului 1203. Eforturile papei de a porni o cruciadă, care în cele din urmă a fost deturnată într-o direcție cu totul greșită, împotriva Constantinopolului, fac obiectul celei de-a doua mari teme din biografia lui Inocențiu, ocupând chiar un loc mai important și mai mult spațiu decât chestiunea siciliană descrisă mai devreme. Într-adevăr, nimic nu l-a preocupat pe papă atâta timp și atât de intens de-a lungul pontificatului ca problema cruciadei, și poate fi privit drept tragic faptul că nimic din tot acest efort nu s-a dovedit a fi în folosul Țării Sfinte și al Ierusalimului care căzuse din nou în stăpânire mahomedană, ci dimpotrivă, tocmai în această vreme se anunță acea degradare a ideii de cruciadă, prin îndreptarea acesteia chiar împotriva creștinilor: la început împotriva Constantinopolului (1202-1204), mai apoi, timp de două decenii începând cu anul 1209 fiind utilizată drept mijloc de combatere a ereticilor din sudul Franței, prin urmare împotriva unor oameni care credeau că posedă și păstrează învățăturile creștine în forma lor nealterată ; și a mai existat în vremea lui Inocențiu al III-lea, în anul 1212, o cruciadă a copiilor, declanșată dintr-un entuziasm religios și sfârșită în mod îngrozitor. Doar cu privire la cea dintâi dintre amintitele „pelerinaje armate” pare să fi avut cunoștință *vita* fragmentară a lui Inocențiu, relatarea fiind deschisă de eforturile papei de a instaura pacea și de a restabili ordinea pretutindeni în Apus, pentru ca, în acest fel, să poată fi eliberate toate forțele atât de necesare unei cruciade. Se spune mai departe că trimiși ai basileului Alexios al III-lea (1195-1203) ar fi sosit la Inocențiu încă din primele momente ale pontificatului acestuia, aducând și promițătoare oferte de refacere a unității celor două Biserici, desigur în schimbul unui ajutor militar împotriva necredincioșilor. Biograful inocențian a putut astfel să își susțină expunerea cu pasaje din intensă corespondență schimbată între Roma și Bizanț, arătând astfel cât de mult s-a implicat papa în planul de refacere a unității creștine, plan care nu avea în vedere doar Biserica răsăriteană greacă, ci includea și

structurile ecleziastice ale taratului vlaho-bulgar. Apoi însă, situația a luat . o neașteptată întorsătură, în momentul în care nepotul bas ileului a evadat din temniță, a găsit azil în Apus, implorând ajutorul papei, iar mai târziu și pe cel al regelui Filip de Suabia împotriva unchiului uzurpator și pentru a-și elibera tatăl ce zăcea în temniță. Însă nu acesta a fost singurul motiv pentru care crucialii reuniți la Veneția au navigat spre Bizanț, în loc să meargă în Țara Sfântă. Interesele de politică comercială ale venețienilor s-au manifestat încă de la cucerirea cetății dalmatice Zadar, act pentru care responsabil era dogele venețian, care-i determinase pe participanții la cruciadă, dependenți din punct de vedere financiar de republica lagunară, să ia cu asalt o cetate aflată în stăpânirea unui dinast creștin supus Romei, fapt prin care s-a abuzat de conceptul de cruciadă, totul petrecându-se contra voinței papei. Inocențiu trebuie să fi fost dezamăgit nu doar de nesupunerea cruciaților, ci și de consecințele campaniei asupra Bizanțului, care a provocat constituirea unui imperiu latin în locul celui bizantin. Structurile politice erau dublate de edificarea unor cadre ecleziastice intrate sub obediența Romei, în fruntea cărora se găsea un patriarh recunoscut totuși de către papă, ba chiar și ridicat la rangul de cardinal. Noul imperiu latin al Răsăritului a încheiat apoi o pace pripită cu musulmanii, ceea ce anula orice posibilitate de declanșare a unei cruciade în acea direcție pentru mai mulți ani, acolo unde de fapt ar fi trebuit să se îndrepte și unde ar fi fost atât de necesară. Pentru a ilustra frământările pontifului roman, biograful său face din nou apel la fragmente din corespondența acestuia. Relatarea referitoare la cruciada constantinopolitană ia sfârșit prin rememorarea relațiilor rămase la stadiul unui schimb de scrisori inițiat încă din 1199 între papă și regele Armeniei, prin care acest dinast se încredința pe sine, precum și propriul regat papei. Momentul nu are o semnificație ieșită din comun, fiind doar un semn al eforturilor, zadarnice în cele din urmă, ale politicii papale în Orient.

În acest fel vine și rândul ultimei părți a expunerii făcute de autorul biografiei lui Inocențiu al III-lea. Acest ultim segment biografic nu este altceva decât o recapitulare a raporturilor Romei cu alte țări, fiind probabil inserat în lipsa altor evenimente deosebite care ar fi meritat atenția. Astfel, îl întâlnim la Roma, în anul 1204, pe regele Aragonului, sosit pentru a-și primi coroana din mâinile papei, depunând în schimb în fața pontifului omagiul de vasalitate ; suntem de față și atunci când papei îi parvin știri de la Lund despre misiunea de creștinare din ținuturile baltice ; aflăm mai apoi cum Inocențiu a trimis legați în Ungaria pentru a

stinge lupta pentru tron izbucnită între doi frați ; tot despre o pace aflată mult timp în pericol de a fi ruptă este vorba și în cazul Franței și al Angliei, între regele Filip August (1180-1223) și regele Ioan, zis „Fără Țară” (1199-1216), care după nefericitul curs al unui război soldat cu pierderea completă a posesiunilor coroanei engleze de pe continent, s-a văzut silit să devină vasal al papei, pentru a se putea pune astfel la adăpost de Franța. Aceste evenimente aveau loc în 1213, prin urmare în afara perioadei aflate în atenția biografiei inocențiene, în pagimile căreia se poate citi doar începutul acestui episod al relațiilor anglo-franceze, început în care asupra regelui Ioan plana deja amenințarea de peste Canalul Mânecii. În *vita* lui Inocențiu se mai face referire și la conflictul regelui englez cu Roma, declanșarea acestuia fiind prilejuită de felul în care se făcuse numirea arhiepiscopului de Canterbury, conflict ce de altfel a avut importante consecințe politice, făcând din papalitate aliatul cel mai firesc al Franței. Biografia se pierde apoi în evenimente de importanță locală, care priveau Roma și împrejurimile sale, dezvoltând tema generozității și preocupării pe care papa o arătase față de biserici sau față de cei din suita, „familia” sa. Firul excursului istoric decurge în aceste pagini într-o manieră care parcă anunță finalul lucrării, deși, după 1208, punctul cronologic final al biografiei, pontificatul lui Inocențiu al III-lea a mai durat câțiva ani.

În special al patrulea conciliu de la Lateran, din anul 1215, nu poate fi sub nici o formă trecut cu vederea din rândul evenimentelor cu adevărat memorabile din pontificatul lui Inocențiu al III-lea. Această reuniune ecleziastică cu caracter ecumenic a relevat, ca nici un alt conciliu reunit vreodată, supremația papei în întreaga creștinătate, care a fost invitată să își trimită la Roma reprezentanți, deopotrivă laici și clerici, din toate regiunile, din Bizanț până în Franța. Desigur, sinoadele ecumenice ale Antichității târzii ori cele găzduite de Imperiul Bizantin fuseseră mai interesante datorită problemelor dogmatice dezbătute cu acele prilejuri ; de asemenea, conciliile reformatoare de mai târziu vor atrage, printr-o pronunțată aplecare înspre o atitudine antipapală, o atenție sporită asupra lor. Însă, în rândul conciliilor pontificale din Evul Mediu, adunarea din 1215 a fost cu siguranță cea mai importantă și cea care a retinit cel mai mare număr de participanți. Convocat pentru o reformare a Bisericii și pentru începerea pregătirilor în vederea unei cruciade, despre activitatea conciliului ne stau drept mărturie doar canoanele, deciziile, redactate în timpul lucrărilor, întrucât protocoalele acestuia s-au pierdut. Se pare că două au fost subiectele dezbaterilor conciliare care i-au trezit lui Martin de Troppau în mod special interesul, având o

mare pondere și în epocă. Conciliul a condamnat învățătura panteistă a amauricienilor, adepții magistrului parizian Amaury de Bene (t 1206), care ajunsese la concepția sa, nocivă din punctul de vedere al Bisericii, prin filtrul redescoperitei filozofii aristotelice. A trebuit să mai treacă ceva vreme până când Biserica a fost capabilă să recepteze cum se cuvine marea filozofie greacă. Martin a avut mai departe bătăi de cap cu Ioachim de Fiore (f 1202), deoarece acest abate, fondator de ordin monahal, originar din Italia meridională, se bucurase de cea mai mare trecere în rândul structurilor sociale inferioare prin profețiile și speculațiile sale biblice privind începutul unei noi ere universale a Sfântului Duh, învățături de altfel condamnate de conciliul de la Lateran, dar care s-au întins până spre mijlocul veacului al XIII-lea, când și fusese prezis anul hotărâtor, și chiar și după aceea. În cadrul celui de-al patrulea conciliu de la Lateran au fost stabilite și modalitățile de vot din cadrul alegerilor ecleziastice, fapt de mare relevanță pentru istoricul de astăzi al Bisericii medievale, dar care, se pare, nu a trezit defel interesul lui Martin de Troppau.

Soarta tragică a făcut ca Inocențiu al III-lea să moară la scurtă vreme după închiderea conciliului, fără a mai putea să vadă punându-se în mișcare cruciada decretată la Lateran în 1215, țelul cel mai apropiat de inima papei după atâtea tentative puțin mulțumitoare. Așa cum biografia sa scrisă s-a păstrat doar fragmentar sau cum completările din *Liber pontificalis* ieșite din mâna lui Martin se arată a fi cu totul insuficiente, tot așa și papei însuși i-a fost refuzat să-și vadă încununarea vieții prin înfăptuirea unei cruciade. Privitorului de mai târziu îi vine greu să măsoare cu justețe această personalitate ce și-a ocupat locul pe culmile istoriei papilor într-o lumină crepusculară.

Portretul succesorului său este ceva mai simplu de creionat, cu toate că baza documentară este și mai puțin propice. Honorius al III-lea (1216-1227) nu a avut parte de un biograf, iar completările realizate de Martin de Troppau în *Liber pontificalis* sunt din nou cu totul nesatisfăcătoare. Fostul *camerarius* curial fusese ales ca pontif roman, se pare ca o soluție de mediere, la o vârstă înaintată și a condus domol destinele Bisericii. Nu se face nici o nedreptate dacă se vede în Honorius nici mai mult, nici mai puțin decât un continuator al celor inițiate de predecesorul său pe tronul lui Petru. Cel puțin asta afirmă, în puține cuvinte, Martin despre urmașul lui Inocențiu al III-lea. Apoi este vorba de două încoronări imperiale săvârșite la Roma, cea dintâi, care a avut loc în anul 1217, pentru imperiul latin de Constantinopol, cea de-a doua, în 1220, avându-l drept beneficiar pe un descendent al Stauferilor,

Frederic al II-lea, care între timp adăugase moștenirii sale sud-italiene pe linie maternă și coroana germană, fiind acum stăpânitor, asemenea tatălui său, al unui imperiu „roman” ce se întindea din Sicilia până la Marea Baltică. Ca într-o continuare a evenimentelor din vremea lui Inocențiu al III-lea, Martin povestește cum papa l-a excomunicat pe Frederic pentru rebeliune împotriva Bisericii romane, dezlegându-i pe toți supușii suveranului german de fidelitatea datorată stăpânului lor. Nu i se poate atribui cu nici un chip un asemenea act blândului pontif, și avem într-adevăr de-a face cu o informație eronată. Abia după moartea papei, conflictul ce deja mocnea a condus la spectaculoasa excomunicare a împăratului și la și mai spectaculoasele consecințe ale acestei decizii. Pedepsele spirituale pe care papalitatea le-a aruncat asupra împăratului au fost consecința nerespectării de către Frederic a jurământului de a pleca în cruciadă, depus încă din 1215 în fața lui Inocențiu al III-lea, reînnoit apoi cu ocazia încoronării sale din 1220. Drept urmare, cruciada stabilită în cadrul celui de-al patrulea conciliu de la Lateran și declanșată propriu-zis în 1217 a eșuat în 1221 în fața orașului egiptean Damietta, fără să fi primit nici un ajutor imperial. Doar pe scurt amintește Martin de cucerirea și pierderea orașului egiptean, pe când zadarnica ofensivă cruciată a ajuns până în fața capitalei Cairo, reședința sultanului, unde se dorea eliminarea sursei permanentei amenințări la care era supusă Țara Sfântă. În locul împăratului, cruciaților li s-a alăturat nimeni altul decât Francisc din Assisi (f 1226), sosit în Egipt pentru a-l converti pe sultan nu cu arma, ci prin predică. Nici constituirea Ordinului Franciscan în vremea papei Inocențiu al III-lea, câștigat de altfel de idealurile noului ordin monahal, nici aprobarea papală a regulii franciscane în 1223 de că ..re Honorius al III-lea nu sunt amintite de Martin, fapt de care trebuie să luăm aminte cu stupoare. Dar, desigur, cronicarului dominican i se părea mult mai important să scrie despre propriul ordin, fondat de către spaniolul Dominic (t 1221) în atmosfera și din experiențele acumulate în cursul cruciadei de combatere a albigenzilor, cum erau numiți ereticii din sudul Franței. Confirmarea papală a acestui Ordin Dominican sau al Fraților Predicatori survenea la 1216, în vremea lui Honorius al III-lea. Într-o însemnare ulterioară la biografia succesorului lui Inocențiu al III-lea, pe care Martin de Troppau o atașează cronicii papale oficiale *Liberpontificalis*, stă scris, nu fără urmă de orgoliu, că de fapt însuși Inocențiu dorise să recunoască noul ordin, moartea împiedicându-l însă să o facă. Chiar și aici, Honorius apare drept continuator al faptelor mai marelui său predecesor.

Dacă Inocențiu al III-lea este privit ca un reprezentant de excepție al

papalității hierocratice din Evul Mediu, atunci cu siguranță abia următorii papi au fost cei care au transpus în faptă voința sa și i-au definitivat planurile, deoarece acum a început acea „confruntare finală cu imperiul” de care era vorba ceva mai devreme. Acest lucru poate fi remarcat și în istoriografia pontificală, unde tema centrală este tocmai tranșarea conflictului dintre cele două forme de ideologii universaliste, imperiul și papalitatea, desigur în acele *Vieți* de care s-au bucurat papii Grigore al IX-lea și Inocențiu-al IV-lea, nu în puținele propoziții care se pot regăsi la Martin de Troppau în descrierile celor două pontificate. Grigore a avut un biograf rămas din păcate anonim, probabil un personaj din ambianța Curiei pontificale, al cărui stil angajat dă măsura stării conflictuale ce domina acea perioadă. De asemenea, cele scrise de franciscanul Nicolaus de Calvi (t 1273) despre Inocențiu al IV-lea, al cărui însoțitor fidel a fost până în ceasul morții, fiind recompensat cu catedra episcopală de la Assisi, sunt dominate de evenimentele politice ale aceluia ev.

Grigore al IX-lea (1227-1241) era un văr al lui Inocențiu al III-lea, fiind cardinal încă din vremea acestuia. Biografia sa laudă, în aceeași manieră în care fusese lăudat și primul pontif al veacului al XIII-lea, erudiția fiului contelui de Anagni, disciplina în care acesta își dădea pe deplin măsura capacității sale fiind dreptul. Grigore al IX-lea a rămas în memorie în primul rând prin munca sa de editare, cum ar fi ea în zilele noastre numită ; de fapt, este vorba de adunarea și prelucrarea sistematică a tuturor decretalelor pontificale din ultimul secol spre completarea normelor de drept canonic aflate la acea dată în uz, așa-numitul *Decretum Gratiani*. În această muncă, papa a fost ajutat de juristul dominican de origine spaniolă Raimondo de Pefiaforte (t 1275), care a alcătuit în 1234 colecția *Liber extra*. Mai departe, biografia subliniază așa cum se cuvine, chiar din primele pagini, grija arătată de viitorul papă față de ordinele mendicante^{*****}. Probabil influenței sale în calitate de cardinal se datora faptul că noile ordine religioase au început să se bucure de o receptare mai profundă în cadrul Curiei, că acum în sfârșit ideile propagate de acestea privind moștenirea spirituală a lui Cristos prin sărăcia apostolică au fost cu adevărat luate în serios. În orice caz, cardinalul a fost impresionat de aceste principii, preluând cu toată convingerea rolul de protector al franciscanilor. De

***** Adinele mendicante sau „cerșetoare” au rămas cunoscute prin practica atleptilor lor de a cere

milostenie creștinilor, ca formă de smerenie (în lat. : *mendicans* - cerșetor) (n.r.).

asemenea, nu trebuie să stârnească mirare faptul că în vremea pontificatului lui Grigore al IX-lea survenea și canomzarea ambilor fondatori ai ordinelor mendicante, Francisc și Dominic, în 1228 și respectiv 1234. La scurt timp avea loc și sanctificarea fratelui minorit Anton de Padova († 1231), renumit pentru predicile sale, și nu în cele din urmă, în 1235, a Elizabetei († 1231), fiica regelui Ungariei, tânăra văduvă a landgrafului de Thuringia, care și-a pus viața în întregime în slujba celor bolnavi și săraci, un alt indiciu al forței extraordinare a idealului mendicant din acele vremuri. Toate acestea pot fi citite în descrierea vieții papei, care începe cu prezentarea tuturor serbărilor pompoase prilejuite de întronizarea lui Grigore, prezentare care a avut un cu totul alt efect ; dar nici măcar un prieten al lui Francisc de Assisi nu putea întâmpina altfel oficiul pontifical. Țelul lui Grigore al IX-lea' era să urmeze exemplul lui Grigore cel Mare, deoarece fusese ales într-un așezământ monastic fondat de îndepărtatul său predecesor, la scurtă vreme după ziua destinată pomenirii sfântului, și într-adevăr, pe ambii Grigore îi leagă unele asemănări de concepție. Și Grigore al IX-lea a trebuit să devină, împotriva propriei voințe, un papă-politician.

Din momentul în care, de Sfântul Mihail în anul 1227, după o predică profetică, papa, de la Anagni, orașul său natal și totodată reședință de vară pontificală, anunța excomunicarea împăratului Frederic al II-lea pentru încălcarea jurământului de a pleca în cruciadă, acesta devine în biografia papală pur și simplu cel mai mare dușman, rar amintit fără cuvinte grele, atribuindu-i-se toate ticăloșiile pe care papa și Biserica trebuiseră să le îndure. Mai multe revolte izbucniseră la Roma și în alte părți, în spatele cărora se presupunea că se află influența malefică a împăratului. Cea mai mare parte a timpului papa s-a văzut silit să locuiască în afara Cetății Eterne, deoarece perioadele de pace durau rareori ceva mai multă vreme. Faptul că împăratul a trebuit să părăsească, bolnav fiind, armata cruciată reunită în Apulia lovită de molimele provocate de căldura verii, a constituit un motiv de excomunicare deoarece în cadrul Curiei totul a fost perceput drept o simulare și o înșelăciune ; ba chiar se credea că Frederic ar fi fost în stare pur și simplu să urmărească mari acumulări de avere de pe urma victimelor cruciadei, deci a celor răpuși de boli sau în lupte, în timp ce el se găsea undeva la adăpost. Cruciaza întreprinsă totuși de excomunicat un an mai târziu, împotriva oricărei așteptări, nu a reușit să convingă Curia de intențiile onorabile ale comandantului ei. Biograful papal îl numește pe dinastul german „pirat”, neoprindu-se prea mult asupra evenimentelor ce au avut loc în Țara Sfântă în timpul cruciadei lui

Frederic al II-lea, care de altfel, la scurt timp și fără vreo ciocnire armată, mulțumită doar unor inspirate manevre diplomatice, a reușit să încheie la 'laffa cu sultanul un tratat ce prevedea un armistițiu pe zece ani. Condițiile încetării conflictului erau atât de favorabile, încât din punctul de vedere al Romei ele erau văzute ca o abandonare a tuturor speranțelor de cruciadă. Templul din Ierusalim rămânea în stăpânirea mahomedanilor, ceea ce cântărea mai mult decât preluarea în oraș sau în întregul areal cruciat a celorlalte locuri importante pentru creștini. *Vita* lui Grigore al IX-le trece desigur sub tăcere scandaloasa, dar deopotrivă spectaculoasă proclamare a împăratului excomunicat ca rege al Ierusalimului, act pronunțat în preajma Paștilor din anul 1229, în biserica Sfântului Mormânt, chiar sub coroana de spini.

Mult mai bine informat se dovedește biograful în ceea ce privește întâmplările ce avuseseră loc între timp în Italia, unde se pare că Frederic îi dăduse porunci limpezi vicarului și locțiitorului său să întreprindă acțiuni militare împotriva stăpânirilor pontificale. Este descrisă pe larg insuportabila presiune la care fusese supusă Biserica, dar și mai amănunțit sunt prezentate succesele taberei papale aflate sub conducerea fostului rege al Ierusalimului, Jean de Brienne (1210-1237), cel pe care împăratul îl alungase într-un mod umilitor de la Locurile Sfinte. Lui Frederic, care se întorsese în grabă de la Ierusalim, nu-i mai rămânea decât să ceară îndurare. Aceasta este cel puțin versiunea biografului papal, care pare să nu fi știut nimic despre victoriile împăratului și nici despre negocierile ce au condus în cele din urmă la tratatul din vara anului 1230, încheiat la San Germano prin mijlocirea principilor germani. Cronicarul are însă cunoștință de vizita pe care Frederic, dezlegat de interdict, o tăcea papei la Anagni, prilej cu care este descris în mod expres salutul plin de supunere al suveranului laic. Timp de o clipă, totul părea să se așeze pe un traiect pașnic, doar că „perfidia vechiului dușman” a găsit imediat noi prilejuri de discordie.

Din acest moment, biografia gregoriană abundă de reproșuri la adresa împăratului, cel bănuit că ar fi atătat focul revoltei ici și colo în statul papal și ar fi zădărnicit împlinirea atâtor planuri strălucitoare și promițătoare ale Bisericii romane. Se întrevedea o uniune cu grecii, ba mai mult, la Perugia, în fața papei, sosea de la Konya chiar o solie a sultanului selgiucizilor din Asia Mică, iar când fratele suveranului de la Tunis și-a manifestat intenția de a se boteza creștin la Roma, Frederic l-a capturat în timpul călătoriei. În acele momente, Curia s-a simțit în așa măsură amenințată, încât cardinalii au căutat din nou scăparea printr-o fugă precipitată, pe când papa, asemenea unui vrednic urmaș al lui

Cristos, a ales să rămână, fiind pregătit să se jertfească pentru toți. Biograful ne asigură că Grigore s-a arătat în permanență binevoitor față de Frederic, așa cum se întâmpla de exemplu în 1234, atunci când împăratul a apărut pe neașteptate la Rieti pentru a-i solicita papei ajutorul împotriva fiului său Henric (al VII-lea) (f 1242), care se răsculase în Germania împotriva sa, sau cu ocazia medierii privind căsătoria cu prințesa engleză Isabella (t 1241), mariaj de altfel încheiat în anul 1235. În ceea ce privește conflictul ce mocnea de mult timp între împărat și orașele lombarde care se sustrăgeau de la îndatoririle față de imperiu, biograful papal îl prezintă pe Grigore drept un arbitru permanent preocupat de mijlocirea păcii, ceea ce desigur partea imperială contestă.

Cele din urmă capitole ale acestei *vita* sunt dedicate prezentării războiului declarat de Frederic, împotriva sfatului papei, în anul 1237 ligii orașelor lombarde. Se cunoaște prea bine că acest conflict nu a fost purtat doar cu armele, ci și cu mijloacele propagandei, îndeosebi după ce papa se declarase împotriva atacatorilor, prin urmare de partea lombarzilor, pentru ca, în 1239, Frederic să fie din nou excomunicat. Această luare de poziție din partea papalității survenea după ce milanezii suferiseră o îngrijorătoare înfrângere la Cortenuova în 1237, deși, pe de altă parte, în fața zidurilor altor orașe, aceafaror *teutonica* fusese zadarnică. Împăratul apare în biografia gregoriană drept un nou faraon, drept un urmaș al lui Pilat din Pont și precursor al anticristului, un loc de seamă fiind acordat și acelui zvon potrivit căruia liber-cugetătorul Frederic i-ar fi numit pe Moise, Cristos și Mahomed cei mai mari șarlatani din istoria lumii.

Printr-o descriere impresionantă a pericolului ce plana asupra Bisericii din partea brutalei stăpâniri imperiale se încheie și biografia lui Grigore al IX-lea, înainte de moartea papei. Ultimele momente ale pontificatului au fost ulterior rezumate de biograful lui Inocențiu al IV-lea, în timpul căruia încleștarea cu imperiul avea să se sfârșească în mod tragic. Și în viziunea acestui nou biograf, Frederic nu era altceva decât un tiran care se dovedise profund nerecunoscător față de papă pentru înălțarea pe tronul imperial, devenind nu protector, ci prigonitor al Bisericii. Acestea sunt chiar rândurile primului capitol al biografiei lui Inocențiu al IV-lea.

Papa Grigore al IX-lea convocase la Roma, cu prilejul sărbătorilor pascale ale anului 1241, un conciliu, pe care împăratul se străduise din rășputeri să-l împiedice. Precum un balaur furios, așa ni se spune, a vegheat asupra tuturor căilor de acces în Cetatea Eternă, iar pe cei sosiți pentru sinod i-a pus sub arest. În vara aceluiași an, chiar în toiul asediului Romei, murea și papa. În locul său a fost pus un bătrân care și-

a luat numele de Celestin al IV-lea, murind însă înainte de a fi consacrat. Alegerea s-a desfășurat pentru prima dată într-un conclav¹, deoarece doar așa a reușit senatul orașului să-i determine pe cardinali să își îndeplinească obligația. După moartea prematură a lui Celestin al IV-lea, cardinalii s-au sustras în grabă unei noi sechestrări, fugind din Roma, astfel încât tronul petrin a rămas vacant timp de aproape doi ani. Genovezul Sinibaldo Fiesco, ales la Anagni sub numele de *Inocențiu al IV-lea (1243-1254)*, era la momentul desemnării sale pontificale deja de multă vreme candidat, *papabilis*, la succesiunea lui Petru, și i s-ar fi atribuit această demnitate încă din 1241, subliniază biografia sa, dacă la acea dată nu ar fi fost bolnav. Faptul că pe acest papă îl recomandase în primul rând formația sa juridică nu se regăsește niciunde în biografie, însă spiritul de justiție al acestuia pare să fi fost salutat cu bucurie și de împărat; și într-adevăr, la început negocierile de pace păreau să fie foarte promițătoare, mergând chiar până la plănuirea unei uniuni matrimoniale între familiile imperială și papală. Ce anume a generat în cele din urmă eșecul acestor planuri rămâne în afara sferei de cunoaștere a biografiei papale. A fost vorba de fapt de vechea problemă a orașelor lombarde. Tot ceea ce se spune în biografia lui Inocențiu este că de la o anumită dată și din diverse motive s-au născut suspiciuni în ceea ce privește onestitatea intențiilor lui Frederic, papa alegând în cele din urmă să părăsească Roma pentru a evita presiunea din ce în ce mai amenințătoare.

Papa a călătorit pe corăbii genoveze până în orașul său de baștină, de unde, după o lungă ședere pricinuită de boală, a trecut Alpii, îndreptându-se spre cea mai îndepărtată frontieră a imperiului, orașul Lyon, acolo unde puterea malefică era anulată, cum observă companionul și biograful papei, Nicolaus de Calvi. Noua locație fusese aleasă și datorită apropierii de Franța, pentru ca, în cazul vreunei primejdii, să se poată părăsi cu totul cuprinsul puterii lui Frederic, Curia putându-se pune sub protecția „regelui preacreștin”. Cu certitudine se avea în vedere o ședere de lungă durată, deoarece în Lyon se întemeiasă chiar și o înaltă școală pontificală de studii teologice și juridice. Curtea papală rămânea, chiar în exil fiind, central Bisericii, realitate subliniată în paginile a două 'capitole ale lucrării lui de Calvi, pe de o parte prin numărul mare de vizitatori sosiți la Lyon, pe de altă parte prin impozantele ambasade care au ajuns în toate colturile lumii, în Norvegia și Lituania,

¹ *Cum clavis* - (închiși) cu cheia (lat.) (n.t.). În ambele cazuri pentru a asista la încoronări regale, în Ucraina și la basileul grec de la Niceea, din

dorința de a purta negocieri privind o unire ecleziastică, la sultanul din Konya și la Babilon, la calif, ba chiar în Mongolia, pentru a-i aduce pe păgâni pe calea cea dreaptă a credinței creștine. Cea mai mare realizare a fost considerată misiunea temerarului franciscan Giovanni da Pian del Carpine († 1252), care și-a croit drum până la hanul tătarilor, ceea ce nu mai reușise nimeni până atunci, după o călătorie fără sfârșit prin pustietăți și prin ținuturi necălcate, după multe lipsuri, foame, sete și geruri. Se observă în cuvintele biografului papal și se poate imagina cam cum trebuie să fi sunat la Lyon povestirile solului reîntors după doi ani de absență, cu atât mai mult cu cât neamul, aproape necunoscut la acea vreme, al mongolilor stârnea occidentalilor, din cauza expansiunii tătare spre Apus, atât teamă, cât și speranțe. În Orient exista speranța ca un eventual ajutor tătar să fie folosit împotriva musulmanilor spre salvarea statelor cruciate din Țara Sfântă, în timp ce Europa răsăriteană, adică Rusia, Polonia și Ungaria, fusese îngrozită de hordele sălbătice ale călăreților tătari. Faptul că mesajul adus din îndepărtatul Karakorum suna mai degrabă nefavorabil nu a fost consemnat de biograf, poate nici măcar nu a fost înțeles. Adevărul a continuat să fie ocolit, false speranțe fiind fără întrerupere construite pe semne promițătoare ale unei eventuale, dar totuși posibile atrageri a tătarilor de partea cauzei creștine, un exemplu în acest sens -fiind acel moment în care un cleric armean s-a ivit în fața papei drept trimis al unei căpetenii mongole dispuse să se convertească, episod ce stă în atenția biografiei inocențiene, însă într-un alt context.

Sejurul lyonez al papei devine cu adevărat demn de a fi reținut o dată cu acel conciliu ecumenic reunit în anul 1245. Acesta a adus cu sine la data de 17 iulie spectaculoasa depunere a împăratului, care de altfel fusese invitat să se justifice, dar care, mânat de mândrie și aroganță, s-a lăsat doar reprezentat de o delegație, condusă totuși de un înalt demnitar al Bisericii, arhiepiscopul de Palermo, și de marele jude al curții imperiale, asta în vreme ce Frederic, se pare, se străduia din răspuțeri în Italia de nord să împiedice buna desfășurare a conciliului. Ne este oferită încă o dată spre lectură întreaga pleiadă de reproșuri grele și acuze la adresa maleficului Frederic, pe care biograful, după toate probabilitățile, le preia chiar din sentința de excomunicare, deopotrivă cu justificarea istorică ce amintea câți împărați au fost pedepsiți, încă din zorii Evului Mediu, de către pontifii romani. Această ultimă idee constituia un răspuns la protestele fundamentate juridic de către reprezentanții împăratului, proteste ce atacau viciul de procedură al acestui proces în care judecătorul și acuzatorul erau una și aceeași persoană. Cât de mare a fost vâlva stârnită în întreaga creștinătate de această sentință este un amănunt care nu se poate extrage din biografia lui Inocențiu al IV-lea, în cadrul căreia se reține totuși că toți participanții la conciliu și-au dat prin semnătură acordul. Că acest

conciliu a confirmat și depunerea regelui portughez Sancho al II-lea (1223-1245), datorită politicii sale dușmănoase față de Biserică, nu a fost un eveniment care putea să deturneze atenția de la procesul împăratului, evenimentul ce alterase textura sacră a creștinătății.

Lupta lui Frederic pentru păstrarea imperiului reține și mai departe atenția autorului biografiei papale, aproape în exclusivitate. După ce papa, încă de la Lyon, le ceruse principilor electori germani să-și desemneze un nou rege, ar fi trebuit ca Nicolaus de Calvi să-l amintească pe contra-regele Henric Raspe (1246-1247), landgraful de Thuringia ; biograful însă îl trece cu totul cu vederea pe acest personaj lipsit de orice importanță, a cărui situație precară nu putuse fi ameliorată nici măcar de ajutoarele bănești venite dinspre papalitate. Acestuia i-a urmat ca pretendent la tronul german, cu mai mult succes, Wilhelm de Olanda (1248-1256), care a reușit ca la 1251 să primească confirmarea demnității sale la Lyon chiar din mâinile papei. Chiar și în Germania s-a putut impune în mare măsură, în primul rând deoarece rivalul său, regele Conrad al IV-lea (1237-1254), fiul împăratului Frederic al II-lea, a trebuit la scurtă vreme după moartea tatălui său să ia drumul Italiei pentru a-și putea asigura și acea parte de moștenire. De o scurtă însemnare în biografia lui Inocențiu are parte și acel plan, nematerializat, al lui Frederic de a lua cu asalt Lyonul, în timp ce asediarea zadarnică la care orașul Parma fusese supusă de armata imperială este povestită pe larg și cu deosebită satisfacție, în special în ceea ce privește episodul final al confruntării, atunci când vitejii asediați au luat cu asalt tabăra agresorilor, care fusese numită cam cu prea multă încredere în sine „Victoria”, au pus stăpânire și au jefuit tezaurul de război și însemnele demnității imperiale, nelipsind mult să îl prindă și pe împărat. Capitolul referitor la înfricoșătoarea moarte a împăratului, survenită la 13 decembrie 1250 după o boală grea, este de asemenea încărcat de reproșuri și acuze la adresa stăpânirii nelegiuite a tiranului, evident urmărindu-se justificarea sentinței pronunțate la Lyon. Ultimul mare reprezentant al dinastiei imperiale a Stauferilor a fost urmărit și dincolo de moarte de ura pontifului roman, nefiind amintit actul de pocăință la care suveranul german s-a supus pe patul de moarte, când a îmbrăcat cu pioșenie rasa monahală și a primit dezlegarea de păcate, deși era excomunicat, din partea unui preot milos, în timp ce la Lyon vestea a fost privită și sărbătorită ca o rază de lumină.

Rațiunile profunde ale conflictului dintre împărat și papă rămân însă ascunse cititorului biografiei pontificale, acestea fiindu-i poate nu într-un totu clare nici măcar autorului lucrării. Se lasă impresia, deloc eronată,

că Biserica se apăraseră de un suveran violent înclinat spre erezie, neconștientizându-se faptul că acesta a fost un ultim prilej de exprimare a autorității papale asupra imperiului. Tărăgănarea declanșării cruciadei de către Frederic sau atacurile acestuia asupra aliaților lombarzi ai papalității au constituit după toate probabilitățile doar un bine venit pretext de declanșare a unei lupte care era privită ca necesară și dintr-un sentiment de amenințare. ce plana asupra Romei dinspre puterea Staufferilor. O eventuală soluționare pașnică a conflictului nu părea posibilă. Desigur, Frederic al II-lea nu a fost cel din urmă împărat medieval, dar nici un altul nu a mai constituit un pericol semnificativ la adresa papalității. Fără doar și poate în acele momente nimeni nu realiza adevărata măsură a evenimentelor; tocmai de aceea demersul istoriografic pontifical contemporan faptelor lasă în urmă imaginea unei lupte mai degrabă mărunte, locale, în nici un caz ancorată în cadre universale.

Moartea împăratului Frederic i-a oferit lui Inocențiu posibilitatea de a se întoarce la Roma. Despărțirea de Lyon avea loc deja în 1251, dar intrarea în Roma se va produce abia doi ani mai târziu, în 1253, un semn al dificultăților care nu fuseseră cu totul date la o parte. Drept cel mai de seamă eveniment al acestei călătorii pontificale adeseori întrerupte, Nicolaus de Calvi amintește sfîntirea bisericii din Assisi, dedicată desigur Sfântului Francisc, a cărei splendoare nu răspundea sub nici o formă idealurilor Ordinului Fraților Minoriti și ale fondatorului acestuia, numit în popor, semnificativ, „Sărăcuțul”.

Ceea ce urma să se întâmple cu regatul sud-italian, vasal papalității, astfel încât acesta să nu mai constituie pe viitor o amenințare pentru Roma, rămânea să decidă Inocențiu al IV-lea, care deschisese tratative în acest sens cu nobili de cea mai aleasă spiță din Anglia și Franța. Dimpotrivă, toate eforturile fiilor lui Frederic, Conrad și Manfred, de a ajunge la o înțelegere cu papa, au fost zadarnice. Primul dintre moștenitorii de drept ai împăratului a avut parte de o moarte îngrozitoare, asemenea celei ce-l răpusese pe părintelui lui, după ce fusese, ca și Frederic, pedepsit cu excomunicarea. În schimb, lupta cu regele Manfred (1254-1266) s-a prelungit încă vreme îndelungată, de-a lungul pontificatelor următoare.

Relatarea tuturor acestor fapte se poate de fapt sintetiza, așa cum de altfel procedează și Martin de Troppau în cronica sa care continua vechiul *Liber pontificalis*. Pentru Martin, interesante nu sunt toate fluctuațiile evenimentelor istorice, ci doar rezultatul final al acestora. Inocențiu al IV-lea murea la Napoli în timpul campaniei ce viza cucerirea

regatului sud-italian, pe care ținuse să o conducă personal. Succesorul său, ales imediat în același oraș, Alexandru al IV-lea (1254-1261), și-a legat inițial speranțele de un sprijin englez, zadarnic însă, fapt pentru care Martin nici măcar nu găsește de cuviință să aducă aminte de titlul regal purtat de mărunțul prinț Edmund (1255-1263). Dimpotrivă, se consemnează cu o vizibilă dezaprobare încoronarea regală a lui Manfred la Palermo și asupra acestui al doilea fiu al fostului împărat Frederic fiind pronunțat interdictul ; de asemenea, mai este notat faptul că o parte a principilor electori germani au recunoscut drept suzeran al lor pe Richard de Cornwall (1257-1272), fratele regelui Angliei, în timp ce o altă parte și-au manifestat sprijinul față de regele Castiliei, al cărui nume nu îi mai – era cunoscut cronicarului Martin. Era vorba de Alfonso al X-lea (1252-1284). Astfel izbucnea în imperiu o schismă care a sfârșecut regatul german, cel căruia dinastia Stauferilor îi dăduse atâta strălucire. Se făcea simțită în acele vremuri o anumită atmosferă apocaliptică, nu întâmplător tocmai acum începând să se răspândească și să fie predicate în rândul poporului unele profeții ce proveneau de la Gioacchino da Fiore sau doar se pretindea că ar fi fost emise de acesta. Aceste profeții anunțau instituirea unui nou regat, mai bun, care să substituie autoritatea apostolico-pontificală, cunoscut în rândul maselor sub numele „eterna Evanghelie”.

Faptul că cei doi papi care i-au urmat lui Alexandru al IV-lea au fost de origine franceză a făcut ca acea parte a moștenirii Stauferilor ce se găsea în sudul Italiei și în Sicilia să revină mai întâi Franței. Regele francez Ludovic cel Sfânt (1226-1270) declinase anterior solicitarea lui Inocențiu al IV-lea de a se implica în această delicată chestiune succesorală, preferând să-și canalizeze eforturile pentru binele cauzei cruciate și al Țării Sfinte. În schimb, fratele său, Carol de Anjou, marchiz de Provence, s-a dovedit mult mai receptiv, astfel încât după refuzul Angliei, papa Urban al IV-lea (1261-1264) s-a înțeles cu prințul francez asupra unei cruciade îndreptate împotriva lui Manfred, iar provensalul Clement al IV-lea (1265-1268) – fost avocat, devenit cleric abia după moartea soției sale – l-a făcut pe Carol rege (1265-1285) al regatului întemeiat și stăpânit odinioară de normanzi. Pentru cronicarul Martin de Troppau era cu totul lipsit de interes faptul că la 1266 Manfred pierdea în favoarea lui Carol de Anjou o bătălie, și o dată cu aceasta și propria viață, însă nu omite să consemneze tragicul sfârșit al tânărului Conradin, nepot al lui Frederic al II-lea și cel din urmă Staufer, care, după moartea lui Manfred s-a îndreptat în grabă din Germania spre a recuceri patrimoniul italian ce-i revenea, dar care după ce a pierdut confruntarea

de pe câmpul de luptă, acuzat fiind de încălcarea păcii, și-a dat viața pe eșafod la Napoli, deși avea doar șaisprezece ani. Toată lumea a fost cutremurată de acest eveniment, dar Martin se folosește de prilejul astfel ivit doar pentru a aminti o afirmație cu valoare profetică ce i-a fost atribuită papei. Astfel, papa ar fi răspuns indirect, se pare printr-o predică publică, temerii lui Carol față de Conradin și a ofensivei armatei acestuia : „ Ca o ceață trecătoare se va risipi amenințarea acestui Stauffer de mult sortit morții ! ”. Privind retrospectiv, istoricului de astăzi îi este ușor să constate câtă dreptate avea pontiful roman, o dată cu acele evenimente anunțându-se o nouă epocă și în istoria papilor. Cine însă să cuteze să prezică încotro se vor îndrepta episcopii Romei ?

Papalitatea în epoca franceză

Este cu siguranță doar o coincidență cu adevărat semnificativă că tocmai în aceste momente poate fi surprinsă o cenzură și în istoriografia pontificală. O însemnare în acest sens se găsește la Martin de Troppau, ca anexă la descrierea pontificatului lui Clement al IV-lea. Autorul nostru nu mai era acum nevoit să scrie despre vremuri de mult apuse, ci despre întâmplări aproape contemporane. De aceea relatarea sa nu va mai servi drept sursă istorică decât pentru încă un deceniu, timp în care s-au succedat cu repeziciune patru pontificate, care au urmat unei vacanțe pe tronul lui Petru de aproape trei **ani** (1268-1271), declanșată de moartea lui Clement al IV-lea. Acesta este un semn ilustrativ al situației în care se găsea la acea vreme papalitatea. Atunci când noi însărcinări ecleziastice mult mai importante și în cele din urmă moartea i-au luat cronicarului pontifical pana din mână - Martinus Polonus își găsea sfârșitul în drum spre Polonia, având funcția de arhiepiscop de Gnesen - au apărut alții care și-au asumat ducerea mai departe a lucrării sale, unul dintre acești continuatori preluând misiunea de redactare a cărții papale până la 1281. Mai trebuie apoi amintit doar că aceeași tematică istoriografică a fost acoperită de un membru al aceluiași ordin religios, cel al fraților predicatori, ca și Martin; este vorba de Bernardus Guidonis și de lucrarea sa *Flores cronicorum*, care a atins prin evenimentele relatate anul 1328 și a avut parte de asemenea de o continuare până dincolo de mijlocul veacului al XIV-lea, mai exact până la 1357, prin pana unui membru al Curiei de la Avignon. Cel ce urmărește expunerea oficială a istoriei papilor este nevoit să privească evenimentele din perspectiva cronicarilor din Evul Mediu târziu care au redactat *Liberpontificalis*, dar poate folosi cu succes drept sursă suplimentară de informație mult mai semnificativa analiză realizată de Tolomeo de Lucea sub titlul *Historia ecclesiastica nova*, cu atât mai mult cu cât cronica a fost întocmită la Avignon, orașul în care la acea dată papa și Curia își găsiseră o nouă reședință. Și astfel am adus în atenția cititorului și tema următorului capitol din istoria papilor, capitol care-și asumă sarcina de a răspunde întrebării cum s-a putut ajunge la o asemenea schimbare, cum au luat pontifii romani calea Avignonului și cum s-au petrecut evenimentele acolo. La momentul în care Tolomeo de Lucea și Bernardus Guidonis își redactau cronicile în cursul celui de-al doilea deceniu al secolului al XIV-lea, această întrebare își avea deja pregătite aproape toate răspunsurile.

Cel mai de seamă papă din deceniul ce încă mai face parte din firul relatării lui Martin de Troppau a fost fără doar și poate Grigore al X-lea (1271-1276), nu întâmplător fiindu-i acestuia dedicată o amplă biografie de către un autor contemporan lui, care a rămas, din păcate, anonim. Această *vita* nu era destinată, așa cum se afirmă retoric în primele sale pagini, doar pentru a împiedica uitarea în care se topecs gândurile și faptele oamenilor, ci îndeosebi sanctificării papei ; din acest motiv, întâmplărilor miraculoase de după moartea lui Grigore le-a fost acordată o atenție aproape la fel de mare cu cea de care se bucură faptele papei însuși. În vreme ce Martin trece sub tăcere prelungita vacanță pontificală amintită mai devreme, tratând astfel cu multă indulgență condamnabila lipsă de unitate și egoismul ce guvernau în cadrul colegiului cardinalilor, cu toate că asupra ambelor aspecte ar fi putut cu siguranță spune unele lucruri, biograful anonim al lui Grigore al X-lea se folosește tocmai de aceste împrejurări particulare pentru a scoate în evidență caracterul special al acestei alegeri pronunțate în cele din urmă prin inspirație divină, alegere ce cade asupra arhidiaconului de Liege, Tebaldo Visconti, născut la Piacenza, aflat în momentul deciziei cardinalilor în plin pelerinaj în Țara Sfântă. Se zice că și-ar fi luat rămas bun de la Locurile Sfinte, promițând, precum în psalmi (136,5), că nu va uita nicicând Ierusalimul, grija sa principală devenind de altfel organizarea unei noi cruciade. Chiar în primul său consistoriu de după consacrarea sa la Roma - întârziată din cauza situației din Cetatea Eternă - a pus în discuție acest lucru și a convocat la Lyon un conciliu general.

Ceea ce istoricul din acele vremuri a considerat ca fiind demn de a fi păstrat în amintire cu privire la pontificatul lui Grigore al X-lea se limitează aproape exclusiv la acest conciliu reunit în anul 1274 și la cele decretate în cadrul acestuia. Trebuie să fi fost cu adevărat spectaculoasă apariția la Lyon a solilor tătari ai hanului din Persia, care au și primit botezul creștin, ceea ce desigur este consemnat cu mare grijă, în schimb obiectul misiunii pe care aceștia o îndeplineau și negocierile pe care le-au purtat par a nu-i fi fost cunoscute cronicarului. Un aliat în coasta inamicului mahomedan din Țara Sfântă, asta era ceea ce căuta papa, ceremonia botezului exoticilor soli neputând fi altfel înțeleasă decât ca, probabil, un act de întărire a unei viitoare alianțe. La fel de multă vâlvă a stârnit și încheierea unirii cu Biserica greacă, ce a culminat cu depunerea de către emisarii răsăriteni a mărturisirii romane de credință în fața întregului sinod. Ce rațiuni politice l-au determinat pe basileul Mihail al VIII-lea Paleologu! (1259-1282) ca după recucerirea Bizanțului,

deci a vechii reședințe imperiale, și după anihilarea imperiului latin cruciat, să încheie o alianță cu cea mai înaltă autoritate spirituală a Apusului, în schimbul căreia s-a oferit, greu de crezut că în modul cel mai sincer, să schimbe unele aspecte confesionale ale credinței răsăritene, toate acestea deci par să-i fost cu totul străine biografului lui Grigore sau măcar învăluite într-un entuziasm lesne de înțeles.

Tolomeo de Lucea nu putea cu siguranță omite să amintească cu multă venerație stingerea din viață a dascălului său, Toma de Aquino (f 1274). Acesta din urmă fusese invitat la Lyon să ia parte la lucrările conciliare în calitate de teolog oficial, murind însă pe drum. Tolomeo se folosește de prilej pentru a rememora semnificația operei lăsate în urmă de, în mod cert, cel mai de seamă reprezentant al gândirii scolastice, neuitând să facă loc și minunilor săvârșite de acest sfânt. În biografia anonimă a lui Grigore al X-lea, unirea pronunțată între Roma și Bizanț chiar și fără participarea lui Toma trece în mod evident drept apogeul întregului pontificat și, de aceea, a fost uitat motivul pentru care fusese convocat conciliul lyonez. Martin de Troppau trece în doar câteva cuvinte peste intențiile cruciate, plănuite de a veni în ajutorul Locurilor Sfinte, dar mult prea dificil de transpus în faptă. Mai semnificativ decât iscusita impunere la Lyon a unei taxe în folosul cruciadei (echivalentă cu decima ecleziastică obișnuită), i se părea cronicarului faptul că nou alesul rege german Rudolf de Habsburg (1273-1291) s-a declarat pregătit să preia cauza crucii și să conducă o nouă campanie creștină în Palestina. Desigur, și aceste declarații erau mâinate de motivații politice.

Papa însuși a fost cel care a urgentat alegerea germană, fapt pentru care l-a și convins pe Alfonso, regele Castiliei, să renunțe la titlul de rege german. Grigore își punea mari speranțe că, o dată sfârșit *interregnum-ul* și restaurat imperiul în Apus, toate aceste forțe se vor pune în serviciul planului său de cruciadă. Negocierile pe care papa le-a purtat cu inteligentul Alfonso, care nu degeaba a primit mai apoi supranumele de „cel Înțelept”, au pus în lumină faptul că omului Grigore nu i-ar fi fost de folos nici de-ar fi câștigat întreaga lume. Faptul că pontiful roman se întâlnea cu regele Rudolf pe drumul de întoarcere dinspre Franța părea să reazeze istoria papilor pe vechile căi ale colaborării cu imperiul, ceea ce era în contradicție cu „prognozele” privind mersul istoriei și cu chiar cu propriile experiențe ale papei, pe care biograful său le urmărește în timp până în vremea presiunilor pe care le suferise Biserica în vremea pontificatului lui Grigore al IX-lea. Aceste eforturi au fost, după cum spuneam, zadarnice, pentru că la scurt timp papa murea, înainte de a fi ajuns la Roma. Totul s-a schimbat din nou.

Au urmat trei pontificate scurte. Francezul Inocențiu al V-lea murea chiar în anul alegerii, 1276, după doar cinci luni în care condusesse destinele Bisericii apusene, astfel încât toate planurile sale generoase pe care i le atribuie Martin, poate din solidaritate față de un membru al aceleiași ordin al predicatorilor, au fost zădărnice. Adrian al V-lea, un nepot al lui Inocențiu al IV-lea, nu a mai apucat să trăiască nici măcar atât cât să fie consacrat. Pe portughezul Ioan al XXI-lea (1276-1277), care și-a pierdut viața în odaia sa de studiu, înconjurat de cărți, din cauza prăbușirii unui corp recent construit al palatului papal de la Viterbo, atât Martin, cât și alți istorici l-au considerat, în ciuda erudiției sale incontestabile, ca fiind un suveran pontif nu tocmai inspirat. În cursul a doar câțiva ani cardinalii s-au reunit de numeroase ori pentru a-l alege pe episcopul Romei, motiv pentru care se înțelege de la sine, cu acest prilej au fost puse din nou în discuție reglementările privind desemnarea papei. În acest context, a fost impusă și decizia, hotărâtă în cadrul conciliului lyonez, privitoare la conclav, decizie ce urmărea să împiedice tergiversările electivă care ar fi generat lungi vacanțe pontificale. În baza acesteia cardinalii erau puși sub un fel de arest, până la pronunțarea alegerii urmând ca ei să mai sufere și alte privațiuni. După neplăcutele experiențe din vremea ultimelor conclave, Adrian al V-lea a suspendat aceste prevederi la scurtă vreme după alegerea sa, fără ca mai apoi să găsească timp pentru a proceda la vreo revizuire, într-un mod asemănător pronunțându-se și Ioan al XXI-lea.

Chestiunea imperială dispărea din istoriografia pontificală până la moartea lui Rudolf de Habsburg, când, se pare, s-a considerat important și demn de a fi consemnat că acest suveran nu a putut obține niciodată coroana imperială. Faptul că negocierile privind o eventuală încoronare imperială erau mai degrabă sortite eșecului ține de noul curs al politicii curiale, dar și de interesele personale ale papilor. În vremea lui Nicolae al III-lea (1277-1280), după cum afirmă Tolomeo de Lucea, se pare că se urzise un plan de împărțire a imperiului, în urma căruia cele două regate italiene rezultate ar fi revenit, dacă este să dăm crezare zvonurilor, unor nepoți ai papei, membri ai familiei aristocratice Orsini, în vreme ce Germania urma să devină o monarhie ereditară a casei de Habsburg. Desigur, a-i atribui franciscanului de pe tronul petrin o asemenea vehementă politică de familie, implică anumite riscuri. Dar în cele din urmă Nicolae al III-lea era edificatorul unui măreț palat pontifical situat lângă biserica Sfântul Petru, fiind deopotrivă inițiatorul unei ample și luxoase renovări a palatului de la Lateran. Totodată, același pontif a emis și neinspirata bulă *Exiit* din 1279, prin care se decidea că bunurile

ordinului minorit erau în fapt proprietăți ale papei, pe care le cedase fraților, săraci și lipsiți de orice posesiuni personale, spre folosință. În acest fel se răspundea acelei dispute iscate de multă vreme în rândurile franciscanilor pe marginea sărăciei. Era o soluție ce pare mai degrabă a fi emanația șireteniei laice decât a pietății mendicante. Cât de mult era Nicolae al III-lea atașat de putere se vede și din faptul că a aranjat lucrurile de o asemenea manieră încât a fost ales senator al Romei pe viață.

În timpul succesorului său, Martin al IV-lea (1281-1285), din nou un francez, care fusese ales după o altă vacanță pontificală îndelungată și marcată de tulburări care durase exact o jumătate de an, nici nu putea fi vorba ca la Roma să sosească vreun rege german pentru a primi coroana imperială, deoarece în Cetatea Eternă se făcea politică franceză, ce-l favoriza în primul rând pe regele Neapolelui și al Siciliei, Carol de Anjou. Papa îl numise pe acesta, fiindcă deținea și calitatea de senator roman, locțiitor al său în fosta capitală imperială, iar în anul 1281, sub influența ambiției sale aducătoare de rele, a fost distrusă și opera unionistă de la Lyon printr-o nouă excomunicare a împăratului bizantin, întrucât se pare că basileul nu se arătase prea aspru față de schismaticii din cuprinsul stăpânirii sale și nu impusese cu fermitate o unire ecleziastică, de altfel atât de nepopulară în Răsărit. Istoricii Bisericii din acea vreme însă nu își puteau lua libertatea de a rosti critici la adresa politicii papei. Dar cu certitudine, descrierea acestui pontificat este dominată de falimentul dominației angevine în Italia meridională și de îndelungatul război care a urmat „vecerniilor siciliene” din 1282. Atunci când în reședința papală de la Orvieto a fost adus un pește cu cap de leu prins în Marea Tireniană, monstrul a fost privit drept un semn rău, pentru ca într-adevăr la scurtă vreme să se ajungă la acea revoltă ce a avut loc la Palermo în vremea sărbătorilor pascale, care în decursul a doar câteva zile a gonit de pe insulă atât de detestata garnizoană franceză și l-a făcut pe regele Petru al III-lea de Aragon (1276-1285), ginerele stauferului Manfred, și rege al Siciliei. Desigur, pontiful francez a luat atitudine împotriva lui Petru, afurisind încoronarea acestuia de la Palermo, iar dacă biograful papal se apleacă cu mai mare atenție asupra acelui memorabil turnir de la 1 iunie 1283 ce ar fi urmat, în mod ciudat, să decidă disputa privind coroana siciliană fără vreun război de anvergură, doar prin duelul direct al celor doi regi, nu este altceva decât un prilej de a pune în lumină vitejia lui Carol, deoarece la data stabilită pentru desfășurarea luptei, însoțit de un legat papal, francezul a apărut pe câmpul de bătaie, unde zadarnic și-a așteptat potrivnicul, până când acesta i-a dat de știre că de fapt sosise

mult mai devreme, în cursul nopții, fără să-l găsească, desigur, pe Carol, motiv pentru care se retrăsese, dar și pentru că suita franceză ce-și apăra regele era mult prea mare și îl făcuse să se teamă pentru propria siguranță. A fost astfel pierdută o oportunitate favorabilă de soluționare a conflictului sau măcar demnă de toată atenția, dacă într-adevăr părțile au fost bine intenționate, astfel încât nimic nu a mai stat în calea războiului. S-au succedat o serie de fapte ce ar fi trebuit să fie consemnate, invazia francezilor în Aragon, bătălia navală din largul portului Napoli, prizonieratul moștenitorului coroanei siciliene sau revolta romanilor împotriva lui Carol. Însă războiul s-a prelungit și dincolo de pontificatul lui Martin al IV-lea, acest conflict cerându-și victimele și după anul 1285 care a fost nu doar anul morții papei. Încă înaintea acestei date regele Carol fusese răpus de o boală, cronica pontificală relatează apoi cruciada regelui francez Filip al III-lea (1270-1285) asupra Aragonului, campanie ce avea loc în vremea papei Honoriu al IV-lea (1285-1287) și care urmărea să cucerească stăpânirea regelui excomunicat în beneficiul moștenitorului coroanei franceze. Filip murea în această expediție din pricina unei epidemii, oponentul său împărtășindu-i soarta, însă ca urmare a unei răni căpătate în luptă. Un ciudat interes pentru istoria militară se arăta în cronica papală cu prilejul descrierii evenimentelor de mai sus.

O mai mare atenție ar fi meritat cele ce se întâmplau în Țara Sfântă, însă doar în vremea lui Nicolae al IV-lea (1288-1292) se consemnează cu zgârcenie dispariția celor din urmă rămășițe ale statelor cruciate, cucerirea de către sultan a orașului Tripoli din Siria la 1289 și a ultimei capitale a regatului Ierusalimului, Akkra, în anul 1291. Motivul acestui eșec era văzut în lipsa de unitate a creștinilor din Europa apuseană și de sud, lipsiți de idealuri înalte, ceea ce nu era cu totul neadevărat, dar vremurile sfântului zel ce pusese cruciada în mișcare apuseseră de mult, prin urmare nefiind de mirare că un istoric al Bisericii a putut să treacă în grabă peste sfârșitul, deloc lipsit de dramatism, al coloniilor din Orient, care nici din punct de vedere comercial nu prea mai atrăgeau interesul.

Trecerea dintre veacurile al XIII-lea și al XIV-lea a marcat o transformare semnificativă și în istoria pontifilor romani. Pentru un cunoscător este suficient să se amintească numele lui Bonifaciu al VIII-lea pentru a înțelege pe deplin despre ce este vorba, un nume care alături de cele ale lui Grigore al VII-lea și Inocențiu al III-lea este spus dintr-o suflare atunci când sunt enumerați cei mai de seamă ierarhi ai Evului Mediu. Energica figură a lui Bonifaciu apare în istorie pe fundalul

evenimentelor petrecute în jurul remarcabilului său predecesor, acel „pontif angelic”, cum a fost privit Celestin al V-lea (1294), faptele lui Bonifaciu prilejuind totodată și strămutarea Curiei la Avignon, fapt ce se va petrece însă doar în vremea succesorului său, Clement al V-lea (1305-1314). Cronicarul pontifical Bernardus Guidonis, aproape contemporan cu evenimentele, ne permite prin lucrarea sa istoriografică, redactată după modelul analelor din primele secole medievale, să retrăim cele întâmplate.

Alegerea lui Celestin al V-lea a fost din nou precedată de o sedivacanță de mai bine de doi ani, pe care de această dată cronica papală nu o mai trece cu rușine sub tăcere. Cel ales nu era însă privit de către colegiul cardinalilor decât ca o soluție de compromis, ca un candidat de moment. Acesta era. vârstnicul Petru, eremit de pe muntele Morrone, în apropiere de Sulmona, care, datorită prestigiului său asemănător cu cel al unui sfânt, apărea în ochii poporului, care dădea deja semne de neliniște în privința alegerii pontificale, drept un papă cu totul potrivit, cu atât mai mult cu cât cel ales s-a înfățișat la locul consacrării sale călare pe un măgar. Nu mai puțin de cinci lucrări de factură biografică dau de știre ce impresie a lăsat contemporanilor și generațiilor ulterioare trista soartă a acestui papă, al cărui renume a ajuns atât de mare, că pentru sfârșitul veacurilor era așteptat din ceruri un papă-înger asemenea lui Celestin. Istoricul este dator să arate mai mult discernământ, și astfel Bernardus Guidonis, imediat după ce descrisese alegerea și consacrarea, povestește deja despre abdicarea lui Celestin, care, în opinia istoricului, se prea poate să fi fost un om al lui Dumnezeu, dar în materie de chestiuni seculare nu fusese defel un expert, fiind prin urmare potrivit pentru oficiul pontifical doar teoretic, nu însă și din punct de vedere practic. Desigur, regelui napolitan Carol al II-lea de Anjou (1285-1309) i-a convenit de minune că acest papă pios, dar naiv, un adevărat magnet pentru pelerini, și-a stabilit reședința nu la Roma, ci la Napoli, ceea ce însă nu era deloc pe placul cardinalilor, întrucât în acest fel Curia era supusă unei presiuni permanente în tot ceea ce întreprindea. De asemenea, nu tocmai fără exercitarea unor presiuni, bătrânul de 87 de ani, lipsit de orice sprijin și conștient de propriile limite lua decizia renunțării la înalta demnitate după ce se străduise să guverneze Biserica vreme doar de o jumătate de an, un exemplu de smerenie demn de toată admirația. Dorința sa era să poată reveni la chilia pe care o lăsase pentru tronul petrin. Urmașul său însă, Bonifaciu al VIII-lea, s-a opus și a preferat să pună ca bătrânul să fie prins și izolat, deoarece se pare că exista temerea, prezentată drept scuză și în cronica

papală, ca o asemenea abdicare, până nu demult privită ca imposibilă, să nu fie recunoscută, apărând astfel pericolul declanșării unei schisme. Dar iată că tocmai ce fusese gândit ca măsură menită să prevină eventuale certuri a provocat în cele din urmă tocmai un asemenea scandal, atunci când în anul 1296 Celestin murea în azilul impus de Bonifaciu, în imaginația oamenilor protecția papală devenind cea mai înfrigorătoare temniță, iar temnicerul, ucigaș. Despre faptele miraculoase ale martirului începuse să se vorbească deschis încă din vremea lui Bonifaciu, pentru ca mai apoi, în 1313, Clement al V-lea să-l ridice pe Celestin în rândul sfinților, eveniment consemnat în două rânduri, atât în dreptul papei Clement, cât și în rândurile ce descriau pontificatul viitorului sfânt, de către Bemardus Guidonis în a sa *Flores cronicorum seu Catalogus pontificum Romanorum*, lucrare redactată tocmai în această perioadă de început al veacului al XIV-lea.

Cu privire la *Bonifaciu al VI/I-lea* (1294-1303) Bernard ne dă doar o imagine destul de incompletă, el fumizând în lucrarea sa concepută, după cum spunea, potrivit principiilor lacunare ale analelor mănăstirești, mai degrabă material brut, neprelucrat pentru o biografie. Dar poate această atitudine de reținere este asumată conștient, fiind motivată de partizanatul deloc nefiresc al unui istoric francez care tratează evenimente legate de un papă ce se aflase în conflict tocmai cu Franța. Cititorul se vede astfel silit să încerce să combine diverse afirmații și să „vâneze” aluzii pentru a putea reface cele asupra cărora s-a preferat să se aștearnă tăcerea. Oricum, se anunțau întâmplări pline de dramatism.

Cu acest prilej aflăm despre reizbucnirea luptei dintre Anglia și Franța, desigur în jurul chestiunii posesiunilor continentale ale regilor englezi, dar nicăieri nu se spune că un asemenea pericol l-a silit pe regele francez să impună clerului aflat în cuprinsul regatului său plata unor impozite, și asta în ciuda unor interdicții de natură ecleziastică în acest sens, act ce l-a determinat pe Bonifaciu să emită o *constitutio* conținută de faimoasa bulă *Clericis laicos* din 1296. Despre existența acestei contra- -măsuri pontificale aflăm doar după moartea papei, atunci când succesorul său, din dorința de a obține pacea cu Franța, o anulează. Tot în altă parte se poate citi și despre răspunsul, de data aceasta al regelui francez, care contrapunea interdicției de impozitare a clerului interzicerea oricărei plăți către Roma. Mai apoi, Bernard relatează despre fondarea unei noi episcopii la Pamiers, în Franța meridională, și despre desemnarea ca episcop a abatelui Bernard Saisset (t 1308), dar cronicarul nu scapă nici o vorbă despre faptul că mândria înaltului prelat francez l-a înfuriat pe rege, astfel încât, în ciuda tuturor imunităților de

care beneficia, episcopul s-a văzut târât sub acuzația de trădare în fața unui tribunal regal, fapt pentru care raporturile dintre Franța și papalitate au fost din nou tulburate. Totul părea să se desfășoare în cadre optime atunci când, în anul 1297, Bonifaciu dispunea canonizarea lui Ludovic al IX-lea, bunicul suveranului francez, mort în 1270 în cruciadă.

Și într-adevăr, Bonifaciu nu avea nici un motiv pentru a-și vedea la acel moment poziția periclitată în vreun fel. Cu puțin timp înainte, acest papă ce își avea originea în nobila familie Caetani intrase într-o dispută privind anumite posesiuni cu nu mai puțin prestigioasa casă Colonna, ajungându-se chiar la judecată. Motivul direct al unei asemenea acțiuni judecătorești a fost oferit de către un jaf reușit al oamenilor familiei Colonna asupra unui transport de bani ce aparțineau papalității. Doi cardinali ce descindeau din familia potrivnică papei au răspuns măsurilor pe care Bonifaciu le luase împotriva jefuitorilor prin trimiterea pretutindeni a unor epistole în care episcopul roman era înfierat ca pseudo-papă, care îl jefuise pe pontiful legiuit, Celestin, de tronul și demnitatea ce i se cuveneau. Se prefigura în acest fel o schismă, întrucât era de așteptat că cei doi cardinali nu-și vor accepta depunerea cu seninătate, iar întreaga familie nu-și va ceda de bună voie bunurile confiscate.

Roma redevenea încă o dată centrul Bisericii catolice cu prilejul primului an jubiliar din istoria papalității, organizat de Bonifaciu în 1300. Papa le promisese tuturor pelerinilor ce vor voi să vină la Roma o absolvire totală de păcate, concesie spirituală majoră, pe care papalitatea o mai folosise până la acea dată doar în cazul celor ce alegeau să lupte pentru cruce. Consecința a fost că, într-adevăr, la Roma au sosit mânăți de gândurile penitenței pelerini din întreaga lume, țelul principal fiind mormintele sfinților Petru și Pavel. Nici avantajele economice ale locuitorilor Romei nu au fost tocmai neglijabile. Nici nu s-a scurs bine anul și jubileul, că îl regăsim, în cronica lui Bernard, fără nici o prezentare prealabilă a evoluției evenimentelor, pe regele Franței Filip cel Frumos (1285-1314) pe poziții ostile papei. Un congres reunit la Paris îl declara pe Bonifaciu în primăvara lui 1302, în baza a diverse acuzații ce ajungeau până la erezie, drept papă nelegitim, uzurpator al papalității încă din vremea în care încă mai trăia pontiful legiuit, și cerea ca el să fie judecat de către un conciliu general. Un asemenea conciliu se străduise mai înainte Bonifaciu să convoace la Roma, ne spune și Bernard, în cadrul căruia urma să se dezbată situația ecleziastică din Franța, totodată fiind judecată și atitudinea regelui francez. Tocmai

aceste inițiative papale le contracarașe Filip prin mijloace publice, dar și prin apelul la autoritatea aflată mai presus de papă, cea a unui conciliu cu adevărat general, fapt care constituia o inovație demnă de remarcă. Conciliul papal de la Roma din noiembrie 1302 a întrunit un număr foarte redus de participanți și a fost, potrivit expresiei lui Bernard, ca un cer întunecat din care răzbate zgomotul tunetului, dar din care nu cade nici un strop de ploaie. Conflictul a căpătat proporții alarmante abia în anul următor, prin excomunicarea regelui Filip.

Bonifaciu își asigurase alianța regelui german Albrecht I (1298-1308), căruia i-a acordat în sfârșit recunoașterea de mult solicitată. O asemenea confirmare îi fusese anterior refuzată, deoarece – cât de mult se aseamănă situațiile – habsburgul i-ar fi luat cu brutalitate, prin luptă, tronul și viața lui Adolf de Nassau (1292-1298), cel ce se bucura la acel moment de recunoașterea ca rege din partea Romei. Era însă prea târziu pentru a mai spera în sprijinul unui viitor împărat, fie el chiar și descendent din casa de Habsburg, precum acest Albrecht, al cărui părinte depusese atâtea strădanii zadarnice pentru obținerea coroanei imperiale.

În septembrie 1303 era transpusă în faptă, prin faimosul și deopotrivă tulburătorul atentat petrecut la Anagni tocmai în palatul pontifical, porunca regelui francez de arestare a papei. Executant a fost consilierul regal Guillaume de Nogaret, prezent în Italia la acea dată, dar care a beneficiat și de sprijinul celor din familia Colonna. Cronicarul francez nu scapă însă nici un cuvânt despre felul cum Bonifaciu a fost apoi eliberat la scurtă vreme de populația orașului, în vreme ce atentatorii se certau cu privire la ceea ce urmau să facă mai departe. În lucrarea lui Bernard, papa reapare direct la Roma, unde își va și găsi sfârșitul, părăsit în aceste momente de cumpănă de aproape toți cardinalii. Istoricul se ferește de asemenea să tragă unele concluzii asupra semnificațiilor majore ale acestor evenimente. Singura lui reflecție pe marginea sfârșitului papei Bonifaciu este formulată ca o morală, cum că nu este bine să se râvnească la comori care într-o bună zi pot fi din nou pierdute, așa cum s-a petrecut la Anagni prin jefuirea palatului papal. Iar prelații sunt sfătuiți să se comporte ca niște buni păstori ai turmelor pe care le au sub oblăduire spirituală, deoarece, deși Bonifaciu i-a făcut să tremure pe regi, clerici și vulg, spaima și teama s-au risipit grabnic când s-a ivit prilejul. Nici măcar un cuvânt despre faimoasa bulă *Unam sanctam* din anul 1302, prin intermediul căreia Bonifaciu al VIII-lea dădea întregii lumi de știre, ca pe o dogmă, că papa se află mai presus de toți oamenii, deasupra neamurilor și regatelor, este deținătorul ambelor spade, și a

cele spirituale și a celei seculare, cu care conduce pământul în numele lui Dumnezeu. Tăcerea este însă plină de înțeles, dacă se are în vedere că bula a fost făcută cunoscută cu puțină vreme înainte de atentat, prin urmare între cele două evenimente existând o legătură directă. Chiar dacă se poate argumenta că în această bulă nu se regăsește nimic din ceea ce nu conținea deja întreaga literatură ecleziastică și canonică de la acea dată, Bonifaciu al VIII-lea, care pusese să se adauge la 1298 dreptului bisericesc un nou colaj de decretale pontificale, fusese foarte clar în ceea ce privește felul în care trebuia să acționeze încărcătura de pretenții papale plasată în faimosul act. Tocmai de aceea, semnificația bulei *Unam sanctam* și a atentatului de la Anagni continuă să fie prezentă ca un punct de referință în istoria ecleziastică în ciuda tăcerii istoricilor din acea vreme, adeseori făcându-se paralela cu *Dictatus papae* al lui Grigore al VII-lea și cu întâmplările de la Canossa în care fusese implicat și Henric al IV-lea.

Se pare că inițial Tolomeu de Lucea avusese intenția să își încheie lucrarea de istorie a papilor cu „pontiful angelic” Celestin al V-lea, iar pe Bonifaciu al VIII-lea să-l treacă sub tăcere. Abia mai târziu, când spiritele se mai liniștiseră, au fost anexate și următoarele trei pontificate. De la Anagni, drumul papalității conduce mai întâi la Avignon.

Din scurtul pontificat al lui Benedict al XI-lea (1303-1304) cronica papală oficială a reținut doar o serie de acte împăciuitoare. Astfel, atentatorii de la Anagni, și în primul rând Nogaret, fuseseră pedepsiți cu excomunicarea, dar cardinalii din familia Colonna, depuși anterior, au beneficiat de clemență, iar prevederile lui Bonifaciu al VIII-lea ce lezau în vreun fel Franța au fost anulate. Toate acestea trebuie însă să se fi petrecut sub o oarecare presiune, care poate fi intuită dacă se are în vedere că drept papă a fost ales un francez, arhiepiscop de Bordeaux, care nici măcar nu era cardinal, și căruia, pentru a i se putea comunica vestea cea bună, a fost nevoie să fie scotocită toată provincia sa, deoarece prelatul se găsea în plină vizită canonică. Atitudinea prevăzătoare și plină de scrupule față de Franța este evidentă și în alegerea numelui noului pontif, Clement al V-lea (1305-1314).

Acesta și-a dorit să fie un model de blândețe și a rămas un papă francez. Consacrarea și încoronarea sa au avut loc la Lyon în prezența regelui Filip și s-a desfășurat sub cele mai neprielnice auspicii, întrucât în timpul procesiunii, chiar lângă papă, s-a prăbușit un zid, accident ce a provocat morți și răniți în rândurile oaspeților de seamă, dar și a poporului care se strânsese pentru a-l vedea pe Solomon în toată splendoarea sa. Clement a rămas nevătămat ca prin minune, prăbușindu-

se doar de pe cal. Coroana i s-a rostogolit de pe cap, din ea desprinzându-se o nestemată care nu a mai putut fi regăsită. Papa nu a venit niciodată la Roma, nici măcar în Italia, rămânând cea mai mare parte a timpului în Franța, iar în 1309 și-a stabilit reședința la Avignon, în inima unui teritoriu ce aparținea papalității de pe vremea cruciadei împotriva ereticilor de la Albi. Prin faptul că mai mulți francezi au fost promovați cardinali de către Clement, și Curia a preferat Franța în locul Italiei. Această alegere a fost influențată din nou de presiunea regelui francez, care însă, doar pe baza istoriografiei pontificale, poate fi cel mult intuită, atunci când este vorba de întâlnirea dintre papă și Filip la Poitiers în anul 1307 sau de diverse solii, trimise de ambele părți, pentru ca în cele din urmă să se consemneze în dreptul anului 1309 că papa anunțase în cadrul consistoriului că împotriva lui Bonifaciu al VIII-lea se va deschide un proces postum. O strămutare de scurtă durată a Curiei la Roma era cu totul lipsită de sens, deoarece asta ar fi însemnat apoi o reîntoarcere în Franța, la Vienne, unde fusese convocat un conciliu general.

Cea mai mare parte a descrierii analitice pe care Bernardus Guidonis o face pontificatului clementin este dedicată afacerii Ordinului Templierilor, o chestiune de mare amploare și demnă de a stârni mirarea, după părerea istoricului francez. Se știe că evenimentele privitoare la templieri au fost în strânsă legătură și cu procesul intentat răposatului papă Bonifaciu. Încă din perioada șederii papei Clement la Poitiers, din porunca regelui Filip toți cavalerii Templului care se aflau pe teritoriul Franței au fost arestați. Li s-a reproșat renegarea și înteinarea credinței creștine, precum și cele mai felurite obiceiuri și practici oculte, fiindu-le apoi smulse prin tortură mărturisiri în acest sens, care apoi au fost repetate chiar și în fața papei și a cardinalilor de către membri ai ordinului supuși la diverse intimidări. În fața acestor „dovezi” nu mai era nimic de tăcut decât să se stabilească o anchetă generală ce viza o eventuală reformare a ordinului și desigur nimic altceva. Aceste cercetări trebuiau tăcute, potrivit dorinței papei, de către episcopii diecezani, ceea ce în cazul Franței, ca urmare a supremației coroanei și a caracterului dependent al clerului, nu a avut efectul scontat, și anume acela de a împiedica apariția unor abuzuri. Încă în 1310 s-a ajuns, după pronunțarea sentințelor în cadrul unui sinod parizian, la primele arderi pe rug ale templierilor. Conciliul de la Vienne a hotărât apoi, în prezența regelui Franței, desființarea ordinului, la aproximativ 184 de ani de la constituire după socoteala lui Bemardus Guidonis, însă fără a se irosi prea multe vorbe cu privire la faima

vajnicilor apărători ai Templului din vremurile cruciate nu de mult stinse. Bunurile ordinului urmau să revină ioaniților, cei ce tocmai în această vreme își găsiseră un nou centru în Rhodos, după pierderea Țării Sfinte. Adevărul este însă că toate bunurile din Franța au fost acaparate de coroana franceză, după ce și cel din urmă mare maestru al ordinului, în ciuda retractării declarațiilor anterioare smulse prin cazne, a fost executat pe rug în anul 1313, la Paris, din poruncă regală și în prezența blamabilă a doi cardinali.

Încă de la bun început miza principală a întregii afaceri fusese avuția ordinului. Mulțumit, regele a renunțat apoi la procesul împotriva lui Bonifaciu, proces prin care urma să se justifice atentatul de la Anagni. Prin acuzații de mare impact precum cele de erezie, și în nici un caz doar de uzurpare a tronului petrin, fostul papă urma să fie denigrat pentru totdeauna și este probabil că inteligenței publicistici și propagande regale i-ar fi reușit acest lucru. Bernard însă nu mai spune nimic legat de acest proces. Consfătuirile conciliare par a fi fost axate mai departe doar pe două probleme, și anume reforma în Biserică și o nouă cruciadă, netrecând neobservat nici faptul că Filip împreună cu fratele și fiii săi au îmbrăcat mantia cruciată, deși există unele rezerve cu privire la felul în care asemenea promisiuni cruciate, poate nu tocmai sincere, ar fi putut înlocui angajamentul combativ al oropsiților templieri. Filip cel Frumos a murit în 1314, frapând atenția pe care istoricul francez al papilor o acordă complicatei succesiuni la tronul Franței, atenție exprimată printr-o descriere deosebit de amănunțită a chestiunii.

În Germania, regele Albrecht era ucis în anul 1308 de către propriul său nepot, principii germani oferindu-i coroana în aceste condiții lui Henric al VII-lea de Luxemburg (1308-1313), trimișii acestuia din urmă ajungând până la Avignon pentru a adresa papei rugămintea de confirmare a noii alegeri, dar și pentru a purta negocieri în vederea unei viitoare încoronări imperiale. Toate acestea stârnesc prea puțin interesul cronicarului francez, care totuși consemnează acapararea Boemiei de către casa de Luxemburg, interesul pentru o regiune atât de îndepărtată fiind totuși uimitor, mai ales că apoi campania pe care Henric o întreprindea în Italia este urmărită doar până în Lombardia și doar până în momentul încoronării acestuia cu străvechea coroană de fier a regilor longobarzi, pe când încoronarea imperială săvârșită în vara anului 1312 de către câțiva cardinali-legați este omisă pe de-a-ntregul. Intenția poate fi ghicită. Energica ofensivă a lui Henric în Italia a condus nu doar la o serie de complicații, ci la punerea în discuție a utilității existenței pe mai departe a imperiului. Roma și imperiul nu mai erau, după cum lesne se

poate observa, teme semnificative din perspectiva istoriografiei avignoneze.

Cât de puțin se preocupa istoricul de atunci al papalității de faptul că atât Curia, cât și *Cathedra Petri* fuseseră strămutate atât de departe de Roma, în Franța, se observă și din expunerea în manieră analitică pe care Bernardus Guidonis o face pontificatului următor, pe baza a ceea ce auzise și a ceea ce i se păruse mai interesant. Este vorba desigur de un francez, fostul episcop de Avignon, ales la Lyon la insistențele curții franceze după o sedi-vacanță de aproape doi ani și jumătate. Acest papă și-a luat numele de Ioan al XXII-lea (1316-1334) și a fost considerat adevăratul fondator al papalității avignoneze. Faptul că nou-alesul pontif și-a stabilit întreaga curte la Avignon este amintit de Bernard doar în treacăt, ca pe un lucru de la sine înțeles. Acest transfer de rezidență, definitivat în cursul acestui pontificat, este tratat ca și cum Avignon ar fi în imediata apropiere a Romei, ca și Anagni, de exemplu, sau o altă localitate unde pontifii obișnuiau să își stabilească reședința pe durata verii sau unde se vedeau siliți să-și caute refugiu pe perioade mai îndelungate din pricina revoltelor romanilor.

Urmează apoi coloane întregi de evenimente din spațiul francez, mai exact din sudul Franței, care fac de exemplu referire la organizarea episcopală, atenția autorului nefiind atrasă de evenimente politice și eclesiastice de mai mare semnificație, cum ar fi negocierile de pace dintre Flandra și Franța, confirmarea Ordinului lui Cristos, constituit din portughezi ca înlocuitor al templierilor sau punerea în circulație a *Clementinelor*, decretalele lui Clement al V-lea emise îndeosebi în cadrul conciliului de la Vienne. Acestui efort legislativ i se adaugă unele constituții ale lui Ioan al XXII-lea, emise în contextul stabilirii la Avignon și a nevoii crescute de bani din partea Curiei, aflată atât de departe de patrimoniile romane. Nu pare să fie un produs al hazardului faptul că tocmai în cursul acestui pontificat, mai exact în anul 1320, în Franța se reaprindea acea mișcare social-revoluționară numită a „păstorașilor”, care, cum pe larg povestește Bernard, dintr-un elan de tip cruciat s-a îndreptat nu doar împotriva evreilor, ci și împotriva clerului îmbogățit ; nu e întâmplător nici faptul că leproșii s-au răzvrătit pentru felul în care erau tratați și cu siguranță nu a fost nici o coincidență că exact în asemenea momente au reizbucnit cu violență disputele privind sărăcia în rândul ordinului minorităților. Pontifului, preocupat de siguranța Curiei, nu i-a rămas ca alternativă decât să abroge bula lui Nicolae al III-lea din 1279, să-l excomunic pe răposatul Petrus Johannis Olivi (t. 1298), spiritul dirigent al riguroșilor franciscani spirituali, . împreună cu toți

adeptii săi și să condamne ca eronate și eretice învățăturile acestuia care afirmau deplina sărăcie a lui Cristos și a apostolilor. Aceste evenimente aveau loc în anii 1322, 1323 și 1325. La scurt timp după aceea, prezentarea pontificatului se întrerupe tocmai în mijlocul unei fraze deosebit de interesante ce reține că franciscanul Petrus de Corbara era pus antipapă la Roma sub numele de Nicolae (al V-lea) (1328-1330) de către împăratul Ludovic de Bavaria (1314-1347).

Pe fundalul acestei schisme se află acutele divergențe dintre papalitatea avignoneză și regalitatea germană, evenimente ce ar fi meritat cu siguranță ceva mai mult de câteva cuvinte, întrucât papa fusese silit să poarte mai multe procese de-a lungul anilor împotriva ducelui Bavariei, Ludovic, care își arogase titlul imperial. Italianul Tolomeo de Lucea este ceva mai generos în afirmații în comparație cu francezul Bernard. Cel dintâi dezbate acea schismă germană ce a urmat dublei alegeri din 1314, schismă care, în loc să determine o luare de poziție a Curiei în favoarea unuia dintre candidați, fie pentru Ludovic de Wittelsbach, fie pentru Frederic de Habsburg (1314-1330), i-a permis papei să își aroge dreptul de acționa ca vicar imperial. Ulterior, atunci când pe câmpul de luptă se decisese victoria bavarezului, iar acesta a început să emită pretenții asupra drepturilor imperiale din Italia, pontiful a refuzat să-l recunoască pe Ludovic, ba mai mult decât atât, l-a poftit să se dezvinovățească în fața unui tribunal curial, sfârșind în cele din urmă prin a pronunța interdictul asupra sa. Ludovic a pornit spre Roma în ciuda pedepselor spirituale ale Sfântului Scaun, iar la începutul lui 1328 primea coroana imperială, în numele poporului roman, tocmai din mâinile lui Sciarra Colonna (f 1329), cel ce jucase un rol atât de important în atentatul de la Anagni. Mai apoi, împăratul a repetat ceremonia încoronării, de data aceasta rolul de „coronator” fiind îndeplinit de către antipapa Nicolae, aceste două momente festive constituind de altfel punctul culminant și totodată cel mai spectaculos al disputei din acea vreme dintre imperiu și papalitate. Acest episod însă nu și-a găsit loc în cronistica pontificală de natură oficială datorită situației istoriografice de la acea dată. Atunci când, câteva decenii mai târziu, s-a decis realizarea unei continuări a lucrării lui Bernardus Guidonis, încoronările imperiale au fost omise, aceeași soartă revenindu-i și unui alt episod, de asemenea nu tocmai lipsit de semnificație. Este vorba de depunerea papei Ioan al XXII-lea, pronunțată în mod solemn de către împărat la Roma. Istoricului papilor îi pare a fi un fapt demn de toată cinstea să relateze despre soarta celui antipapă pus de împărat, identificat cu Anticrist. Se spune că ajunsese în rândurile franciscanilor

căutând să scape de soția sa, care, pentru că fusese părăsită, nu s-a sfîit să-și reclame fostul bărbat chiar și după ce acesta ajunsese pseudo-papă. Nicolae (al V-lea) nu a jucat decât un rol ridicol, în ciuda sprijinului de care a beneficiat din partea franciscanilor prin intermediul împăratului, sfârșind prin a se supune oponentului său de la Avignon, se pare rostind cuvintele : „Am căzut în greșeală asemenea unei oi ! ”. Primit inițial de către Ioan al XXII-lea ca un prieten, după mărturisirea erorilor sale, Petrus de Corbara a fost pus sub pază asemenea unui dușman. Cronica papală consemnează moartea celor doi, a antipapei în 1333 și a lui Ioan în 1334, una după cealaltă, neomițând desigur să sublinieze că fostul protejat al împăratului se găsea în prizonierat, trecând însă cu totul sub tăcere bănuiala de erezie ce a umbrît ultimele clipe de viață ale pontifului legiuit.

Ioan al XXII-lea a fost urmat de către Benedict al XII-lea (1334-1342), cel căruia nu i s-a întocmit decât o foarte scurtă biografie. Acesta este pontiful care a edificat fastuosul palat papal de la Avignon, devenind în acest fel, după Clement al V-lea și Ioan al XXII-lea, al treilea fondator al papalității avignoneze. Tot ceea ce l-a mai păstrat pe Benedict în memorie se reduce la continuarea procesului canonic purtat împotriva împăratului Ludovic, care nu a fost niciodată recunoscut ca atare, și izbucnirea războiului de o sută de ani între Franța și Anglia. Se spune că acest papă a adunat numeroase comori, din care însă nu a dat nimic rudelor sale, ceea ce sună deopotrivă și bine și rău cu referire la un papă, căruia i s-a atribuit și un spirit de dreptate, dar și severitate.

Următoarea biografie papală amintește, prin calitățile sale stilistice și istorice, de vremurile bune ale scrisului istoric din ambianța pontificală. Inițiată probabil la scurtă vreme după moartea lui Clement al VI-lea (1342-1352), aceasta îl descrie pe papă după vechiul model, începând cu originea, cariera și virtuțile; tratează apoi direct perioada pontificală, relatarea faptelor demne de a fi reținute desfășurându-se nu fără un sâmbure de spirit critic. Astfel, prima temă atinsă, cea a desemnării cardinalilor, scoate în evidență că în rândurile acestora au fost promovați de către pontif propriul frate, trei nepoți și încă o altă rudă. Fost consilier al regelui Franței, Clement a făcut din colegiul cardinalilor un for exclusiv francez. Nimeni nu se mai gîndea la o eventuală întoarcere a curiei la Roma, fapt de la sine înțeles dacă se are în vedere numeroasele rebeliuni și războaie declanșate pretutindeni în statul papal și în Italia, în urma cărora patrimoniile pontificale încăpuseră pe mâini străine. Biograful papal vorbește despre o guvernare a tiranilor, în rândul cărora enumeră de exemplu numele de Visconti la Milano și Este la Ferrara,

care își edificaseră principatele pe seama proprietăților ecleziastice. Tocmai de aceea capul familiei Visconti a fost excomunicat, deși acesta era totodată arhiepiscop de Milano, reușind în acest fel să concentreze în mâna sa atât guvernarea spirituală, cât și cea seculară. Biograful papal povestește mai departe cu o dezaprobare camuflată, însă lucid și fără emoție, cum familia Visconti a reușit să răscumpere de la Avignon ridicarea excomunicării, iar din acel moment atât casa Visconti, cât și Este au primit permisiunea, contra unor plăți semnificative, să păstreze în continuare teritoriile ecleziastice pe care le ocupaseră. Papa a încercat o reconciliere cu romanii, fără însă a pune vreodată piciorul în fosta capitală imperială din Antichitate, prin organizarea unui jubileu înainte de vreme, în anul 1350, adică înainte de împlinirea unui secol de la ultima inițiativă de acest gen, cea a lui Bonifaciu al VIII-lea din 1300. La Roma se ajunsese însă la o revoltă în anul 1347, fiind încă o dată proclamată republica. Capul acestei mișcări era un notar, auto-intitulat tribun al poporului, pe nume Cola di Rienzo, un idealist visător la splendoarea Antichității. Fantastica istorie a acestuia ocupă pe larg, din perspectivă retrospectivă, ultimele părți din biografia clementină : lupta sa cu familia Colonna și cu alte cliți nobiliare, fuga sa de la Roma la curtea germană de la Praga, pentru a aduce Cetății Eterne și în numele poporului roman un împărat, drumul spre Avignon, inteligenta întoarcere la Roma a visătorului cu împuternicire papală și, în cele din urmă, dramatica sa asasinare din anul 1354, pe Capitoliu, săvârșită de către romanii dezamăgiți. Visul renascentist al republicii romane lua sfârșit tocmai în momentul în care aproape că își atinsese maturitatea.

În fapt, o trăsătură fundamentală a biografiei lui Clement al VI-lea este pierderea în tot felul de divagații cu privire la evenimente ce se petrecuseră departe de Avignon, rătăcindu-se în păienjenișul afacerilor din întreaga lume. Adeseori este vorba de mari conflicte armate, pe care papa, într-un mod demn de laudă, s-a străduit să le aplaneze, prin inițiative de mediere nu întotdeauna reușite. Cei căzuți pe câmpurile de bătaie au fost pe departe depășiți numeric de victimele epidemiei de ciumă care a bântuit Europa începând cu anul 1346. Biograful papal povestește plin de groază că în anumite regiuni doar o cincime din populație a reușit să supraviețuiască ciumei, murind bărbați și femei, tineri și bătrâni. De mare interes pentru Avignon se pare că era și războiul anglo-francez, la acea dată de curând izbucnit, doar astfel explicându-se excursurile destul de generoase în istoria desfășurării acestei teribile încheștări. Sângeroasa înfrângere suferită de francezi la Crecy în 1346 și eroica rezistență de la Calais împotriva unei forțe engleze

superioare, timp de mai multe luni în 1347, nu aveau de fapt ce să caute într-o istorie a papilor. Iar atunci când se aduce în atenția cititorului prizonieratul regelui Scoției, aliat cu Franța, sau întemnițarea în "Turnul Londrei a ducelui breton, intenția acestui demers istoriografic devine clară, și anume de a-i acuza pe englezi, în acest fel fiind trădate simpatiile nutrite de curie. Faptul că tocmai Avignon a fost ales drept loc de întâlnire de către ducii de Burgundia și respectiv de Lancaster, în calitate de conducători ai delegațiilor franceză și respectiv engleză, a amplificat prestigiul internațional al noii rezidențe pontificale, cu toate că negocierile dintre părțile beligerante nu au avut ca urmare și încheierea păcii. Doar în trecere se aruncă o privire asupra unui câmp de luptă mult mai îndepărtat atunci când într-o propoziție se povestește despre cruciada pe care a întreprins-o în anul 1345 idealistul Delfin, cum era numit în mod obișnuit prințul ce urma să moștenească tronul Franței, după ce renunțase la drepturile sale succesoriale. Deși a avut aprobarea papei, expediția s-a soldat cu un succes mai degrabă modest, precum constată în mod obiectiv biograful papal. În cele din urmă atenția se îndreaptă și asupra Italiei și a Romei, fosta reședință papală. Prilejul l-a constituit campania întreprinsă de regele Ungariei Ludovic cel Mare (1342-1382) în Apulia angevină, expediție declanșată de asasinarea în anul 1345 a prințului ungar Andrei, stabilit la Napoli ca urmare a unei căsătorii. Se pare că asasinatul a fost opera soției victimei, care-i era totodată și verișoară, regina cu faimă proastă, Ioana (1343-1382). Papa a intervenit prin delegații de pace trimise în Italia și în Ungaria, pentru ca în cele din urmă să-i ofere coroana feudei pontificale din sudul Italiei tot reginei Ioana, care oricum se adăpostise la Avignon, desigur un act nu tocmai laudabil. Dar Ioana era și marchiză de Provence, deci stăpână de drept a orașului în care rezidau papii încă de la începutul veacului al XIV-lea, calitate ce i-a permis să vândă Avignonul lui Clement al VI-lea, care astfel devenea și stăpânitor secular al urbei în care rezida în calitate de cap al Bisericii latine. Palatul papal din Avignon a văzut însă în cursul aceluia pontificat și fețele altor oaspeți iluștri, diverși petiționari ce-și încercau norocul, nu însă întotdeauna cu succes. Cel mai bine primit a fost cu certitudine regele francez Ioan (1350-1364). Ajutor a căutat la Avignon și regele alungat al Insulelor Baleare, împotriva rudei sale, regele Aragonului, din a cărui poruncă, după o încercare eșuată de recuperare a stăpânirii sale, a și fost decapitat. Un spaniol și-a ridicat în anul 1345 de la Avignon coroana de rege al Insulelor Canare care abia fuseseră descoperite. Papalitatea acorda asemenea favoruri desigur în schimbul unor importante avantaje bănești,

după cum bine se știe, deși cronica pontificală nu face nici o afirmație în acest sens. Și chiar dacă noul rege a fost până la urmă silit să cedeze regatul unui alt concurent, adierea ce venea dinspre Lumea Nouă s-a făcut simțită în zorii epocii marilor descoperiri geografice și în reședința papilor.

Pe fondul acestei ample panorame a cărei imagine se întindea de la Atlantic până în Asia, de la angevinii din provincia Apulia la scoțienii din Albany, imperiul, al cărui nume era calchiat după cel al orașului Roma, reprezenta foarte puțin. Nu trebuie făcută o prea mare risipă de imaginație pentru a intui că și Clement adoptase o atitudine ostilă față de bavarezul care se considera împărat. Felul în care principii electori l-au ales, încă în timp ce trăia Ludovic, dar potrivit voinței papei, ca rege romano-german și viitor împărat pe prințul boemian Carol al IV-lea (1346-1378), nepotul împăratului Henric de Luxemburg, este concentrat într-o singură propoziție. Papa a confirmat alegerea; nici nu era chip să procedeze în alt fel, deoarece tânărul Luxemburg de la Praga îi fusese odinioară discipol la Paris, devenind apoi de multă vreme candidatul său declarat pentru tronul imperial. De dragul lui a înălțat Clement Praga la rangul arhiepiscopal, aceasta fiind de altfel singura faptă din istoria regatului german, pe lângă alegerea regală, pe care biograful german s-a învrednicit să o noteze.

Încoronarea imperială a lui Carol survenea abia în 1355, în vremea următorului papă, Inocențiu al VI-lea (1352-1362), fiind săvârșită la Roma. A fost un eveniment pe care cronica papală nu avea cum să îl omită, deși coroana a fost așezată pe capul regelui german de către un legat pontifical. Papa nu voise să se obosească cu drumul până la Roma doar pentru atâta lucru, ceea ce pare că fusese perceput ca ceva de la sine înțeles. În altă ordine de idei, mai sunt expuse în paginile biografiei duse doar până în anul 1357, unele strădanii ale Curiei pentru redobândirea Romei și a patrimoniului italian, creându-se chiar impresia că aceasta a și fost tema centrală a acestui pontificat, programul unui papă descris ca fiind deosebit de energic. Cronica pontificală rămâne însă datoare cititorului, deoarece acel membru anonim al Curiei avignoneze care dusesese mai departe „catalogul” lui Bernard abandonează mult prea devreme scrisul în favoarea unui biograf pontifical roman din epoca schismelor occidentale.

Asupra perioadei petrecute de papalitate la Avignon se păstrează o amintire ambivalentă. Un membru al Curiei scria mânat de un spirit critic poate ușor exagerat despre cloaca Bisericii alcătuită din cardinali și curtezane. Faptul că pe malurile Rhonului se putea trăi „precum

Dumnezeu în Franța” a devenit însă o bârfa ce a circulat în epocă și tocmai aceasta a și prilejuit Marea Schismă.

Marea Schismă

A fost parcursă aşadar epoca aşa-numitului „prizonierat avignonez” al papilor, perioadă care a discreditat papalitatea în diverse feluri şi a generat nenumărate critici, tocmai pentru că nici nu era vorba de un prizonierat. Cu deosebire la Roma şi în Italia erau acuzaţi papii francezi de abandonarea obligaţiilor şi îndatoririlor lor sau cel puţin de neglijarea acestora. Perioada ce se anunţă, cea a „Marii schisme papale”, marchează cu siguranţă punctul cel mai jalnic din întreaga istorie medievală a papalităţii. Deşi creştinătatea avusese de mai multe ori prilejul de a fi martora luptelor dintre doi candidaţi la tronul petrin, niciodată însă aceste dispute nu au durat atât de mult ca în perioada ce se anunţă, adică mai bine de o jumătate de veac, şi nicicând până la acea dată nu a fost mai dificil de precizat cine este cu adevărat îndreptăţit să se numească succesor al apostolilor. Astfel, Biserica latină a ajuns să fie scindată în funcţie de obedienţa faţă de Roma sau faţă de Avignon, ura şi zăzania fiind împrăştiate din cele două reşedinţe pontificale în toate provinciile, de la cele două Curii, în toate bisericile. În paginile istoriografiei pontificale oficiale nu transpare defel o imagine atât de sumbră şi catastrofală, ceea ce se poate lesne explica prin faptul că mai recenta continuare a lui *Liber pontificalis* a fost scrisă abia după stingerea schismei. Prin urmare, la acea dată se ştia deja cui îi dăduse dreptate istoria şi se putea constata fără greşeală care dintre papi ieşise învingător. Tocmai acest aspect trebuie avut în vedere atunci când se citeşte istoria papilor începând cu a doua jumătate a veacului al XIV-lea. Dar din acelaşi motiv este cu atât mai mare mirarea cititorului care constată tonul critic adoptat uneori de istoric atunci când scrie despre gruparea căreia îi aparţine sau aprecierile pozitive cu care se referă ocazional la partea adversă. Cu siguranţă, la Roma existau premisele unei asemenea atitudine obiective, **dar** trebuie totuşi subliniate calităţile istoricului şi îndeosebi profesionalismul ce i-a'tondus pana. Din păcate nu i se cunoaşte numele, acesta, spre deosebire de confrăţii săi umanişti care au prelucrat cronica pontificală ceva mai târziu, rămânând anonim.

Pentru istoricul care priveşte retrospectiv evenimentele, întoarcerea

Curiei la Roma pare să fie inițiată prin decizia papei Inocențiu al VI-lea din 1353, prin urmare din chiar primul an de pontificat, de a-l trimite în Italia pe cardinalul spaniol Aegidius Albornoș († 1367) ca legat al său, cu misiunea expresă de recuperare a tuturor proprietăților și drepturilor Bisericii ce fuseseră până la acea dată înstrăinate. Albornoș avea să devină reorganizatorul dimensiunii statale a Bisericii romane.

Desigur, în *vita* inocențiană nu se conștientiza acest fapt, cu atât mai mult cu cât biografia pontificală se întrerupe la 1357, nu înainte de a consemna rechemarea înainte de vreme la Avignon a mult prea zelosului cardinal-legat și înlocuirea sa printr-un alt reprezentant. Nou numitul legat era abatele de Cluny, un francez, care însă avea să dea greș în curând în încercarea de îndeplinire a sarcinilor ce-i fuseseră încredințate, astfel încât Albornoș a preluat încă o dată delicata misiune italiană. Renumele cardinalului spaniol se leagă în principal de acele *constitutiones* cărora le-a dat citire în fața parlamentului roman reunit la Fano în mai 1357. Istoricul avignonez al papalității nu amintește nicăieri acest eveniment, neavând de unde să știe că amintita operă legislativă avea să rămână în vigoare timp de mai multe veacuri.

Atunci când, aproape opt decenii mai târziu, *Liber pontificalis* avea din nou parte de un continuator, de această dată din ambianța curiei romane, amintirea pontificatului lui Inocențiu al VI-lea pare să fi fost destul de estompată. Tocmai de aceea biografia inocențiană, rămasă nedesăvârșită, nu a mai fost completată, iar din viața următorului papă, Urban al V-lea (1362-1370), nu s-a considerat demn de a fi consemnat decât faptul că succesorul lui Inocențiu s-a reîntors în Italia, locuitorii Romei revăzându-și episcopul, ceea ce nu se mai întâmplase de multe decenii. Toate acestea se petreceau în anul 1367. Însă la Avignon tocmai fusese terminat fastuosul palat pontifical. Fostului abate de Saint-Victor din Marsilia, care continua și ca papă să trăiască potrivit principiilor vieții monastice, nu i-a venit probabil prea greu să se simtă mulțumit cu situația mult mai modestă din Roma, comparativ cu Avignon, și totuși în acea vreme Lateranul a fost generos împodobit, iar la Montefiascone, cu vedere spre lacul Bolsena, precum și la Viterbo, au fost ridicate sau renovate palate papale. Aceste știri încurajatoare sunt urmate în mod aproape abrupt de știrea întoarcerii papei de la Roma la Avignon și de neașteptata sa moarte. Se știe că papei îi fusese prevestit că va părăsi dieceza romană și Italia de către mai multe personalități cu vocație profetică, cum ar fi, spre exemplu, Catarina de Siena (f 1380), o membră a ramurii feminine a ordinului dominican, care se bucura de un mare prestigiu ca vizionară ; se înțelege că decesul timpuriu al pontifului a

fost interpretat ca o pedeapsă divină. Totodată, în *Liber pontificalis* a fost oferită și o scuză, cum că răposatul papă nu ar fi avut de gând să rămână prea mult la Avignon și că în orice caz voia să se reîntoarcă la Roma. Grigore al XI-lea (1370-1378), următorul papă, atrage atenția istoricului pontifical doar pentru motivul că a transpus în faptă intenția predecesorului său, spre deosebire de care a ales să își sfârșească viața la Roma. Noul papă, de altfel un nepot al lui Clement al VI-lea, este, prea puțin prezentat, printre altele în calitate de jurist erudit, adeseori menționat pentru capacitățile sale, însă este oferită spre lectură acea anecdotă, potrivit căreia Grigore l-ar fi întrebat odată pe un episcop, care de multă vreme se tot învârtea pe la Curia papală, de ce totuși nu se întoarce în episcopia sa, la care replica a venit prompt : „Și Domnia-Voastră, Sfinte Părinte, de ce nu vă întoarceți?”. Se spune că acesta ar fi fost elementul catalizator al strămutării Curiei la Roma. De fapt, o asemenea variantă se afla deja de ceva vreme în discuție, fiind analizată și anunțată în diverse feluri înainte ca la 17 ianuarie 1377 Roma să își poată ovaționa episcopul revenit acasă, strigând: „Lăudat fie cel ce vine în numele Domnului! ”.

Această manieră anecdotică de redare a unor evenimente istorice se transformă într-o mult mai precisă expunere a faptelor în următoarea biografie pontificală, și anume cea a lui Urban al VI-lea (1378-1389), atunci când era în fapt vorba despre limpezirea evenimentelor ce au determinat apariția schismei. Această *vita* amănunțită care 'însumează aproape o duzină de pagini tipărite se consumă de fapt prin redarea faptelor petrecute în anul 1378. Ce anume s-a petrecut atunci - dacă alegerea lui Urban al VI-lea a fost legitimă sau nu, așa cum au afirmat mai târziu cardinalii după ce l-au ales pe Clement (al VII-lea) (1378-1394) și s-au întors din nou la Avignon - a fost de maximă importanță pentru papalitate și pentru acel cronicar al schismei. Cunoscătorii lucrărilor moderne de istorie a papalității știu cât de mult au profitat acestea, cu toată critică aplicată izvoarelor, însă cu recunoștință, de pe urma preciziei cu care a fost redactată cronica pontificală.

Biografia pontifului Urban al VI-lea debutează altfel decât de obicei, nu prin prezentarea stereotipică a papei după nume, proveniență familială și etnică, treptele ierarhice parcurse anterior și, în avans, anii în care a ocupat tronul papal. Rândurile parcă urmăresc să scoată în evidență că nimic nu fusese decis, și în special dacă Urban era cu adevărat papă. Într-adevăr, biografia este plină de critici. Pentru început sunt înșiruiți nominal cei șaisprezece cardinali care se adunaseră la Roma după moartea lui Grigore al XI-lea pentru alegere. În rândul

acestora se găseau doar patra italieni, în vreme ce alți șase cardinali rămăseseră la Avignon, iar un al șaptelea se afla în misiune ca legat papal. De la bun început corpul electiv s-a confruntat cu doleanțele locuitorilor Romei, care cereau nu doar alegerea ca papă a unei personalități potrivite pentru a ocupa înalta demnitate, ci în mod expres a unui italian, iar pentru aceasta au fost apoi rezumate motivele fără menționarea tuturor amănuntelor, în definitiv totul fiind formulat cu privire la trista situație în care se găsea Roma. Desigur că celor care au adus cererea romanilor cardinalii le-au pus în vedere că va fi ales un vrednic păstor al întregii Biserici a lui Dumnezeu, fără a se acorda vreo importanță persoanei sau etniei acestuia, după știința și conștiința lor, după cum îi va îndrăma Dumnezeu, și altfel nu va fi. Apoi, cronicarul dezvăluie câteva dintre secretele conclavului, și anume cât de scindați erau francezii, și cum „galii” au făcut o înțelegere cu italienii pentru a nu mai fi siliți să aleagă din nou un francez din sud, și cum în cele din urmă și cardinalii din Franța meridională s-au arătat pregătiți să aleagă un italian, în orice caz însă doar pe cineva din afara colegiului cardinalilor, atunci când a devenit limpede că un papabilis din propriile rânduri, un originar din Limousin, nu ar fi putut fi impus cu nici un chip. Candidatul era Bartolomeo Prignano, la acea dată conducătorul cancelariei papale de la Roma, înlocuitorul cardinalului vice-cancelar ce rămăsese la Avignon – care era bineînțeles originar din provincia franceză Limousin – și colaborator apropiat de mulți ani al acestuia și pe care francezul îl introdusese în propria facțiune tocmai datorită îndelungatei șederi la Avignon, deși era napolitan, ba mai mult, de scurtă vreme primise păstorirea arhidiecezei de Bari, în Apulia. Cel puțin doi dintre cardinalii italieni au fost câștigați de partea lui Prignano imediat după începutul conclavului, pe data de 7 aprilie 1378, în vreme ce ambițiosul cardinal Orsini, un roman, se străduise să tergiverseze alegerea în speranța propriei ascensiuni pe tronul petrin. Afară, în piața Sf. Petru din fața palatului de la Vatican, poporul cerea în cor un papă roman : *Romano lo volemo !* („ Vrem să fie roman! ”). În dimineața zilei de joi, 8 aprilie, Prignano a fost ales în unanimitate de către toți cardinalii prezenți, care apoi au vrut să își savureze în tihnă masa de prânz.

Anunțul public al rezultatului alegerii a fost însă amânat deoarece alesul, care nu era cardinal, a trebuit să fie adus în conclav și întrebat potrivit uzanțelor dacă are de gând să primească demnitatea pontificală. Biograful papal atrage însă atenția și asupra faptului că o grijă primordială a fost adăpostirea tuturor obiectelor de preț de obiceiurile

jafuri ale poporului roman. Dar această intenție nu a putut fi dusă la îndeplinire. Romanii erau deja pe punctul de a jefui, datorită unui zvon sau a unei neînțelegeri, reședința romană a unuia dintre cardinali, doar pentru a nu ieși în pagubă dacă noul papă, așa cum era datina, își va împărți vechea agoniseală. Tensiunea și starea de neliniște erau deja la cote maxime în momentul în care a fost luat cu asalt însuși conclavul, iar cardinalii au fost împrăștiati. Pentru a liniști poporul, s-a decis în pripă ca bătrânul cardinal al bisericii Sfântul Petru, originar din Roma, să fie ales și înveșmântat cu mantia de purpură, după cum dintr-un viclean calcul propusese Orsini. Bătrânul cardinal a dat îngrozit asigurări că nu este și nu își dorește să fie papă, în vreme ce Prignano era ținut ascuns într-o „încăpere tainică” a palatului, iar cardinalii se puneau la adăpost în fortăreața de la SantAngelo.

Abia în ziua următoare li s-a adus romanilor la cunoștință adevărata alegere, cu care în cele din urmă ei s-au declarat mulțumiți. Cronicarul însă ține să sublinieze că înainte se obținuse acordul viitorului papă ce fusese înfățișat poporului și că toți cardinalii, atât cei ascunși la SantAngelo, cât și cei ce se adăpostiseră în propriile palate din Roma, au luat cunoștință de alegerea sa și că, se pare, cel ales, mai puțin modest, cât prevăzător, nu s-a lăsat numit papă înainte ca toți să-l asigure că într-adevăr pe el și pe nimeni altul îl aleseseră. Este limpede efortul depus de a-l prezenta pe Urban al VI-lea drept papă legitim dincolo de orice obiecție. Aceeași impresie se dobândește și după lecturarea pasajelor dedicate descrierii festivităților ce au fost organizate până la încoronarea papei de Paști, și chiar și după aceea, fiind în mod repetat scoase în evidență prezența și participarea activă a cardinalilor. Locuitorilor Cetății Eterne li s-a demonstrat ceea ce s-a dat întregii lumi de știre prin scrisori, și anume că Urban fusese ales potrivit legilor. Facțiunea sud-franceză din cadrul colegiului cardinalilor și-a cerut răsplata pentru sprijinul acordat, imediat și fură vreo urmă de rușine, sub forma unor diverse solicitări. Timp de trei luni, ne asigură istoricul papal, cardinalii, prin comportamentul lor, nu au dat nimănui vreun motiv să se îndoiască de legitimitatea alegerii lui Urban.

Apoi situația s-a schimbat. Papa a găsit potrivit să îi îndemne pe unii cardinali să ducă o viață demnă de oficiile eclesiastice pe care le dețineau, reproșuri care se pare că unora dintre cei muștrați le-au căzut foarte greu. S-au declanșat conflicte cu unul sau cu altul dintre cardinali, conflicte pe care *Liber pontificalii* le tratează în mod deschis. Pare aproape de neimaginat că Urban nu și-a dat seama care ar putea fi consecințele acestor tensiuni, chiar și luând în calcul că expunerea

faptelor este oarecum eronată. Ceea ce ar putea explica comportamentul conștient al lui Urban este convingerea de nezdruccinat în justetea poziției sale care nu putea fi atacată în nici un chip, dar și o conștientizare exagerată a misiunii proprii înaltului său oficiu, fapt surprins în scurt timp nu doar de către cardinali. În momentul în care unii dintre cardinalii cu viziuni ultramontaniste cereau la sfârșitul lunii iunie permisiunea de a se pune la adăpost de arșița verii romane la Anagni, le-a fost acordat dreptul de a pleca în semn de reconciliere, deși ar fi trebuit să dea de gândit că mai devreme tiara luase același drum. La Anagni, cardinalii au declarat apoi că Urban nu ar fi pontiful legitim, deoarece alegerea sa a survenit în urma unor presiuni.

Biograful papal nu se oprește asupra analizării evenimentelor și încheie în pripă *vita* lui Urban. Tot în grabă consemnează și alegerea cardinalului Robert de Geneva (Gent) pe tronul aparent vacant sub numele de Clement (al VII-lea), act înfăptuit la Fondi în septembrie 1378. Abia în primăvara anului următor va surveni și strămutarea acestuia la Avignon, după lupte zadarnice purtate pentru recuperarea Romei. Situația astfel iscată în sânul Bisericii este schițată doar prin câteva trăsături de condei, reprezentativă fiind nu atât circumscrierea celor două obediențe, ci mai degrabă daunele provocate creștinătății de combaterea reciprocă a părților, dacă se are în vedere că excomunicările erau azvârlite în toate direcțiile, ceea ce afurisea un papă, anulând celălalt, și invers, totul conducând la pierderea respectului față de papalitate și spre paguba Bisericii, care se vedea astfel ruptă în două. Tot în acest capitol se înscrie și soarta cardinalilor care rămăseseră de partea lui Urban sau fuseseră numiți de acesta și care au ajuns să cunoască furia papei. Patru dintre ei au sfârșit prin a fi condamnați și executați, după ce conspirația avignoneză în care se lăsaseră atrași din dorința de a restabili unitatea Bisericii a fost demascată. Acest episod însă se derula abia spre sfârșitul pontificatului lui Urban, după o campanie nereușită prin care se încercase dobândirea regatului napolitan pentru un nepot al papei. Acțiunea militară se sfârșea printr-o catastrofă totală, cu atât mai mult cu cât papa însuși abia s-a putut salva din fața dușmanului, dintr-un oraș asediat, doar prin mari eforturi. Se înțelege prin urmare de ce cardinalii voiseră să anihileze puterea papei. Biograful lui Urban amintește în termeni eufemistici unele acte represive la care se dedase acest papă, care, potrivit biografiei, imediat după întoarcerea la Roma își găsește sfârșitul, cronicarul pontifical ținând totuși să se scuze pentru faptul că a trebuit să relateze atât de mult cu privire la primele momente ale schismei și atât de puțin referitor

la restul pontificatului.

Însă istoricului papei Urban al VI-lea nu i se poate reproșa nimic, deoarece fără îndoială a reușit să redea cele mai importante evenimente, nici chiar lucrările moderne de istorie a papalității nefind capabile de mai mult. Așa cum în vremea lui Urban al VI-lea interesul istoricului este stârnit de împrejurările care au generat schisma, atenția autorului medieval se îndreaptă în vremea următoarelor pontificate din vremea schismei asupra eforturilor de refacere a unității bisericești. Se înțelege de la sine că pentru autorul cronicii papale, care scria la Roma, succesiunea romană a pontifilor deține o poziție preeminentă. Transformările care aveau loc la Avignon sunt amintite doar *en passant* în biografiile papilor romani, cum ar fi de exemplu alegerea spaniolului Pedro de Luna sub numele de Benedict (al XIII-lea) (1394-1423), după moartea lui Clement (al VII-lea) în timpul pontificatului papei roman Bonifaciu al IX-lea (1389-1404). Prea mari eforturi de obiectivitate nu s-au făcut, dacă pretendentului de pe tărâm francez i se acordă unele cuvinte de laudă, îndeosebi pentru erudiția sa, cu toate că poziția sa schismatică era condamnată, deoarece de laude are parte și Bonifaciu al IX-lea, cel care nu se bucură deloc de un renume prea bun în istoria papalității. Biograful său afirmă că rudele sale au fost cele care i-au întinat imaginea atât față de contemporani, cât și în ochii posterității, deoarece în vremea sa la Roma domina simonia, totul fiind scos la mezat. Alesul cardinalilor de la Roma, încă tânăr, și-ar fi schimbat apoi viața în întregime ca papă, cedând din nefericire prea mult influenței familiei sale.

Tema unității Bisericii latine devine de maximă importanță abia după moartea lui Bonifaciu al IX-lea, atunci când cardinalii reușiți în conclav s-au obligat prin jurământ ca fiecare, dacă ar fi ales, să facă tot ce i-ar sta în puteri pentru înlăturarea schismei. Mari speranțe în acest sens s-au pus în nou alesul Inocențiu al VII-lea (1404-1406), nu în ultimul rând datorită vârstei sale, însă acesta, cum muștrător se spune în cronică, a mers pe urmele predecesorului său, luând în nume de rău până și folosirea cuvântului „uniune”. Potrivit expunerii din *Liber pontificalis*, care neglijează adevăratul context al afacerii, romanii au fost cei care au încercat să-l pună în dificultate pe papă, întâmplându-se apoi ca, după cum în mod liber se recunoaște, nepotul papei să-i invite în palatul său pe membrii unei delegații care tocmai se întorcea de la reședința papală, după care a poruncit ca toți cei căzuți în capcană să fie uciși, iar trupurile să le fie azvârlite pe fereastră, ca și cum ar fi niște uneltitori împotriva stăpânirii papale. Se înțelege de ce apoi papa și rudele sale au

fost siliți să fugă în cea mai mare grabă din calea furiei romanilor la Viterbo, de unde au primit permisiunea de se întoarce în Cetatea Eternă abia după mai multe luni pline de evenimente foarte asemănătoare cu cele specifice unui război civil. Nepotul papei a rămas însă mai departe închis, sfârșindu-și viața - nicidecum corectată în vreun fel, ca principe de Ancona și Fermo prin numirea unchiului său - în urma unui atac de apoplexie, se pare.

Cronica papală constată nu fără o anumită satisfacție că nici lui Benedict (al XIII-lea) nu îi mergea mai bine decât colegului său roman, fiind la rândul lui silit să ia calea exilului. Benedict se vedea confruntat cu principii francezi care asigurau regența datorită incapacității de guvernare a regelui și care au ridicat obiecții la Avignon, aducându-i papei aminte de jurămintele prestate în momentul alegerii. În momentul în care principii au realizat că se află în fața unui partener de dialog convins profund de legitimitatea sa și total refractar la ideea propriei abdicări, au renunțat la orice supunere și au pus la 1403 reședința papală sub asediu, Benedict (al XIII-lea) fiind obligat să se adăpostească în patria sa catalană.

Cardinalii de la Roma, reuniți încă o dată în conclav, și-au reconfirmat promisiunile reciproce rostite în cadrul ultimei adunări electivă și l-au desemnat apoi pe Grigore al XII-lea (1406-1415), care după alegere a declarat în scris că este gata să abdice dacă și antipapa ar face același lucru. Imediat au fost demarate negocieri, care însă au fost tergiversate de climatul de neîncredere care domina raporturile dintre cei doi pretendenți la tronul papal, neputându-se pune de acord nici măcar în privința locului în care urmau să se întâlnească. În aceste condiții, nerăbdătorii cardinali ai ambelor părți s-au simțit trădați, motiv pentru care au decis să se reunească în 1409 la Pisa în cadrul unui conciliu, prilej cu care ambii pontifi, atât Benedict (al XIII-lea), cât și Grigore al XII-lea au fost declarați demiși, fiind ales un nou papă, Alexandru al V-lea (1409-1410). Această decizie nu a fost acceptată de ceilalți doi pontifi, după cum era și firesc, răspunzând fiecare în parte prin convocarea propriilor concilii la Cividale și la Perpignan. Pentru biograful pontifical însă papa „de la Pisa” era singurul legitim și astfel următorul capitol al lucrării sale este dedicat prezentării carierei fostului minorit originar din Creta, descriere bogată în amănunte, probabil pentru că de altminteri nu era practic nimic de relatat despre scurtul pontificat al lui Alexandru până la moartea acestuia survenită la Bologna, la mai puțin de un an de la alegere. În altă parte însă se vorbește despre blestemata sciziune în trei, care luase locul infamei

împărțiri în două a Bisericii latine.

Vremea schismei a fost deopotrivă și o epocă a conciliilor, un timp în care mișcarea conciliaristă a atins punctul culminant și în care concepției monarhice a papalității i-a fost opusă ideea unei conduceri a Bisericii în formă colegială, reprezentată în cadrul conciliului. Ar fi fost mai multe de spus cu privire la aceste noi concepte, cel puțin în raport cu cele pe care dorea istoriografia papală să le afirme din motive lesne de înțeles în *Liber pontificalis*. Încă de la începutul mării schisme occidentale apăruse sub diverse forme chiar în cadrul colegiului cardinalilor propunerea potrivit căreia ruptura din Biserică putea fi împiedicată sau grabnic înlăturată printr-un conciliu, iar problemele întregii creștinătăți, devenite între timp nesoluționabile, să fie încredințate Curiei, acesteia urmând să-i revină decizia în spinoasele chestiuni ale procedurii electivă și ale pontifilor aleși. Consecința modului în care s-a procedat în cele din urmă la Pisa a fost o înrăutățire a schismei prin constituirea unui al treilea pol de obediență, consemnând totodată și prăbușirea concepției conciliariste. Desigur, aceste fenomene ar fi putut fi mai bine puse în lumină, ceea ce ar fi conferit cronicii pontificale un alt prestigiu. S-a rămas însă în cadrele schemei obișnuite.

Astfel începe și biografia lui Ioan (al XXIII-lea) (1410-1415), prin obișnuita prezentare a noului papă, după origine și carieră. Acest nobil din Napoli, ridicat la rangul de cardinal de către Bonifaciu al IX-lea, adunase o mare avere din diverse acțiuni războinice purtate pe mare – pe care unii le numesc piraterie –, își atrăsese unele merite ca legat papal la Bologna și, fapt care nu este trecut sub tăcere, suportase din propriile sale venituri, de altfel suficient de mari, o parte a costurilor conciliului de la Pisa. Nu este deci de mirare că piratul a fost înveșmântat în purpură și desemnat succesor al papei ales în urma conciliului pisan ! Organizarea unui nou conciliu menit să rezolve o problemă amânată până la acea dată, și anume o profundă reformă a Bisericii, a fost fixată prin deciziile de la Pisa, devenind astfel o temă de dezbatere și pentru cronica papală. De fapt, încercarea de coagulare a unui sinod roman a fost dejucată de regele Ladislau (1386-1414) din Italia de sud, un partizan al lui Grigore al XII-lea, condiții în care a prins însă contur conciliul convocat la Konstanz (1414-1418), istoricul papal încercând să sugereze că meritul de a fi înfăptuit această adunare ecleziastică îi revenea în primul rând papei. În mod fățiș este diminuat rolul, de altfel determinant, jucat de regele romano-german Sigismund de Luxemburg (1410-1437), atitudine exprimată prin observația că de

fapt regele își datora alegerea papei, îndemnurilor și intervenției acestuia pe lângă principii-electori. Conciliul de la Konstanz nu s-a angajat pe o traiectorie reformistă, așa cum s-ar fi dorit, ceea ce era evident prea dificil. Îndeplinirea unei asemenea sarcini ar fi necesitat cu siguranță cu totul alte premise decât cele existente în acele clipe. Din perspectiva istoriei pontificale, conciliul de la Konstanz rămâne desigur memorabil pentru depunerea celor trei papi rivali, act urmat de alegerea lui Martin al V-lea (1417-1431), alegere prin care se credea că se refăcuse și unitatea Bisericii apusene. Faptul că în cadrul conciliului au fost dezbătute și chestiuni confesionale și că, după condamnarea învățăturilor pre-reformiste ale lui John Wyclif († 1384), adepții cehi ai acestuia, Jan Hus și Hieronymus din Praga au trebuit să moară pe rug în 1415 și respectiv 1416 ca niște eretici încăpățânați, se amintește doar în treacăt. Depunerea papilor era cu certitudine mai spectaculoasă, dar, după cum era de așteptat, istoricul papal rămâne dator în ceea ce privește interesantele amănunte ale procesului. Sunt rezumate doar evenimentele mai puțin jenante, cele de natură publică, remarcabil fiind că acest biograf al papilor din epoca schismei nu trece cu vederea pe de-a-ntre- gul, în ciuda unor rezerve evidente, acel faimos decret de superioritate din 6 aprilie

1415, prin care până și papa era subordonat autorității instituției conciliare. Astfel, se spune că pentru întărirea sentințelor conciliare s-a decretat contra voinței papilor că izvorul nemediat al autorității unui conciliu este însuși Dumnezeu.

Ioan al XXIII-lea se sustrăsese obligației de a răspunde reproșurilor ce i se adresau pe un ton ridicat și solicitărilor de a fi depus fugind la Schaffhausen, în speranța de a dinamita în acest fel conciliul. S-a reușit totuși capturarea papei la Freiburg im Breisgau înainte ca acesta să treacă frontiera în Franța, fiind adus înapoi la Konstanz, de această dată sub pază. La sfârșitul lunii mai 1415 era depus din cauza mulțimii de scandaluri pe care le iscase în Biserică. În biografia sa se subliniază că fostul papă nu numai că s-a plecat în fața sentinței, dar și că ar fi acceptat-o în toate amănuntele ei, ceea ce pune totuși întreg episodul într-o lumină ceva mai bună. Cu o oarecare nostalgie se produce despărțirea de acest papă care a trebuit să-și trăiască următorii trei ani din viață în captivitate la Heidelberg, între germani get-beget, cu care nu se putea înțelege decât prin semne, deoarece nici unul dintre barbari nu pricepea italienește.

Depunerii lui Ioan (al XXIII-lea) i-a urmat abdicarea lui Grigore al XII-lea. Se poate presupune că aceasta survenea sub impresia

evenimentelor de la Konstanz, dar oricum se poate spune că acest papă a scăpat ceva mai ușor, ba chiar i s-a permis din inițiativa regelui Sigismund să convoace la rândul său conciliul, înainte ca un trimis papal să prezinte retragerea stăpânului său. Fostul pontif roman murea în 1417 ca legat papal, înainte de alegerea lui Martin al V-lea, fapt nu lipsit de semnificație din perspectiva dreptului la succesiunea catedrei romane și, tocmai de aceea, menționat în mod expres. În primul rând, Sigismund a depus eforturi prin mai multe călătorii pentru dobândirea supunerii lui Benedict (al XIII-lea). Dar acest papă ce-și găsisese adăpost la Pefiiscola, în apropiere de Valencia, a rămas neschimbat în convingerea sa, cum că el singur este adevăratul vicar al lui Cristos. A fost lăsat în pace, iar opera unionistă a fost privită ca încheiată după ce spaniolii au refuzat să-i mai dea ascultare lui Benedict și o delegație iberică s-a prezentat la Konstanz, în a cărei prezență mai apoi și pontiful spaniol a fost declarat ca fiind depus.

Cronica papală schițează noua alegere pontificală într-o manieră nu cu mult mai concisă față de modul în care prezentase procesele papilor. Este evidentă preocuparea de a imprima o tentă supranaturală, miraculoasă acestei întâmplări, pentru ca în acest fel asupra pontifului unionist să se arunce lumina deplinei legitimități, întrucât totuși noul papă se urcase pe un tron devenit vacant abia în urma unor depuneri. Alegerea de la Konstanz survenea nu doar ca urmare a voturilor colegiului cardinalilor, dar și prin participarea delegațiilor națiunilor reprezentate la conciliu, imprimându-se astfel alegerii o forță de impunere mai mare. Se pare că o asemenea compoziție a forului elector generase unele temeri privind un conclav deosebit de dificil, însă chiar în a treia zi a fost ales cardinalul Odo Colonna, de asemenea prin har divin. Alesul și-a luat numele sfântului din acea zi, devenind Martin al V-lea (1417-1431).

Se înțelege ce anume l-a determinat pe cronicarul pontifical să descrie atât de amănunțit viața acestui ultim papă. Chiar și prezentarea persoanei și a virtuților sale este mai lungă ca de obicei. Martin al V-lea apare drept un adevărat papă unionist, deoarece în vreme lui schisma a luat cu adevărat sfârșit. Fostul papă Ioan (al XXIII-lea) reușise să își răscumpere libertatea cu ajutorul unor bogați amici florentini, dar teama iscată după fuga papei de la Heidelberg, cum că s-ar putea produce o nouă uzurpare a titlului pontifical, s-a dovedit a fi neîntemeiată. Balthasar Cossa s-a supus lui Martin al V-lea și a murit în același an 1419 în funcția de cardinal. Benedict (al XIII-lea) murea în anul 1423 la Pefiiscola și era urmat de un alt antipapă spaniol pe nume Clement (al

VIII-lea) (1423-1429), care însă a fost convins de către un legat pontifical sosit de la Roma să se retragă, deoarece oricum situația sa politică devenise total lipsită de perspective. Cronica papală nu are nici un indiciu legat de existența altor succesori ai lui Benedict (al XIII-lea) și de perpetuarea schismei și dincolo de moartea lui Martin al V-lea și poate astfel, spre deosebire de cercetările istorice moderne, să-l sărbătorească pe alesul de la Konstanz cu conștiința împăcată ca pe primul pontif al nou-refăcutei unități creștine. Această portretizare pozitivă a pontifului unionist este consolidată și de alte două vești. Biograful nu uită că la Martin al V-lea sosise și o solie din Constantinopol amenințat de turci care oferise refacerea unității celor două Biserici în schimbul unui ajutor dinspre Apus. Papa se arătase un apărător al cauzei unității de credință în Apus, prin combaterea ereziei husiților din Boemia, și într-un mod asemănător încerca să se folosească și de prielnica ocazie ivită în raporturile cu Biserica răsăriteană. Legații papali care au călătorit în capitala imperială răsăriteană s-au comportat de parcă se aflau în toiul unei cruciade împotriva ereticilor. După părerea biografului lui Martin nu a fost vina papei că în principiu negocierile cu Biserica răsăriteană nu au înregistrat nici un succes.

Poate fi lesne demonstrat că Martin acționa în baza deciziilor convenite la Konstanz. Conciliul hotărâse încă din anul 1417, înainte de alegerea papei, prin renumitul decret *Frequens*, potrivit ideilor conciliariste, întrunirea periodică a conciliilor. Acest act însă este amintit doar în biografia lui Martin, cu atât mai mult cu cât papa aprobase decretul, iar apoi la închiderea conciliului de la Konstanz convocase un altul care urma se întrunească după cinci ani la Pavia. Despre acesta nu era foarte mult de povestit, întrucât a trebuit la scurtă vreme după deschidere să fie mutat la Siena, atât din pricina slabei reprezentări, dar și a epidemiei ce izbucnise în acele părți. O inițiativă a regelui Aragonului în favoarea antipapei care la acea vreme încă se găsea în cuprinsul stăpânirii sale a reclamat, pentru binele unității creștine, suspendarea urgentă și a sinodului sienez chiar la începutul anului 1424 sau mai degrabă amânarea acestuia cu șapte ani, după cum cereau decretele sinodului de la Konstanz. Următoarea reuniune bisericească avea să aibă loc la Basel. Cu toate că Martin al V-lea nu își făcuse apariția nici la Pavia, nici la Siena, a dat de fiecare dată măsura bunelor sale intenții. După părerea papei, reforma în Biserică mai putea aștepta.

Istoricul papal trebuie să fi simțit o deosebită satisfacție consemnând că papa a respins ofertele germane și franceze de a-și stabili reședința

pe teritoriul regatelor amintite, Martin luând decizia de a reveni de la Konstanz la Roma. Cetatea Eternă avea din nou un papă ; este adevărat însă că pontiful nu a putut intra în oraș decât în septembrie 1421, călătoria sa de întoarcere desfășurându-se anevoios din pricina adversității unui tiran din Spoleto și a regelui napolitan. În firul narațiunii istorice a fost redată cu destul de mult calm și o catastrofală revărsare a apelor Tibrului, deoarece acum Roma avea parte de un episcop care să ia măsuri împotriva degradării caselor, palatelor și bisericilor.

Biografia ia sfârșit cu o privire aruncată în atmosfera familiei lui Martin și care îl arată pe papă alături de fratele său mai mare aflat pe patul morții, fără a se teme de pericolul contaminării și ținând să își îndeplinească îndatoririle preoțești într-un moment în care îi fusese adusă și vestea că fratele mai tânăr al pontifului, nu mai puțin îndrăgit, murise în castelul său răpus în chip îngrozitor de flăcări. Înduioșătoarea istorisire se suprapune peste un fapt știut și criticat de alte izvoare istorice, cum că Martin nu a fost deloc ferit de tentația de a folosi posibilitățile oferite de oficiul său în beneficiul familiei sale, perpetuând prin urmare un anumit nepotism. Dar pentru biograful pontifical el nu era altceva decât o personalitate cu totul integră, care după o viață demnă de laudă a fost chemat la Dumnezeu. În urma sa Biserica rămânea eliberată de schismă ; astfel îl slăvește încă o dată la final cronicarul schismei.

Platina și papii din Roma Renașterii

Decizia luată la Roma de a continua vechea istorie a papilor și dincolo de epoca Marii Schisme care tocmai fusese depășită cu bine trebuie să fi survenit la scurtă vreme după moartea pontifului Martin al V-lea, dar din felurite motive înainte de 1435. Pe tronul papal ședea deja Eugen al IV-lea (1431-1447), nepotul papei Grigore al XII-lea, cel care la Pisa fusese depus, iar la Konstanz se retrăsese de bună voie, astfel încât biograful pontifical a avut ocazia de face unele referințe la viitorul papă încă din *vita* gregoriană. Schițarea pontificatului lui Eugen nu a mai fost însă sarcina lui, fiind nevoie ca abia un alt istoric al papilor să încerce să deslușească disputele furtunoase dintre papă și conciliul de la Basel (1431-1449), dar și să redea felul în care concepțiile revigorate ale conciliarismului, în fața cărora desigur Eugen nu se arăta dispus să-și plece capul, au condus la o nouă schismă papală (1439-1449).

După cum se pare, istoricul pontifical care tratase perioada schismei sau poate un alt coleg al său avusese și misiunea nu doar de a duce mai departe *Liber pontificalis*, ci și de a face o revizie a textului acestui convolut istoriografic. Probabil o sarcină nu atât de captivantă în comparație cu prezentarea epocii mai recente din istoria papalității, o epocă fără îndoială mult mai incitantă. Din acest motiv operă de revizuire nici nu a beneficiat de un angajament prea mare. De altfel, tot ce s-a tăcut au fost o serie de întregiri, ici și colo, în locurile în care se părea că lectura reclama acest lucru sau unde se dorea ca evenimentele să fie cunoscute cu mai mare acuratețe. Faptul cel mai deranjant rămâne fără îndoială că tocmai împotriva anemiei scrisului istoric pontifical din perioada cuprinsă între stingerea vechii cronici papale către finalul veacului al IX-lea și prelucrările din secolul al XII-lea nu s-a întreprins nimic consistent în sensul completării schematicelor consemnări ale evenimentelor, probabil pentru că implicarea istoricilor de la sfârșitul Evului Mediu nu era foarte mare, ca de altfel nici dorința de a se cufunda în cercetarea surselor. Cele găsite în special la Martin de Troppau în compendiul său privit drept un model au fost considerate ca fiind cu

totul suficiente pentru a întregi cronica pontificală oficială, nu doar pe acele întunecate segmente din preajma anului 1000. Pentru concepția ce se găsea la acea dată în spatele istoriografiei pontificale deosebit de concludente sunt tocmai completările care au fost privite ca necesare.

Faptul că în vechea istorie a papilor au fost introduși și o serie de pontifi a căror existență ținea mai degrabă de legendă decât de realitate, fără a se acorda însă o importanță prea mare unei realități, și anume că aceste personaje nu își găseau defel locul în succesiunea episcopilor romani, pledează oarecum pentru acribia istorică, în sensul în care nimeni și nimic nu trebuia să fie omis. Iar dacă cititorului nu i-a fost refuzat accesul la unele subiecte atât de efervescente cum este acel „story” al papesei Ioana sau înfrorătoarea dispută care l-a avut în centru pe papa Formosus ori pactul cu diavolul încheiat de către Gerbert d'Aurillac, această deschidere arată prin urmare cât de mică era reținerea față de scandaluri. Și în alte părți ale cronicii pontificale pot fi întâlnite episoade care abundă în superstiții, dar a căror repovestire, după cum se pare, continua să fie profitabilă. Ar trebui pus în valoare, într-un sens pozitiv de această dată, faptul că, spre deosebire de vechiul compendiu istoric al papilor, în această nouă fază de redactare de la sfârșitul Evului Mediu nu este trecut cu vederea Odo de Cluny (t 942), abatele cu concepții reformiste, atât de important și în câmpul istoriei pontificale, dacă însemnarea datei morții acestuia nu ar fi stat într-un loc complet greșit. Și în alte părți trebuie îndreptate o serie de erori. Poate fi însă observată o anumită tendință dacă se constată că în contextul normelor în baza cărora se făcea alegerea pontifilor romani, emise de Leon al VIII-lea în 964 și de către Nicolae al II-lea în anul 1059 și trecute cu vederea de către cronicarii papali anteriori, papii germani impuși de împărat la Roma nu erau altceva decât uzurpatori.

Prin interpretare și eroare, prin apelul la superstiții și la scandaluri s-a căutat să se completeze lipsurile din istoria papilor, totodată în încercarea de a adapta cronica pontificală la noile vremuri. Această refacere de care a avut parte *Liber pontificalis* în vremea lui Eugen al IV-lea cu siguranță nu a fost o muncă strălucită. La acea dată în atmosfera Curiei existau deja o serie de reprezentanți cu nume consacrat ai noilor tendințe intelectuale care au fost mai târziu reunite sub numele de umanism, din partea căruia și preocupările istoriografice au primit o serie de impulsuri nu tocmai lipsite de importanță. Unuia dintre acești umaniști, este vorba de secretarul papal Poggio Bracciolini, i-a fost încredințată sarcina redactării unei istorii a papalității începând cu

izbucnirea schismei apusene, lucrare ce, după toate aparențele, nu era gândită a fi o continuare a cronicii papale tradiționale, ci mai degrabă compunerea liberă a unei relatări bazate pe evenimentele trăite, întrucât autorul făcuse parte din cancelaria pontificală încă de la o vârstă foarte tânără, din vremea papei Bonifaciu al IX-lea, fusese și la Konstanz, de unde, după cum se știe, întreprindea acele faimoase călătorii de cercetare a unor manuscrise vechi. S-ar fi așteptat o istorie a papilor mult mai bună din partea unui umanist al cărui principiu de lucru era să meargă *ad fontes*, decât cea care într-adevăr a fost întocmită atunci, în vremea lui Eugen al IV-lea.

Totodată trebuie să ne abținem să comparăm continuarea lui *Liber pontificalis* cu lucrarea lui Poggio Bracciolini, aceasta din urmă fiind terminată cu puțină vreme înainte de moartea autorului, în anul 1459, pe când era cancelar la Florența. Un alt umanist și-a asumat descrierea pontificatelor de dată recentă, acest autor fiind și cel din urmă istoric însărcinat în Evul Mediu cu refacerea cronicii papale. Este vorba de Bartolomeo Sacchi, numit Platina († 1481). Acest erudit provenit din medii modeste încercase inițial, ca mulți alți contemporani, să facă o carieră militară, după care s-a lăsat prins în mrejele muzelor, devenind, după o pregătire în domeniile umaniste, profesor la Mantua, la curtea principilor Gonzaga. La 1461, în zilele pontifului umanist Pius al II-lea, ajungea la Roma, după ce trecuse și pe la Florența, centrul studiilor umaniste din acea vreme. Prezența sa la Roma era datorată faptului că princiularul său învățăcel Francesco Gonzaga († 1483) devenise cardinal. Începând cu anul 1475, prin urmare în vremea papei Sixtus al IV-lea, Platina va activa ca prefect al Bibliotecii Vaticanului. Acestui papă îi va fi dedicată și înmănată sub forma unui exemplar bogat împodobit și noua versiune a istoriei pontificale, pe care Platina o definitivase în același an, 1475, sub numele *Liber de vita Christi et omnium pontificum*.

Concepția exprimată chiar din titlu, și anume că istoria pontifilor romani ca *vicarii Christi* se lega de istoria vieții Mântuitorului, nu mai era la acel moment decât mult o noutate, ci avea deja în spate o tradiție istoriografică. Decizia autorului de a redacta o expunere completă a istoriei pontificale izvora din sentimentul de nemulțumire pe care umanistul trebuie să îl fi resimțit față de *Liber pontificalis* în vechile sale forme sau față de continuările și prelucrările de care avuse parte cronica papală de-a lungul veacurilor. Platina s-a străduit să își așeze opera istorică pe o bază documentară mai amplă, consultând pe lângă cea mai recentă versiune a cronicii papale și *Historia ecclesiastica nova* a lui

Tolomeo de Lucea, precum și mai recentul și deosebit de prețuitul compendiu istoric ce ieșise din pana lui Flavio Biondo († 1463) și care purta numele *Historiarum decades*, nu însă în forma originală, ci într-o versiune prelucrată de nimeni altul decât papa Pius al II-lea. Mai departe, ar fi de amintit o lungă serie de alte izvoare utilizate pentru diverse pasaje punctuale din istoria papilor, începând din secolul al IV-lea, traversând întreg Evul Mediu, până la lucrările contemporanilor, așa cum de altfel și era de așteptat de la un istoric umanist, care cunoaște valoarea, izvoarelor istorice și care dispune de o bună bibliotecă. Autorul nostru însă nu s-a putut desprinde în întregime de vechea metodă de a transcrie cu fidelitate pasaje întregi din surse care se bucurau de mare autoritate. Unele roade ale lecturii sunt rezumate cu propriile cuvinte, procedeu care pare să nu fi fost considerat rentabil și în cazul pasajelor de mai mică întindere, iar în cazul altor relatări, de importanță fundamentală, era probabil o operațiune prea delicată, de exemplu, corectarea scrierilor unui coleg umanist precum Biondo, scrieri revizuite chiar de către un papă. Așa ceva ar fi fost cu totul deplasat. De regulă, expunerea se face pe baza unui singur izvor, utilizat atâta vreme cât este tratat un anumit fenomen istoric, ceea ce înseamnă că fără cooptarea metodei comparării izvoarelor și criticii istorice i se impuneau desigur anumite limite. În ciuda unei îmbogățiri a istoriei papale cu întâmplări din istoria generală, fapt pentru care trebuie să ne arătăm recunoscători, în ciuda unui lăudabil apel la surse cât mai apropiate de evenimentele discutate, în ciuda anumitor tentative de formulări independente, această expunere istorică a papalității pe care Platina o realizează la sfârșitul Evului Mediu nu este încă o lucrare cu un tipar propriu, autorul nereușind să se ridice în principiu deasupra predecesorilor săi. Dimpotrivă, era creată o compilație de tip compendiu formată din juxtapunerea unor citate transcrise sau adaptate ca sens. Contemporanii s-au arătat recunoscători pentru acest aport de informație, ceea ce poate fi apreciat datorită faptului că în primul deceniu ce a urmat definitivării lucrării au urmat nu mai puțin de zece ediții tipărite, ediții ce urmau modelul primei tipărituri apărute la Veneția în anul 1479 chiar sub îngrijirea lui Platina. Tot în 1479 istoria papilor era retipărită la Roma și în Germania, o reeditare venețiană avea loc deja în 1480, iar un an mai târziu, în 1481, prin urmare chiar în anul morții autorului, lucrarea vedea lumina tiparului și la Paris.

Consultarea vechii cronici papale devenise astfel de prisos, la rândul nostru cruțându-ne de efortul unei comparații între vechea și noua formă a istoriei pontificale pentru a vedea în amănunt cât de mult, mai bine zis,

cât de puțin se modificase viziunea istoriografică din mediile curiale din vremea lui Platina. Ne vom ocupa mai degrabă de evoluțiile mai recente din istoria pontifilor romani.

Pentru pontificatul lui Eugen al IV-lea (1431-1447) Platina nu avusese la dispoziție decât o scurtă biografie contemporană, tăcând însă uz și de unele fapte păstrate până la el pe cale orală. La fel stau lucrurile și pentru epoca lui Nicolae al V-lea (1447-1455), epocă descrisă amplu de către unul dintre apropiații papei, pe nume Gianozzo Manetti († 1459). Amintirea pontifului umanist Pius al II-lea (1458-1464) este reținută de însuși Platina într-o biografie ce servise drept fază preliminară de lucru pentru marea sa istorie a papilor. Această *vita* fusese concepută pe baza paginilor scrise chiar de papă și reunite sub titlul *Commentarii rerum memorabilium*. Retrăirea suferințelor îndurate în vremea lui Paul al II-lea (1464-1471) face din această parte a cronicii papale, de-a lungul a mai multor pasaje, o adevărată autobiografie a lui Platina. Însă întreaga panoramă a scenei politice italiene este preluată de către prefectul Bibliotecii Vaticanului din cea de-a doua lucrare importantă a sa, o lucrarea scrisă între anii 1466-1469 și dedicată principilor de Gonzaga, *Historia urbis Mantuae*. Faptul că istoria papalității a fost întocmită într-un timp relativ scurt oferă o scuză pentru această inter-textualitate, nediminuând în nici un fel prestația istoricului, care oricum a trebuit să parcurgă un volum imens de materiale. Lucrarea se punea în acord și" cu faptul că Roma și statul papal nu erau altceva decât o parte a universului strâmt al Renașterii italiene, un principat alături de altele, cufundat în certurile dintre acestea. Un anumit condotier își dispută de aceea faima istorică, în expunerea lui Platina, cu personalitățile eclesiastice și, într-o măsură și mai mare, cu reprezentanții umanismului, adeseori uitați. Biografiile pontificale redactate de Platina au toate cam același aspect. La început sunt conturate, mai generos decât în epocile precedente, personalitățile papale înainte de alegere, fiind prezentate aspecte legate de originea, viața și cariera acestora, dar la fel de extinsă este și partea finală, concludivă, în care sunt prețuite pontificatul și activitatea papei, pasaj prezent după consemnarea morții pontifului. Între aceste părți introductive și finale sunt expuse în succesiune cronologică evenimentele marcante ale unei perioade analizate. Atunci când este vorba doar de un episod din istoria Bisericii și nu în primul rând de portretizarea vreunui papă renescentist și cu atât mai puțin de angrenajul politico-militar din Italia acelor vremuri, narațiunea se reduce în mod considerabil, interesul istoricului modern ce studiază papalitatea situându-se pe poziții opuse cu intențiile lui

Platina.

Venețianul Eugen al IV-lea, nepot al nefericitului Grigore al XII-lea, preluase de la predecesorul său, Martin al V-lea, pontiful conciliarist provenit din familia Colonna, o grea moștenire. Această afirmație are două aspecte, vizând atât situația de la Roma, cât și cea de la nivelul întregii Biserici latine.

Cel mai important eveniment de istorie bisericească din vremea lui Eugen al IV-lea a fost fără îndoială disputa cu acel conciliu pe care Martin al V-lea îl convocase la Basel, conflict ce a culminat în 1439 cu depunerea papei și alegerea fostului duce Amadeo al VIII-lea de Savoia, devenit un eremit recunoscut pentru pietatea sa, ca antipapă, sub numele de Felix (al V-lea) (1439-1449). Nici de la Platina nu se poate obține mai mult decât cele spuse în fraza anterioară, iscându-se astfel bănuiala că tăcerea sa nu se explică doar prin interesul față de alte probleme, ci prin faptul că Platina a refuzat în mod conștient să răspândească o asemenea afacere condamnată. Cum ar fi fost ca un istoric loial al papalității să dea semne de bucurie pentru motivul că un conciliu ocupase o poziție superioară papalității, așa cum se întâmplase la Basel ? Autorul se mulțumește să constate cu regret că tabăra creștină fusese scindată în trei, și anume între adepții lui Felix, ai lui Eugen și gruparea celor ce se declaraseră neutri. Nu se spune nimic despre faptul că în anul 1431 papa dizolvase conciliul de la Basel, care tocmai se reunise și îl strămutase din motive mai mult decât evidente la Bologna, în cuprinsul stăpânirii seculare a pontifilor romani. Această manevră nu a fost însă încununată de succes, astfel încât doi ani mai târziu papa trebuia să recunoască legalitatea conciliului de la Basel, succesiune a evenimentelor care însă cu greu poate fi reconstituită pe baza celor scrise de Platina. De asemenea, nepermis de scurtă este și relatarea cu privire la contra-conciliul reunit mai întâi la Ferrara, apoi la Florența și în cele din urmă la Lateran (1438-1445), al cărui punct culminant a fost acordul de unire convenit în 1439 dintre Bisericile greco-ortodoxă și romano-catolică. În acest scop, în Apus sosise o delegație condusă de însuși împăratul bizantin Ioan al VIII-lea Paleologul (1425-1448) în persoană, Eugen primindu-l cu onoruri cu adevărat imperiale, deși basileul venise în calitate de petiționar. Unul dintre motivele invocate pentru transferul conciliului în Italia a fost tocmai ideea de a-i scuti pe greci de drumul suplimentar până la Basel. În ceea ce privește îndelungatele și anevoioasele negocieri, Platina comunică direct rezultatul acestora, și anume că grecii au acceptat „Crezul” apusean, precum și acordarea sacramentelor după obiceiul latin și, nu în cele din

urmă, primatul papal. Pentru Platina, modul în care se concluzionaseră tratativele cu grecii nu era altceva decât un triumf al rațiunii care îi adusese pe schismatici pe calea cea dreaptă. Faptul că amenințarea acută a capitalei Constantinopol de către turci stătea în spatele speranțelor de care se lega „convertirea” grecilor, prin care aceștia trăgeau nădejdea că ar putea primi un ajutor dinspre Apus, este cu totul trecut sub tăcere.

Pentru istoricul nostru întreg comportamentul lui Eugen se explică prin situația politică din Roma și din Italia, ceea ce nu este pe de-a-ntregul eronat. În opinia lui Platina, mult mai interesante decât disputele cu conciliul de la Basel au fost conflictele, amplu prezentate, cu locuitorii Romei. Aceste conflicte își aveau punctul de pornire imediat după alegerea papei, în sângerosul război purtat împotriva celor din familia Colonna, cărora li se reproșase pe drept că acumulasera mari avutii în dauna patrimoniului bisericesc în vremea lui Martin al V-lea, papă ce provenea din familia acuzaților. Încă din acea vreme situația lui Eugen se arăta a fi delicată, fiindu-i amenințate viața și libertatea, papa temându-se că va sfârși fie otrăvit, fie alungat din Roma sau poate chiar depus într-un mod umilitor. Speranțele pe care și le pusese într-un sprijin din partea regelui german Sigismund de Luxemburg, care luase drumul Romei încă din 1431, s-au dovedit în cele din urmă deșarte, deoarece, pe de o parte, viitorul împărat romano-german era un energic susținător al conciliului de la Basel, pe de altă parte, prezența sa în Italia nu a făcut decât să producă alte sciziuni între principii italieni care s-au declarat de partea sau împotriva venerabilelor principii imperiale. Efectul a fost o amplificare a stării de nemulțumire din peninsulă, motiv pentru care Sigismund, după ce și-a primit în sfârșit coroana imperială la Roma, în anul 1433, a părăsit Cetatea Eternă fără să fi dobândit cine știe ce faimă, îndreptându-se spre Germania și spre Basel. Italia fusese astfel abandonată războaielor. După ce a inițiat unele negocieri de pace, papei i-a fost dat să trăiască însă o experiență tristă, și anume faptul că propriii adversari, care găsiseră o cale de împăciuire între ei, au făcut front comun împotriva lui. Cei din familia Colonna nu au așteptat prea mult pentru a specula ocazia ivită de dificultățile prin care trecea papa, cu care totuși încheiaseră pacea nu demult, în aceste condiții, în iunie 1434, lui Eugen nerămânându-i altceva de făcut decât să fugă din Roma care se ridicase împotriva lui. Chiar și această fugă a reușit doar cu mari eforturi, deoarece identitatea • fugarului înveșmântat în rasă monahală a fost descoperită. Barca în care pontiful încerca să scape urmând cursul Tibrului a trebuit să suporte tirul de pietre și săgeți al romanilor, iar

Eugen însuși s-a văzut silit să înghită blestemele ce-i erau aruncate de la înălțimea zidurilor. S-a îndreptat spre Florența unde a și rămas, beneficiind de ospitalitatea orașului patronat de bogata familie Medici, chiar și după ce Roma se supusese, mai repede decât lasă să se înțeleagă ampla relatare a lui Platina, sub amenințarea unui condotier aflat în serviciul papei. În Cetatea Eternă se impusese, în numele papei, guvernământul despotice al unui cardinal, căruia în veci nu ar fi trebuit să i se permită să intre în rândul clerului, tiranie ce a durat până când acest condotier înveșmântat în purpura de cardinal, Giovanni Vitelleschi, de tristă amintire, a fost acuzat în 1440 de conspirație și omorât. Abia în anul 1443, adică după mai bine de nouă ani de exil, Eugen revenea acasă, fiind întâmpinat desigur cu ovații.

Prin urmare, deoarece Florența fusese vreme îndelungată reședința papei, se explică de ce conciliul pontifical fusese găzduit de capitala toscană sau mai degrabă fusese mutat de la Ferrara din cauza unei epidemii, dar și prin faptul că orgolioșii Medici se arătaseră pregătiți să preia costurile întreținerii conciliului. Convocarea acestui „contra-sinod” le-a oferit celor reuniți la Basel ultimul motiv pentru a-l depune pe Eugen. Platina însă presupune că în spatele întregii acțiuni se afla ostilitatea dintre Milano, pe de o parte, și Florența și Veneția, pe de alta, și astfel acest episod de istorie ecleziastică este transferat cu totul în câmpul istoriei Italiei. Până și finalul pontificatului este după părerea lui plin de afaceri italiene, din mijlocul cărora numele papei nu prea lipsește. În acea *laudatio* care încheia biografia, lui Eugen îi era atribuită o anumită predilecție pentru războaie, ceea ce l-a și făcut poate să se gândească pur și simplu să împrăstie conciliul de la Basel cu forța armatelor Delfinului francez. Platina afirmă că papa se afla sub influența unor consilieri rău intenționați, cu certitudine și atunci, nu doar în debutul pontificatului său. Faptul că totuși i-a reușit ca prin negocieri iscusite să-l îndepărteze pe noul rege german, habsburgul Frederic al III-lea (1440-1493), din tabăra conciliului de la Basel, trebuie citit în alte lucrări de istorie și nu în *vita* lui Eugen al IV-lea, care, se pare din motive personale, nu se bucura de întreaga simpatie a istoricului pontifilor romani.

Succesorul lui Eugen, Nicolae al V-lea, se evidențiasse ca legat pontifical în serviciul Romei și contra conciliului de la Basel tocmai la curtea regală și pe lângă principii germani, misiune pentru a cărei îndeplinire a găsit și un aliat de nădejde în persoana secretarului lui Frederic, Enea Silvio Piccolomini, viitorul papă Pius al II-lea. Noua versiune a cronicii pontificale, atât în biografia lui Nicolae, cât și în cea a

lui Pius ne pune la dispoziție o consemnare cu totul nesatisfăcătoare cu privire la concordatul asupra căruia se căzuse atunci de acord. În cazul celui dintâi se spune, spre evidențierea meritelor sale deosebite, că, pe de o parte, a fost destul de dificilă scoaterea germanilor din, *nota bene*, convingerea lor greșită, pe de altă parte, legaților le-a fost cu adevărat greu să satisfacă toate solicitările germanilor. A fost o târguială în toată legea care i-a anihilat pe cei de la Basel, deoarece mai mult decât grija față de prejudiciile pe care le suferea creștinătatea au prevalat la curțile reg.elui și ale principilor avantajele ce erau așteptate de pe urma alianței cu Roma. Dar istoricul umanist nu dorea să-și obosească cititorul cu pasaje prea stufoase. De îndată ce antipapa Felix, la presiunile regelui Frederic, lua decizia de a se retrage, Nicolae, ajuns între timp papă, s-a arătat deosebit de îndurător față de fostul adversar și față de adepții acestuia. Ultimul antipapă avea să se stingă din viață în anul 1451 la Geneva, ocupând demnitatea atât de înaltă, dar totodată atât de lipsită de o semnificație concretă de cardinal-legat și vicar pontifical. La Roma însă, norocoasa stingere a schismei a fost sărbătorită cu mare pompă, printr-o procesiune cu făclii. Nimănui nu-i trecea prin minte în acel moment că de fapt tocmai se depășise ultima schismă din istoria papalității. Faptul că aceasta se stinsese printr-o farsă conciliaristă, și anume prin realegerea pontifului roman pe tronul petrin, considerat cu adevărat vacant doar după retragerea antipapei, abdicare petrecută în anul 1449 tot în cadrul sinodului de pe teritoriul Confederației elvețiene, care nu se mai întrunea la Base!, ci la Lausanne, toate acestea, prin urmare, sunt omise în istoria redactată de Platina.

Și în prezentarea acestui pontificat autorul a fost evident mai mult preocupat de transformările politice decât de cele eclesiastice, un exemplu în acest sens fiind ascensiunea spectaculoasă, după stingerea familiei Visconti, ca duce de Milano a fostului condotier Francesco Sforza (1450-1466), care fusese și în serviciul papei. Acest eveniment a fost însoțit de un cortegiu de conflicte militare pe care orașul Milano le-a purtat în special cu Napoli și cu Veneția, conflicte în care s-a amestecat în continuu și papa în calitate de intermediar al păcii. În vreme ce cu privire la aceste evenimente relatarea este de-a dreptul generoasă, în privința jubileului organizat pentru anul 1450, după încheierea păcii, nu ni se povestește de fapt decât despre tragica moarte a aproximativ două sute de oameni la confluența dintre două procesiuni ale pelerinilor pe îngustul pod de la fortăreața SantAngelo.

Una dintre urmările păcii încheiate între Roma și regatul german a fost încoronarea imperială a lui Frederic al III-lea, eveniment ce a avut

loc în anul 1452, fiind și cea din urmă încoronare imperială săvârșită la Roma. Nicolae întâmpinase cortegiul regelui german cu suspiciune și teamă, dând chiar porunci de fortificare a Cetății Eterne în anumite locuri, pe motiv că era din fire foarte temător, după cum îl scuză Platina. Se naște firesc întrebarea de ce anume s-ar fi temut un pontif roman de un rege care sosise la Roma să ridice un titlu golit de orice conținut și pentru a celebra căsătoria cu mireasa ce-i sosise din Portugalia? De fapt, Platina nu a avut practic nimic de consemnat cu privire la festivitățile de încoronare, cel mai de seamă eveniment fiind faptul că, timp de mai multe ore, proaspătul împărat a ridicat la rangul de cavaler, pe podul din dreptul cetății Sant'Angelo, prin atingerea ceremonială pe umăr cu spada, un numeros grup de tineri. A dat apoi o fugă la Napoli, îndreptându-se apoi în mare grabă spre ținuturile sale, unde stăpânirea îi era amenințată chiar în cuprinsul teritoriilor patrimoniale ale casei de Habsburg. De ce să se fi irosit prea multe vorbe cu privire la acest împărat care de abia se putea proteja pe sine, fără a mai pomeni de obligația sa de a-l proteja pe papă ?

Cu adevărat periculoasă ar fi putut deveni la Roma conspirația, cu greu înăbușită **de a atinge** cote cu adevărat alarmante. **inițiată** de cavalerul Stefano Porcaro, cel care la începutul anului 1453 încercase eliberarea orașului de apăsarea guvernării papale și reintroducerea libertăților antice. În cele din urmă a fost găsit în locul în care se ascunsese, în casa surorii sale, într-un dulap, a fost arestat și dus la Sant'Angelo, unde a și fost executat. Vestea că orașul imperial Constantinopol căzuse în mai 1453 victimă turcilor, la ceva mai mult de un an de la încoronarea imperială de la Roma, l-a supărat se pare atât de tare pe pontiful aflat de multă vreme la pat, bolnav, fiindu-i chiar fatală. De un succes mai mare decât tardiva încercare de combatere a turcilor s-a bucurat efortul de salvare a moștenirii grecești prin transplantarea acesteia în cultura latină, ceea ce de altfel îl face pe Platina să sublinieze pe drept, în concluzia sa laudativă la biografia lui Nicolae al V-lea, cu câtă generozitate fusese sprijinită în acele vremuri studierea sub diverse forme a Antichității, dar în special prin traduceri din greacă, peste tot scormonindu-se în căutare de manuscrise ce depozitau scrieri ale anticilor. Poggio este amintit în acest context, dar faptul că tot atunci au fost făcuți și cei dintâi pași ai operei, nefinalizate decât mai târziu, de constituire a Bibliotecii Vaticanului nu ar fi trebuit să fie trecut sub tăcere tocmai de

Platina, care va deveni mai târziu prefect al viitoarei biblioteci.

Însă lumea nu era condusă de muze, ci de Marte, zeul războiului. Scurtul pontificat al bătrânului papă din familia Borgia, Calixt al III-lea (1455-1458), a fost caracterizat tocmai de asemenea acțiuni militare, iar Platina este în primul rând convins de asta, deoarece despre acest papă de origine spaniolă care își începuse cariera încă în vremea compatriotului său Benedict al XIII-lea, se spune că la preluarea oficiului pontifical ar fi jurat să lupte împotriva turcilor, dușmanii lui Cristos, cu orice mijloace. Și astfel, chemările sale la cruciadă s-au răspândit pretutindeni, căutându-se alianțe chiar și în spatele turcilor, în rândurile tătarilor și ale turcmenilor. Rugăciunea a devenit parte componentă a arsenalului armelor diplomației, așa cum a fost cazul atunci când apariția unei comete a făcut loc unor prevestiri neprielnice. Procesiuni petiționare și cortegii de rugăciuni au avut atunci menirea de a abate asupra turcilor răul ce părea că amenință creștinătatea. În cele din urmă, o armată cruciată comandată de fostul guvernator al Ungariei Ioan de Hunedoara (t 1456) și aflată sub steagul lui Ioan de Capestrano (t 1456), un minorit care predicase campania creștină în calitate de legat pontifical, a obținut o frumoasă victorie la Belgrad în vara anului 1456, silindu-l pe dușman să se retragă până spre Constantinopol. Situația politico-militară nu s-a modificat esențial, deoarece succesul nu a putut fi speculat în totalitate din cauza lipsei de unitate din apusul continentului, fapt remarcat și de Platina. Astfel, papa Calixt lăsa moștenire viitorului pontif roman, împreună cu mai mult de o sută de mii de piese de aur adunate și economisite pentru războiul împotriva necredincioșilor, și rezolvarea chestiunii cruciadei.

Cu siguranță că pontiful umanist Pius al II-lea (1458-1464) s-ar fi îndeletnicit mai degrabă cu alte chestiuni, însă expunerea lui Platina în ceea ce privește pontificatul fostului secretar imperial, din nou unul foarte scurt, este construită în jurul singurei acțiuni politice de seamă din acea vreme: congresul pe care Pius l-a ținut în iarna ce a legat anul 1459 de următorul, chiar la Mantua. Congresul viza organizarea unei cruciade împotriva turcilor, nu înainte însă de a se fi instituit pacea într-o Europă măcinată de luptele dintre francezi și spanioli, dintre germani și unguri sau de războiul civil, al celor două roze, din Anglia. Cel mai pe larg sunt povestite desigur eforturile papale pentru obținerea păcii în cuprinsul Peninsulei Italice, atât de dezbinată de tot felul de dispute, *caput Europae*, cum nu fără o anumită mândrie își denumeste Platina patria, atât din punct de vedere cultural, cât și politic. Istoricul omitea să amintească faptul că în anul 1460, la Mantua, papa Pius al II-lea

interzicea prin renumita bulă *Execrabilis* apelul la autoritatea vreunui conciliu, ca instanță mai înaltă decât cea reprezentată de papă, tocmai pentru a nu-și periclita opera de instaurare a păcii și eforturile cruciate. Textul acestei bule marca sfârșitul epocii conciliariste, judecată care probabil trecea dincolo de puterea de înțelegere a contemporanilor actului, importanța sa nefiind sesizată nici de către Platina. Când în cele din urmă, după atâtea eforturi, la Ancona se puneau bazele unei armate cruciate dezamăgitor de mici, Pius murea în apropierea portului din amintita localitate, în așteptarea flotei venețiene ce urma să asigure transportul trupelor.

Dacă, pe de o parte, Platina nu a putut să scrie decât prea puțin despre politica acestui pontif umanist, pe de altă parte, personalitatea papei este amplu descrisă, deoarece aceasta trebuie să fi stârnit interes, ba chiar fascinație, chiar în rândul contemporanilor. Acestei personalități îi este acordată de trei ori mai mult spațiu în debutul și în încheierea unei biografii ce nu a putut fi însă cu totul scutită de anumite conuri de umbră aruncate asupra imaginii papei. Enea Silvio Piccolomini, originar din Siena, își datora cariera aplecării înspre artele umaniste, aflate la mare preț în acea vreme, și care îl recomandau pe viitorul papă ca pe un strălucit scriitor și orator plin de talent. Intra în atmosfera conciliului de la Basel în calitate de secretar al unui cardinal, se îndrepta apoi spre Eugen al IV-lea aflat la Florența, devenind însă mai târziu secretar al antipapei Felix (al V-lea), trecând apoi, oarecum din întâmplare, de la misiuni de factură diplomatică la munca în cancelaria imperială. O asemenea reorientare „profesională” i-a fost înlesnită umanistului de ambiție și conjunctură. Încoronarea sa ca poet de seamă făcută chiar de regele Frederic al III-lea în cadrul dietei de la Frankfurt din anul 1442 trebuie să fi fost un spectacol memorabil pentru privitorii germani care nu mai văzuseră un asemenea ceremonial adus din Italia. În calitate de consilier apropiat al regelui german, care va deveni apoi în scurtă vreme împărat, Piccolomini a contribuit decisiv la retragerea Germaniei din rândul susținătorilor conciliului de la Basel și recunoașterea obedienței romane. Rolul jucat în aceste tratative finalizate prin concordatul vienez dintre Roma și Frederic al III-lea i-a adus însă și mari beneficii personale, deschizându-i calea unei cariere în continuă ascensiune, *cursus honorum* ce a culminat, după demnități episcopale și purpura de cardinal, cu tronul petrin. Platina îi adresează papei cuvinte de laudă, scriind că acesta obișnuia să citească sau să dicteze secretarilor săi până târziu în noapte, el însuși rareori dormind mai mult de cinci sau șase ore pentru a putea acorda puțin timp nu doar altor probleme, ci și

înclinațiilor sale literare. Așa au și luat ființă acele *Comentarii* ale papei. Nici un pontif roman nu se mai gândise până atunci să redacteze o autobiografie, nici un papă nu mai privise propriile experiențe ca fiind atât de importante încât să merite să fie transmise posterității. Istoricul renescentist al pontifilor romani își încheie enumerarea virtuților papei cu o întreagă listă de lucrări ale acestuia, majoritatea scrierilor având un pronunțat caracter laic ce atingea toate domeniile științei din acea vreme, nu în ultimul rând istoria. Primele lucrări se evidențiază prin puternicul angajament față de ideile conciliariste, dar, fapt de asemenea greu de atribuit unui viitor papă, prin mii de versuri frivole cu care adusesese omagii poeziei. Platina însă nu a ținut cont de cele afirmate de papă după alegerea sa, atunci când le-a cerat romanilor să-l accepte pe Pius, iar pe Enea mai bine să-l uite. Chiar la finalul biografiei sunt rememorate câteva dintre vorbele de duh și judecățile de valoare rostite de papă, făcându-i-se lui Pius al II-lea un monument pe gustul vremurilor. Printre aceste maxime atribuite papei se găsește și cea potrivit căreia un episcop fără educație, un *indoctus episcopus*, ar fi comparabil cu un măgar. Desigur, această cugetare nu era nici nouă, nici tocmai originală, dar în epoca umanismului noțiuni precum „educație” și „erudiție” aveau totuși un sens diferit față de cel al veacurilor anterioare. Cu certitudine, în această privință părerile lui Pius și ale lui Platina coincideau în totalitate.

Ar fi fost poate mai bine ca istoricul nostru să-și încheie istoria papilor cu acest pontificat. Cele povestite cu privire la Paul al II-lea (1464-1471), din nou într-o *vita* foarte amănunțită, constituie într-o mai mică măsură istoria papei, și mai degrabă propria sa istorie, iar acea parte ce se referă la Sixtus al IV-lea (1471-1484), încheiată o dată cu anul 1475, se prezintă, cum și era de așteptat, ca o simplă juxtapunere provizorie de evenimente. Sultanul păgân al turcilor își stabilise reședința la Constantinopol, în orașul sfântului împărat Constantin, ceea ce i-a făcut pe contemporani să perceapă momentul ca pe unul de turnură în istoria continentului, cu mult înainte ca istoricii să se fi gândit la Columb și să fi privit marile descoperiri geografice drept un fapt epocal. Încă nu începuse să se discute despre o „a treia Romă” la momentul în care Platina nota, în dreptul anului 1472, prin urmare în vremea lui Sixtus al IV-lea, cum principesa bizantină Sofia (ț 1503), o descendentă a casei imperiale a Paleologilor ce-și găsiseră adăpost în Italia, primea la Roma binecuvântarea papei înainte de a lua calea Răsăritului unde urma să ia în căsătorie pe țarul Rusiei. Cea de-a doua vizită la Roma a împăratului Frederic al III-lea, la trecerea dintre anii 1468-1469, îl găsea pe Platina

întemnițat de Paul al II-lea, istoricul nefiind în stare să consemneze mai târziu decât ceea ce putuse să vadă din închisoarea de la Sant'Angelo, adică cum papa și împăratul treceau într-un baldachin în cea mai bună înțelegere pe lângă fortăreață și cum Frederic, în prima zi a noului an, în prezența răbdătorului pontif, investea potrivit tradiției noi cavaleri pe podul de la Sant'Angelo. Rămâne deschisă întrebarea dacă istoricul papilor, liber fiind, ar fi considerat ca demne de a fi relatate și alte evenimente decât nesemnificativele amănunte de mai sus cu privire la dezamăgitoare, chiar și pentru el, ședere imperială la Roma, dacă și el ar fi privit imperiul, și nu doar ceremonia consemnată, drept o rămășiță a unor timpuri trecute.

Platina nu îl putea descrie pe papa Paul decât în culori sumbre. Acesta din urmă, un nepot al lui Eugen al IV-lea, îmbrățișase cariera clericală doar pentru că îndrăgea mai mult odihna decât munca, primind din partea unchiului său purpura de cardinal la o vârstă cu adevărat foarte tânără, oricum mult prea coborâtă pentru o asemenea înaltă demnitate, situație care nu a făcut decât să-i sporească și mai mult vanitatea. Dorea să fie văzut și admirat de toată lumea. Se considera deosebit de chipeș și tare și-ar fi dorit, de aceea, după ce s-a urcat pe tronul papal, să fie numit Formosus, renunțând la această idee doar datorită proastei faime de care avea parte înaintașul său ce purtase într-adevăr acest nume, după cum din alte surse ne este cunoscut. Era celebră colecția sa de nestemate. În dreptul palatului cardinalilor de la San Marco, restaurat într-un chip foarte fastuos, obișnuia să organizeze tot felul de jocuri și întreceri ciudate și dădea cu generozitate ospete care aveau menirea de a atrage poporal de partea sa. Ura și disprețuia însă studiile umanistice, pe adepții acestora nenumindu-i altfel decât eretici. Simțindu-se defavorizat în vremea lui Pius al II-lea, pontiful umanist, tocmai din pricina lipsei cunoștințelor de latină, Paul a crezut că o dată cu alegerea sa ca papă a sosit și ceasul revanșei. Platina ne spune că una dintre primele măsuri luate de noul pontif roman a fost diminuarea numărului, desigur foarte mare, de scribi și secretari care alcătuiau colegiul cancelariei papale, măsură prin care numeroși poeți și literați, meșteri în mânuirea limbii latine, au rămas fără pâine. Pe acești umaniști oricum papa nu îi considera decât ca fiind niște paraziți inutili. Poziția de apărător al drepturilor acestor oameni de cultură a fost luată chiar de Platina, care fusese de asemenea eliberat din funcțiile sale din cadrul Curiei romane. Istoricul solicitase ca decizia papei să fie analizată pe calea legii, propunere respinsă prin trimitere la puterea supremă a papalității ; apelul pe care Platina s-a hotărât totuși să-l redacteze după

scurgerea celor douăzeci de zile în cursul cărora, potrivit uzanțelor, ar fi trebuit să-i fie oferit un răspuns petiției sale, nu a făcut decât să îl ducă în temniță sub acuzația de lezmaiestate. Nu a fost repus în libertate decât patra luni mai târziu, atunci când pentru el a putut să intervină fostul său învățăcel, cardinalul Gonzaga. Trei ani mai târziu avea să se reîntoarcă după gratii, deoarece cercul umanist din Roma din rândurile căruia făcea parte și care se reunise într-o academie fusese bănuțit nici mai mult, nici mai puțin decât că ar urmări răsturnarea papei. În vreme ce alți umaniști au reușit să se salveze prin fugă, Platina a fost arestat în timp ce lua cina în casa protectorului său după ce fusese zadarnic căutat în propria locuință. A fost dus în fața papei, iar în momentul în care a refuzat să mărturisească vina ce-i fusese atribuită, din îndărătnicie sau pur și simplu pentru că nu exista nici o conspirație, a fost supus torturilor, ceea ce cu siguranță nu pune într-o lumină prea plăcută personalitatea lui Paul. Deoarece fusese găsită o scrisoare în care visătorul Iulius Pomponius Laetus (ț 1497), fondatorul și conducătorul academiei romane - arestat la rândul său la Veneția -, îl numea pe Platina *pater sanctissimus*, viitorul prefect al bibliotecii papale a fost considerat drept cel ce plănuia să devină papă, precum Platina însuși va povesti mai târziu, nu fură o umbră de vanitate. Nu este, prin urmare, de mirare că ucenicii călăului aproape că l-au omorât prin cazne, întreg castelul răsunând de strigătele de durere ale celui torturat. Faptul că în cadrul curiei se credea cu adevărat în pericolul politic reprezentat de umanism poate fi înțeles doar dacă se ține seama de numeroasele tulburări ce fuseseră prilejuite la Roma tocmai de idealurile Antichității. Întemnițatii au fost învinuiți chiar și de conspirație cu împăratul. Cea mai periculoasă acuză ce li se aducea umaniștilor ce se lăsaseră seduși de literatura și cultura Antichității era cu siguranță cea de necredință păgână sau de erezie. Platina descrie interogatoriile la care fusese supus și care fuseseră conduse chiar de papă, încă un prilej de a-l ridiculiza pe Paul. Se pare că de această dată și cardinalului Gonzaga i-a fost greu să-l convingă pe papă de faptul că umaniștii erau de fapt inofensivi și să obțină în cele din urmă eliberarea dascălului său după mai multe luni de închisoare. Și alți cardinali au intervenit în favoarea eliberării învățatului. Platina avea să rămână sub o formă de arest la domiciliu, la Vatican, având totodată interdicția de a părăsi Roma fură vreo încuviințare specială în acest sens, până la neașteptat de timpuriu sfârșit al pontificatului lui Paul. Se înțelege, prin urmare, de ce Platina nu i-a păstrat papei o amintire prea bună, neîncredințând memoriei scrisului alte întâmplări decât cele ce fuceau în mod direct referire la

persoana sa sau pe cele ce-l puneau pe papă într-o lumină îndoielnică. Și în acest fel a și fost înregistrată imaginea lui Paul al II-lea în istorie. Exceptând incontestabilele sale succese pe scena politică a Italiei, care nu sunt menționate de Platina, Paul al II-lea ar fi fost demn de toată admirația, în ciuda vanității sale, și ca Mecena al Romei, cu toată obtuzitatea sa, ca reformator al Curiei și al statului papal și, deși dăduse anumite dovezi de ipocrizie, chiar ca paznic al credinței. Cu siguranță, Platina, ca istoric umanist, nu putea să-l elogieze pe pontiful ce se arătase atât de potrivnic spiritului renescentist, iar dacă totuși se îndură să aducă o mică laudă faptului că papa îi ținea pe toți cei aflați în preajma sa din scurt pentru ca acești *familiares* și *domestici* să nu devină o povară pentru locuitorii Romei, o face doar pentru că o asemenea afirmație avea oricum un înțeles dublu.

De altfel, Platina falsificase chiar și propria imagine, deoarece el nu se arătase a fi defel atât de viteaz și de neclintit așa cum s-ar putea desprinde din biografia paulină, nici în perioada petrecută în temniță, nici mai apoi. Scrisorile redactate de el în închisoare nu sunt altceva decât cereri de ajutor adresate printre lacrimi, pline de garanții ale propriei nevinovății, dar fură scrupule în a-i incrimina pe alții. Chiar cu prețul abandonării propriilor convingeri, epistolele erau împănate cu tot felul de lingușiri la adresa „preabunului” papă. Pentru a merita clemența papei, Platina i-a dedicat acestuia o scriere apologetică concepută sub forma unui dialog. Prin urmare, dragostea față de înțelepciune nu i-a servit umanistului drept consolare în perioada cât a zăcut după gratii, așa cum de-a lungul istoriei s-a întâmplat în cazul altor minți luminate. Abia Sixtus al IV-lea a acceptat această lucrare elogioasă, răsplătindu-l pe autor după cum se cuvenea.

Una dintre prevederile lui Paul al II-lea, valabilă până astăzi, stabilea în anul 1470 periodicitatea organizării jubileelor romane la 25 de ani, motivația reducerii termenului fiind găsită în ideea vieții scurte pe care omul o are de trăit. Astfel, Sixtus al IV-lea a putut deja sărbători un nou an jubiliar în 1475. Cu acest pontif de altfel se și încheie istoria papilor scrisă de Platina.

Cele transmise de autorul nostru cu privire la cel din urmă papă menționat de *Liber pontificalii*, mai exact, despre începuturile pontificatului acestuia, nu aduce a analiză istorică – după cum spuneam –, materialul fiind oricum insuficient. Istoricului îi este totuși necesară o oarecare distanțare în timp față de obiectul studiului său. O dată ajuns papă sub numele de Sixtus al IV-lea, fostul general al minoriților a dat uitării idealurile sfântului din Assisi, devenind modelul papilor din epoca

Renașterii, iar pontificatul său, punctul de pornire al Renașterii clasice. Faimoasa frescă vaticană a lui Melozzo da Forlì (t 1494) care transpune în imagine numirea lui Platina ca prefect al Bibliotecii Vaticanului în anul 1475 îl arată pe umanist îngenunchat în fața papei aflat pe tron, înconjurați de nepoți ai papei din familiile della Rovere și Riario. Platina amintește de altfel în biografia dedicată lui Sixtus, fără vreo nuanță critică la adresa nepotismului practicat de papă, începuturile carierelor eclesiastice sau lumești ale acestor nepoți, aflați sub oblăduirea unui unchi deosebit de preocupat de binele familiei sale. Pe istoric nu l-a deranjat ideea de a fi portretizat în mijlocul familiei pontifului, din contra, acceptând cu mândrie acest lucru, deoarece și cariera sa se găsea la apogeu. Astfel, fresca reda cu fidelitate atmosfera epocii, iar expunerile lui Platina din *vita* lui Sixtus realizau pe deplin caracterizarea acestui pontificat și a epocii ce începea o dată cu acesta.

Cele din urmă fraze ale biografiei și ale întregii cronici pontificale nu sunt altceva decât o enumerare a măsurilor edilice ale lui Sixtus al IV-lea la Roma, operă constructivă premergătoare festivităților din anul jubiliar. În acest fel este definită o altă trăsătură esențială a fazei mature a Renașterii, pe cale de a se naște. La momentul în care Platina își încheia lucrarea, faimoasa *Capelă Sixtină* din palatul de la Vatican încă nu era finalizată. Faptul că numele lui Sixtus al IV-lea putea fi pus în legătură și cu alte evenimente, nu doar cu inițiative arhitectonice și cu acte de nepotism, parțial redată chiar de către Platina în paginile ce trasează conturul debutului pontificatului sixtinian, poate fi trecut cu vederea, deoarece ele nu atrag cu sine modificări ale tabloului papei și al epocii sale.

încheiere

Rămâne în continuare o enigmă de ce ultimul istoriograf medieval al pontifilor romani nu și-a dus mai departe opera și dincolo de anul 1475. Acest moment nu constituie un punct de turnură în istorie, deși în acel an Roma sărbătorea jubileul alături de mulțimea de pelerini ce dădeau năvală în Cetatea Eternă. Cu certitudine Platina nu era conștient de paralela care ar fi putut să îi atragă atenția unui cunoscător atât al vechiului *Liber pontificalii*, cât și a propriei sale cronici papale, în special în ultimele pasaje ale acesteia, prin urmare între biografiile lui Silvestru I și Sixtus al IV-lea, între catalogul construcțiilor monumentale edificate de pontiful renașcentist și bilanțul plin de mândrie al bogatelor donații făcute în beneficiul Bisericii romane la scurtă vreme după „schimbarea” datorată lui Constantin cel Mare, descriere ce pare să fi avut un mare efect chiar și asupra lui Platina. Este vorba deopotrivă de istoria Romei și a splendorii sale, povestită de un istoric al pontifilor romani. Dar altminteri, există și tentația privirii retrospective în istorie, fapt ce promite unele observații interesante.

Istoriografia pontificală din Evul Mediu nu este, după cum bine se știe, o construcție unitară, prezentând portrete ale episcopilor Romei, în ciuda încorsetării în formule și șabloane, potrivit gusturilor fiecărui biograf și ale epocii în care acesta scrisese. De aceea, formularea unei concluzii este condiționată de o serie de factori restrictivi. Evident, o pondere deosebită o are, din perspectiva istoricului, ierarhul în dimensiunea sa politică, un interes mult diminuat fiind manifestat față de pietatea personală a papilor, în măsura în care omul medieval vedea în asta cu adevărat o chestiune personală. Continuatorii lui *Liber pontificalii* nu se diferențiază în modul în care își concep expunerea mai deloc de autorii anonimi ai vechii cronici papale, rezultând astfel un tablou unitar al papalității medievale și al istoriei acesteia.

Platina a fost singurul istoric al papalității din Roma renașcentistă. Comparabilă cu lucrarea bibliotecarului de la Vatican este opera *Cronica pontificum Romanorum*, întocmită de Thomas Ebendorfer de Haselbach († 1464), istoric și teolog care predă la Universitatea din Viena. Această

cronică izvorâse dintr-un tratat despre toate schismele din istoria papalității și a cuprins doar perioada de până la Pius al II-lea. Compendiul profesorului vienez se bazează în mare măsură pe *Liber pontificalii* și pe continuările acesteia, însă nu se sfiește să-i critice aspru pe papii din vremea Marii Schisme occidentale. În ciuda unei evidente poziții conservatoare a autorului, lucrarea exprimă, în special în părțile ei mai recente, anumite principii pro-conciliatoriste, ba chiar unele de-a dreptul reformiste. Astfel își ia istoriografia rămas-bun de la Evul Mediu, deopotrivă critică și plină de speranță. Informații cu referire la pontificatele din perioada de trecere de la Evul Mediu la epoca modernă pot fi extrase doar din jurnalele funcționarilor curiali. Avem la îndemână exemplul însemnărilor care-l privesc pe debilul papă Inocențiu al VIII-lea (1484-1492), precum și pe pontiful cu faimă proastă Alexandru al VI-lea (1492-1503), ambele cuprinse în jurnalul alsacianului Johann Burckhard de Strassburg (t 1506), maestrul de ceremonii al curții papale. Acest jurnal este, precum bine se știe, un izvor istoric tendențios, foarte asemănător cu o *chronique scandaleuse*. Toate aceste însemnări nu au condus însă la o continuare a lui *Liber pontificalis*, lucru de înțeles, dar deloc regretabil, chiar dacă săgețile critice îndreptate împotriva papalității pot fi privite ca fiind justificate. Cronistica papală din ambianța curială se va cufunda în curând tot mai mult în istoriografia confesională a epocii Reformei și Contrareformei, dobândind prin aceasta un aspect cu totul diferit.

Dar la acea dată istoria papilor scrisă de Platina își ocupase de mult locul în Biblioteca Vaticanului alături de *Liberpontificalis*. Noțiunea de „Ev Mediu” fusese definită de precursorul lui Platina în funcția de prefect al bibliotecii papale, bibliofilul umanist Gianandrea Bussi (t 1475), episcop de Aleria, care o folosisese pentru prima oară în anul 1469 pentru vremurile de dinaintea pontifului umanist Pius al II-lea. Și istoria medievală a papalității oglindită de istoriografia Curiei romane poate fi prin urmare considerată drept încheiată, din motive întemeiate, în jurul acestei date.

Imboldul scrierii acestei cărți a fost dat de munca de editare a unei cronici papale din Evul Mediu târziu. Ideea a fost transpusă și s-a maturizat în forma unui curs special ținut în semestrul de vară al anului 1972 la Universitatea din Saarbrücken, fiind mai apoi prezentată studenților de la Tübingen în anul universitar 1980-1981, împreună cu un grup de texte ilustrative. Cititorul va sesiza poate întretăierea în

paginile cărții a mai multor impulsuri care au rezultat din aceste inițiative didactice. Pentru completarea celor deja propuse se face trimitere, în concordanță cu practicile academice, la o listă bibliografică, care, desigur, este departe de a-și propune să reunească toate lucrările ce au tratat istoria papalității și a istoriografiei pontificale.

Autorul ar dori totodată să adauge un cuvânt de mulțumire față de cei ce i-au venit în ajutor, asistenți și studenți, celor ce i-au audiat conferințele susținute pe această temă și de asemenea cititorilor săi.

Catalogul papilor

Silvestru I

Liberius (diacon roman)

(31 ian.) - 335 (31 dec.) (18 ian.) - 336 (7 oct.) (6 nov.) - 352 (12 apr.) (17 mai) - 366 (24 sept.) - 358 (19 iul.) (1 oct.) - 384 (11 dec.) (1 oct.) - 367 (16 nov.) (dec.) - 399 (26 nov.) (27 nov.) - 401 (19 dec.) (21 dec.) - 417 (12 mart.) (19 mart.) - 418 (26 dec.) (27 dec.) - 419 (3 apr.)

(29 dec.) - 422 (4 sept.) (10 sept.) - 432 (27 iun.) (31 iul.) - 440 (19 aug.) (29 sept.) - 461 (10 nov.) (19 nov.) - 468 (29 feb.) (3 mart.) - 483 (10 mart.) (13 mart.) - 492 (25 feb.) (1 mart.) - 496 (19 nov.) (24 nov.) - 498 (17 nov.) (22 nov.) - 514 (19 iul.) (22 nov.) - 506 (20 iul.) - 523 (6 aug.) (13 aug.) - 526 (18 mai) (12 iul.) - 530 (20 sept.) (22 sept.) - 532 (17 oct.) (sept.) -

Marcus
Iulius I

Felix al II-lea (arhidiacon roman, t 365 în Porto) Damasus I (diacon roman)

Ursinus (diacon roman, t după 384)

Siricius (diacon roman)

Anastasius I

Inocențiu I (din Albano)

Zosimus (grec)

Eulalius (arhidiacon roman, t 423 ca episc. de Nepi)

Bonifaciu I (preot roman)

Celestin I

Sixtus al III-lea (preot roman)

Leon I Magnus (din Tuscia, diacon roman) Hilarus (din Sardinia, arhidiacon roman) Simplicius (din Tivoli)

Felix al III-lea (diacon roman)

Gelasius I (din Africa, diacon roman)

Anastasius al II-lea (diacon roman)

Symmachus (din Sardinia, diacon roman) Laurentius (arhipresbiter

roman t ?) Hormisdas (din Frosinone, diacon roman) Ioan I (din Tuscia)

Felix al IV-lea (din Sabina, diacon

roman) Bonifaciu al II-lea (got, arhidiacon roman) Dioscur (din

Alexandria, diacon roman) Ioan al II-lea (Mercurius, preot roman) Agapit I

(arhidiacon roman)

Silverius (subdiacon roman, t 537 la Ponza) Vigilus (diacon roman)

Pelagius I (apocrisiar)

561 (17 iul.) - 574 (13 iul.)
575 (3 iun.) - 579 (30 iul.)
579 (26 nov.) - 590 (7 feb.)
590 (3 sept.) - 604 (11
mart.) 604 (13 sept.) - 606
(22 feb.)
607(19 feb.) - 607 (12
nov.)
608(15 sept) - 615 (25
aug.) 615 (19 oct.) - 618 (8
nov.) 619 (23 dec.) - 625
(25 oct.) 625 (27 oct.) -
638 (12 oct.) 640 (28 mai)
- 640 (2 aug.) 640 (24
dec.) - 642 (12 oct.) 642
(24 nov.) - 649 (15mai)
649 (iul.) - 653 (17 iun.)

654 (10 aug.) - 657 (2 iun.)
657 (30 iul.) - 672 '(27
ian.) 672 (11apr.) - 676
(17iun.) 676 (2 nov) - 678
(11 apr.) 678 (27 iun.) -
681 (10 ian.) 682 (17 aug.)
- 683 (3 iul.)
684 (26 iun.) - 685 (8
mai)
685 (23 iul.) - 686 (2
aug.)
686 (21 oct.) - 687 (21
sept.)
687(22 sept.) - 687 (oct.)
687 (22 sept.) - 687 (dec.)
687 (15 dec.) - 701 (8
sept.) 701 (30 oct.) - 705
(11 ian.) 705 (1 mart.) -
707 (18 oct.) 708 (15 ian.)
- 708 (4 feb.) 708 (25
mart.) - 715 (9 apr.) 715
(19 mai) - 731 (11 feb.)
731 (18 mart.) - 741 (28
nov.) 741 (3 dec.) - 752

Ioan al III-lea
Benedict I
Pelagius al II-lea (got)
Grigore I Magnus (cel Mare) (diacon
roman) Sabinian (din Tuscia, diacon
roman) Bonifaciu al III-lea (diacon
roman)
Bonifaciu al IV-lea (din Marsi, diacon
roman) Deusdedit (preot roman)
Bonifaciu al V-lea (din Napoli)
Honorius I (din Campania) Severinus
Ioan al IV-lea (din Dalmația, arhidiacon
roman) Teodor I (din Ierusalim)
Martin I (din Todi, diacon roman, f 655
în Cherson)
Eugeniu I
Vitalian (din Segni)
Adeodat (monah roman)
Donus
Agatho (din Sicilia)
Leon al II-lea (din Sicilia)
Benedict al II-lea (preot roman)
Ioan al V-lea (din Siria, diacon roman)
Konon (preot roman)
Teodor (preot roman, t ?)
Pascal (arhidiacon roman, t 692)
Sergiu I (din Palermo, preot roman)
Ioan al VI-lea (grec)
Ioan al VII-lea (grec)
Sisinnius (din Siria)
Constantin I (din Siria)
Grigore al II-lea (diacon roman)
Grigore al III-lea (din Siria, preot
roman)
Zaharia (grec, diacon roman)
Ștefan (al II-lea) (preot roman) Ștefan
al II-lea (diacon roman) Paul I (diacon
roman)
Constantin al II-lea (din Nepi, t ?)
Filip (monah roman, t ?)
Ștefan al III-lea (din Sicilia, preot

roman) Adrian I (diacon roman)

Leon al III-lea (preot roman)

816 (22 iun.) - 817 (24 ian.)
 817 (25 ian.) - 824 (11 feb.) 824 (3 iun.) - 827 (27 aug.) 827 (aug.) - 827 (sept.)
 827 (sfârșitul) - 844 (25 ian.) 844 (ian.) - 844 (ian.)
 844 (ian.) - 847 (27 ian.)
 847 (10 apr.) - 855 (17 iul.) 855 (aug.) - 855 (26 sept.) 855 (29 sept.) - 858 (17 apr.) 858 (24 apr.) - 867 (13 nov.) 867 (14 dec.) - 872 (dec.) 872 (14 dec.) - 882 (15 dec.) 882 (16 dec.) - 884 (15 mai)
 884 (**17** mai) - 885 (sept.)
 885 (sept.) - 891 (14 sept.) 891 (6 oct.) - 896 (4 apr.) 896 (11 apr.) - 896 (26 apr.)
 896(mai) - 897 (aug.)
 897 (aug.) - 897 (nov.)
 897 (dec.) - 898 (ian.)
 898(ian.) - 900 (26 mart.)
 900 (mai) - 903 (iul.)
 903 (iul.) - 903 (sept.)
 903 (sept.) - 904 (ian.)
 904 (29 ian.) - 911 (sept.) 911 (sept.) - 913 (oct.)
 913 (nov.) - 914 (mart.)
 914 (apr.) - 928 (iun.)
 928 (apr.) - 929 (ian.)
 929(ian.) - 931 (mart.)
 931 (mart.) - 936 (ian.)

Ștefan al IV-lea (diacon roman)
 Pascal I (abate roman)
 Eugen al II-lea (arhiprezbiter roman)
 Valentin (arhidiacon roman) Grigore al IV-lea (preot roman) Ioan (diacon roman, t ?) Sergiu al II-lea (preot roman) Leon al IV-lea (preot roman) Anastasius (preot roman, t 879 ca bibliotecar) Benedict al III-lea (preot roman)
 Nicolae I (diacon roman)
 Adrian al II-lea (preot roman) Ioan al VIII-lea (arhidiacon roman)
 Marinus I (din Galese, episc. de Cere, arhipresbiter roman)
 Adrian al III-lea
 Ștefan al V-lea (preot roman) Formosus (episc. de Porto) Bonifaciu al VI-lea (preot roman) Ștefan al VI-lea (episc. de Anagni) Romanus (preot roman)
 Teodor al II-lea
 Ioan al IX-lea (abate de Tivoli)
 Benedict al IV-lea
 Leon al V-lea (preot în Ardea, t 903 în temniță) Cristofor (preot roman, t ? în mănăstire ?) Sergiu al III-lea (episc. de Cere)
 Anastasius al III-lea
 Lando (din provincia Sabina)
 Ioan al X-lea (episc. de Ravenna, t 929 în temniță) Leon al VI-lea (preot roman) Ștefan al VII-lea (preot roman) Ioan al XI-lea (preot roman) Leon al VII-lea (preot roman) Ștefan al VIII-lea (preot roman) Marinus al II-lea
 Agapit al II-lea
 Ioan al XII-lea (Octavianus, „Princeps” roman) Leon al VIII-lea (protoscrinier) Benedict al V-lea (numit „Grammaticus”, diacon roman, t 965 în Hamburg)

Ioan al XIII-lea (episc. de Narni)

- 973 (19 ian.) -
974 (iun.)
- 974 (iun.) - 985
(iul.)
- 974 (oct.) - 983 (10
sept.)
- 974 (sept.) - 984
(apr.)
- 985 (10 iul.) - 986
(10 iul.)
- 999 (9 apr.) - 1003 (12
mai)
- 1003 (16 mai) - 1003
(6 nov.)
- 1003 (15 dec.) - 1009
(iun.)
- 1009 (31 iul.) - 1012
(12 mai)
- 1012 (21 mai) - 1024
(9 apr.)
- 1012 (mai) - 1012 (dec.)
- 1024 (apr.) - 1032 (20
oct.)
- 1032 (oct.) - 1045(1
mai)
- 1045(21 ian.) - 1045
(mart.)
- 1045(1 mai) - 1046 (20
dec.)
- 1046 (24 dec.) - 1047
(9 oct.)
- 1047 (17 iul.) - 1048
(9 aug.)
- 1049 (21 feb.) - 1054
(10 apr.)
- Benedict al VI-lea (diacon roman, f 974
în temniță)
- Bonifaciu al VII-lea (Franco Ferracci,
diacon roman)
- Benedict al VII-lea (episc. de Sutri)
- Ioan al XIV-lea (Petrus, episc. de Pavia,
cancelar imperial, t 984 în temniță)
- Ioan al XV-lea (preot roman)
- Grigore al V-lea (Bran de Kärnten,
capelan regal)
- Ioan al XVI-lea Philagathos (din
Calabria, abate de Nonantola, episc. de
Piacenza, t 1001 în temniță)
- Silvestra al II-lea (Gerbert d'Aurillac,
episc. de Ravenna)
- Ioan al XVII-lea (Sicco)
- Ioan al XVII-lea Fasanus (preot roman)
- Sergiu al IV-lea (Petrus Os Porci, episc.
de Albano)
- Benedict al VIII-lea (Teofilact de
^sculum) Grigore (al VI-lea) (t după
1013)
- Ioan al XIX-lea (Romanus de ^sculum,
consul roman)
- Benedict al IX-lea (Teofilact de
Tusculum, t 1056 în Grottaferrata)
- Silvestru al III-lea (Ioan, episc. de
Sabina, t 1063 ca episc. de Sabina)
- Grigore al VI-lea (Ioan Gratianus,
arhipresbiter roman, t 1047 în Köln)
- Clement al II-lea (Suidger, episc. de
Bamberg)
- Damasus al II-lea (Poppo,
episc. de Brixen)
- Leon al IX-lea (Brun
de Dagsburg-Egisheim, episc. de Toul)
- Victor al II-lea (Gebhard de
Hirschberg, episc. de Eichstätt)
- Ștefan al IX-lea (Friedrich de
Lothringen, abate de Monte Cassino)
- Benedict al X-lea (Ioan Mincio, episc.
de Velletri, t după 1073)
- Nicolae al II-lea (Gerhard, episc. de
Florența)
- Alexandru al II-lea (Anselm de
Baggio, episc. de Lucea)

Honorius (al II-lea) (Cadalus, episc. de Parma, t 1072 în Parma)

1073 (22 apr.) - 1085 (25 mai)

1080 (25 iun.) - 1100 (8 sept.)

1086 (24 mai) - 1087 (16 sept.)

1088 (12 mart.) - 1099 (29 iul.)

1099 (12 aug.) - 1118 (21 ian.)

1100 (sept.) - 1101 (ian.)

1102 (febr.) - 1102

1105 (18 nov.) - 1111 (apr.)

1118 (24 ian.) - 1121 (29 ian.)

1118 (8 mart.) - 1121 (apr.)

1119 (2 febr.) - 1124 (13 dec.)

1138 (mart.) - 1138 (29 mai)

1143 (26 sept.) - 1144 (8 mart.)

1144 (12 mart.) - 1145 (15 febr.)

1145 (15 febr.) - 1153 (8 iul.)

1153 (12 iul.) - 1154 (3 dec.)

1154 (4 dec.) - 1159 (1 sept.)

Grigore al VII-lea (Hildebrand din Soana, arhidiacon roman)

Clement (al III-lea) (Wibert, episc. de Ravenna) Victor al III-lea (Daufer-Desiderius de Benevent, abate de Monte Cassino)

Urban al II-lea (Odo de Langery, card. episc. de Ostia)

Pascal al II-lea (Rainer din Bieda, card.) Teoderic (card. episc. de Albano, t 1102 în mănăstire La Cava)

Albert (card. episc. de Silva Candida, t ? în mănăstire în Aversa)

Silvestru al IV-lea (Maginulf, arhipresbiter roman, t ? în Ancona)

Gelasius al II-lea (Ioan Coniulo din Gaeta, card. cancelar)

Grigore (al VIII-lea) (Mauritius Burdinus, episc. de Braga, t după 1137 în mănăstirea La Cava) Calixt al II-lea (Guido de Burgund, episc. de Vienne)

Celestin (al II-lea) (Teobald Buccapecus, card., t 1126 ? card.)

Honorius al II-lea (Lamberto di Fiagnano, card. episc. de Ostia)

Inocențiu al II-lea (Gregorio Papareschi, card.) Anaclet al II-lea (Pietro Pierleoni, card.)

Victor (al IV-lea) (Gregorio Conti, card.) Celestin al II-lea (Guido di Castello, card. episc. de Tivoli)

Lucius al II-lea (Gerardo Caccianimici, card. cancelar)

Eugeniu al III-lea (Bernardo Paganello din Pisa, abate cistercian în Roma)

Anastasius al IV-lea (Corrado din Suburra, card. episc. de Sabina)

Adrian al IV-lea (Nicholas Breakspeare, card. episc. de Albano)

Alexandru al III-lea (Orlando Bandinelli din Siena, card. cancelar)

Victor (al IV-lea) (Ottaviano Monticelli, card.) Pascal (al III-lea)
(Guido de Crema, card.)

1168 (sept.) - 1178 (29 aug.)	Calixt (al III-lea) (Ioan, abate de Strumi, card. episc. de Albano, t ? ca guvernator de Benevent) Inocențiu (al III-lea) (Lando de Sezze, card., t ? în mănăstirea La Cava)
1179 (29 sept.) - 1180 (ian.)	
1181 (1 sept.) - 1185 (25 nov.)	Lucius al III-lea (Ubaldo Allucingoli din Lucea, card. episc. de Ostia)
1185 (25 nov.) - 1187 (20 oct.)	Urban al III-lea (Umberto Crivelli, episc. de Milano)
1187 (21 oct.) - 1187 (17 dec.)	Grigore al VIII-lea (Alberto de Morra din Benevent, card. cancelar)
1187 (19 dec.) - 1191 (20 mart.)	Clement al III-lea (Paolo Scolari, card. episc. de Palestrina)
1191 (30 mart.) - 1198 (8 ian.)	Celestin al III-lea (Giacinto Bobo-Orsini, card.) Inocențiu al III-lea (Lotario di Segni, card.) Honorius al III-lea (Cencio Savelli, card. <i>camerarius</i>)
1198 (8 ian.) - 1216 (16 iul.)	Grigore al IX-lea (Ugolino de Segni, card. episc. de Ostia)
1216 (18 iul.) - 1227 (18 mart.)	Celestin al IV-lea (Galfredo Castiglione din Milano, card. episc. de Sabina)
1227 (19 mart.) - 1241 (22 aug.)	Inocențiu al IV-lea (Sinibaldo Fieschi din Genova, card.)
1241 (25 oct.) - 1241 (10 nov.)	Alexandru al IV-lea (Rinaldo di Segni, card. episc. de Ostia)
1243 (25 iun.) - 1254 (7 dec.)	Urban al IV-lea (Jacques Pantaleon din Troyes, patriarh titular de Ierusalim)
1254 (12 dec.) - 1261 (25 mai)	Clement al IV-lea (Guy Foulques din St-Gilles, episc. de Narbonne, card. episc. de Sabina) Grigore al X-lea (Tedaldo Visconti din Piacenza, arhidiacon de Liege)
1261 (29 aug.) - 1264 (2 oct.)	Inocențiu al V-lea (Pierre de Tarantaise, din Champagne, OP, episc. de Lyon, card. episc. de Ostia)
1265 (5 febr.) - 1268 (29 nov.)	Adrian al V-lea (Ottobuono Fieschi din Genova, card.)
1271 (1 sept.) - 1276 (10 ian.)	Ioari al XXI-lea (Petrus Iuliani, numit „Hispanus”, din Lisabona, card. episc. de Tusculum) Nicolae al III-lea (Giovanni Gaetano Orsini, card.)
	Martin al IV-lea (Simon de Brie, card.)

Honorius al IV-lea (Giacomo Savelli, card.) Nicolae al IV-lea (Girolamo Maschi din Ascoli, general al OM, card. episc. de Palestrina)

1294 (5 iul.) - 1294 (13 dec.)

1294 (24 dec.) - 1303 (11 oct.)

1303 (22 oct.) - 1304 (7 iul.)

1305 (5 iun.) - 1314 (20 apr.)

1316 (7 aug.) - 1334 (4 dec.)

1328 (12 mai) - 1330 (25 aug.)

1334 (20 dec.) - 1342 (25 apr.)

1342 (7 mai) - 1352 (6 dec.)

1352 (18 dec.) - 1362 (12 sept.)

1362 (28 sept.) - 1370 (19 dec.)

1370 (30 dec.) - 1378 (27 mart.)

1378 (8 apr.) - 1389 (15 oct.)

1378 (20 sept.) - 1394 (16 sept.)

1398 (2 nov.) - 1404 (1 oct.)

1394 (28 sept.) - 1423 (23 mai)

Celestin al V-lea (Pietro din Limosano, eremit la Morrone, t 1296 în Fumone, în detenție)

Bonifaciu al VIII-lea (Benedetto Caetani din Anagni, card.)

Benedict al XI-lea (Niccolo Boccasini din "Treviso, general al OP, card. episc. de Ostia și Velletri) Clement al V-lea (Bertrand de Got, episc. de Bordeaux)

Ioan al XXII-lea (Jacques Dueze din Cahors, episc. de Avignon, card. episc. de Porto) Nicolae (al V-lea) (Pietro

Rainalducci din Corvara, OM, t 1333 în Avignon, în detenție) Benedict al XII-lea

(Jacques Fournier din Languedoc, O Cist., episc. de Mirepoix, card.)

Clement al VI-lea (Pierre Roger de Beaufort, OSB, card.)

Inocențiu al VI-lea (Etienne Aubert din Limousin, card.)

Urban al V-lea (Guillaume Grimoard, abate de St-Victor în Marsilia)

Grigore al XI-lea (Pierre Roger de Beaufort, card.)

Urban **al** VI-lea (Bartolomeo Prignano din Napoli, cancelar al curiei și episc. de Bari)

Clement (al VII-lea) (Robert, conte de Geneva, card.)

Bonifaciu al IX-lea (Pietro Tomacelli din Napoli, card.)

Benedict (al XIII-lea) (Pedro de Luña din Aragon, card.)

Inocențiu al VII-lea (Cosimo dei Migliorati din Sulmona, card.)

Grigore al XII-lea (Angelo Correrio din Veneția, card., t 1417 în calitate de card. episc. de Tusculum)

Alexandru al V-lea (Petros Philargis din Creta, OM, episc. de Milano, card.)

Ioan (**al** XXIII-lea) (Baldassare Cossa

din Napoli, card., t 1419 în calitate de card. episc. de Tusculum)

Martin al V-lea (Odo Colonna, card.)

Clement (**al** VIII-lea) (Gil Sánchez Moñoz Doncel, prepozit capitular de Valencia, † 1447 ca episc. de Mallorca)

1425 (12 nov.) - 1430	Benedict (al XIV-lea) (Bernard Garnier, curator al sacristiei în Rodez, t ?)
1430 _ 1433	Benedict (al XV-lea) (Jean Carrier, card., t ? în temniță la Foix)
1431 (3 mart.) - 1447 (23 febr.)	Eugeniu al IV-lea (Gabriele Condulmer din Veneția, card.)
1439 (5 nov.) - 1449 (7 apr.)	Felix (al V-lea) (Amadeus al VIII-lea, conte și duce de Savoya, eremit la Ripaille, t 1451 în calitatea de card. episc. de Sabina și episc. de Geneva)
1447 (6 mart.) - 1455 (24 mart.)	Nicolae al V-lea (Tommaso Parentucelli din Sarzana, episc. de Bologna, card.)
1455 (8 apr.) - 1458 (6 aug.)	Calixt al III-lea (Alonso de Borja, episc. de Valencia, card.)
1458 (19 aug.) - 1464 (15 aug.)	Pius al II-lea (Enea Silvio dei Piccolomini, episc. de Siena, card.)
1464 (30 aug.) - 1471 (26 iul.)	Paul al II-lea (Pietro Barbo din Veneția, card.) Sixtus al IV-lea (Francesco della Rovere din Celle, lângă Savona, general al OM, card.) Inocențiu al VIII-lea (Giovanni Battista Cibo din Genova, card. și episc. de Molfetta)
VI-lea (Rodrigo de Borja din Porto, card. vicecancelar)	Alexandru al Jâtiva, lângă Valencia, card. episc. de

Lista abrevierilor

	Archivum Historiae Pontificiae
	Deutsches Archiv für Erforschung des Mittelalters
	English Historical Review
AHP DA	Geschichte in Wissenschaft und Unterricht
EHR GWU	Historisches Jahrbuch der Görres-Gesellschaft
HJb hrsg.,	herausgegeben, Herausgeber (editat, editor) Historische
Hrsg. HZ	Zeitschrift
Jg- MGH	Jahrgang (an de apariție)
MIOG	Monumenta Germaniae Historica
OCist. OM	Mitteilungen des Instituts für österreichische
OP OSB	Geschichtsforschung Ordo Cisterciensium
QFIAB RQ	Ordo fratrum minorum
	Ordo praedicatorum
	Ordo sancti Benedicti
	Quellen und Forschungen aus italienischen Archiven und
	Bibliotheken Römische Quartalschrift für christliche
	Altertumskunde und Kirchengeschichte
ZKG	Zeitschrift für Kirchengeschichte
ZRG	Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte

Bibliografie

Izvoare

- Andrieu, Michel, *Le Pontifical Romain au Moyen-âge*, 4 vol. (Studi e testi 86-88 și 99), Vatican, 1938-1941.
- Baluze, Etienne/Mollat, Guillaume, *VitaepaparamAvenionensium*, 4 vol., Paris, 1914-19222.
- Bonizo von Sutri, *Liber de vita Christiana* (ed. E. Perels, *Texte zur Geschichte des römischen und kanonischen Rechts im Mittelalter* /), Berlin, 1930.
- Brackmann, Albert/Jakobs, Hermann, *Regesta pontificum Romanorum, Germania pontificia*, 4 vol., Berlin-Göttingen, 1910-1978.
- Chibnall, Marjorie, *Joannis Saresberiensis Historia Pontificalis*, London, 1956.
- Duchesne, Louis, *Le Liber pontificalis. Texte, introduction et commentaire*, 3 vol., Paris, 1886, 1892 și 1957.
- Foerster, Hans, *Liber Diurnus Romanorum Pontificum*, Bem, 1958.

- Jaffe, Philipp, *Regesta pontificum Romanorum ad a.p. Chr. n. MCXCVIJ1, editionem secundam correctam et auspiciis G. Wattenbach curaverunt S. Loewenfeld, F. Kaltenbrunner, P Ewald*, 2 vol., Leipzig, 1881-1888.
- Kehr, Paul Fridolin/Holtzmann, Walther, Girgensohn, Dieter, *Regesta pontificum Romanorum, Italia pontificia*, 10 vol., Berlin-Zürich, 1906-1975.
- March, José Marie, *Liber pontificalis prout extat in codice manuscripto Dertusensi*, Barcelona, 1925.
- Mirbt, Carl/Aland, Kurt, *Quellen zur Geschichte des Papsttums und des römischen Katholizismus*, Tübingen, 1967⁶.
- Mommsen, Theodor, *Libri pontificalis pars prior* (MGH, Gesta **pontificum Romanorum**, vol. 1), Berlin, 1898.
- Munz, Peter/Ellis, G.M., *Boso's Life of Alexander III*, Oxford, 1973.
- Muratori, Lodovico Antonio, *Vitae Romanorum pontificum (Rerum Italicarum Scriptores 3)*, Milano, 1733-1734.
- Pagnotti, F., „Nicolo da Calvi e la sua Vita d'Innocenzo **IV** papa con una breve introduzione sulla storiografia pontificia nei secoli XIII e XIV", in *Archivio della R. Societa Romana di Storia Patria* 21, (1898), pp. 7-120.
- Platina, Bartolomeo, *Liber de vita Christi ac omnium pontificum* (ed. G. Gaida, *Rerum Italicarum Scriptores III/1*), Città di Castello, 1913.
- Potthast, August, *Regesta pontificum Romanorum inde ab a. post Christum natum MCXCVIII ad a. MCCCIV*, 2 vol., Berlin, 1874-1875.
- Prerovsky, Ulderico, *Liber pontificalis nella recensione di Pietro Guglielmo e del cardinalo Pandolfo, glossato da Pietro Bohier, vescovo di Orvieto*, 3 vol. (Studia Gratiana 21-23), Roma, 1978.
- Santifaller, Leo, *Liber Diurnus. Studien und Forschungen*, hrsg. v. Harald Zimmermann, Stuttgart, 1976.
- Schimmelpfennig, Bernhard, *Die Zeremonienbücher der römischen Kurie im Mittelalter*, Tübingen, 1973.
- Tholomeus von Lucca, *Historia ecclesiastica nova* (ed. L.A. Muratori, *Rerum Italicarum Scriptores XI*, Mailand 1727, Coll. 743-1242).
- Watterich, Johann Matthias, *Pontificum Romanorum, quia fuerunt inde ab exeunt spaculo IX. usque ad finem saeculi XIII, vitae ab aequalibus conscriptae*, 2 vol., Leipzig, 1862.
- Zimmermann, Harald, „Thomas Ebendorfers Schismentraktat“, in *Archiv für österreichische Geschichte*, 120 (1954), pp. 45-147.
- *Papstregesten 911-1024* (Böhmer, *Regesta Imperii*, II 5), Wien-Koln-Graz, 1969.

Istoriografie

- Arnaldi, Girolamo, „Come nacque la attribuzione ad Anastasio del Liber pontificalis“, în *Bollettino dell'Istituto storico italiano*, 75 (1963), pp. 321-343.
- Berschlin, Walter, „Der Liber pontificalis“, în *Liber ad magistrum*, Festgabe Herrn Universitätsprofessor Dr. Johannes Spörl zu seinem 60. Geburtstag dargebracht von seinen Schülern, München, 1964, pp. 33-39.
- *Bonizo von Sutri. Leben und Werk*, Berlin-New York, 1972.
- Bertolini, Ottorino, „Il Liber pontificalis“, în *La storiografia altomedievale* (Settimane di studio del Centro italiano di studi sull'alto medioevo 17, Spoleto, 1970), pp. 387-455.
- Billanovich, Giuseppe, „Gli umanisti e le cronache medioevali“, în *Italia medioevale e umanistica*, Padua, 1958, pp. 103-137.
- Brackmann, Albert, „Der Liber pontificalis“, în A. Brackmann *Gesammelte Aufsätze*, Darmstadt, 1967², pp. 382-396.
- Brincken, Anna Dorothee v. den, *Studien zur lateinischen Weltchronistik bis in das Zeitalter Ottos von Freising*, Düsseldorf, 1957.
- Buchner, Max, „Zur Überlieferungsgeschichte des Liber pontificalis und zu seiner Verbreitung in Frankreich im 9. Jahrhundert“, în RQ, 34 (1926), pp. 141-165.
- Capodimonte, Carlo da, „Poggio Bracciolini, autore delle anonime Vitae quorundam pontificum“, în *Rivista di storia della chiesa in Italia*, 14 (1960), pp. 27-47.
- Caspar, Erich, *Die ältesten römischen Bischofslisten*, Berlin, 1926.
- Devos, Paul, „Anastase le Bibliothécaire“, în *Byzantium*, 32 (1962), pp. 97-116.
- Engels, Odilo, „Papst Gelasius II. als Hagiograph“, în QFIAB, 35 (1955), pp. 1-45.
- „Kardinal Boso als Geschichtsschreiber“, în *Konzil und Papst. Historische Beiträge zur Frage der höchsten Gewalt in der Kirche*, Festgabe für Hermann Tüchle, München, 1975, pp. 147-168.
- Fuhrmann, Horst, „Zur Benutzung des Registers Gregors VII. durch Paul von Bernried“, în *Studi Gregoriani*, 5 (1956), pp. 299-312.
- Geertmann, Herman, *More veterum. II Liber pontificalis e gli edifici ecclesiastici di Roma nella tarda antichità e nell'alto medioevo*, Groningen, 1975.
- Geisthardt, Fritz, *Der Kämmerer Boso*, Berlin, 1936.
- Glasschröder, Franz Xaver, „Zur Quellenkunde der Papstgeschichte des 14. Jahrhunderts“, în HJb., 11 (1890), pp. 240-266.
- Grundmann, Herbert, *Geschichtsschreibung im Mittelalter, Gattungen-Epochen-Eigenart*, Göttingen, 1978³.
- Harnack, Adolf von, „Über die Ordinationen im Papstbuch“, în

Sitzungsberichte der königlich-preußischen Akademie der Wissenschaften zu Berlin, Jg. 1897, pp. 761-778.

Huelsen, Christian, „Osservazioni sulla biografia di Leone III nel *Liber pontificalis*“, in *Atti della Pontificia Accademia Romana di Archeologia*, Serie III, Rendiconti 1 (1923), pp. 108-119.

Jacobsen, Peter Christian, *Flodoard von Reims. Sein Leben und seine Dichtung „De triumphis Christi“*, Leiden-Köln, 1978.

Jasper, Detlev, „Die Papstgeschichte des Pseudo-Liudprand“, in DA, 31 (1975), pp. 17-107.

Krause, Hans-Georg, „Über den Verfasser der Vita Leonis IX. Papae“, in DA, 32 (1976), pp. 49-85.

Lhotsky, Alphons, *Thomas Ebendoifer. Ein österreichischer Geschichtsschreiber, Theologe und Diplomat des 15. Jahrhunderts*, Stuttgart, 1957.

Lindner, Theodor, „Über einige Quellen der Papstgeschichte im 14. Jahrhundert“, in *Forschungen zur deutschen Geschichte*, 12 (1872), pp. 233-259.

Löwe, Heinz, „Zur Vita Hadriani“, in DA, 12 (1956), pp. 493-497.

Marino, Eugenio, „Eugenio IV. e la storiografia di Flavio Biondo“, in *Memorie Dominicane*, 4 (1973), pp. 241-287.

Meinhold, Peter, *Geschichte der kirchlichen Historiographie*, 2 vol., Freiburg-München, 1967.

Melville, Gert, „De gestis sive statutis Romanorum pontificum. Rechtssätze in Papstgeschichtswerken“, in AHP, 9 (1971), pp. 378-400.

Miglio, Massimo, *Storiographia pontificia del quattrocento*, Bologna, 1975.

Mohr, Walter, „Ein weiteres Wort zur Vita Hadriani“, in *Archivum Latinitatis Medii Aevi*, 26 (1956), pp. 249-262.

Paravicini Bagliani, Agostino, „La storiografia pontificia del secolo XIII“, in *Römische Historische Mitteilungen*, 18 (1976), pp. 45-54.

PferovsJcY, Ulderico, „Pietro Bohier, vescovo riformatore all'inizio dello Scisma d'occi-dente“, in *Salesianum*, 28 (1966), pp. 495-517.

Schild, Hertha, *Der Liber Pontificalis und die fränkisch-deutschen Beziehungen der Päpste von Gregor III. bis auf Calixt II*, München, 1934.

Schmidinger, Heinrich, „Das Papstbild in der Geschichtsschreibung des späteren Mittelalters“, in *Römische Historische Mitteilungen*, 1 (1958), pp. 106-130.

Schmugge, Ludwig, „Zur Überlieferung der Historia Ecclesiastica Nova des Tholomeus von Lucca“, in DA, 32 (1976), pp. 495-545.

Thomson, Rodney M., „William Malmesbury's Edition of the «Liber pontificalis»“, in AHP, 16 (1978), pp. 93-112.

- Vincke, Johannes, „Nikolaus Roselli, O.P., Kardinal von Aragon“, in *Archivum Fratrum Praedicatorum*, 14 (1944), pp. 116-197.
- Vogel, Peter, *Nikolaus von Calvi und seine Lebensbeschreibung des Papstes Innozenz IV.*, Münster, 1939.
- Wolter, Hans, *Ordericus Vitalis. Ein Beitrag zur kluniazensischen Geschichtsschreibung*, Wiesbaden, 1955.
- Zimmermann, Harald, „Ecclesia als Objekt der Historiographie. Studien zur Kirchengeschichtsschreibung im Mittelalter und in der frühen Neuzeit“ (Österreichische Akademie der Wissenschaften, philosophisch-historische Klasse, Sitzungsberichte, 235 vol. 4. Abhandlung), Wien, 1960.
- „Der Kirchenbegriff in der neueren katholischen Kirchengeschichtsschreibung“, in *Materialdienst des konfessionskundlichen Instituts*, 11 (1960), pp. 61-69.
 - „Das Problem des Mittelalters in der Kirchengeschichtsschreibung des deutschen Protestantismus“, in *Geschichtswirklichkeit und Glaubensbewährung*, Festschrift für Bischof D.Dr.h.c.Friedrich Müller, Stuttgart 1967, pp. 108-129.
 - „Von der Faszination der Papstgeschichte besonders bei Protestanten oder Gregor VII. und J.F. Gaab“, in *Jahrbuch für die Geschichte des Protestantismus in Österreich*, 96 (1980), pp. 53-73.

Lucrări generale

- Barraclough, Geoffrey, *The Medieval Papacy*, London, 1968.
- Bäumer, Remigius/Franzen, August, *Papstgeschichte. Das Petrusamt in seiner Idee und seiner geschichtlichen Verwirklichung in der Kirche*, Freiburg/Schweiz, 1974.
- Beck, Hans-Georg, *Geschichte der orthodoxen Kirche im byzantinischen Reich (Die Kirche in ihrer Geschichte, vol. 1, Lieferung D 1)*, Göttingen, 1980.
- Benzing, Josef, *Invectiva in Romam. Romkritik im Mittelalter*, Lübeck-Hamburg, 1968.
- Caspar, Erich, *Geschichte des Papsttums von den Anfängen bis zur Höhe der Weltherrschaft*, 2 vol., Tübingen, 1930-1933.
- Döllinger, Ignaz v., *Papstfabeln des Mittelalters*, München, 1890².
- Feine, Hans Erich, *Kirchliche Rechtsgeschichte. Die katholische Kirche*, Köln-Graz 1972⁵.
- Fink, Karl August, *Papsttum und Kirche im abendländischen Mittelalter*, München, 1981.
- Fuhrmann, Horst, *Von Petrus zu Johannes Paul II. Das*

Papsttum: Gestalt und Gestalten, München, 1980.

Gregorovius, Ferdinand, *Geschichte der Stadt Rom im Mittelalter*, hrsg. von Waldemar Kampf, 4 vol., München, 1978.

Haidacher, Anton, *Geschichte der Päpste in Bildern*, Heidelberg, 1965.

Haller, Johannes, *Das Papsttum. Idee und Wirklichkeit*, 5 vol., Urach-Stuttgart, 1950-1953² (Nachdruck, Hamburg, 1965).

Hergemoller, Bernd-Ulrich, *Die Geschichte der Papstnamen*, Münster, 1980.

Jedin, Hubert (Hrsg.), *Handbuch der Kirchengeschichte*, voi. 2 și 3, Freiburg-Basel-Wien, 19732.

Kottje, Raymund/Moeller, Bernd (Hrsg.), *Ökumenische Kirchengeschichte*, voi. 1-2, Mainz-München, 1977-1978.

Ladner, Gerhard B., *Die Papstbildnisse des Altertums und des Mittelalters*, 2 voi., Citta del Vaticano, 1941 și 1970.

Mann, Horace Kinder, *The Lives of the Popes in the Early Middle Ages*, 18 vol., London, 1902-1932.

Pacaut, Marcel, *La Papauté, des origines au concile de Trente*, Paris, 1976.

Pastor, Ludwig, *Geschichte der Päpste seit dem Ausgang des Mittelalters*, vol. 1-3, Freiburg im Breisgau, 1955¹².

Plöchl, Willibald Maria, *Geschichte des Kirchenrechts*, vol. 1-2, Wien-München, 1960-1962².

Richards, Jeffrey, *The Popes and the Papacy in the Early Middle Ages (467-752)*, London-Boston, 1979.

Schneider, Fedor, *Rom und Romgedanke im Mittelalter*, München, 1926.

Seppelt, Franz Xaver, *Geschichte der Päpste*, vol. 1-4, München, 1954-1957².

Seppelt, Franz Xaver/Schwaiger, Georg, *Geschichte der Päpste von den Anfängen bis zur Gegenwart*, München, 1964.

Ullmann, Walter, *Kurze Geschichte des Papsttums im Mittelalter*, Berlin-New York, 1958.

Zimmermann, Harald, *Das Mittelalter*, 2 vol., Braunschweig, 1975-1979.

Periodic

Archivum Historiae Pontificiae, editum a Facultate Historiae Ecclesiasticae in Pontificia Universitate Gregoriana, Roma (seit 1963) (= AHP).

Concilia

- Bäumer, Remigius (Hrsg.), *Die Entwicklung des Konziliarismus* (Wege der Forschung 279), Darmstadt, 1976.
- *Das Konstanzer Konzil* (Wege der Forschung 415), Darmstadt, 1977.
- Brandmüller, Walter, *Das Konzil von Pavia-Siena* (7423-7424), 2 vol., Münster, 1968-1974.
- De Vooght, Paul, *Les pouvoirs du concile et l'autorité du pape au concile de Constance*, Paris, 1965.
- Dumeige, Gervais/Bacht, Heinrich (Hrsg.), *Histoire des conciles oecuméniques* (Geschichte der ökumenischen Konzilien)
- voi. I: Ortiz De Urbina, Ignazio, *Nizäa und Konstantinopel*, Mainz, 1964.
 - voi. II: Camelot, Pierre-Thomas, *Ephesus und Calcedon*, Mainz, 1963.
 - voi. III: Murphy, F.-X./Sherwood, P., *Constantinople II et Constantinople III*, Paris, 1973.
 - voi. V: Stiernon, Daniel, *Konstantinopel IV*, Mainz, 1975.
 - voi. VI: Foreville, Raymonde, *Lateran I-IV*, Mainz, 1970.
 - vol. VII: Wolter, Hans/Holstein, Henri, *Lyon I/Lyon II*, Mainz, 1972.
 - vol. VIII: Lecler, Joseph, *Vienne*, Mainz, 1965.
 - voi. IX: Gill, Joseph, *Konstanz und Basel-Florenz*, Mainz, 1967.
- Franzen, August/Müller, Wolfgang (Hrsg.), *Das Konzil von Konstanz. Beiträge zu seiner Geschichte und Theologie*, Freiburg-Basel-Wien, 1964.
- Hefele, Charles Joseph/Leclercq, Henri, *Histoire des conciles*, vol. 1-8, Paris, 1907-1917.
- Hess, Hamilton, *The Canons of the Council of Sardica a.D. 343. A Landmark in the Early Development of Canon Law*, Oxford, 1958.
- Mayer, Theodor (Hrsg.), *Die Welt zur Zeit des Konstanzer Konzils* (Vorträge und Forschungen 9), Sigmaringen, 1965.
- Tierney, Brian, *Foundations of the Conciliar Theory*, Cambridge, 1968³.

Autoritatea pontificală

- Baethgen, Friedrich, „Der Anspruch des Papsttums auf das Reichsvikariat“, în *ZRG kanonistische Abteilung*, 10 (1920), pp. 168-268 (reeditat în F. Baethgen, *Mediaevalia*, Stuttgart, 1960, pp. 110-185).
- Buisson, Ludwig, *Potestas und Caritas. Die päpstliche Gewalt im Spätmittelalter*, Koln-Graz, 1958.
- Conte, Pietro, *Chiesa e primato nelle lettere dei papa del secolo VII*, Milano, 1971.

- Gramer, Winfrid, „Zur Entwicklung der Zweigewaltenlehre“, in RQ 72 (1977), pp. 43-56.
- Ensslin, Wilhelm, „Auctoritas und Potestas. Zur Zweigewaltenlehre des Papstes Gelasius I“, in HJb, 74 (1955), pp. 661-668.
- Fried, Johannes, *Der päpstliche Schutz für Laienfürsten*, Heidelberg, 1980.
- Fuhrmann, Horst, *Einfluß und Verbreitung der pseudoisidorischen Fälschungen*, 3 vol., Stuttgart, 1972-1974.
- Ganzer, Klaus, *Papsttum und Bistumsbesetzung in der Zeit von Gregor IX. bis Bonifaz VIII. Ein Beitrag zur Geschichte der päpstlichen Reservationen*, Köln-Graz, 1969.
- Goez, Werner, *Translatio Imperii, ein Beitrag zur Geschichte des Geschichtsdenkens und der politischen Theorie im Mittelalter und in der frühen Neuzeit*, Tübingen, 1958.
- Hageneder, Othmar, „Das Sonne-Mond-Gleichnis bei Innozenz III.“, in MIOG, 65 (1957), pp. 340-368.
- „Das päpstliche Recht der Fürstenabsetzung. Seine kanonistische Grundlegung“, in AHP, 1 (1963), pp. 53-95.
- Haller, Johannes, *Papsttum und Kirchenreform*, Berlin, 1966².
- Hof, Alfred, „Plenitudo potestatis und Imitatio Imperii zur Zeit Innozenz III.“, in ZKG, 66 (1954-1955), pp. 39-71.
- Hoffmann, Hartmut, „Die beiden Schwerter im hohen Mittelalter“, in DA, 20 (1965), pp. 78-114.
- Holtzmann, Robert, *Der Kaiser als Marschall des Papstes*, Berlin-Leipzig, 1928.
- „Zum Strator- und Marschalldienst“, in HZ, 145 (1932), pp. 301-350.
- Kempf, Friedrich, „Die päpstliche Gewalt in der mittelalterlichen Welt“, in *Miscellanea Historiae Pontificiae*, 21 (1959), pp. 117-169.
- „Der favor apostolicus bei der Wahl Friedrich Barbarossas und im Deutschen Thronstreit“, in *Festschrift Johannes Spörl*, Freiburg-München, 1965, pp. 469-478.
- Knabe, Lotte, *Die gelasianische Zweigewaltentheorie bis zum Ende des Investiturstreites*, Berlin, 1936.
- Lindner, Dominikus, „Die sogenannte Erbheiligkeit des Papstes in der Kanonistik der Mittelalters“, in *ZRG kanonistische Abteilung*, 53 (1967), pp. 15-26.
- Maccarrone, Michele, *Vicarius Christi. Storia del titolo papale*, Roma, 1952.
- Moynihan, James M., *Papal Immunity and Liability in the Writings of the Medieval Canonists*, Roma, 1961.
- Schieffer, Rudolf, „Der Papst als Pontifex Maximus“, in *ZRG kanonistische Abteilung*, 57 (1971), pp. 300-309.

Stickler, Alphons, „Imperator vicarius papae“, în MIOG, 62 (1954), pp. 165-212.

Tierney, Brian, *Origins of Papal Infallibility, Sovereignty and Tradition in the Middle Ages*, Leiden, 1972.

Traeger, Jörg, *Der reitende Papst. Ein Beitrag zur Ikonographie des Papsttums*, Münster-Zürich, 1970.

Ullmann, Walter, *The Growth of Papal Government in the Middle Ages*, London, 1970 (germ. : *Die Machtstellung des Papsttums im Mittelalter*, Graz-Wien-Köln, 1960).

- „Über die rechtliche Bedeutung der spätrömischen Kaisertitulatur für das Papsttum“, în *Ex aequo et bono*, Willibald M. Plöchl zum Geburtstag, Innsbruck, 1977, S. 23-43.

- „Der Grundsatz der Arbeitsteilung bei Gelasius I“, în HJb, 97-98 (1978), pp. 41-70. Watt, John A., *The Theory of Papal Monarchy in the XIII Century. The Contribution of the Canonists*, New York, 1966.

Weber, Wolfgang, „Das Sonne-Mond-Gleichnis in der mittelalterlichen Auseinandersetzung zwischen Sacerdotium und Regnum“, în *Rechtsgeschichte als Kulturgeschichte*, Festschrift für Adalbert Erler, Aalen, 1976, pp. 147-175.

Wirth, Karl August, „Imperator pedes papae deosculatur. Ein Beitrag zur Bildkunst des 16. Jahrhunderts“, în *Festschrift für Harald Keller zum sechzigsten Geburtstag*, Darmstadt, 1963, pp. 175-221.

Roma în raport cu alte Biserici și confesiuni

Borgolte, Michael, „Papst Leo III., Karl der Große und der Filioque-Streit von Jerusalem“, în *Byzantina*, 10 (1980), pp. 401-427.

Brincken, Anna Dorothee v. den, *Die Nationes Christianorum Orientalium im Verständnis der lateinischen Historiographie*, Köln-Wien, 1973.

Dvornik, Francis, *Les Slaves, Byzance et Rome au IXe siècle*, Paris, 1926.

- *The Photian Schism. History and Legend*, Cambridge, 1948.

- *The Idea of Apostolicity in Byzantium and the Legend of the Apostle Andrew*, Cambridge/Mass, 1958.

- *Byzanz und der römische Primat*, Stuttgart, 1966.

Heiler, Friedrich, *Altkirchliche Autonomie und päpstlicher Zentralismus*, München, 1941.

Herde, Peter, „Das Papsttum und die griechische Kirche in Süditalien vom 11. bis 13. Jahrhundert“, în DA, 26 (1970), pp. 1-46.

Joannou, Perikles Petros, *Pape, concile et patriarches dans la tradition canonique de l'église orientale jusqu'au IXe siècle*, Grottaferrata, 1962.

- *Die Ostkirche und die Cathedra Petri im 4. Jahrhundert*, Stuttgart, 1972.

Marschall, Werner, *Karthago und Rom. Die Stellung der nordafrikanischen*

- Kirche zum apostolischen Stuhl in Rom*, Stuttgart, 1971.
- Purcell, Maureen, *Papal Crusading Policy 724-729*, Leiden, 1975.
- Richard, Jean, *La Papauté et les missions d'Orient au Moyen âge*, Roma, 1977.
- Roberg, Burkhard, *Die Union zwischen der griechischen und lateinischen Kirche auf dem 2. Konzil von Lyon 1274*, Bonn, 1964.
- „Die Tataren auf dem 2. Konzil von Lyon 1274“, in *Annuario Historiae Conciliorum*, 5 (1973), pp. 241-302.
- Runciman, Steven, *The Eastern Schism. A Study of the Papacy and the Eastern Churches During the XI and XII Centuries*, London, 1970.
- Setton, Kenneth M., *The Papacy and the Levant*, 2 vol., Philadelphia, 1976-1978.
- Wermelinger, Otto, *Rom und Pelagius. Die theologische Position der römischen Bischöfe im pelagianischen Streit in den Jahren 477-432*, Stuttgart, 1975.

Alegerea și depunerea papei, sfârșitul pontificatului

- Andrieu, Michel, „La carrière ecclésiastique des papes et les documents liturgiques du moyen âge“, in *Revue des sciences religieuses*, 21 (1947), pp. 89-120.
- Atti del Convegno di Studio VII. Centenario del 1° Conclave (1268-1277)*, Viterbo, 1975.
- Bertolini, Ottorino, „Osservazioni sulla Constitutio romana e sul Sacramentum cleri et populi romani dell' 824“, in *Studi medioevali in onore di A. de Stefano*, Palermo, 1956, pp. 44-78 (reeditat în O. Bertolini, *Scritti scelti di storia medioevale*, Livorno, 1968, pp. 705-738).
- Eichmann, Eduard, *Weihe und Krönung des Papstes im Mittelalter*, München, 1951.
- Elze, Reinhard, „Sic transit gloria mundi. Zum Tode des Papstes im Mittelalter“, in *DA*, 34 (1968), pp. 1-18.
- Fuhrmann, Horst, „Die Wahl des Papstes“, in *GWU*, 9 (1958), pp. 762-780.
- Fürst, Carl Gerold, „Statim ordinetur episcopus oder Die Papsturkunden sub bulla dimidia, Innozenz III. und der Beginn der päpstlichen Gewalt“, in *Ex aequo et bono*, Willibald M. Plöchl zum 70. Geburtstag, Innsbruck, 1977, pp. 45-64.
- Gussone, Nikolaus, *Thron und Inthronisation des Papstes, von den*

- Anfängen bis zum 12. Jahrhundert*, Bonn, 1976.
- Gutmann, Felix, *Die Wahlanzeigen der Päpste bis zum Ende der avignonesischen Zeit*, Marburg, 1931.
- Herrmann, Horst, „Fragen zu einem päpstlichen Amtsverzicht“, in *ZRG kanonistische Abteilung*, 87 (1970), pp. 102-123.
- Holder, Karl, *Die Designation der Nachfolger durch die Päpste*, Freiburg/Schweiz, 1892.
- Koeniger, Albert Michael, „Prima sedes a nemine iudicatur“, in *Beiträge zur Geschichte des christlichen Altertums und der byzantinischen Literatur*, Festgabe Albert Ehrhard, Bonn, 1922, pp. 273-300.
- Krämer, Friedrich, „Über Ursprung und Ursachen der Papstnamenänderungen im Mittelalter“, in *RQ*, 51 (1956), pp. 148-188.
- Krause, Hans-Georg, *Das Papstwahldekret von 1059 und seine Rolle im Investiturstreit (Studi Gregoriani 7)*, Roma, 1960.
- Rabikauskas, Paul, „Papstname und Ordnungszahl“, in *RQ*, 51 (1956), pp. 1-56.
- Roberg, Burkhard, „Der konziliare Wortlaut des Konklave-Dekrets «Ubi periculum» von 1274“, in *Annuarium Historiae Conciliorum*, 2 (1970), pp. 231-262.
- Schimmelpfennig, Bernhard, „Die Krönung des Papstes im Mittelalter, dargestellt am Beispiel der Krönung Pius II., 3.9. 1458“, in *QFIAB*, 54 (1974), pp. 192-270.
- Schramm, Percy Ernst, „Zur Geschichte der päpstlichen Tiara“, in *HZ* 152 (1935), pp. 307-312 (reedited și în P.E. Schramm, *Kaiser, Könige und Päpste, Beiträge zur allgemeinen Geschichte*, vol. IV, 1, Stuttgart, 1970, pp. 107-112).
- Stürner, Wolfgang, „Salvo debito honore et reverentia. Der Königsparagraph im Papstwahldekret von 1059“, in *ZRG kanonistische Abteilung*, 54 (1968), pp. 1-56.
- „Der Königsparagraph im Papstwahldekret von 1059“, in *Studi Gregoriani*, 9 (1972), pp. 37-53.
- Wenck, Karl, „Das erste Konklave“, in *QFIAB*, 18 (1926), pp. 101-170.
- Zimmermann, Harald, *Papstabsetzungen des Mittelalters*, Graz-Wien-Köln, 1968.

Curia și cardinalii

- Frenz, Thomas, „Die Grindung des Abbreuiatorenkollegs durch Pius II. und Sixtus IV.“, in *Miscellanea in onore di M. Martino Giusti*, Vatican, 1978, pp. 297-329.
- Fürst, Carl Gerold, *Cardinalis. Prolegomena zu einer Rechtsgeschichte des römischen Kardinalskollegiums*, München, 1967.
- Girgensohn, Dieter, „Wie wird man Kardinal ? Kuriale und außerkuriale Karriere an der Wende des 14. zum 15. Jahrhunderts“, in QFIAB, 57 (1977), pp. 138-162.
- Herde, Peter, *Audientia litterarum contradictarum*, 2 vol., Tübingen, 1970.
- Hüls, Rudolf, *Kardinale. Klerus und Kirchen Roms 1049-1130*, Tübingen, 1977.
- Jordan, Karl, *Die Entstehung der römischen Kurie*, Darmstadt, 1962.
- Klewitz, Hans Walter, *Reformpapsttum und Kardinalkolleg*, Darmstadt, 1957.
- Kuttner, Stephan, „Cardinalis. The History of a Canonical Concept“, in *Traditio*, 3 (1945), pp. 129-214.
- Paravicini Bagliani, Agostino, *Cardinali di Curia e „familiae“ cardinalizie dal 1227 al 1254*, 2 vol., Padua, 1972.
- Pásztor, Edith, „Riforma della chiesa nel secolo XI e l'origine del collegio dei cardinali“, in *Studi sull' medio evo cristiano offerti a R. Morghen*, Roma, 1974, pp. 609-625.
- Schwarz, Brigide, „Die Organisation kurialer Schreiberkollegien von ihrer Entstehung bis zur Mitte des 15. Jahrhunderts“, Tübingen, 1972.
- Sydow, Jürgen, „II Consistorium dopo lo scisma del 1130“, in *Rivista di storia della chiesa in Italia*, 9 (1955), pp. 165-176.
- Tillmann, Helene, „Ricerche sull'origine dei membri del collegio cardinalizio nel XII secolo“, in *Rivista di storia della chiesa in Italia*, 29 (1975), pp. 363-402.

Patrimoniul teritorial al papalității

- Boese, Helmut, „Die Konstantinische Schenkung in den Verhandlungen des Florentiner Konzils“, in DA, 21 (1965), pp. 576-592.
- Colliva, Paolo, *Il cardinale Alborno, lo Stato della Chiesa, le „Constitutiones Aegidianae“ (1353-1357)*, Bologna, 1977.
- Drabek, Anna M., *Die Verträge der fränkischen und deutschen Herrscher mit dem Papsttum von 754 bis 1020*, Wien-Köln-Graz, 1976.
- Duchesne, Louis/Micconi, Giovanni, *I primi tempi dello Stato pontificio*, Torino, 1967².
- Erler, Adalbert, *Aegidius Alborno als Gesetzgeber des Kirchenstaates*, Berlin, 1970.
- Fuhrmann, Horst, „Konstantinische Schenkung und Silvesterlegende in

- neuer Sicht", in DA, 15 (1959), pp. 523-540.
- „Quellen zur Entstehung des Kirchenstaates" (Historische Texte, Mittelalter 7), Göttingen 1968.
 - „Das Constitutum Constantini (*Fontes iuris Germanici in usum scholarum ex Monumentis Germaniae Historicis separatim editi* 10), Hannover, 1968.
 - „Konstantinische Schenkung und abendländisches Kaisertum. Ein Beitrag zur Überlieferungsgeschichte des Constitutum Constantini", in DA, 22 (1966), pp. 63-178 (reeditare revizuită în H. Fuhrmann, *Einfluß und Verbreitung der pseudo- isidorischen Fälschungen*, vol. 2, Stuttgart, 1973, pp. 354-407).
 - „Das frühmittelalterliche Papsttum und die Konstantinische Schenkung", (*Settimane di Studio del Centro italiano di studi sull'alto medioevo* 20, Spoleto, 1973), pp. 257-292.

Gericke, Wolfgang, „Wann entstand die Konstantinische Schenkung? ", in *ZRG kanonistische Abteilung*, 43 (1957), pp. 1-88.

Hahn, Adelheid, „Das Hludowicianum. Die Urkunde Ludwigs d. Fr. für die römische Kirche von 817", in *Archiv für Diplomatik*, 21 (1975), pp. 15-135.

Jordan, Karl, *Das Eindringen des Lehnswesens in das Rechtsleben der römischen Kurie*, Darmstadt, 1971.

Laehr, Gerhard, *Die Konstantinische Schenkung in der abendländischen Literatur des Mittelalters bis zur Mitte des 14. Jahrhunderts*, Berlin, 1926.

Maffei, Domenico, *La Donazione di Costantino nei giuristi medievali*, Mailand, 1964.

Partner, Peter, *The Lands of St. Peter. The Papal State in the Middle Ages and the Early Renaissance*, London-Berkeley-Los Angeles, 1972.

Setz, Wolfram, *Lorenzo Vallas Schrift gegen die Konstantinische Schenkung*, Tübingen 1975.

Stengel, Edmund E., „Die Entwicklung des Kaiserprivilegs für die Römische Kirche 817-962. Ein Beitrag zur ältesten Geschichte des Kirchenstaats", in HZ, 134 (1926), pp. 216-241 (reeditare revizuită în E.E. Stengel, *Abhandlungen und Untersuchungen zur mittelalterlichen Geschichte*, Köln-Graz, 1960, pp. 218-248).

Thomas, Hildegard, „Die rechtlichen Festsetzungen des Pactum Ludovicianum von 817. Ein Beitrag zur Echtheitsfrage", in *ZRG kanonistische Abteilung*, 11 (1921), pp. 124-174.

Ullmann, Walter, „Die Entstehung des Ottonianum", in *Wege der Forschung*, 450 (1976), pp. 296-324.

Waley, David, *The Papal State in the Thirteenth Century*, London, 1961.

Zimmermann, Harald, „Das Privilegium Ottonianum von 962 und seine Problemgeschichte", în MIOG, Ergänzungsband, 20 (1962), pp. 147-190.

Epoca bizantină

Alessandrini, A., „Theoderico e papa Simmaco durante lo scisma laurenziano", în *Archivio della R. deputazione romana di storia patria*, 67 (1944), pp. 153-207.

Bertolini, Ottorino, „La fine del pontificato di papa Silverio", în *Archivio della R. Società Romana di Storia Patria*, 47 (1924), pp. 325-343.

- „I rapporti di Zaccaria con Constantino V. e con Artavasdo nel racconto del biografo del papa e nella probabile realtà storica", în *Archivio della Società Romana di Storia Patria*, 78 (1955), pp. 1-21 (reeditat în O. Bertolini, *Scritti scelti di storia medioevale*, vol. 2, Livorno, 1968, pp. 463-484).

Breckenridge, J. D., „Evidence for the Nature of Relations between Pope John VII. and the Byzantine Emperor Justinian II.", în *Byzantinische Zeitschrift*, 65 (1972), pp. 364-374.

Caspar, Erich, „Der Prozeß des Papstes Damasus und die römisch-bischöfliche Gerichtsbarkeit", în ZKG, 47 (1928), pp. 178-202.

- „Die Lateransynode von 649", în ZKG, 51 (1932), pp. 75-137.

- „Papst Gregor II. und der Bilderstreit", în ZKG, 52 (1933), pp. 29-89.

Cessi, Roberto, „Lo scisma laurenziano e le origini della dottrina politica della chiesa di Roma", în *Archivio della R. Società Romana di Storia Patria*, 42 (1919), pp. 5-229.

Dagens, Claude, *Saint Grégoire le Grand. Culture et expérience chrétiennes*, Paris, 1977.

Dvornik, Francis, „Pope Gelasius and Emperor Anastasius I", în *Byzantinische Zeitschrift*, 44 (1951), pp. 111-116.

Ensslin, Wilhelm, „Papst Agapet I. und Kaiser Justinian", în HJb, 77 (1950), pp. 459-466.

- „Papst Johannes I. als Gesandter Theoderichs d. Gr. bei Kaiser Justinus I", în *Byzantinische Zeitschrift*, 44 (1951), pp. 127-134.

Fischer, Eugen Heinrich, „Gregor der Große und Byzanz", în *ZRG kanonistische Abteilung*, 36 (1950), pp. 15-144.

Giordano, Oronzo, *L'invasione longobarda e Gregorio Magno*, Bari, 1970.

Girardet, Klaus M., „Appellatio. Ein Kapitel kirchlicher Rechtsgeschichte in den Kanones des 4. Jahrhunderts", în *Historia*, 23 (1974), pp. 98-127.

- Gouillard, Jean, „Aux origines de l'iconoclasme : Le témoignage de Grégoire II. ? ", în *Travaux et Mémoires*, 3 (1968), pp. 243-307.
- Haacke, Walter, *Die Glaubensformel des Papstes Hormisdas im Acacianischen Schisma*, Roma, 1939.
- Harnack, Adolf v., „Der erste deutsche Papst (Bonifaz II., 530-532) und die beiden letzten Dekrete des römischen Senats", în *Sitzungsberichterpreußischen Akademie der Wissenschaften*, Berlin, 1924, pp. 24-42.
- Hildebrand, Paul, „Die Absetzung des Papstes Silverius 537", în *HJb*, 42 (1922), pp. 213-249.
- Klinkenberg, Hans Martin, „Papsttum und Reichskirche bei Leo d. Gr. ", în *ZRG kanonistische Abteilung*, 38 (1952), pp. 37-112.
- Koch, Hugo, *Gelasius im kirchenpolitischen Dienst seiner Vorgänger*, München, 1935. Kreuzer, Georg, *Die Honoriusfrage im Mittelalter und in der Neuzeit*, Stuttgart, 1975. Löwe, Heinz, „Theoderich d. Gr. und Papst Johannes I.", în *HJb*, 72 (1953), pp. 83-100.
- Magi, Luigi, „La Secte Romana nella corrispondenza degli imperatori e patriarchi byzantini", Löwen-Roma, 1972.
- Mainka, Rudolf M., „Papst Pelagius I. (556-561) und die Einheit der Kirche", în *Claretianum, Commentaria Theologica*, 4 (1964), pp. 81-145.
- Michel, Anton, „Die griechischen Klostersiedlungen zu Rom bis zur Mitte des 11. Jahrhunderts", în *Ostkirchliche Studien*, 1 (1952), pp. 32-45.
- Monachino, Vincenzo, „I tempi e la figura del papa Vitaliano (657-672)", în *Storiografia e storia, Studi în onore di Eugenio Dupre Theseider*, Roma, 1974, pp. 573-588.
- Peitz, Wilhelm Maria, „Martin I, und Maximus Confessor", în *HJb*, 38 (1917), pp. 213-236 și 429-458.
- Picotti, Giovanni Battista, „I sinodi romani nello scisma laurenziano", în *Studi storici în onore di Gioacchino Volpe* 2, Florenz, 1958, pp. 741-786.
- Pietri, Charles, „Le sénat, le peuple chrétien et les partis du cirque à Rome sous le pape Symmachus", în *Mélanges d'archéologie et d'histoire*, 78 (1966), pp. 122-139.
- Richards, Jeffrey, *Consul of God. The Life and Times of Gregory the Great*, London, 1980.
- Riedinger, Rudolf, „Aus den Akten der Lateransynode von 649", în *Byzantinische Zeitschrift*, 69 (1976), pp. 17-38.
- Stockmeier, Peter, *Leos I. d. Gr. Beurteilung der kaiserlichen Religionspolitik*, München, 1959.
- Ullmann, Walter, „Leo I. and the Theme of Papal Primacy", în *Journal of Theological Studies*, New Series, 11 (1960), pp. 25-51 (reeditat în **W. Ullmann, The Church and the Law in the Early Middle Ages**, London, 1975, pp. 25-50).

Westenburger, Gottfried, *Der Bymmachusprozeß von 501. Kirchenkrise und Papstdoktrin*, Tübingen, 1939.

Papalitatea și dinastia carolingiană

Angenendt, Arnold, „Das geistliche Bündnis der Päpste mit den Karolingern 754-796", în HJb, 100 (1980), pp. 1-94.

Beck, Hans-Georg, „Die Herkunft des Papstes Leo III.", în *Frühmittelalterliche Studien*, 3 (1969), pp. 131-137.

Bertolini, Ottorino, „La caduta del primicerio Christoforo (771) nelle versioni dei contemporanei e le correnti antilongobarde e filolongobarde în Roma alla fine del pontificato di Stefano III. (771-772)", în *Rivista di storia della chiesa în Italia*, 1 (1947), pp. 227-262 și 349-378 (reeditat în O. Bertolini, *Scritti scelti di storia medioevale*, Livorno, 1968, pp. 615-677).

Berza, Mihai, „Sur le voyage en France du pape Jean VIII. (878)", în *Revue historique du Sud-est-européen*, 18 (1941), pp. 68-86.

Beumann, Helmut/Brunholz, Franz/Winkelmann, Wilhelm, *Karolus Magnus et Leo papa. Ein Paderborner Epos vom Jahre 799*, Paderborn, 1966.

Caspar, Erich, *Das Papsttum unter fränkischer Herrschaft*, Darmstadt, 1976.

Fried, Johannes, „Boso von Vienne oder Ludwig der Stammler. Der Kaiserkandidat Johannes VIII", în DA 32 (1976), pp. 193-208.

Fritze, Wolfgang, *Papst und Frankenkönig. Studien zu den päpstlich-fränkischen Rechtsbeziehungen von 754 bis 824*, Sigmaringen 1973.

Grotz, Hans, *Erbe wider Willen. Hadrian II. (867-872) und seine Zeit*, Wien-Köln-Graz 1970.

Hallenbeck, Jan T., „The Election of Pope Hadrian I", în *Church History* 37 (1968), pp. 261-270.

Hallenbeck, Jan T., „Paul Afiarta and the Papacy", în AHP 12 (1974), pp. 33-54.

Hallenbeck, Jan T., „Pope Stephen III. : Why was he elected? ", în AHP 12 (1974), pp. 287-299.

Hallenbeck, Jan T., „Rome under Attack. An Estimation of King Aistulf's Motives for the Lombard Siege of 756", în *Medieval Studies* 40 (1978), pp. 190-222.

Hlawitschka, Eduard, „Karl Martell, das Römische Konsulat und der Römische Senat", în *Die Stadt în der europäischen Geschichte*,

Festschrift Edith Ennen, Bonn 1972, pp. 74-90.

Kerner, Max, „Der Reinigungseid Leos III. vom Dezember 800. Die Frage seiner Echtheit und frühen kanonistischen Überlieferung. Eine Studie zum Problem der päpstlichen Immunität im früheren Mittelalter“, în *Zeitschrift des Aachener Geschichtsvereins* 84-85 (1977-78), pp. 131-160.

Lapotre, Arthur, *Etudes sur la papauté au XIe siècle*, 2 Bände, Turin 1978.

Lohrmann, Dietrich, „Eine Arbeitshandschrift des Anastasius Bibliothecarius und die Überlieferung der Akten des 8. ökumenischen Konzils“, în *QFIAB* 50 (1971), pp. 420-431.

Miller, David Harry, „The Roman Revolution of the Eighth Century : A Study of the Ideological Background of the Papal Separation from Byzantium and Alliance with the Franks“, în *Medieval Studies* 36 (1974), pp. 79-133.

Miller, David Harry, „Papal-Lombard Relations during the Pontificate of Pope Paul I“, în *EHR* 55 (1969-70), pp. 358-376.

Mohr, Walter, „Karl der Große, Leo III. und der römische Aufstand von 799“, în *Archivum Latinitatis Medii Aevi* 30 (1960), pp. 39-96.

Mordek, Hubert, Schmitz, Gerhard, „Papst Johannes VIII. und das Konzil von Troyes (878)“, în *Geschichtsschreibung und geistiges Leben im Mittelalter, Festschrift für Heinz Löwe*, Köln-Wien, 1978, pp. 179-225.

Ohnsorge, Wener, „Zur Frage der griechischen Abstammung des Papstes Leo III“, în *DA* 23 (1967), pp. 188-190.

Perels, Ernst, *Papst Nikolaus I. und Anastasius Bibliothecarius*, Berlin, 1920.

Wallach, Luitpold, *The Greek and Latin Versions of II Nicaea (787) and the synodica of Hadrian I (JE 2448)*, în L. Wallach, *Diplomatic Studies in Latin and Greek Documents from the Carolingian Age*, Ithaca-London, 1977, pp. 3-46.

Perioada întunecată și epoca reformei

Beaufreire, Abel, *Gerbert, prêtre à Aurillac, pontife à Rome*, Aurillac, 1970.

Becker, Alfons, *Papst Urban II (1088-1099)*, Stuttgart, 1964.

Beumann, Helmut, „Reformpäpste als Reichsbischöfe in der Zeit Heinrichs III, Ein Beitrag zur Geschichte des ottonisch-salischen Reichskirchensystems“, în *Festschrift Friedrich Hausmann*, Graz, 1977, pp. 21-37.

Chraska, Wilhelm, „Johannes XII, Eine Studie zu einem problematischen Pontifikat“ (*Miscellanea aus dem kirchenhistorischen Institut der kath. - theologischen Fakultät Wien* 46), Aalen 1973.

Cowdrey, H.E.J., *The Cluniacs and the Gregorian Reform*, Oxford, 1970.

Deér, Josef, *Papsttum und Normannen*, Köln-Wien, 1972.

Eichengrån, Fritz, *Gerbert (Silvester II) als Persönlichkeit*, Leipzig, 1928.

Fuhrmann, Horst, „Quod catholicus non habeatur, qui non concordat Romanae ecclesiae, ^mdnotizen zum Dictatus Papae“, in *Festschrift für Helmut Beumann*, Sigmaringen, 1977, pp. 263-287.

Fürst, Carl Gerold, „Kennen wir die Wähler Gelasius' II? Zur Glaubwürdigkeit des Kardinalverzeichnisses in Pandulfs Vita Gelasii“, in *Festschrift Karl Pivec* (Innsbrucker Beiträge zur Kulturwissenschaft 12), Innsbruck, 1966, pp. 69-80.

Ghirardini, Lino Lionello, *Il papa fanciullo Benedetto IX (1032-1048)*, Parma, 1980.

Goez, Werner, „Zur Erhebung und ersten Absetzung Papst Gregors VII“, in RQ 63 (1968), pp. 117-144.

Goez, Werner, „Papa qui et episcopus, Zum Selbstverständnis des Reformpapsttums im 11 Jahrhundert“, in AHP 8 (1970), pp. 27-59.

Goez, Werner, „Zur Persönlichkeit Gregors VII“, in RQ 73 (1978), pp. 193-216.

Herrmann, Klaus Jürgen, *Das Tuskulanerpapsttum (1012-1046), Benedikt VIII, Johannes XXIX, Benedikt XIX*, Stuttgart 1973.

Hoesch, Henning, *Die kanonischen Quellen im Werk Humberts von Moyenmoutier, Ein Beitrag zur Geschichte der vorgregorianischen Reform*, Köln-Wien, 1970.

Hübinger, Paul Egon, *Die letzten Worte papst Gregors VII* (Rheinisch-Westfälische ^Akademie der Wissenschaften, Geisteswissenschaften, Vorträge G 185), Opladen, 1973.

Kölmel, Wilhelm, *Rom und der Kirchenstaat im 10 und 11 Jahrhundert*,

Berlin, 1935. Leflon, Jean, *Gerbert, Humanisme et chrétienté au xe siècle*, St. Wandrille, 1946.

Meulenbergh, L.F.J., *Der Primat der Römischen Kirche im Denken und Handeln Gregors VII* (Mededelingen van het Nederlands Historisch Instituut te Rome 23/2), 's-Gravenhage, 1965.

Miccoli, Giovanni, *Chiesa gregoriana*, Firenze, 1966.

Moehs, Teta E., *Gregorius V (996-999), A Biographical Study*, Stuttgart, 1972.

Mordek, Hubert, „Proprie auctoritates apostolice sedis. Ein zweiter Dictatus Papae Gregors VII“, in DA 28 (1972), pp. 105-132 (italienische Fassung : „Dictatus papae et Proprie auctoritates apostolice sedis. Intorno all'idea del primato pontificio di Gregorio VII“, in *Rivista di storia della chiesa in Italia* 28, 1974, pp. 1-22).

Morghen, Raffaello, *Gregorio VII e la riforma della chiesa nel secolo XI*,

Palermo, 1974². Santifaller, Leo, *Zur Geschichte des ottonisch-salischen Reichskirchensystems* (Österreichische Akademie der Wissenschaften, Philosophisch-historische Klasse, Sitzungsberichte, 229 Band, 1 Abhandlung), Graz-Wien-Köln, 1964².

Schieffer, Rudolf, Gregor VII, „Ein Versuch über die Historische Größe“, in *HJb* 97-98 (1978), pp. 87-107.

- *Die Entstehung des päpstlichen Investiturverbots für den deutschen König*, Stuttgart, 1981.

Schmale, Franz-Josef, „Die Absetzung Gregors VI. in Sutri und die synodale Tradition“, in *Annuario Historiae Conciliorum*, 11 (1979), pp. 55-103.

Schmidt, Tilmann, *Alexander II. (1061-1073) und die römische Reformgruppe seiner Zeit*, Stuttgart, 1977.

Schneider, Christian, *Prophetisches Sacerdotium und heilsgeschichtliches Regnum im Dialog 1073-1077. Zur Geschichte Gregors VII. und Heinrichs IV*, München, 1972.

Servatius, Carlo, *Paschalis II. (1099-1118). Studien zu seiner Person und seiner Politik*, Stuttgart, 1979.

Studi Gregoriani, 11 vol., Roma, 1947-1978.

Wollasch, Joachim, „Die Wahl des Papstes Nikolaus II.“, in *Adel und Kirche, Festschrift Gerd Tellenbach*, Freiburg, 1968, pp. 205-220.

Zimmermann, Harald, „Wurde Gregor VII. 1076 in Worms abgesetzt“, in *MIOG*, 78 (1970), pp. 121-131.

- *Das dunkle Jahrhundert. Ein historisches Porträt*, Graz-Wien-Köln, 1971.

- *Der Canossagang von 1077. Wirkungen und Wirklichkeit* (Akademie der Wissenschaften und der Literatur. Abhandlungen der Geistes- und Sozialwissenschaftlichen Klasse, Jahrgang, 1975, Nr. 5), Mainz-Wiesbaden, 1975 (traducerea italiană, *Canossa 1077, storia e attualità*, Bologna, 1977).

- „Parteiungen und Papstwahlen in Rom zur Zeit Kaiser Ottos des Grossen“, in *Römische Historische Mitteilungen* 8-9 (1966), pp. 29-88 (reeditat in *Wege der Forschung*, 450, 1976, pp. 325-414).

- „Von der Faszination der Papstgeschichte besonders bei Protestanten, oder Gregor VII. und J.F. Gaab“, in *Jahrbuch für die Geschichte des Protestantismus in Österreich*, 96 (1980), pp. 53-73.

Epoca dinastiei Staufer

Baaken, Gerhard, „Die Verhandlungen zwischen Kaiser Heinrich VI. und Papst Coelestin III. in den Jahren 1195-1197“, in *DA*, 27 (1971), pp. 457-513.

- „Unio regni ad imperium. Die Verhandlungen von Verona 1184 und

- die Eheabredung zwischen König Heinrich VI. und Konstanze von Sizilien", in QFIAB, 52 (1972), pp. 219-297.
- Cheney, Christopher R., *Pope Innocent III. (1198-1216) and England*, Stuttgart, 1976.
- Classen, Peter, „Zur Geschichte Papst Anastasius' IV.", in QFIAB, 48 (1968), pp. 36-63.
- Fuhrmann, Horst, „Zur Bulle Venerabilem", in *Historische Forschungen far Walter Schlesinger*, Köln-Wien, 1974, pp. 514-517.
- Gleber, Helmut, *Papst Eugen III. unter besonderer Berücksichtigung seiner politischen Tätigkeit*, Jena, 1936.
- Haller, Johannes, „Innozenz III. und Otto IV.", in *Papsttum und Kaisertum, Paul Kehr zum 65. Geburtstag*, München, 1926, pp. 475-507.
- Heinemeyer, Walter, „Die Verhandlungen an der Saône im Jahre 1162", in DA, 20 (1964), pp. 155-189.
- „Beneficium - non feudum, sed bonum factum. Der Streit auf dem Reichstag zu Besancon", in *Archiv far Diplomatiek*, 15 (1969), pp. 155-236.
- Jacqueline, Bernard, „Le Pape et les Romains d'après le De consideratione ad Eugenium papam de S. Bernard de Clairvaux", in *L'année canonique*, 17 (1973), pp. 603-614.
- Kempf, Friedrich, *Papsttum und Kaisertum bei Innozenz III. Die geistigen und rechtlichen Grundlagen seiner Thronstreitpolitik*, Roma, 1954.
- „Die Absetzung Friedrichs II. im Lichte der Kanonistik", in *Vorträge und Forschungen*, 16 (1974), pp. 345-360.
- Kennan, Elisabeth, „The De consideratione of St. Bernard of Clairvaux and the Papacy in the Mid-Twelfth Century", in *Traditio*, 23 (1967), pp. 73-115.
- Laufe, Manfred, *Politik und Recht bei Innozenz II*, Köln-Wien, 1980.
- Maccarrone, Michele, *Papato e impero, dalla elezione di Federico I. alla morte di Adriano IV (1152-1159)*, Roma, 1959.
- *Studi su Innocenzo III*, Roma, 1972.
- Maderton, Willibald, *Die zwiespältige Papstwahl des Jahres 1159*, Wien, 1978.
- Petersohn, Jürgen, „Der Vertrag des Römischen Senats mit Papst Clemens III. 1188 und das Pactum Friedrich Barbarossas mit den Römern 1167", in MIOG, 82 (1974), pp. 289-337.
- Pfaff, Volker, „Papst Cölestin III.", in *ZRG kanonistische Abteilung*, 47 (1961), pp. 109-128.
- „Die innere Verwaltung der Kirche unter Papst Coelestin III", in *Archiv fir Diplomatiek*, 18 (1972), pp. 342-398.
 - „Das Papsttum in der Weltpolitik des endenden 12. Jahrhunderts", in MIOG, 82 (1974), pp. 338-376.
- Rassow, Peter, *Honor Imperii*, München, 1940.
- Roscher, Helmut, *Papst Innozenz III. und die Kreuzzüge*, Göttingen, 1969.

- Schmale, Franz-Josef, *Studien zum Schisma des Jahres 1130*, Köln-Graz, 1961.
- Schwarzmaier, Hansmartin, „Zur Familie Viktors IV. in der Sabina“, in QFIAB, 48 (1968), pp. 64-79.
- Selge, Kurt Viktor, „Franz von Assisi und die römische Kirche“, in *Zeitschrift für Theologie und Kirche*, 67 (1970), pp. 129-161.
- Somerville, Robert, „Pope Honorius II., Conrad of Hohenstaufen and Lothar III.“, in AHP, 10 (1972), pp. 341-346.
- Tillmann, Helene, *Papst Innozenz II*, Bonn, 1954.
- Ullmann, Walter, „The Pontificate of Adrian IV“, in *Cambridge Historical Journal*, 11 (1955), pp. 233-252.

Evul Mediu târziu

- Baethgen, Friedrich, *Der Engelpapst*, Leipzig, 1943.
- Beck, Henry G.J., „William Hundleby's Account of the Anagni Outrage“, in *The Catholic Historical Review*, 32 (1946), pp. 190-220.
- Boase, Thomas, *Boniface VIII*, London, 1933.
- Boehm, Laetitia, „Papst Benedikt XII. als Förderer der Ordensstudien“, in *Secundum regulam vivere, Festschrift für Norbert Backmund*, Würzburg, 1978, pp. 281-310.
- Bowsky, William M., „Clement V. and the Emperor Elect“, in *Mediaevalia et Humanistica*, 12 (1958), pp. 52-69.
- Brandmüller, Walter, „Zur Frage der Gültigkeit der Wahl Urbans VI.“, in *Annuario Historiae Conciliorum* 6 (1974), pp. 78-120.
- „Der Übergang vom Pontifikat Martins V. zu Eugen IV.“, in QFIAB, 47 (1967), pp. 596-629.
- Caillet, Louis, *La papauté d'Avignon et l'église de France*, Paris, 1975.
- Corvi, Antonio, *Il processo di Bonifazio VIII*, Roma, 1948.
- Diener, Hermann, „Enea Silvio Piccolominis Weg von Basel nach Rom“, in *Adel und Kirche, Festschrift für Gerd Tellenbach*, Freiburg, 1968, pp. 516-533.
- Digard, Georges, *Philippe le Bel et le Saint-Siège de 1285 à 1304*, Paris, 1936.
- Dijol, Marcel, *Le procès de Benoît XUL, dernier pape d'Avignon, devant l'histoire et le droit*, Paris, 1959.
- Duprè Theseider, Eugenio, *Ipapi di Avignone e la questione romana*, Florența, 1939.
- Dykman, Marc, „D'Avignon à Rome. Martin V. et le cortège apostolique“, in *Bulletin de l'institut belge de Rome*, 39 (1968), pp. 203-309.
- La troisième élection du pape Urbain VI, in AHP, 15 (1977), pp. 217-264.
- Eckstein, Alexander, *Zur Finanzlage Felix V. und des Basler Konzils*,

- Berlin, 1912. Esch, Arnold, „Bankiers der Kirche im Großen Schisma“, in QFIAB, 46 (1966), pp. 277-394.
- Bonifaz IX. und der Kirchenstaat, Tübingen, 1969.
 - „Das Papsttum unter der Herrschaft der Neapolitaner“, in *Festschrift für Hermann Heimpel*, vol. 2, Göttingen, 1972, pp. 713-800.
- Favier, Jean, *Les finances pontificales à l'époque du Grand Schisme d'Occident 1378-1409*, Paris, 1966.
- Fink, Karl August, *Martin V. und Aragon*, Berlin, 1938.
- Finke, Heinrich, *Aus den Tagen Bonifaz' VIII*, Münster, 1902.
- Fodale, Salvatore, *La politica napoletana di Urbano VI*, Caltanissetta-Roma, 1973.
- Frotscher, Gerhard, *Die Anschauungen Papst Johannes XX.II. über Staat und Kirche*, Jena, 1933.
- Frugoni, Arsenio, *Celestiniana*, Roma, 1954.
- Gatto, Ludovico, *Il pontificato di Gregorio X (1271-1276)*, Roma, 1959.
- Gill, Joseph, *Eugenius IV*, Westminster, 1961.
- Glasfurd, Alec, *The Antipope Peter de Luna*, London, 1965.
- Gregorio X., *Piacenza*, 1977.
- Guillemain, Bernard, *La cour pontificale d'Avignon 1309-1376*, Paris, 1962.
- Herde, Peter, *Cölestin V. (Peter vom Morrone). Der Engelpapst (1294)*, Stuttgart, 1980.
- Hofmann, Georg, „Papst Kalixt III. und die Frage der Kircheneinheit im Osten“, in *Miscellanea Giovanni Mercati* 3, Roma, 1946, pp. 209-237.
- Lee, Egmont, *Sixtus IV. and Men of Letters*, Roma, 1978.
- Lévis-Mirepoix, Antoine Pierre de, *L'Attentat d'Anagni*, Paris, 1969.
- Logoz, Roger Ch., *Clement VH*, Lausanne, 1974.
- Mollat, Guy, *Les papes d'Avignon*, Paris, 1965¹⁰.
- Morghen, Raffaello, *Bonifacio V.IH e il Giubileo del 1300 nella storiografia moderna*, Roma, 1975.
- Paladilhe, Dominique, *Les papes en Avignon*, Paris, 1973.
- Pásztor, Edith, „La Guerra del Vespro e i suoi problemi, l'intervento di Martino IV“, in *Quaderni Catanesi*, I (1979), pp. 135-158.
- Pélissier, A., *Grégoire XI*, Tulle, 1962.
- Pillement, Georges, *Pedro de Luna, le dernier pape d'Avignon*, Paris, 1955.
- Pferovsky, Oldericco, *L'elezione di Urbano VI e l'insorgere dello schisma d'occidente*, Roma, 1960.
- Renouard, Yves, *La papauté à Avignon*, Paris, 1962².
- Ruysschaert, Jose, *Sixte IV. fondateur de la Bibliothèque Vaticane*, in AHP, 7 (1969), pp. 513-524.
- Schiemelpfennig, Bernhard, „Zisterzienserideal und Kirchenreform. Benedikt XII. (1334-1342) als Reformpapst“, in *Zisterzienser-Studien*, 3 (1976), pp. 11-43.

- Schipperges, Heinrich, „Arzt im Purpur. Leben und Werk des Petrus Hispanus“, in *Matéria Medica*, 13 (1961), pp. 561-600.
- Schmidinger, Heinrich, „Ein vergessener Bericht über das Attentat von Anagni“, in *Mélanges Eugène Tisserant*, vol. 5, Vatican, 1964, pp. 373-388.
- Schmitt, Clement, *Un pape réformateur et un défenseur de l' "unité de l'église. Benoît XII et l'ordre des Frères Mineurs*, Florenz, 1959.
- Schüler-Piroli, Susanne, *Die Borgia-Päpste Kalixt II. und Alexander VI*, München, 1980.
- Schwobel, Hermann Otto, *Der diplomatische Kampf zwischen Ludwig dem Bayern und der römischen Kurie im Rahmen des kanonischen Absolutionsprozesses*, Weimar, 1968.
- Seidlmayer, Michael, *Die Anfänge des Großen Abendländischen Schismas*, Münster, 1940. Souchon, Martin, *Die Papstwahlen in der Zeit des Großen Schismas*, 2 vol., Braunschweig, 1898-1899.
- Stickler, Alfons, *II Giubileo di Bonifacio VII. Aspetti giuridico-pastorali*, Roma, 1977.
- Stieber, Joachim W., *Pope Eu'genius IV, the Council of Basel and the Secular and Ecclesiastical Authorities in the Empire*, Leiden, 1978.
- Tabacco, Giovanni, *La casa di Francia nell'azione politica di papa Giovanni XXII*, Roma, 1953.
- Thier, Ludger, *Kreuzzugsbemühungen unter Papst Clemens V*, Werl, 1973.
- Ullmann, Walter, *Origins of the Great Schism*, Hamden, 1967.
- „Die Bulle Unam sanctam“, in *Römische Historische Mitteilungen*, 16 (1974), pp. 45-77.
- Voigt, Georg, *Enea Silvio de' Piccolomini als Papst Pius II. und seine Zeit*, 3 vol., Berlin, 1856-1863.
- Waldmüller, Lothar, „Materialien zur Geschichte Johannes XXIII. (1410-1414)“, in *Annuario Historiae Conciliorum*, 7 (1976), pp. 229-237.
- Waley, Daniel, „Opinions of the Avignon Papacy“, in *Storiografia e storia, Studi in onore di E. Duprè Theseider*, Roma, 1974, pp. 175-188.
- Weakland, John Edgar, „John XXII before his Pontificate“, in *AHP*, 10 (1972), pp. 161-185.

Index

A

- Aachen, oraș 75-76, 79, 155
Acaciu, patriarh bizantin (472-488) 27, 31
Acy, oraș și mănăstire lângă Reims 146
Adelheid, împărăteasă (ț 999) 101
Adeodat, papă (672-676) 47
Adolf de Nassau, rege german (1292-1298) 176
Adrian I, papă (772-795) 40, 68-72, 147
Adrian al II-lea, papă (867-872) 85-92, 94
Adrian al III-lea, papă (884-885) 96
Adrian al IV-lea, papă (1154-1159) 132-134, 146
Adrian al V-lea, papă (1276) 170-171
Adriatică, Marea 140
Afiarta, *vezi* Paul
Africa, zonă 23-24, 26, 35, 48
Agapit I, papă (535-536) 35-36, 40
Agatho, papă (678-681) 50-52
Agilulf, rege al longobarzilor (590-616) 43
Agnes, papesa Ioana 94
Aistulf, rege al longobarzilor (749-756) 61-62, 64
Alaric, rege al vizigoților (395-410) 26
Albany, *vezi* Scoția
Albano, oraș și episcopie 82, 84, 106
Alberic al II-lea, principe roman (932-954) 100-101, 104, 106
Alberic al III-lea, conte de Tusculum și consul roman (ț 1044) 106-107
Albornoz, Aegidius, cardinal (ț 1367) 185-186
Albrecht I, rege german (1298-1308) 175-176, 178
Aleria, oraș și episcopie 212
Alessandria, oraș 138-139
Alexandria, oraș 16, 21, 23, 25, 27, 34
Alexandru al II-lea, papă (1061-1073) 112-113
Alexandru al III, papă (1159-1181) 134-141, 146
Alexandru al IV-lea, papă (1254-1261) 166-167
Alexandru al V-lea, papă (1409-1410) 191
Alexandru al VI-lea, papă (1492-1503) 212
Alexios al III-lea, împărat bizantin (1195-1203) 156
Alfonso al X-lea cel Întept, rege german, rege și castelan în Leon (1252-1284) 166, 170
Alpi 59, 62, 80, 95, 101, 106-107, 138, 163
Amadeus al VIII-lea, de Savoia, *vezi* papa Felix al V-lea
Amalaswinta, prințesă și regentă ostrogotă (ț 535) 35
Amalricus de Bene, magistrul în Paris (ț 1206) 158
Ambrozie, episcop de Milan (374-397) 15
Anaclet al II-lea, papă (1130-1138) 120, 125, 127-128, 130, 145
Anagni, oraș 88, 98, 134-135, 140, 160-163, 176-180, 189
Anastasios al III-lea, patriarh bizantin (729-753) 55
Anastasios I, împărat bizantin (491-518) 31-32
Anastasius al II-lea, papă (496-498) 31, Anastasius al IV-lea, papă (1153-1154) 132
Anastasius Bibliothecarius, antipapă, cardinal (855) (ț 879) 18, 83-85, 88, 90, 94, 147

- Ancona, oraș 120, 137, 191, 205
 Andrei, prinț al Ungariei, soțul Ioanei I de Napoli (ț 1345) 182
 Anglia 12-13, 41-42, 78, 84, 94, 123, 128, 132, 136-139, 143-144, 146, 157, 162, 166-167, 174, 181-182, 205
 Anglo-saxon, popor 39, 41, 59
 Anjou, dinastie 167, 171, 173, 182-183 Annweiler, oraș 155
 Anselm, episcop de Lucea, *vezi* papa Alexandru al II-lea
 Antiohia, oraș 21, 51
 Antium, oraș (= Anzio) 20
 Anton de Padova, franciscan (t 1231) 160
 Antonina, soția lui Belisarius 36
 Apulia, ținut 125, 161, 182-183, 188
 Aquino, oraș 150, 169
 Aquitania, ținut 105-106
 Aragon, țară 151, 157, 172, 183, 194
 Aribert al II-lea, rege al longobarzilor (701-712) 58
 Arie, preot eretic (t 336) 23, 27
 Aristotel, filozof (t 322 î.Cr.) 158
 Arles, oraș 22-23, 94-95, 132
 Armenia, țară 157, 164
 Arnold de Brescia (t 1155), reformator 131
 Amulf din Carintia, împărat (887-899) 98-99
 Arsenius, episcop de Orte (848-868) 84
 Asia, zonă 183
 Assisi, oraș 159-160, 166, 209
 Atena, oraș 94
 Attila, rege al hunilor (434-453) 21, 26
 Augustin, arhiepiscop de Canterbury (t cca 609) 42
 Augustinus, Aurelius, episc. de Hippo (t 430) 23-24, 113
 Augustus, împărat roman (t 14) 105
 Aurillac, oraș și mănăstire 105, 197
 Avignon, oraș 7, 13, 150-151, 168, 173, 176-191
- ## B
- Babilon, oraș 124, 164
 Balcani, zonă 48
 Baleare, insulele 183
 Baltică, zonă 157
 Bamberg, oraș 107, 138
 Bandinelli, Roland, *vezi* papa Alexandru al III-lea
 Bari, oraș 188
 Barnes, Robert, istoric (1495-1540) 12
 Barraclough, Geoffrey, istoric 13-14
 Base!, oraș 113, 194, 196, 200-203, 205 Baiimer, Remigius, istoric 13
 Becket, Thomas, arhiepiscop de Canterbury (1162-1170) 138
 Belgrad, oraș 204
 Belisarius, conducător militar bizantin (t 567) 36
 Bene, oraș lângă Chartes 158
 Benedict I, papă (575-579) 38, 41
 Benedict al II-lea, papă (684-685) 51
 Benedict al III-lea, papă (855-858) 84-86, 88 Benedict al IV-lea, papă (900-903) 99 Benedict al V-lea, papă (964) 102
 Benedict al VI-lea, papă (972-974) 103
 Benedict al VII-lea, papă (974-983) 103-104 Benedict al VIII-lea, papă (1012-1024) 106 Benedict al IX-lea, papă (1032-1044) 106-108 Benedict al X-lea, papă (1058-1059) 111-113
 Benedict al XI-lea, papă (1303-1304) 177 Benedict al XII-lea, papă (1334-1342) 181 Benedict al XIII-lea, papă (1384-1423) 190-191, 193-194, 204
 Benedict din Nursia, călugăr (t 547)

- 39-40 Benevent, oraș 58, 133, 138
 Berengar al II-lea, rege italian (950-963, t 966) 101
 Berengar de Tours, *scholastic* (t 1088)
 115 Berengar, I, arhiconte de Friuli, rege și împărat italian (888-924) 100
 Berlin, oraș 13
 Bernard Saisset, vezi Saisset
 Bernard, abate de Clairvaux (1115-1153)
 127, 131
 Bemardus Guidonis, istoric (t 1331)
 150, 168, 173-174, 177-180
 Besarnon, oraș 134
 Biondo, Flavio, istoric (t 1463) 198
 Bizanț, oraș 21-25, 27, 30-32, 34-38, 41-43, 45-49, 53-58, 60-65, 67-71, 74, 76, 80, 82, 84-85, 88-91, 96-97, 103, 106, 108, 133, 137, 147, 156-157, 169-171, 200, 206 Bobbio, mănăstire 105 Boemia, țară 178, 194
 Boetius, filozof și om de stat roman (t 524) 30 Bohier, Pierre, episcop de Orvieto, istoric (t 1388) 155
 Bologna, oraș 99, 134, 137, 154, 191-192, 200 Bolsena, lac 186
 Bonifaciu I, papă (418-422) 20, 22, 28
 Bonifaciu al II-lea, papă (530-532) 34-35
 Bonifaciu al III-lea, papă (607) 43
 Bonifaciu al IV-lea, papă (608-615) 43-44
 Bonifaciu al V-lea, papă (618-625) 45
 Bonifaciu al VI-lea, papă (896) 98
 Bonifaciu al VII-lea, papă (974-985) 103
 Bonifaciu al VIII-lea, papă (1294-1303) 173-178, 181
 Bonifaciu al IX-lea, papă (1389-1404) 190, 192, 197
 Bonifaciu, Winfrith, episcop și arhiepiscop de Mainz (722-754) 59
 Bonizo, episcop de Sutri, istoric (t 1094) 110, 112-115, 144-146, 148
 Bordeaux, oraș 177
 Borgia, familie spaniolă 204
 Boris Mihail I, rege al bulgarilor (852-889)
 90-91
 Bosfor 22
 Boso de Vienne, rege al Burgundiei de Jos (879-887) 95, 99
 Boso, cardinal, istoric (t 1178) 120, 127, 131, 134-141, 144-146, 148-149, 151
 Bracciolini, *vezi* Poggio
 Braga, oraș 123
 Breisgau, oraș 193
 Brescia, oraș 131, 137
 Breton, popor 182
 Brienne, oraș 161
 Britani, popor 23
 Britannia, țară 13
 Brixen, oraș 107, 116
 Bruno de Carintia, *vezi* papa Grigorie al V-lea
 Buccapecus, Teobald, cardinal, *vezi* papa Celestin al II-lea
 Buchinger, Michael, istoric (1520-1571) 12 Bulgar, popor 53, 90-91, 97, 156
 Burckhard, Johannes, istoric (t 1506) 212 Burdinus, *vezi* Grigorie al VIII-lea
 Burgundia, țară 94-95, 99-100, 111, 182 Bussi, Gianandrea, episcop de Aleria, umanist (t 1475) 212
- c**
- Cadalus, episcop de Parma, *vezi* papa Honorius al II-lea
 Caetani, Benedict, *vezi* papa Bonifaciu al VIII-lea
 Cairo, oraș 159

- Calais, oraș 182
- Calcedon, oraș 22, 24-25, 27, 31, 37
- Calixt al II-lea, papă (1119-1124) 119, 124-125, 143, 145, 148
- Calixt al III-lea, papă (1455-1458) 204
- Calixt (al III-lea), papă (1168-1178) 134, 138, 141
- Calliopa, Teodor, exarh de Ravenna (652-666) 49
- Calvi, oraș 160, 163, 165-166
- Camalduleni, ordin 152
- Camerino, oraș 100
- Campagna, ținut 21, 28, 47, 56, 102, 134, 153
- Campulus, *sacclarius* (799) 72
- Canare, insulele 183
- Canossa, cetate 9, 113-115, 176
- Canterbury, oraș 42, 138, 143, 157
- Carintia, ținut 104
- Carol cel Mare, împărat (768-814) 39, 63, 67, 69, 71-76, 78, 97, 104
- Carol al II-lea cel Pleșuv, împărat (875-877) 95
- Carol al III-lea cel Gras, împărat (881-887) 95, 97
- Carol al IV-lea, împărat (1346-1378) 183
- Carol al V-lea, cel Înțelept, rege al Franței (1364-1380) 151
- Carol I de Anjou, rege de Napoli (1265-1285) 167, 171-172
- Carol al II-lea de Anjou, rege de Napoli (1285-1309) 173
- Carol Martel (715-741) 58-59
- Carolingiană, dinastie 13, 18, 59, 61-62, 64-65, 67-69, 71, 74, 76, 79-80, 85-87, 95, 97-98, 103, 105, 145
- Carpini, *vezi* Ioan de Pian Carpini
- Cartagina, oraș 23, 48
- Caspar, Erich, istoric (1879-1935) 13
- Cassino, *vezi* Monte Cassino și San Germano
- Castilia, țară 166, 170
- Catalunia, ținut 150, 191
- Catarina de Siena, dominicană (t 1380) 186
- Cehi, popor 192
- Celestin I, papă (422-432) 24
- Celestin (al II-lea), papă (1124) 126
- Celestin al II-lea, papă (1143-1144) 130
- Celestin al III-lea, papă (1191-1198) 142
- Celestin al IV-lea, papă (1241) 163
- Celestin al V-lea, papă (1294) 173-176
- Celestius, eretic (t 431) 24
- Celți, popor 42
- Cencius, fiu al prefectului roman (t 1077) 114
- Centius Frangipani, nobil roman (1118) 124
- Cerularie, *vezi* Mihail C.
- Cerveteri (Caere), oraș 97
- Cezareea, oraș în Palestina 150
- Chartres, oraș 143
- Childeric al III-lea, rege al francilor (749-751) 60
- Chirii (Constantin), apostol al slavilor (t 869) 96
- Cistercieni, ordin 127
- Civiale, oraș 191
- Civita Castellana, oraș 121, 132
- Clairvaux, oraș și mănăstire 127, 131
- Clement al II-lea, papă (1046-1047) 107
- Clement (al III-lea), papă (1080-1100) 116, 119-121, 123
- Clement al III-lea, papă (1187-1191) 142
- Clement al IV-lea, papă (1265-1268) 167-168
- Clement al V-lea, papă (1305-1314)

173-174, 177, 179, 181
 Clement al VI-lea, papă (1342-1352)
 181-183, 186
 Clement (al VIII-lea), papă 1378-1394)
 187,
 • 189-190
 Clement al VIII-lea, papă (1423-1429)
 194 Clermont, oraș 117
 Cluny, mănăstire 94, 100, 117, 124,
 126-127, 186, 197
 Cola di Rienzo, tribun al poporului
 roman
 (t 1354) 182
 Colonna, familie romană 175-177, 182,
 193, 200-201
 Colonna, Sciarra, senator roman (t
 1329) 180 Columb, Cristofor,
 descoperitorul Americii
 (t 1506) 206
 Conrad al IV-lea, rege german (1250-
 1254) 165-166
 Conradin, duce al Suabiei (1252-1268)
 167 Constance, soția lui Henric al VI-
 lea (t 1198)
 141
 Constans al II-lea, împărat bizantin
 (641-668) 46, 48
 Constantin al II-lea, papă (767-768)
 65-66, 147 Constantin al IV-lea,
 împărat bizantin
 (668-685) 50
 Constantin al V-lea, împărat bizantin
 (741-775) 60
 Constantin I, papă (708-715) 53
 Constantin cel Mare, împărat roman
 (306-337) 18-19, 21-23, 29, 63, 74,
 78-79, 102, 105, 135, 147, 206,
 211 Constantinopol, oraș, *vezi* Bizanț
 Corbara, oraș (= Corvaro lângă Rieti)
 180
 Cornwall, ținut 166
 Corsica, insula 82

Cortenuova, oraș 162
 Cossa, Balthasar de, *vezi* papa Ioan
 (al XXIII-lea)
 Crecy, oraș 182
 Crescenti, familie romană 106-107,
 111
 Crescentius al II-lea Nomentanus,
 senator și consul roman (t 998) 105
 Creta, insulă 191
 Crimeea, ținut 49
 Cristof, primicer (t 772) 66-67
 Cristofor, papă (903-904) 99
 Cristoval, Francisco, canonic în Tortosa
 (t 1375) 150

D

Dalmația, ținut 48, 140, 156
 Damasus I, papă (366-384) 15-20
 Damasus al II-lea, papă (1047-1048)
 107 Damietta, oraș 159
 Dassel, oraș 134, 138
 Dâols, mănăstire (= Bourg-Dieu lângă
 Chateauroux) 136
 Desiderius, rege al longobarzilor (756-
 774)
 64-67, 69-70
 Deusdedit, papă (615-618) 45
 Diessenhofen, oraș 150
 Dioclețian, împărat roman (284-305)
 29, 32, 36
 Dionisie Exiguul, călugăr (t 545) 32
 Dioscur, diacon roman, antipapă (t
 530) 34
 Dioscur, patriarh al Alexandriei (444-
 451) 25 Dominic, fondator al ordinului
 (t 1221) 159 Dominican, ordin 149-
 150, 153, 155,
 159-160, 186
 Donus, papă (676-678) 50, 52
 Drogo, episcop de Metz (823-855) 81

Duplessis Mornay, Philipp, istoric
(1549-1623) 12

E

Ebendorfer, Thomas, istoric (f 1464)
211

Edmund, rege al Siciliei (1225-1263)
(t 1296) 166

Efes, oraș 24

Egipt, țară 21, 24, 27, 34, 38, 124,
159

Eichstiitt, oraș 109

Einhard, istoric (t 840) 74

Eleutherius, exarh de Ravenna (616-
620) 45

Elisabeta de Turingia (t 1231) 160

Este, dinastie 181

Ethelbert, rege de Kent (t 616) 42

Eugeniu I, papă (654-657) 49

Eugeniu al II-lea, papă (824-827) 80

Eugeniu al III-lea, papă (1145-1153)
130-132

Eugeniu al IV-lea, papă (1431-1447)
196-197,

199-202, 205, 207

Eulalius, papă (419-421) 20-21, 28

Europa, regiune 8, 39, 61, 113, 164,
172, 182, 205

Eusebiu, episcop de Cezareea, istoric
(313-339) 17, 150

Eutichyos, exarh de Ravenna (727-
751) 56 Eutihie, egumen bizantin (t
după 454) 24-25

F

Fano, oraș 186

Farfa, oraș și mănăstire 130, 135

Felix al II-lea, papă (355-358, t 365)
17

Felix al III-lea, papă (483-492) 27, 40

Felix al IV-lea, papă (526-530) 33-34,

Felix al V-lea, papă (1439-1449) 200,
202, 205 Ferentino, oraș 134

Fermo, oraș 191

Ferrara, oraș 137, 140-141, 181, 200,
202 Fiesco, familie italiană 163

Filip al III-lea, rege al Franței (1270-
1285) 172 Filip al II-lea Augustus,

rege al Franței

(1180-1223) 157

Filip al IV-lea cel Frumos; rege al
Franței

(1285-1314) 175, 177-178

Filip de Suabia, rege german (198-
1208) 155, 156

Filip, papă (768) 66

Fink, Karl August, istoric 14

Fiore, oraș și mănăstire în Calabria
158 Flandra, ținut 179

Flavian, patriarh bizantin (446-449) 24

Flodoard din Reims, istoric (t 966) 100

Florența 111, 121, 197-198, 200-202,
205 Fondi, oraș 189

Porli, oraș 209

Formosus, papă (891-896) 90, 97-99,
104, 197 Fotie, patriarh al

Constantinopolului (858-867)
88-90, 147

Franci, popor și țară, 42, 58-78, 82,
86-87,

93-96, 98, 100, 105, 115, 117, 128,
131, 136, 146-147, 150-151, 157,
167-168,

170- 172, 174-183, 185-191, 195,
202, 205 Francisc din Assisi, fondator
al ordinului

(t 1226) 159-160

Franciscan, ordin, *vezi* minoriți

Frangipani, familie romană 124, 126-
127,

138, 145, 148

- Frankfurt pe Main, oraș 71, 205
 Franzen, August, istoric (1912-1972)
 13 Frederic I Barbarossa, împărat (1155-1190)
 131-141, 146
 Frederic al II-lea, rege și împărat (1197-1250) 154, 159, 161-167
 Frederic (al III-lea) cel Frumos, rege german (1314-1330) 180
 Frederic al III-lea, împărat (1440-1493)
 202-203, 205-206
 Freiburg im Breisgau, oraș 193 Friuli, ținut 100
 Fuhrman, Horst, istoric 13
- G**
- Gaeta, oraș 100, 124, 138, 145
 Galeria, oraș la nord de Roma 112
 Gallia, țară 22-23, 128
 Gargano, Monte 140
 Garigliano, râu 100
 Geiseric, rege al vandalilor (428-477)
 26 Gelasius I, papă (492-496) 31
 Gelasius al II-lea, papă (1118-1119)
 123-124, 145, 148
 Geneva 189
 Genova 94, 136, 163
 George de Aventin, trezorerul papei (t 885) 96
 Gerbert d'Aurillac, *vezi* papa Silvestru al II-lea
 Gerhard, episcop de Florența, *vezi* papa Nicolae al II-lea
 Germania, țară și popor 101, 103-109, 111-113, 115, 120-121, 125, 128, 130-131, 133-134, 136-138, 150, 155, 159, 161-162, 165-167, 170-171, 175, 178, 180, 182-183, 192-193, 195, 197, 199, 201-203, 205
 Germanus I, patriarh bizantin (715-729) 55, 57 Gioacchino da Fiore, întemeietor al ordinului (t 1202) 158, 167
 Giordano Pierleoni, patrician roman și prefect (1144-1145) 130
 Gisulf I, prinț de Benevent (686-703)
 58 Gnesen, oraș 150, 168
 Gonzaga, dinastie 198-199, 207-208
 Gonzaga, Francesco, cardinal (t 1483) 198, 207-208
 Goți, popor 24, 26-30, 33-38
 Grațian, canonic (t cca 1150) 31, 151, 160 Grecia, țară și popor 22, 45, 60, 65, 71-72, 75, 82, 90, 105, 108, 162, 164, 200-201, 204
 Gregoriopolis, *vezi* Ostia
 Grigore I, papă (590-604) 39-44, 60, 144, 160-161
 Grigore al II-lea, papă (715-731) 55-59, 62 Grigore al III-lea, papă (731-741) 57-58 Grigore al IV-lea, papă (827-844) 80 Grigore al V-lea, papă (996-999) 104-105
 Grigore al VI-lea, papă (1045-1046) 107, 109, 114
 Grigore al VII-lea, papă (1073-1085) 109-110, 113-117, 123, 144, 148, 173, 176
 Grigore (al VIII-lea), papă (1118-1121) 119, 123-125, 148
 Grigore al VIII-lea, papă (1187) 142
 Grigore al IX-lea, papă (1227-1241) 153, 159-163, 170
 Grigore al X-lea, papă (1271-1276) 168-170
 Grigore al XI-lea, papă (1370-1378) 186-187
 Grigore al XII-lea, papă (1406-1415) 191-193, 196, 200

Grigore, exarh al Africii, împărat bizantin (646-647) 48
 Grigore, *superista* roman (t 885) 96
 Grottaferrata, mănăstire 108
 Guastalla, oraș 121
 Guido, arhiepiscop de Vienne, *vezi* papa Calixt al II-lea
 Guillaume de Nogaret, consilier francez regal (tl313) 176-177
 Guillermus, *vezi* Petrus
 Gunther, arhiepiscop de Koln (850-870) 87

H

Habsburg, dinastie 170-171, 175-176, 180, 202-203
 Haller, Johannes, istoric (1865-1947) 13
 Hamburg, oraș 102
 Hannibal, comandant militar cartaginez (t 183 î.Cr.) 137
 Haselbach, oraș în Austria 211
 Heidelberg, oraș 193-194
 Heinrich von Diessenhofen, istoric (t 1376) 150
 Henric al II-lea, rege al Angliei (1154-1189) 136, 139
 Henric al III-lea, împărat (1039-1056) 107, 109
 Henric al IV-lea, împărat (1056-1106) 109, 112-117, 119, 121, 148, 176
 Henric al V-lea, împărat (1106-1125) 119, 121-123
 Henric al VI-lea, împărat (1169-1197) 141-142, 154-155
 Henric (al VII-lea), rege german (1220-1235) 162
 Henric Raspe, rege german (1246-1247) 165

Henric al VII-lea, împărat (1308-1313) 178-179, 183
 Henric al VIII-lea, rege al Angliei (1509-1547) 12
 Heraclius, împărat bizantin (610-641) 45-48, 55 Hieronymus din Praga, husit (t 1416) 192 Hilarius, episcop de Arles (429-449) 22 Hildebrand, *vezi* papa Grigore al VII-lea Hincmar, arhiepiscop de Reims (845-882) 87 Hippo Regius, oraș 23
 Honorius I, papă (625-638) 47, 51
 Honorius (al II-lea), papă (1061-1064) 112-113
 Honorius al II-lea, papă (1124-1130) 120, 125-127, 148
 Honorius al III-lea, papă (1216-1227) 153, 158-159
 Honorius al IV-lea, papă (1285-1287) 172
 Hormisdas, papă (514-523) 32-33, 35
 Hugo de Arles, rege al Italiei (926-948) 100-101
 Hugo Candidus, cardinal (1049-1098) 114-115
 Humbert de Moyenmoutier, cardinal de Silva Candida (t 1061) 108-110
 Huni, popor 21, 26
 Hus, Jan, prereformist (t 1415) 192

I

Iaffa, oraș 161
 Ieronim din Stridon, părinte bisericesc (t 420) 15
 Ierusalim, oraș 75, 105-106, 155, 161, 169, 172 Ignățiu, patriarhul Constantinopolului (847-858 și 867-877) 88-90
 Ilie, profet 85
 Illyria, țară 22-23, 31
 Inocențiu I, papă (402-417) 22, 24

- Inocențiu al II-lea, papă (1130-1143) 120, 127-130
- Inocențiu (al III-lea), papă (1179-1180) 134, 141, 146-147
- Inocențiu al III-lea, papă (1198-1216) 149, 153-160, 173
- Inocențiu al IV-lea, papă (1243-1254) 153, 160, 162-167, 170
- Inocențiu al V-lea, papă (1276) 170
- Inocențiu al VI-lea, papă (1352-1363) 183, 185-186
- Inocențiu al VII-lea, papă (1404-1406) 190
- Inocențiu al VIII-lea, papă (1484-1492) 212
- Ioan, Fără Țară, rege al Angliei (1199-1216) 157
- Ioan al II-lea, cel Bun, rege al Franței (1350-1364) 183
- Ioan, diacon roman, antipapă (844) 81
- Ioan I, exarh de Ravenna (611-616) 45
- Ioan al VIII-lea Paleologu!, împărat bizantin (1425-1448) 200
- Ioan I, papă (523-526) 30, 32-33
- Ioan al II-lea, papă (532-535) 35
- Ioan al III-lea, papă (561-574) 38
- Ioan al IV-lea, papă (640-642) 48
- Ioan al V-lea, papă (685-686) 52
- Ioan al VI-lea, papă (701-705) 53, 58
- Ioan al VII-lea, papă (705-708) 53, 58
- Ioan al VIII-lea, papă (872-884) 40, 94-97
- Ioan al IX-lea, papă (898-900) 99
- Ioan al X-lea, papă (914-928) 99-100, 104
- Ioan al XI-lea, papă (931-936) 100
- Ioan al XII-lea, papă (955-964) 101-103, 144
- Ioan al XIII-lea, papă (965-972) 102, 104
- Ioan al XIV-lea, papă (983-984) 103-104
- Ioan al XV-lea, papă (985-996) 104
- Ioan al XVI-lea, papă (997-998) 105
- Ioan al XIX-lea, papă (1024-1032) 106
- Ioan al XXI-lea, papă (1276-1277) 170-171
- Ioan al XXII-lea, papă (1316-1334) 179-181
- Ioan (al XXIII-lea), papă (1410-1415, t 1419) 192-194
- Ioan al IV-lea, patriarh bizantin (582-595) 42
- Ioan de Capistrano, franciscan (t 1456) 204
- Ioan de Hunedoara, guvernator al Ungariei (t 1456) 204
- Ioan de Pian Carpini, franciscan (t 1252)
- Ioan de Sabina, *vezi* papa Silvestru al III-lea
- Ioan de Salisbury, istoric (t 1180)
- Ioan de Velletri, *vezi* papa Benedict al X-lea
- Ioan Grațian, *vezi* papa Grigore al VI-lea
- Ioan Hy^monides, istoric 40
- Ioana I, regină de Napoli (1343-1382) 183
- Ioana, papesă 94, 197
- Ioaniți, ordin 178
- Irina, împărăteasă bizantină (780-802) 70
- Isabela, soția lui Frederic al II-lea (t 1241) 162
- Isachius, exarh de Ravenna (625-634) 46
- Isauri, dinastie 55
- Italia, țară 15, 19, 21, 24, 26-27, 30, 32, 35, 38, 40, 45-47, 49, 51-53, 56-58, 62-64, 69, 77, 79, 81-82, 95-96, 98-102, 104-108, 120, 122, 125-126, 128-129, 133-135, 137-141, 147, 150-151, 154-155, 158-159, 161, 164-167, 171- 172, 176-188, 192-193, 199-202, 205-206, 208
- Iuliu I, papă (337-352) 16-17
- Iustin I, împărat bizantin (518-527) 32-33
- Iustinian I, împărat bizantin (527-565) 31-32, 35-37, 43, 63
- Iustinian al II-lea, împărat bizantin (685-711) 53, 55
- Iuți, popor 42
- Ivrea, oraș 101
- J**
- Jean de Brienne, rege al Ierusalimului și împărat bizantin (1210-1237) 161

K

- Karakorum, oraș 164
 Kent, ținut 42
 Köln, oraș 87, 138, 155
 Konstanz, oraș 132-133, 150, 192-197
 Konon, papă (686-687) 52
 Konya, oraș 162, 164

L

- Ladislau, rege de Napoli (1386-1414) 192
 Lambert de Ostia, *vezi* papa Honorius al II-lea
 Lambert de Spoleto, împărat (892-898) 98-99
 Laurentius, papă (498-508) 28-29
 Lausanne, oraș 203
 Legnano, oraș 139
 Leon I, papă (440-461) 21-22, 24-27, 29, 31, 123
 Leon al II-lea, papă (682-683) 51-52
 Leon al III-lea, papă (795-816) 71-75, 77-78
 Leon al IV-lea, papă (847-855) 80, 82-84, 88
 Leon al V-lea, papă (903) 99
 Leon al VII-lea, papă (936-939)
 Leon al VIII-lea, papă (963-965) 102-103, 197
 Leon al IX-lea, papă (1048-1054) 107-109, 114, 148
 Leon al III-lea, împărat bizantin (717-741) 55
 Liberius, papă (352-366) 17
 Libia, țară 21
 Liege, oraș 128, 169
 Lituania, țară 163
 Liutprand, rege al longobarzilor (712-744) 56, 58-59
 Locurile Sfinte, *vezi* Palestina
 Lombardia, țară 62, 135, 138-139, 162-163, 178
 Londra, oraș 182
 Longobarzi, popor 38-40, 43, 45, 55-56, 58-59, 61-69, 72, 139, 179
 Losne, oraș 136
 Lothar de Segni, *vezi* papa Inocențiu al III-lea
 Lothar de Supplingenburg, împărat (1125-1137) 128, 132
 Lothar I, împărat (817-855) 79-81
 Lothar, rege al Italiei (948-950) 101
 Lothar, rege de Lotharingia (865-869) 87-88
 Lotharingia, țară 87, 95, 108
 Lucea, oraș 112, 136, 150, 168-169, 171, 176, 180, 198
 Lucius al III-lea, papă (1181-1185) 141-142
 Lucius al II-lea, papă (1144-1145) 130
 Ludovic I cel Pios, împărat (813-840) 76-80
 Ludovic al II-lea, împărat (850-875) 80-82, 84, 86-87, 90, 95
 Ludovic al III-lea cel Orb al Burgundiei, împărat (890-928) 99
 Ludovic al IV-lea de Bavaria, împărat (1314-1347) 180-181
 Ludovic al II-lea Bălbăitul, rege al Franței (877-879) 95
 Ludovic al VII-lea, rege al Franței (1113-1180) 131, 136
 Ludovic al IX-lea cel Sfânt al Franței (1226-1270) 167, 175
 Ludovic cel Mare, rege al Ungariei și Poloniei (1342-1382) 182-183
 Luna, Pedro de, *vezi* papa Benedict (al XIII-lea)
 Lund, oraș 157
 Luther, Martin, reformator (1483-1546) 12
 Luxemburg, dinastie 178, 183, 192

Lyon, oraș 163-166, 169-171, 177, 179

M

Macarie, patriarh al Antiohiei (t 681)
51 Maginulf, *vezi* papa Silvestru al IV-lea
Mahomed, profetul Islamului (t 632) 48, 55, 105, 136, 156, 161-162, 169

Mahomedan, *vezi* Mahomed, sarazini, mauri
Mainz, oraș 12, 94, 155

Malmesbury, mănăstire 143

Manetti, Gianozzo, istoric 199

Manfred de Tarent, rege al Siciliei (1254-1266) 166-167, 172

Mantua, oraș 21, 113, 198-199, 205

Manuel I Comnenul, împărat bizantin (1143-1180) 137

Marc Aureliu, împărat roman (161-180) 102

Marcellinus, papă (296-304) 29

Marcian, împărat bizantin (450-457) 24

Marinus I, papă (882-884) 97

Markward de Annweiler, marchiz de Ancona (t 1202) 155

Marozia, senatoare romană (t cca 936) 99

Martin I, papă (649-653) 46, 48-49, 145

Martin al IV-lea, papă (1281-1285) 171-172

Martin al V-lea, papă (1417-1431) 192-196, 200-201

Martin de Troppau, istoric (t 1278) 149-151, 153-155, 158-160, 166-170, 196

Mathilda, contesă de Toscana (t 1115) 110, 115 Mauri, popor 105, 131

Mauriciu, împărat bizantin (582-602) 43

Mauritius Burdinus, arhiepiscop de

Braga, *vezi* papa Grigore (al VIII-lea)
Mauritius, comandant al Romei (t 642) 46

Maxim Mărturisitorul, teolog (t 662) 48-49

Medici, dinastie 201-202

Melozzo da Forli, artist (t 1494) 209

Mercur, *vezi* papa Ioan al II-lea

Merovingieni, dinastie 60

Metodiu, apostol al slavilor, arhiepiscop de

Sirmium (870-885) 96

Metz, oraș 81, 87

Mihail al III-lea, împărat bizantin (842-867) 88-89

Mihail al VIII-lea Paleologul, împărat bizantin (1261-1282) 169

Mihail Cerularie, patriarh bizantin (1043-1058) 108

Mihail, rege al Bulgariei, *vezi* Boris

Milano, oraș 15, 18, 117, 137, 139, 142, 162, 181, 202-203

Minorități, ordin 159-160, 166, 171, 179, 191, 204, 209

Moise, profet 162

Mongolia, țară 164

Mont Cenis, munte 139

Monte Albano, oraș 134

Monte Cassino, mănăstire 38-40, 59, 117, 123, 126

Montefiascone, oraș 186

Montpellier, oraș 136

Morrone, munte 173

Moyenmoutier, mănăstire 108-109

N

Napoli, oraș și ținut 56, 82, 166-167, 172- 173, 182, 188-189, 192, 195, 203
 Narni, oraș 102, 104
 Narses, guvernator (t 574) 38
 Nassau, ținut 176
 Nepi, oraș 21, 65, 132
 Nero, împărat roman (54-68) 82
 Nesta, oraș la sud de Roma 135
 Nestorie, patriarh bizantin (428-431) 24-25
 Nicolae I, papă (858-867) 85-90, 97
 Nicolae al II-lea, papă (1058-1061) 111-112, 197
 Nicolae al III-lea, papă (1277-1280) 171, 179
 Nicolae al IV-lea, papă (1288-1292) 172
 Nicolae (al V-lea), papă (1328-1330) 180
 Nicolae al V-lea, papă (1447-1455) 199, 202-204
 Nicolaus de Calvi, episcop de Assisi, istoric (t 1273) 160, 163, 165-166
 Nicolaus Roselli, cardinal (t 1362) 151
 Nicomedia, oraș 53
 Nîmes, oraș 94-95
 Nocera, oraș 28
 Nogaret, oraș în Gevaudan 176-177
 Nonnanzi, popor 106, 108, 112, 116, 120, 126, 128-129, 133, 136-138, 141, 149, 154-155, 167
 Northumbria, ținut 39
 Norvegia, țară 163
 Nursia, oraș (= Norcia) 39-40

O

Octavian, *vezi* papa Ioan al XII-lea
 Odo Colonna, *vezi* papa Martin al V-lea

Odo, abate de Cluny (927-942) 100, 197
 Odoacru, prinț gennanic (t 493) 27-28
 Olanda, țară 165
 Olivi, Petrus Johannis, om de știință (t 1298) 179
 Olympios, exarh de Ravenna (649-652) 46, 49
 Ordericus Vitalis, istoric (t cca 1142) 149
 Orient, regiune 48, 55, 97, 157, 164, 173
 Origen, scriitor bisericesc (t 254) 124
 Orsini, familie romană 171, 188
 Orte, oraș 84
 Orvieto, oraș 151, 172
 Osimo, oraș 121
 Ostia, oraș 51, 80, 82, 125
 Otto cel Mare, împărat (936-973) 101-102, 144
 Otto al II-lea, împărat (967-983) 103-105
 Otto al III-lea, împărat (983-1002) 104-106
 Otto al IV-lea, împărat (1198-1218) 155
 Ottoniană, dinastie 104

P

Pacaut, Marcel, istoric 14
 Paderborn, oraș 72
 Padova, oraș 160
 Paleologi, dinastie 169, 200, 205
 Palermo, oraș 164, 166, 172
 Palestina, țară 48, 105, 170
 Palombara, oraș în Sabina 134
 Pamiers, oraș 174
 Pandulf, cardinal, istoric (t cca 1135) 120, 123-127, 144-147, 149-150
 Pannonia, ținut 96
 Paris, oraș 136, 153, 175, 178, 183, 199
 Panna, oraș 112-113, 165
 Pascal I, papă (817-824) 77-80, 147

Pascal al II-lea, papă (1099-1118) 119-

- 123, 145, 148
- Pascal (al III-lea), papă (1164-1168)
134, 137-138
- Pascal, arhidiacon roman și candidat la tronul papal (687) 52
- Pascal, primicer (798-799) 72
- Paul Afiarta, comandant militar (t 772) 67-68
- Paul I, papă (757-767) 65
- Paul al II-lea, papă (1464-1471) 199, 206-209
- Paul de Bernried, biograf, (t cca 1150) 113
- Paulus Diaconus, istoric (t 799) 39-40
- Pavel, apostol 12, 29, 175
- Pavel, patriarh bizantin (641-653) 48-49
- Pavia, oraș 59, 62, 69-70, 81, 86, 104, 135, 139-140, 194
- Pedro de Luna, *vezi* papa Benedict (al XIII-lea)
- Pelagius I, papă (556-561) 37
- Pelagius al II-lea, papă (579-590) 38, 41-42
- Pelagius, eretic (t după 418) 24
- Pefiaforte, *vezi* Raimundo de Pefiaforte
- Peninsula Iberică, *vezi* Spania
- Pefiiscola, oraș 193-194
- Pentapolis, ținut 21
- Pepin, majordom și rege al Franței (741-768)
59-60, 62-64, 67, 69, 71
- Perpignan, oraș 191
- Persia, țară 169
- Perugia, oraș 59, 162
- Petru (*Os porci*) (Rât-de-Porc), *vezi* papa Sergius al IV-lea
- Petru al III-lea, rege de Aragon (1276-1285) 172
- Petru de Corbara, *vezi* papa Nicolae (al V-lea)
- Petru de Morrone, *vezi* papa Celestin al V-lea
- Petru de Pavia, *vezi* papa Ioan al XIV-lea
- Petru Johannis Olivi, *vezi* Olivi
- Petru Pierleoni, cardinal, *vezi* papa Anaclet al II-lea •
- Petru, apostol 13, 16-17, 22, 37, 58, 64, 69, 73-74, 84, 10, 132-133, 140, 175
- Petru, arhiprezbiter roman și candidat la tronul papal (687) 52
- Petru, cardinal de Pisa (t 1144) 120
- Petru, marchiz de Spoleto-Camerino (t 927) 100
- Petru, patriarh bizantin (655-666) 49
- Petru, prefect roman (965-966) 102
- Petrus Guillermus, istoric (1142) 94, 120, 124-125, 143-147, 151
- Philipikos, împărat bizantin (711-713) 55
- Phokas, împărat bizantin (602-610) 45
- Piacenza, oraș 169
- Pian Carpini, oraș (= Magione lângă Perugia) 164
- Piccolomini, Enea Silvio, *vezi* papa Pius al II-lea
- Pierleoni, ^familie rommană 118, 127-128, 130, 145
- Pierre Bohier, *vezi* Bohier
- Pisa, oraș 120, 124, 128, 142, 191-192, 196
- Pius al II-lea, papă (1458-1464) 198-199, 202, 204-207, 211-212
- Platina (Bartolomeo Sacchi), istoric (t 1481) 8, 12, 18, 196, 198-209, 211-212
- Poggio Bracciolini, umanist (t 1459) 197, 204
- Poitiers, oraș 177 •
- Polonia, țară 164, 168
- Pomponius, Laetus Julius, umanist (t 1497) 208
- Ponthion, castel lângă Châlons-sur-Marne 62-63
- Porcaro, Stefano, cavaler roman (t

- 1453) 203 Porto, oraș 82, 88, 90, 97 (al VII-lea)
- Portugalia, țară 123, 146, 164, 170, 179, 203 Praga, oraș 182-183, 192
- Prignano, Bartolomeo, arhiepiscop de Bari (1377-1378), *vezi* papa Urban al VI-lea
- Provence, ținut 95, 100, 124, 132, 167
- Psalmodi, mănăstire la sud de Nîmes 145-146 Pseudoisidor 87
- Pyrrhos, patriarh bizantin (638-641) 48
- Q**
- Quierzy, castel lângă Noyon 63-64
- R**
- Rafael, artist (t 1520) 21
- Raimundo de Penaforte, canonist (t 1275) 160
- Rainald de Dassel, cancelar și arhiepiscop de Köln (1159-1167) 134, 138
- Ratchis, rege al Longobardiei (744-749) 59, 64 Ravenna, oraș 20-21, 28-30, 34-35, 43, 45-46, 51-52, 56, 59-61, 63, 68-69, 80, 86, 99, 104-105, 116, 119
- Reims, oraș 79, 87, 100, 105, 117, 125, 146
- Rheinfelden, oraș 115
- Rhodos, insula 178
- Rhon, fluviu 94, 150
- Riario, familie romană 209
- Richard de Cornwall, rege german (1257-1272) 166
- Richards, Jeffrey, istoric 14
- Rienzo, *vezi* Cola di Rienzo
- Rieti, oraș 162
- Rin, fluviu, 150
- Robert de Geneva, *vezi* papa Clement (al VII-lea)
- Rodoald, episcop de Albano (853-864) 84 Rodoald, episcop de Porto (853-864) 88 Roger al II-lea, rege al Siciliei (1113-1154) 126, 128-129, 133
- Roland Bandinelli, cancelar, *vezi* papa Alexandru al III-lea
- Roma, oraș *passim*
- , Aventin
- , Câmpul lui Nero 82
- , Capitoliu 113, 130
- , Clivus scauri 126
- , Colosseum 126
- , Lateran 19-20, 46, 49, 62, 65, 67, 73-74, 77, 81, 98-99, 106, 112-113, 116, 125-129, 138, 141-142, 145, 154, 157-159, 171, 186, 200
- , Monte Celio, mănăstire 72
- , Orașul lui Leon 82
- , Palatin 124
- , Pantheon 44
- , San Lorenzo în Lucina 72
- , San Marco 207
- , San Silvestru în Capite, mănăstire 72
- , Santa Maria în Turri 133
- , Santa Maria Maggiore 114
- , Santa Maria Rotunda 44
- , Sf. Cosma și Damian 146-147
- , Sf. Cruce în Ierusalim 106
- , Tronul lui Petru 104, 107, 117, 121, 123, 126, 132, 158, 168
- , Vatican 8, 21, 72, 78, 82, 113, 137, 188, 198-199, 204, 208-209, 211-212
- Romanus, *vezi* papa Ioan al XIX-lea
- Romulus Augustulus, împărat roman (475-476) 26
- Roselli, Nicolaus, cardinal (t 1362) 151
- Rotfred, conte de Campagna (t 966) 102
- Rothad, episcop de Soissons

(833-869) 87
 Rouen, oraș 149
 Rovere, della, familie romană 209
 Rudolf de Habsburg, rege german
 (1273-1291) 170-171
 Rudolf de Rheinfelden, rege german
 (1077-1080) 115
 Rusia, țară 164, 206

s

Saarbrücken, oraș 212
 Sabinian, papă (604-606) 43
 Sacchi Bartolomeo, vezi Platina
 Saint Gilles, mănăstire 94-95, 120,
 124, 128, 146
 Saint-Denis, mănăstire (lângă Paris) 63
 Saint-Evroul, mănăstire în Normandia
 149
 Saint-Jean de Losne, mănăstire
 136
 Saisset, Bernard, episcop de Parmiers
 (1297-1308) 174
 Salerno, oraș 116, 148
 Salisbury, oraș 143
 Salonic, oraș 12, 16, 22-23, 89
 San Germano, oraș 162
 Sancho al II-lea, rege al Portugaliei
 (1223-1245) 164
 Saône, fluviu 136
 Sarazini, popor 49, 80, 82, 95, 100
 Sardica, vezi Sofia
 Sardinia, insula 28, 82
 Saxo, cardinal și candidat la tronul
 papal (1124) (t cca 1132) 126
 Saxoni, popor 72, 155
 Schafthausen, oraș 193
 Sciarra Colonna, senator roman
 (t 1329) 180
 Scoția 182

Segni, oraș 134, 153-154
 Selgiucizi, popor 162

Sens, oraș 136
 Seppelt, Franz Xaver, istoric (1883-
 1956) 13
 Sergiu I, papă (687-701) 53
 Sergiu al II-lea, papă (844-847) 80-82,
 86, 147
 Sergiu al III-lea, papă (904-911) 99-
 100
 Sergiu al IV-lea, papă (1009-1012)
 (Petrus Os porci) 106
 Sergiu, patriarh bizantin (610-638) 47-
 48, 51
 Severin, papă (638-640) 45
 Sforza, Francesco, duce de Milano
 (1450-1466) 203
 Sicilia, insula 37, 46-47, 53, 57, 126,
 128-129, 133, 137, 154, 159, 167,
 171-172
 Siena, oraș 111, 186, 194, 205
 Sigibuld, tatăl papei Bonifaciu al II-lea
 34
 Sigismund, rege și împărat (1410-
 1437) 192-193, 201
 Silva Candida, episcopie la nord de
 Roma 108
 Silverius, papă (536-537) 35-37
 Silvestru I, papă (314-335) 18-19, 29,
 147, 211
 Silvestru al II-lea, papă (999-1003)
 105-106
 Silvestru al III-lea, papă (1044-1046)
 106
 Silvestru al IV-lea, papă (1105-1111)
 120, 122
 Simon din Samaria, eretic
 110
 Simplicius, papă (468-483) 27
 Sinibaldo Fiesco, *vezi* papa Inocențiu
 al IV-lea (1243-1254) 163
 Sinuessa, oraș lângă Mondragone 29
 Siracuză, oraș 47
 Siria, țară 57, 172
 Siricius, papă (384-399) 15-17, 144

- Sixt al III-lea, papă (432-440) 29
 Sixt al IV-lea, papă (1471-1484) 198, 206, 209, 211
 Slavi, popor 48, 96-97, 131
 Sofia (Sardica), oraș 16, 87
 Sofia, principesă (t 1503) 206
 Soissons, oraș 87
 Spania 16, 105, 131, 146, 150, 159-160, 183, 185-186, 190, 193-194, 204-205
 Spoleto, oraș 58, 72, 77, 95, 97-98, 100, 195
 Staufer, dinastie 132, 137, 155, 158, 165-167 Strassburg, oraș 212
 Suabia, ținut 95, 115, 155
 Sulmona, oraș în Abruzzi 173
 Sutri, oraș 104, 107, 110, 121-123, 125, 144, 146, 148
 Symmachus, papă (498-514) 29, 31, 34, 73
 Symmachus, senator (t 524) 30
- Ș**
- Ștefan al II-lea, papă (752-757) 61-65
 Ștefan al III-lea, papă (768-772) 66-68
 Ștefan al IV-lea, papă (816-817) 77-79, 86
 Ștefan al V-lea, papă (885-891) 96-97
 Ștefan al VI-lea, papă (896-897) 98
 Ștefan al IX-lea, papă (1057-1058) 109, 111
- T**
- Tătari, *vezi* mongoli
 Teia, rege al goților (552-553) 38
 Templieri, ordin 177-179
 Teodor I, papă (642-649) 46, 48
 Teodor, arhiepiscop bisericii române, candidat la tronul papal (687) 52
 Teodor Calliopa, exarh de Ravenna (652-666) 49
 Teobald, cardinal, *vezi* papa Celestin
 Teodat, rege al goților (534-536) 35
 Teodora, împărăteasă bizantină (t 548) 36
 Teodora, soția lui Teofilact 99
 Teodoric, rege al goților (471-526) 27-28, 30, 32-33, 35
 Teofilact, arhidiacon roman, candidat la tronul papal (757) 65
 Teofilact, *vezi* papa Benedict al IX-lea
 Teofilact, *vezi* papa Benedict al VIII-lea
 Terni, oraș 59
 Terracina, oraș 134, 136, 138
 Tesalonic, oraș, *vezi* Salonic (al II-lea)
 Teudelinda, regină a longobarzilor (t 628) 43
 Teutberga, soția lui Lothar al II-lea (t înainte de 875) 87
 Teutgaud, episcop de Trier (847-869) 87
 Thesalia, țară 22
- Tireniană, Marea 172
 Tivoli, oraș 111, 121
 Tolomeo, Fiadoni de Lucea, istoric (t 1327) 150, 168-171, 180, 198
 Toma din Aquino, teolog (t 1274) 150, 169-170
 Tortosa, oraș 151
 Toscana, ținut 64, 82, 95, 110, 131, 134, 137, 146, 202
 Totila, rege al goților (541-552) 38
 Toto, duce de Nepi (t 768) 65-66
 Toul, oraș 107
 Tours, oraș 115, 136
 Trasamund al II-lea, duce de Spoleto (724-739) 58
 Trier, oraș 8, 87
 Tripolis, oraș 172
 Troppau, oraș 149, 153, 155, 158-160, 166-168, 170, 196
 Troyes, oraș 95, 121
 Tübingen, oraș 13-14, 212
 Turci,

- popor 194 , 201, 204-206 Turingia, Victor (al IV-lea), papă (1138-1139) 128
 ținut 160, 165 Tuscia, ținut, *vezi* 128
 Toscana Tusculum (Tusculo), oraș Victor (al IV-lea), papă (1159-1164) 134-136
 lângă Frascati Viena, oraș 211
 106-107, 111-112, 134, 137-138, Vienne, oraș 95, 124, 177-179
 142, 153 Vieste, oraș 140
- u**
 Ullmann, Walter, istoric 14
 Ungaria, țară 140, 157, 160, 164, 182-183, 204
 Urban al II-lea, papă (1088-1099) 113, 117, 119, 123, 145, 148
 Urban al III-lea, papă (1185-1187) 141-142
 Urban al IV-lea, papă (1261-1264) 167
 Urban al V-lea, papă (1362-1370) 186
 Urban al VI-lea, papă (1378-1389) 187-190
- V**
 Valahia, țară 156
 Valdrada, soția lui Lothar al II-lea (t după 868) 87
 Valencia, oraș 193
 Valentin, papă (827) 77, 147
 Valentinian al III-lea, împărat roman (425-455) 22
 Valla, Lorenzo, umanist (t 1457) 18
 Vandali, popor 26, 35
 Vasile I, împărat bizantin (867-886) 89
 Velletri, oraș 111, 134
 Veneția 56, 69, 139-141, 146, 156, 199-200, 202-203, 208
 Veroli, oraș 134, 138
 Verona, oraș 141
 Victor al II-lea, papă (1054-1057) 109
 Victor al III-lea, papă (1086-1088) 117, 148
 Victor (al IV-lea), papă (1138-1139) 128
 Victor (al IV-lea), papă (1159-1164) 134-136
 Viena, oraș 211
 Vienne, oraș 95, 124, 177-179
 Vieste, oraș 140
 Vigilius, papă (537-555) 35, 37-38
 Visconti, dinastie 169, 181, 203
 Visconti, Tebald, *vezi* papa Grigore al X-lea
 Vitalian, papă (657-672) 46
 Vitelleschi, Giovanni, cardinal (t 1440) 202
 Viterbo, oraș 132, 134, 140, 170, 186, 190
 Vitigis, rege al goților (536-540) 36
- w**
 Whitby, mănăstire 39
 Wibert, episcop de Ravenna, *vezi* papa Clement (al III-lea)
 Wido de Spoleto, împărat (891-894) 97-98
 Wilhelm al II-lea, rege al Siciliei (1166-1189) 137
 Wilhelm de Olanda, rege german (1248-1256) 165
 Wilhelm I, rege al Siciliei (1154-1166) 133
 William de Malmesbury, istoric (t 1143) 143
 Winfrith, *vezi* Bonifaciu
 Wittelsbacher, dinastie 180
 Wittenberg, oraș 12
 Worms, oraș 114-115, 125-126, 148
 Wyclif, John, prereformator (t 1384) 192
- z**
 Zadar, oraș 140, 156
 Zaharia, episcop de Anagni (855-863 și

872-891) 88

Zaharia, papă (741-752) 59-60

Zosimus, papă (417-418) 22

ISTORIA

Mai mult decât o istorie de referință a papalității de-a lungul Evului Mediu, cartea profesorului H. Zimmermann este un adevărat „roman pontifical”, la realizarea căruia precizia științifică a cercetătorului se completează în mod fericit cu talentul său literar remarcabil. *Sine ira et studio*, autorul investighează în primul rând izvoarele istorice, corespondența papală, decretele imperiale, cronicile de curte ale timpului, dar repovestește cu aceeași pasiune și legendele medievale țesute în jurul marilor pontifi romani. Cartea este un rar exemplu de cum un studiu academic însoțit de obișnuitele referințe critice (note, bibliografii detaliate etc.) se poate constitui în aceeași măsură într-o izbutită frescă literară a celei mai fascinante instituții medievale din Apus.

- începuturile papalității medievale și ale istoriografiei pontificale
- în vâltoarea migrațiilor barbare
- Bătălia pentru Roma
- Grigore cel Mare și epoca sa
- Alianța cu dinastia carolingiană
- Epoca reformei gregoriene
- Barbarossa și papii
- Confruntarea finală cu imperiul
- Marea Schismă
- Catalogul papilor

